

ECONHARRAN

Harran Üniversitesi İİBF ● Altı Aylık Dergi

Cilt: 5

Sayı: 8

2021

Küreselleşme, Yabancı Sermaye ve Tobin Vergisi: Dünya ve Türkiye Uygulaması
Rıdvan Önder

*Covid-19 Hastalarının Tedavi Süresince Hasta Yakınlarının Yaşadıkları Sorunlar
Ve Çözüm Önerileri Üzerine Nitel Bir Araştırma*
Sema Öztelli – H. Nilay Gemlik – Özgür Çengel

*Akademisyenlerin Girişimci Kişilik ve Özellikleri
Hakkındaki Görüşleri Üzerine Nitel Bir Çalışma*
Orhan Zengin – H. Nilay Gemlik – Özgür Çengel

Bankacılık Sektörünün Kent Ekonomisine Etkisi: Siirt İli Örneği
Mehmet Dağ – Derya Kadioğlu

Türkiye’de Genç İşsizliği Etkileyen Faktörler
Mustafa Adıgüzel

Türk Toplu İş Hukukunda Barışçıl Çözüm Yolu Olarak Arabuluculuk
Ahmet Terzioğlu

Yolsuzluğun İdari ve Toplumsal Yapılar Üzerinde Etkileri
Muhittin Işık

Sosyo-Ekonomik Göstergeler Bağlamında Şanlıurfa İlinin Göç Profili
Filiz Özbay

Ar-Ge Faaliyetleri Çerçevesinde Teknokent Uygulamaları: Şanlıurfa Teknokent Örneği
Emrah Kıratoğlu – Mehmet Murat Candemir

ISSN: 2587-179X

ECONHARRAN

Altı Aylık Dergi Cilt 5 Sayı 8 2021

Harran Üniversitesi İİBF Yayın Organıdır

ECONHARRAN

Harran Üniversitesi İİBF Dergisi

Sahibi

Harran Üniversitesi İİBF adına
Prof. Dr. Esra **Sivrekli**

Editörler

Doç. Dr. Baran **Arslan**
Dr. Öğr. Üyesi A. Vahap **Uluç**
Dr. Öğr. Üyesi Hatice **Aztimur**

Harran Üniversitesi İİBF Osmanbey Kampüsü

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Abdullah **Çelik** Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Derman **Küçükaltan** Arel Üniversitesi
Prof. Dr. Ferit **Küçük** Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Kamil **Tügen** Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut Nedim **Bayuk** Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Mithat Arman **Karasu** Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Murat **Demir** Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa **Pirili** Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Nihat **Gültekin** Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Nihat **Falay** Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Ramazan **Akbulut** Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Sibel **Kalaycıoğlu** ODTÜ
Prof. Dr. Yılmaz **Kılıçarslan** Anadolu Üniversitesi

Mardin Yolu 22. Km. Şanlıurfa
04143181078 - 04143181438 (Editörler)
econharran@gmail.com

Yayınlandığı andan itibaren hakemli bir dergi olan Econharran Dergisi, Harran Üniversitesi İİBF tarafından yılda iki kere yayınlanır.

Dergide yer alan yazılardaki görüşler, yazarlara ait olup kaynak belirtilmek suretiyle alıntılanabilir.

Sayı Hakemleri

Prof. Dr. Erşan **Sever** Aksaray Üniversitesi
Prof. Dr. Halil **Tunalı** İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Seyfettin **Aslan** Dicle Üniversitesi
Doç. Dr. Abdunnur **Yıldız** Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet Emre **Biber** Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. Mahmut **İnan** Harran Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet **Dağ** Siirt Üniversitesi
Doç. Dr. Oktay **Kızılkaya** Malatya Turgut Özal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi A. Vahap **Uluç** Harran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hatice **Aztimur** Harran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Levent **Kaya** Harran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet **Doğar** Harran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nazlı **Keyifli** Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nihat **Küçük** Harran Üniversitesi

Yayınlanması istenen yazılar, dergi yazım kurallarına uygun hazırlanmalı ve <https://dergipark.org.tr/tr/pub/econharran> adresinden yüklenmelidir.

Yayın Kurulu Sekreterleri

Arş. Gör. Ali Burak **Aksungur**
Arş. Gör. İlknur Yeşim **Dinçel**

İçindekiler

*Küreselleşme, Yabancı Sermaye ve Tobin Vergisi:
Dünya ve Türkiye Uygulaması*
1

Rıdvan Önder

*Covid-19 Hastalarının Tedavi Süresince Hasta Yakınlarının
Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri Üzerine Nitel Bir Araştırma*
35

Sema Öztelli – H. Nilay Gemlik – Özgür Çengel

*Akademisyenlerin Girişimci Kişilik ve Özellikleri Hakkındaki Görüşleri
Üzerine Nitel Bir Çalışma*
49

Orhan Zengin – H. Nilay Gemlik – Özgür Çengel

Bankacılık Sektörünün Kent Ekonomisine Etkisi: Siirt İli Örneği
75

Mehmet Dağ – Derya Kadioğlu

Türkiye’de Genç İşsizliği Etkileyen Faktörler
100

Mustafa Adıgüzel

Türk Toplu İş Hukukunda Barışçıl Çözüm Yolu Olarak Arabuluculuk
130

Ahmet Terzioğlu

Yolsuzluğun İdari ve Toplumsal Yapılar Üzerinde Etkileri
148

Muhittin Işık

Sosyo-Ekonomik Göstergeler Bağlamında Şanlıurfa İlinin Göç Profili
180

Filiz Özbay

*Ar-Ge Faaliyetleri Çerçevesinde Teknokent Uygulamaları: Şanlıurfa
Teknokent Örneği*
208

Emrah Kıratoğlu – Mehmet Murat Candemir

EDİTÖRÜN NOTU

Dergimizin yeni bir sayısı ile sizleri buluşturmanın gururunu yaşıyoruz. İnsanların ruhsal yönden kendilerini çok da iyi hissetmedikleri bu pandemi döneminde bilimsel konulara yoğunlaşmak gerçekten kolay değildir. Buna rağmen siz akademisyen-yazarların ve yayın sürecini yürüten hocalarımız ve asistan arkadaşlarımızın katkıları ile dergimizin 8. Sayısını 9 makale ile yayına hazır hale getirmiş bulunmaktayız. Bu sürece katkıda bulunan herkese müteşekkirimiz.

Dergimizin bu sayısında;

Rıdvan ÖNDER, “Küreselleşme, Yabancı Sermaye ve Tobin Vergisi: Dünya ve Türkiye Uygulaması” başlıklı makalede küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan sermaye akımlarının hızlanmasının sonucunda baş gösteren finansal krizleri önlemede Tobin Vergisi'nin işlevselliğine yoğunlaşmıştır. Bu çerçevede, yazar Tobin Vergisi'nin dünyada ve Türkiye'deki uygulamalarını analiz etmiştir.

Sema ÖZTELLİ, H. Nilay GEMLİK ve Özgür ÇENGEL “Covid-19 Hastalarının Tedavi Süresince Hasta Yakınlarının Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri Üzerine Nitel Bir Araştırma” isimli araştırmalarında pandemi döneminde hastalığa yakalanmış kişilerin yakınlarının bu süreçte yaşadıkları problemleri ortaya koymaya çalışmakta ve bu problemlere ilişkin çözüm önerilerini sunmaktadırlar.

“Akademisyenlerin Girişimci Kişilik ve Özellikleri Hakkındaki Görüşleri Üzerine Nitel Bir Çalışma” isimli araştırmada Orhan ZENGİN, H. Nilay GEMLİK ve Özgür ÇENGEL, akademisyenlerin girişimciliğini etkileyen girişimci kişilik özelliklerine bakışlarını öğrenmek üzere sağlık yönetimi ve sağlık bilimleri alanında görev yapan öğretim üyeleri ile görüşmeler gerçekleştirmiş olup çalışmanın söz konusu sorunsalına ilişkin ulaştıkları verileri analiz etmişler.

Mehmet DAĞ ve Derya KADIOĞLU “Bankacılık Sektörünün Kent Ekonomisine Etkisi: Siirt İli Örneği” adlı araştırmada bankaların fon temin etme dışında kaydi para yaratmak, gelir ve servet dağılımını etkilemek, para ve maliye politikalarının yürütülmesine yardımcı olmak gibi yerine getirdiği işlevlerden hareketle bankacılık sektörünün Siirt ekonomisine etkisini incelemişlerdir.

“Türkiye’de Genç İşsizliği Etkileyen Faktörler” başlıklı çalışmada Mustafa ADIGÜZEL, genç işsizliği etkileyen beş temel faktörden

hareketle Türkiye'nin alt bölgeleri olan 26 bölgeyi inceleme konusu yapmış, genç işsizliğe sebep olan faktörleri analiz etmiştir.

Ahmet TERZİOĞLU “*Türk Toplu İş Hukukunda Barışçıl Çözüm Yolu Olarak Arabuluculuk*” konulu makalede işçilerin temel haklarından biri olan greve gitme eylemi öncesinde, greve gitmenin doğuracağı zararları ortadan kaldırmak üzere, tarafların arabuluculuk yolu ile uzlaştırılmaları yöntemini ele almış; arabuluculuk kurumunun önemini ve bu alanda hazırlanmış hukuki düzenlemeleri Türkiye bağlamında analiz etmiştir.

“*Yolsuzluğun İdari ve Toplumsal Yapılar Üzerinde Etkileri*” isimli araştırmada Muhittin IŞIK, idari ve toplumsal yapıların yozlaşmasında etkili olan yolsuzluk konusunu ele almıştır. Yazar, yolsuzluğun önlenmesinde etik değerler ile şeffaflık, katılımcılık ve hesap verebilirlik ilkeleri bağlamında yönetim konusunun önemini ortaya koyma iddiasındadır.

Filiz ÖZBAY, “*Sosyo-ekonomik Göstergeler Bağlamında Şanlıurfa İlinin Göç Profili*” isimli araştırmada sosyo-ekonomik göstergeler ile göç profili arasındaki ilişkiyi irdelemiş, daha sonra verilerden hareketle sosyo-ekonomik göstergelerin Şanlıurfa'nın göç profilini nasıl etkilediğini ortaya koymaya çalışmıştır.

Emrah KIRATOĞLU ile Mehmet Murat CANDEMİR “*AR-GE Faaliyetleri Çerçevesinde Teknokent Uygulamaları:Şanlıurfa Teknokent Örneği*” konulu çalışmada teknoloji politikalarının ekonomik gelişmede belirleyici olduğu öncülünden hareketle AR-GE faaliyetlerinin teknokent oluşumundaki konumunu açıklamaya çalışmaktadırlar. Yazarlar, önermelerinin sonuçlarını Şanlıurfa teknokent örneğinde değerlendirme konusu yapmışlardır.

İçten saygılarımızla
ECONHARRAN İİBF Dergisi Editörleri

KÜRESELLEŞME, YABANCI SERMAYE VE TOBİN VERGİSİ: DÜNYA VE TÜRKİYE UYGULAMASI

Rıdvan ÖNDER*

Özet

Küreselleşmeyle birlikte uluslararası sermaye akımları da hız kazanmıştır. Sermaye hareketliliği, gelişmekte olan ekonomileri çeşitli finansal krizlere sürüklemiştir. Bu nedenle ortaya çıkan krizlerin engellenmesi amacıyla James Tobin tarafından spekülasyon döviz işlemlerinin vergilendirilmesi önerilmiştir. Çalışmamızda öncelikle küreselleşme kavramı ve uluslararası sermaye hareketleri ele alınmıştır. İkinci kısımda ise; Tobin vergisi ele alınmış, Dünya’da bu vergiyi uygulayan ülkelere değinilmiş ve günümüzde Türkiye’de uygulanmakta olan Tobin vergisi benzeri kambiyo işlem vergisi açıklanarak Tobin vergisinin krizleri önlemedeki başarısına ve konuya ilişkin değerlendirmelerimize yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Yabancı Sermaye, Tobin Vergisi, Spekülasyon Sermaye Hareketleri, Türkiye’de Kambiyo İşlem Vergisi

GLOBALIZATION, FOREIGN INVESTMENT AND TOBIN TAX: APPLICATION OF THE WORLD AND TURKEY

Abstract

With the globalization, international capital movements have also accelerated. Capital mobility has dragged emerging economies into various financial crises. Therefore, in order to prevent the emerging crises, it has been proposed by James Tobin to tax the speculative foreign exchange transactions. In our study, firstly, the concept of globalization and international capital movements are discussed. In the second part; Tobin tax with various aspects has been discussed, additionally, foreign exchange transactions tax like the Tobin tax being currently applied in Turkey explained and success of Tobin tax in preventing crises has been assessed in our study.

Keywords: Globalization, Foreign Investment, Tobin Tax, Speculative Capital Flows, Foreign Exchange Taxes in Turkey

GİRİŞ

Günümüzde toplumların ve ülkelerin birbiriyle etkileşimi, bilindiği kadarıyla dünya tarihinin en yüksek seviyesine ulaşmış ve halen hızla artmaya devam etmektedir. Bunun en büyük nedeni ulaşım ve teknolojide ortaya çıkan gelişmelerdir. Ülkelerin sınırlarının ortadan

*Hazine ve Maliye Bakanlığı Vergi Müfettişi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Maliye Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, onderridvan07@gmail.com

kalkması, sınır birliği, ekonomik birlik anlaşmaları yapılması da bu sürece hız kazandırmaktadır. Tabii olarak bu etkileşim, ülkeleri olumlu ve olumsuz her iki açıdan etkiye de açık hale getirmektedir. Dünyada kültürel, siyasi, askeri, bilimsel etkileşimin yanında ekonomik iş birlikleri ve ekonomik küreselleşmede hız kazanmıştır. Bir ülkede ortaya çıkan kriz veya günümüzün en güncel örneğinde hastalıklar (Çin'den yayılan virüs), hemen tüm ülkelerde etkisini göstermekte ve en az ortaya çıktığı ülke kadar, diğer ülkeleri de etkilemektedir. Bu durumun nedenini tamamen küreselleşmeye bağlamak yanlış olmayacaktır.

Küreselleşmenin etkisiyle ekonomik ortamda yaşanan gelişmeler de bu durumdan payını almış ve ülkelerin gerek reel gerek sermaye piyasaları birbirilerine entegre hale gelmişlerdir. Bu bütünleşme sonucu, fon arz edenler ve fon talep edenlerin bir araya geldiği sermaye piyasalarında, tüm ülkelerden katılımcı olduğu söylenebilir. Ekonomik gelişmenin yanında, teknolojiye de ortaya çıkan gelişmeler, fon arz ve talebini ya da diğer bir deyişle para/sermaye hareketlerini de oldukça kolaylaştırmıştır. Daha önceleri yalnızca devletlerin merkez bankaları arasında çeşitli anlaşmalar, garantör bankalar ve benzeri uygulamalar ile gerçekleşen sermaye hareketleri, günümüzde internet teknolojisi ile her bilgisayardan hatta her cep telefonundan anlık yapılabilir hale gelmiştir. Ekonomide ve teknolojiye yaşanan bu hızlı gelişmeler ve anlık işlemler, sermaye üzerindeki volatilitiyi de artırmış bu durum yeni sorunlara yol açmaya başlamıştır. Sermayenin hızlı hareketi sonucu ortaya çıkan en büyük sorun, özellikle finansal piyasaların derinleşmediği herhangi bir ülkede anlık sermaye hareketlerinin ülkeyi çok derin ve uzun süreli bir krize sokabilmesidir. Bu şekilde ortaya çıkan volatilitiyi önlemek ve özellikle sermaye piyasalarında derinlik olmayan ülkeleri korumak, spekülasyonu azaltmak, gelir elde etmek gibi amaçlarla uluslararası sermaye piyasası

hareketlerinin vergilendirilmesi, James Tobin adlı iktisatçı tarafından önerilmiş ve bu vergiye Tobin vergisi adı verilmiştir. Bu vergiyi öneren iktisatçı daha sonra başka bir çalışmasıyla Nobel Ekonomi Ödülünü almıştır.

Bu çalışmamızda öncelikle küreselleşme kavramına yer verilecek, küreselleşmenin ekonomi ve krizler üzerindeki etkisine kısaca değinilecektir. Daha sonra uluslararası sermaye hareketleri türleriyle birlikte açıklanacak ve Tobin vergisi ile ilişkisi ortaya konulmaya çalışılacaktır. Son kısımda ise; Tobin vergisinin amacı, önemi açıklanarak bu vergiye ilişkin görüşler ile Dünya’da ve Türkiye’de Tobin vergisine yönelik uygulamalar ifade edilerek, bu kapsamda eleştiri ve önerilerimize yer verilecektir.

1. Küreselleşme

Küreselleşmeyi en geniş anlamıyla kısa ve öz bir şekilde ifade etmek gerekirse; siyasi alanda liberal demokrasi, ekonomi alanında kapitalizm ve kültürel anlamda farklı halkların benzeştiği uluslararası bütünleşmeyi içeren bir terimdir (Aktel, 2001: 193).

Erişim olanaklarının ve ulaşımın hızla gelişmesi, Dünya üzerinde bulunan tüm ülkelerdeki etkileşimi artırmıştır. Bu etkileşimin artışı ülkeleri kültürel, ekonomik, siyasi ve sosyal açıdan değişime yöneltmiştir. İnternet ve bilgi teknolojilerinin de gelişmesi ile bilgiye ulaşım ve bilgi değişim hususu da hızla artmıştır. Bununla beraber sermaye akımları da hız kazanmıştır (Mike & Karlılıar, 2020: 153).

Ulaşım ve bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin yanında uluslararası anlaşmaların yapılması da uluslararası ticaret ve sermaye akımları ile küreselleşmeye hız kazandırmıştır. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasıyla uluslararası ticaretteki sınırlandırmaların kaldırılması üzerine anlaşma yapılmış ve ilerleyen süreçte bu anlaşma

Dünya Ticaret Örgütü isimli kuruluşu oluşturmuştur. Dünya ticaretini dizayn eden bu ve benzeri kuruluşlar aracılığıyla uluslararası ticaret ve sermaye akımları giderek artmıştır (Kelly, 2012; 2).

Ülkeler arasında korumacılık yerine serbest ticaret önerilmekte ve uluslararası ölçekli kuruluşlara üye olan ülkeler de serbest ticaret anlaşmalarını kabul etmeye mecbur kalmaktadırlar. Bu durumun çok farklı nedenleri olduğu söylenebilir. Bir ülkenin üretilmediği bir malı başka bir ülkeden çok ucuz fiyatla temin etmesi ve aynı şekilde kendi elinde bulunan çeşitli malları da o ülkelere pazarlamak istemesi ve refah artışı bunun en temel sebepleridir (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2000: 3).

Küreselleşmenin, insan unsurunun bulunduğu bütün alanları etkilediğini ve her birinin ayrı bir çalışma konusu olduğunu söyleyebiliriz. Ancak çalışmamızda küreselleşmenin, finansal yönüne kısaca yer verilerek sermaye akımları üzerindeki etkisi üzerinde durulacak ve bu kapsamda Tobin vergisi ele alınacaktır.

1.1. Küreselleşmenin Finansal Yönü ve Tarihsel Gelişimi

Ekonomik olarak küreselleşme, insanoğlunun ekonomik faaliyetlere başladığı ve çeşitli toplumların birbiriyle ticarete giriştiği tarihten itibaren hız kazanarak devam etmektedir. Ancak önceki kısımda da belirtildiği üzere son dönemde teknolojide yaşanan gelişmeler, küreselleşmeyi tüm yönleriyle etkilemiştir. Bundan en fazla etkilenen ve insanların refahına doğrudan etki eden alanlardan biri de ekonomidir. Ekonomik faaliyetler reel ekonomi olarak adlandırdığımız, mal/hizmetler üzerinden gerçekleşse de finansal yönü olmadan veya finansal piyasalar olmaksızın ticaretin gerçekleşmesine imkân yoktur. Bu nedenle reel ekonomiyle birlikte finansal ekonomi de gelişmekte ve ticaretin ayrılmaz birer parçası

olmaktadır. Bu kapsamda küreselleşmenin finansal yönü ve tarihine kısaca değinmekte yarar vardır.

Finansal piyasalarda küreselleşmenin kurumsal temellerinin, 1944 ve 1945’li yıllarda kurulan Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF)’nin kuruluşuyla resmen atıldığını söyleyebiliriz.

Ticaretin serbestleşmesi beraberinde sermaye hareketlerinin de serbestleşmesini ve dolaşıma girmesini sağlamaktadır. Hatta ve hatta ülkeler, dolaşıma giren bu sermayeyi kendilerine çekebilmek için yoğun rekabet oluşturmaktadırlar. Finansal piyasalarda küreselleşmeyi ortaya çıkaran veya hızlandıran olaylara bakıldığında; sanayileşen ve kalkınan ülkelerde bulunan sermayenin, serbestleşme kapsamında gelişmekte olan ülkelere yönelmesi, bilgi teknolojilerinin gelişmesi, bankacılık sektörünün interneti kullanmaya başlaması ön plana çıkmaktadır. 1971 yılında Bretton Woods sisteminin tamamen çökmesi, petrol fiyatlarının artışı bankacılık sektörünü farklı bir pozisyona taşımıştır. Gelişmiş ülkelerin ve petrol ihraç eden ülkelerin ellerinde biriken sermaye, değerlendirilmek üzere büyük ölçekli bankalara yatırılmış ve buradan da gelişmemiş/gelişmekte olan ülkelere aktarılmaya başlanmıştır. Bankacılık direktifi anlaşmalarıyla bankaların farklı ülkelerde faaliyet göstermesinin yolu açılmış, petrol ihraç eden veya sermaye birikimi olana ülkeler tarafından elde edilen kaynaklar diğer ülkelere doğrudan/dolaylı yatırım olarak yönelmeye başlamıştır. Bilgisayar teknolojisinin gelişmesi ile bankacılık işlem maliyetleri oldukça azalmış bunun sonucu olarak finans piyasalarındaki mobilite artmıştır (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2000: 35).

1980’li yıllarda başlayan teknolojik gelişmeler, bankacılık sektöründeki yeni kazanımlar ve ülkelerarası sermaye hareketliliği 1990’lı yıllara

kadar devam etmiştir. 1990'lı yıllarda sosyalist blokun çöküşü, birçok ülkenin dışa açık ekonomi haline gelerek uluslararası ticaret ve finans sistemine dahil olması (Türkiye gibi, 32 sayılı Kararname) gibi gelişmeler kapitalist ekonomik sisteme katılımcı sayısını artırmıştır. Bu yıllarda yaşanan gelişmeler özellikle finansal küreselleşmenin hızlanmasına olumlu etki yapmıştır (Taşçı ve Demirbaş, 2011:83).

21. yüzyıl bilim insanları tarafından bilgi/ dijital çağı olarak nitelendirilmiş ve yüzyılın ilk yıllarında (2000'li yıllar) her geçen gün teknolojinin hayatın her alanında kendini hissettirdiği bir dönem olarak başlamıştır. 21. Yüzyıla birlikte internet, bilgisayar ve mobil telefon teknolojisinin gelişmesi, sermayenin anında bir hesaptan diğerine bir ülkeden diğer ülkeye, hatta kıtalararası geçişini neredeyse saniyelere indirgemıştır. Bu kapsamda bir ülkede bulunan mevduat anında bozulup diğer bir ülkenin borsasına girebilmekte veya mudiler arbitraj geliri elde etmek amacıyla çeşitli ülkelerin para birimleri arasında mekik dokuyabilmektedir. Sonuç olarak ortaya küresel bazda ekonomik krizler çıkabilmektedir.

1.2. Küreselleşme ve Ekonomik Krizler

Küreselleşme ve teknolojik gelişmeler ile birlikte finansal piyasalarda işlem hacmi her geçen gün artmaktadır. Kapalı ekonomilerin dışa açılması ve para birimlerinin konvertibl ilan edilmesi, bu ülkeleri küresel ekonomik sisteme dahil etmektedir. Küresel ekonomik sisteme dahil olan ülkeler, finans piyasalarında yatırımcı veya yükümlü pozisyonu almaktadırlar. Bu işlemler sonucu sermaye hareketleri hız kazanmakta ve işlem hacmi de artmaktadır. Bunun en büyük nedenlerinden birisi, yatırımcıların daha fazla kazanç elde etmek istemesi nedeniyle sürekli olarak yatırımlarını kısa vadeli ve değişken araçlara bağlamaları olup yükümlüler açısından da sürekli fona ihtiyaç duyulmasıdır.

Küreselleşmeyle artan etkileşim, bu sisteme dahil olan bir ekonomide(ülkede) reel veya finansal piyasaların herhangi birinde ortaya çıkan bozulmayla beraber yalnızca yerel ölçekte kalmamakta, hemen diğer ekonomileri de etkisi altına almaktadır. Her an bir krize gebe olan küreselleşmeyi ekonomik anlamda, hassaslaşma veya ülke ekonomilerinin savunma mekanizmalarının zayıflatılmış hali olarak da görebiliriz. Bu kısımda konumuz açısından yalnızca dünya çapında belirgin finansal krizlere kısaca yer verilmiştir.

Geçmişten günümüze birçok kez tecrübe edildiği üzere; finansal alanda liberalleşme ülke ekonomilerini dış etkiye açık ve kırılabilir duruma getirmiştir. Başlıca ihracat rakamlarının ithalatı karşılamaması üzerine ortaya çıkan kronik cari açıklar, reel sektör üzerinde olumsuz etki yaratmakta ve spekülasyon yatırımların artışına neden olmaktadır. Kronik hale gelen cari açıkların sürekli artan faiz yüküyle karşılanmaya çalışılması krizlere zemin hazırlamaktadır (Karagül, 2017: 135).

Charles Wyplosz, 8 gelişmiş 19 gelişmemiş/gelişmekte olan ülkeyi ele alarak 2001 yılında yaptığı çalışmada, finansal liberalleşmenin bu ülkelere etkilerini incelemiştir. Sonuç olarak liberalleşmenin rekabet gücünü artırması ve tekelciliğin önüne geçmesi amacıyla arzu edildiğini, ancak bu kararlar alınırken hassas davranılması gerektiği ve riskli olduğunu belirtmiştir. Avrupa ve Asya'daki birçok ülkenin katı mali kurullarla, yıllarca yüksek oranda büyüme performansı sergilediğini ve liberalleşme olmadan da büyüme ve refah artışının gerçekleştiğini ifade etmiştir. Gelişmemiş ülkelerin liberalize olmasının, gelişmiş ülkelere göre daha fazla zarar gördüklerini belirtmiştir (Wyplosz, 2001: 21).

Charles Wyplosz tarafından 2001 yılında yapılan çalışmada, ülkelerin finansal serbestleşme ile yaşadıkları krizler arasında bağlantı kurulmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu kapsamda sermaye hareketleri neticesinde

ortaya çıkan finansal krizlere ve ülkelere ilişkin tespitlere bakıldığında; 32 sayılı Karar ile 1989 yılında sermaye hareketlerini serbest bırakan Türkiye 1994 ve 2001 yılında ciddi ekonomik krizler yaşamıştır. Yine 1989 yılında sermaye hareketlerini serbestleştiren Meksika 1992 ve 1994 yılında krizle karşı karşıya kalmıştır. 1977 yılında yabancı sermayeyi serbest bırakan Arjantin ise; 1980-1989-1994 ve 2001 yılında krizle karşılaşmıştır. Sermaye hareketlerinin 1975 yılında serbest hale geldiği Brezilya'da ise; 1985 ve 1994'lü yıllarda kriz kapıyı çalmıştır (Wyplosz, 2001: 9; Takım, 2010; 23-24). 2008 yılında ise Amerika Birleşik Devletlerinde başlayan mortgage krizi, tüm dünyayı etkisi altına almış ve özellikle gelişmemiş/gelişmekte olan ekonomilerde çeşitli tahribatlar yaratmıştır.

Charles Wyplosz'un çalışması 2001 yılında yapıldığı için daha sonraki döneme ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır. 1989'dan günümüze kadar Boratav tarafından Türkiye için yapılan yoruma göre; Türkiye'ye sermaye girişindeki sert düşüş ve artışların 1994, 1998/99, 2001, 2008/09 yıllarındaki krizlere neden olduğunu ve 2018/Mart veya Ağustos'ta yaşanan ekonomik gelişmelerin de kriz olduğunu ifade ederek, bunların tamamını sermaye hareketine ve serbestleşmeye bağlamaktadır. Ayrıca Boratav; yukarıda sözü edilen Türkiye'de dahil çeşitli ülkelerde ortaya çıkan krizlerin sebeplerini de "*sermaye hareketlerinde ani yavaşlama ve tersine dönüşler*" şeklinde ifade etmektedir (Boratav, 2019: 311).

Yukarıda finansal kriz olarak anılan ve birbirinden tamamen bağımsız, kıta olarak bile farklı ülkeleri etkileyen krizlerin temelinde; tasarruf yetersizliği, kısa vadeli dış kaynak kullanımı, yüksek cari açık ve bütçe açığı, düşük büyüme, yüksek enflasyon sarmalı yatmaktadır. Ülkenin yeterli sermayesinin bulunmaması nedeniyle sermaye ve para piyasalarından elde edilen kaynakların yapısal reformlar ve katma değerli

üretim alanlarında kullanılması yerine, kamu açıklarına kısa vadeli çözüm olarak kullanımı bu sarmalı tetiklemektedir. Bunun yanı sıra küreselleşme olgusu da, herhangi bir finansal sorunu bulunmayan ülkelerin ekonomisini de ortaya çıkan panikle birlikte zor durumda bırakmakta ve krizlere sürükleyebilmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse; yatırımcıların bir ülkede ortaya çıkan kötü ekonomik tabloyu, tüm ekonomilere mal ederek panik halinde sermayelerini çekmeleri sonucu, domino etkisiyle tüm ülkeler krizin eşiğine gelebilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan krizlerin tetikleyici unsurunun yanında kısa vadeli sermaye hareketlerinin krizi derinleştirici etki yarattığı düşünülmektedir.

1.3. Küreselleşmenin Vergilendirmeye Etkileri

Vergilendirmenin teorik temellerinde uyrukluk ve mülkiyet kavramları/ilkeleri yer almaktadır. Bu kavramlardan olan uyrukluk söz konusu ülkede yerleşik ve vatandaşlık bağı ile bağlı olanları vergilendirme yetkisinin uyuşuyla bağlı olunan ülkeye ait olduğunu ifade etmektedir. Mülkiyet ilkesi ise; vergilendirme hakkının vergiyi doğuran olayın gerçekleştiği mülkte/ülkede olduğunu ifade etmektedir. Çalışmanın diğer bölümlerinde de bahsedildiği üzere; küreselleşmenin baş döndüren bir hızla ilerlemesi, ülkelerin sınırlarının hızla kaybolması, birden fazla ülkenin vatandaşlığına sahip olunması, farklı ülkelerde yaşamaya ve/veya yatırım yapılmaya başlanması gibi hususlar vergi otoritelerini harekete geçirmiştir. Tabii olarak öncelikle vergi gelirlerini korumak ve artırmak amacıyla olan vergi idareleri aynı zamanda rekabet eşitliğini sağlama, yabancılara karşı kendi ülke vatandaşlarını/kurumlarını korumak amacıyla dar mükellef ve tam mükellef ayrımı şeklinde çeşitli vergi politikaları geliştirmeye

başlamışlardır (Öncel, Kumrulu, ve Çağan, 2016; Ünsal, 2014: 14, 62-63).

Küreselleşme aynı zamanda beraberinde uluslararası yatırımları ve çok uluslu şirketleri meydana getirmiştir. Bu şirketler birden fazla ülkede faaliyet gösteren, binlerce çalışanı ve alt sektörü olan devasa büyüklükte sanayi veya hizmet kuruluşları olmalarının yanında dünya ticaretinin yaklaşık %40'ını gerçekleştirmektedirler (Aktel, 2001: 198). Faaliyetlerine her geçen gün daha fazla ülke katarak devam eden ve sayıları artan bu şirketlerin hangi ülke tarafından vergilendirileceği sorunu ortaya çıkmıştır. Şirket/kişi, hem merkezi olan ülkeye vergi ödemekte hem de faaliyet gösterdiği ülkelere vergi ödemek durumunda kalmaktadır. Aynı vergi konusu üzerinden birden fazla kez vergi ödenmesine çifte vergileme denilmektedir. Çifte vergileme söz konusu olduğu durumda rekabete zarar verilmekte, karlılık düşmekte ve bunların sonucu olarak mal/hizmet fiyatları artmakta veya faaliyetlere son verilmektedir. Bu kapsamda ülkeler üretim/hizmet hacmini azaltıcı yönde etkileri olan ve vergilemede ortaya çıkan sorunlara çözüm amacıyla çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarını yürürlüğe koymuşlardır.

Sonuç olarak dışa açık bir ekonomide yürürlüğe konulacak bir vergi kanununda her ne kadar ülkenin çıkarları ve gelir kaynakları ön planda tutulsa da, yükümlülük altına girilen vergi anlaşmalarını da ihlal etmeyecek şekilde hareket edilmesi gerekir. Bu durumun ülkelerin vergilendirme politikalarında değişikliğe gitmelerine ve bazı kısıtlamalara maruz kalmalarına neden olduğu söylenebilir. Doğal olarak vergi idareleri günümüzde istenildiği zaman özellikle uluslararası kaynak/gelir/harcama/işlem/servetler üzerinden vergi alamamakta, bazı kısıtlarla karşılaşmaktadırlar. Konumuz açısından ise; gelişmekte olan

ülkelere akacak kısa vadeli sermaye yatırımlarının vergilendirilmesine yerel mevzuat izin verse bile ülkenin ekonomik durumu, bu para girişlerinin (elde ettikleri kazançların) vergilendirilmesine imkan tanımayabilmektedir.

1.4. Uluslararası Sermaye Hareketleri

Ekonomik kalkınmayı hedefleyen tüm ülkeler bu amaca ulaşabilmek için çeşitli yatırımlar yapmaktadırlar. Ancak ülke içi tasarrufların yetersizliği ve teknik imkanların yoksunluğu nedeniyle ciddi fona ihtiyaç duymaktadırlar (Şaşmaz ve Yayla, 2018: 360). Ülkelerin ihracat yapması ve çeşitli nedenlerle ithalata ihtiyaç duyması neticesinde hızla artan mal hareketliliği, beraberinde para hareketliliğini getirmiştir. Bu kapsamda bankacılık sistemi hızla gelişmiş, çeşitli ödeme yöntemleri geliştirilmiştir. Bunun yanında sermayenin marjinal verimliliğinin, marjinal maliyete eşlenmeye başladığı birçok ülkede, yatırımcılar yeni yatırım alanları aramaya başlamışlardır. Kaynakların ülke içinden ülke dışına transferi ile başlayan bu süreç uluslararası sermaye hareketlerini doğurmuştur.

1.4.1. Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Türleri

Uluslararası sermaye hareketlerini; yatırımın yapıldığı ülkede bulunduğu süreye göre kısa, orta ve uzun vadeli; yatırım alanına göre kalkınma, teknik, savunma ve ticari amaçlı; yönlendirildiği kurumlar açısından özel ve resmi olarak veya bunlara benzer çeşitli şekillerde sınıflandırmak mümkündür (Acaravcı, 2000: 6). Çalışmamızın kapsamı açısından uluslararası sermaye hareketlerini temel olarak, doğrudan sermaye yatırımları ve dolaylı sermaye yatırımları olarak ikiye ayırabiliriz.

1.4.1.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı

IMF ve OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) tarafından yapılan tanımlamalara göre; “yatırımcının yerleştiği olduğu ekonomi dışındaki bir ekonomide bir işletmenin yönetimini kontrol ettiği veya yönetiminde söz sahibi olduğu uzun vadeli bir yatırım şekli” olarak tanımlanmaktadır. Bir yatırımın doğrudan yatırım olarak kabul edilebilmesi için yatırımcının, teşebbüsün sermayesinin %10 veya daha fazlasına sahip olması veya yönetimde söz hakkının bulunması gerekir. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus, doğrudan yatırımlarda yatırımcılar, sermayeyle birlikte teknik bilgi ve işletmecilik bilgisini de beraberinde getirmektedir (TCMB, 2018: 8). Bir gerçek/tüzel kişinin üretim merkezi olan ülkenin dışına üretimini kaydırarak, farklı bir ülkede üretim yeri kurması veya hazır kurulu düzeni satın alması yoluyla yapılan yatırımlara, doğrudan yabancı sermaye yatırımı denilmektedir (Seyidoğlu, 2003: 718).

Daha önce yapılan birçok çalışmada olduğu gibi, Artan ve Hayaloğlu tarafından 2015 yılında yapılan bir çalışmada da; “politik risk ve alt bileşenler olan hükümet istikrarı, sosyoekonomik durum, yatırım profili, iç karışıklık, askeriyenin politikaya etkisi, dinsel gerilimler, kanun ve düzen, etnik gerilimler ve bürokratik kalite ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu” tespit edilmiştir (Artan ve Hayaloğlu, 2015: 562). Bu nedenle gelişmemiş/gelişmekte olan ülkeler, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını kaynak ihtiyacı, kalkınma, gelişme, istihdam olanakları nedenleriyle ülkelerine çekebilmek için rekabet etmektedirler. Doğrudan sermaye yatırımları bu ülkeler için oldukça önemlidir. Kaynak sağlamanın yanında, uzun vadeli yatırım olması ve dolaylı yatırımlara göre daha az riskli olması nedeniyle bu yatırımlar ülkeye olumlu katkı yapmaktadır (Şaşmaz ve Yayla, 2018:

372). Doğrudan yatırımların, dolaylı yatırımlara göre daha az riskli olmasının sebebi elbette daha düşük mobiliteye sahip olmasıdır. Diğer bir deyişle bu yatırımlar çok uzun vadeli ve genellikle sabit yatırım şeklindedir. Bu nedenle istenildiği anda veya kısa vadede ülkeyi terk etmesi söz konusu olmamaktadır. Bu açıdan konumuz ile ilgisi oldukça sınırlıdır. İlerleyen bölümlerde de açıklanacağı üzere; Tobin vergisi ile amaçlanan kısa vadeli ve mobilitesi oldukça yüksek sermaye akımlarının hızını yavaşlatmak ve ülke ekonomilerinde bıraktığı tahribatı azaltabilmektir.

1.4.1.2. Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımı

Yatırımcıların kendi ülkelerinin dışında, başka ülkelerin sermaye veya para piyasalarındaki yatırım araçlarını alarak gerçekleştirdikleri finansal işlemlere dolaylı yatırım veya portföy yatırımı adı verilmektedir (Acaravcı, 2000: 7).

Portföy yatırımları, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından; *“Hisse senedi ve borç senetlerine yapılan yatırımları içermekte ve doğrudan yatırımların aksine, hisse senedine toplam olarak yüzde 10’un altında yaptığı yatırımla yatırımcı, bu senetleri ihraç eden kuruluşun yönetiminde etkin olmamaktadır. Doğrudan yatırımlarda yatırımcı, yatırım sermayesinin yanı sıra üretim teknolojisi ve işletmecilik bilgisini de beraberinde getirirken, portföy yatırımlarında yabancı yatırımcının sermayeden başka bir katkısı bulunmamaktadır.”* şeklinde açıklanmıştır (TCMB, 2018).

Dolaylı yatırımlar uygulamada ve piyasada kısa vadeli sermaye, sıcak para gibi adlarla da anılabilmektedir. Bu sermaye sahipleri, kısa vadeli yüksek faiz olanaklarından yararlanmak, kur arbitrajlarından gelir elde etmek, hisse senetleri üzerinden spekülasyon kazanç elde etmek amacıyla olabilmektedir. Bu nedenle kısa vadeli sermaye veya dolaylı yatırımların

hareket kabiliyeti yüksek olup herhangi bir şekilde yatırım yaptıkları ülkede bağımlı olmadıklarından hızlı şekilde hareket edebilmektedirler (Turgut, 2010: 74). Önceki bölümde de açıklandığı üzere: günümüzde teknolojik gelişmenin artması ve bankacılık sisteminin hızla gelişmesi kısa vadeli sermaye hareketlerinin hızla bulunduğu ülkeyi terk etme sürecini hızlandırmıştır. Bankaya, brokere veya herhangi bir finansal kuruluşa gitmeden mobil telefonlar veya bilgisayarlar sayesinde çok yüksek boyutlarda anlık işlemler yapılabilmektedir.

Dolaylı yatırımların tutarı dünyada her geçen gün artmaktadır. Bununun başlıca nedenleri; işlem maliyetlerinin düşüklüğü, bankacılık sisteminin gelişmesi, gelişmekte olan ekonomilerin düşük tasarrufları ve cari açıkları, döviz kurlarında ortaya çıkan değişimler, cazip faiz oranları ve yatırım olanaklarıdır (Haberer, 2003: 1). Kısa vadeli sermaye hareketlerinin nedenlerini, yurtiçi ve yurtdışı olarak ayırmak gerekirse; sermaye sahibinin bulunduğu ülkede cari faiz oranı, sanayi üretim endeksi yurtdışı faktörler olarak, dış ticaret açığı, kamu açıkları, kamu borç servisleri, borç çevirme oranları veya borsadaki hisse senetlerinin getirisi gibi yurtiçi faktörler olduğu söylenebilir (Demir ve Sever, 2009: 214).

1.4.2. Sermaye Hareketleri ve Tobin Vergisi İlişkisi

Uluslararası sermaye hareketleri uzun ve kısa vadeli olarak sınıflandırıldığında, uzun vadeli sermaye hareketleri genellikle fiziki yatırım veya satın alma şeklinde ülkelere yönelmekte, kısa vadeli olanlar ise portföy yatırımı şeklinde yönelmektedir. Bu itibarla uzun vadeli sermaye yatırımları istenildiği zaman başka bir ülkeye aktarılamamakta, sermayenin geri çekişi portföy yatırımlarına göre oldukça uzun süreler almakta ve maliyetli olmaktadır. Bu açıdan doğrudan yatırımların, kısa

vadede ülke ekonomisinde önemli ölçüde değişiklik yaratması beklenmemektedir.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerin sıcak paraya ya da ödemeler dengesini sağlamaya yönelik olarak kısa vadeli sermaye akımlarına her zaman ihtiyacı olmuştur. Kamu borç stoku yüksek olan, cari ve kamu açıkları yüksek, ihracat gelirleri ve yer altı kaynakları oldukça düşük olan ülkelerin ekonomik kırılganlıkları da yüksek olmaktadır. Kırılganlığın yüksek olması da bu ekonomileri hızla ekonomik krize sürükleyebilmektedir (Ay ve Mangır, 2007: 123). Döviz talebi genellikle iki yönden olmaktadır. Birincisi ve asıl olan mal ve hizmet satın alma veya borç itfası amacıyla talep edilmesi, ikincisi ise farklı para birimleri arasındaki spekülasyonlardan kazanç sağlamak şeklindedir. Ülkelerde dış kaynağa, diğer bir deyişle döviz talebinin artması, yerli para biriminin değerini hızla düşürerek ekonomik dengelerin bozulmasına yol açabilmektedir. Bu açıdan döviz üzerinde ortaya çıkacak bir spekülasyon doğrudan üretken faaliyette bulunan sektörleri etkileyecek ve uzun vadeli karar almalarının önüne geçerek belirsizliği ve riski artıracaktır (Erdoğan, 2014: 142).

Kaynak ihtiyacı duyan ülkelere yapılan doğrudan yatırımlar ülkenin büyüme, istihdam, ihracat gibi rakamlarını artırırken, portföy yatırımları ise tüketim harcamalarını ve talebi artırmaktadır. Bunların sonucu olarak enflasyon ve cari açık rakamlarını da daha yüksek seviyelere çekebilmektedir. Sermaye piyasaları henüz derinleşmemiş ülkelere yönelen kısa vadeli sermaye akımlarının, herhangi bir nedenle aniden ülkeyi terk etmesi durumunda ülkenin tüm makroekonomik dengeleri bozulmakta ve sonucu ekonomik kriz olarak ortaya çıkmaktadır (Demir ve Sever, 2009: 215).

Kısa vadeli sermaye hareketlerinin ülkeyi etkileme döngüsü incelendiğinde; portföy yatırımı olarak ülkeye gelen fonlar yerel para birimine çevrilerek en yüksek getirili yatırım alanlarına yönlendirilir. Bu durum ülkede döviz rezervini artırması ve yerel paraya olan talep nedeniyle yerel para biriminin değerlenmeye başlamasını sağlamaktadır. Yabancı sermaye girişi artarak devam ettikçe yerel para birimi aşırı değerlenmeye başlar. Bu durumda ülkede yerleşiklerin ve kamunun taleplerini artırmakta ve sonucu cari açık, kamu açığı olarak ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan ikiz açıkların ardından yatırımcılar kendi para birimlerine dönerek yatırımlarını geri çekmeye başlamakta ve sonuç olarak yerel para biriminin değeri hızla düşerken döviz kurları da hızla yükselmektedir (Lopez-Mejia, 1999). Tobin vergisi ise ilerleyen başlıklarda açıklanacağı üzere; bu oluşumu engellemek, spekülative sermaye akımlarını vergilendirerek ekonomik krizlere yol açmasını önlemek amacıyla savunulmuştur. Savaşta göre, kısa vadeli ve spekülative sermaye hareketleri üzerinde düşük miktarda da olsa bir finansal işlem vergisi alınması spekülative atakları engelleyerek, ülkeden aniden çıkmak isteyen portföy yatırımlarını vergi maliyeti yoluyla engellemek istemektedir. Bu açıdan Tobin vergisinin kısa vadeli yatırımlar ile ilişkili olduğu, bunun içerisinde de özellikle spekülative amaçlı finansal yatırımları vergilendirmeyi hedeflediğini söyleyebiliriz.

2. Tobin Vergisi

1981 yılında Nobel ödülü alan iktisatçı James Tobin, başkanlığını yaptığı ekonomi kuruluşunun 1978 yılındaki yıllık toplantısında sunduğu makalesiyle, uluslararası sermaye hareketlerinin vergilendirilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Tobin'in bu önerisi 1970'li yıllarda sermaye hareketlerinin çok yüksek seviyelerde olmaması ve sermaye hareketlerinin neden olduğu krizlerin henüz patlak vermemiş olması

nedenleriyle pek fazla ilgi görmemiştir (Taşçı ve Demirbaş, 2011: 90). İlerleyen yıllarda birçok ülkede, kısa vadeli sermaye giriş ve çıkışlarının neden olduğu ekonomik krizler baş gösterince, Tobin tarafından önerilen vergi tekrar gündeme gelmiş, bazı denemeler yapılmış ancak neredeyse hiçbir ülkede sürekli olarak uygulanamamıştır.

2.1. Tobin Vergisi, Amacı ve Önemi

Nobel ödüllü ekonomist James Tobin, para hareketleri sonucu ülkelerin döviz kurlarında yaşanan istikrarsızlığı önlemek amacıyla, spekülative nitelikteki hareketlere vergi getirilmesini önermiş ve önerisi nedeniyle söz konusu vergi kendi adıyla anılmaya başlanmıştır (Weaver, 2003: 1). James Tobin tarafından önerilen vergi, özellikle kurlarda yaşanan hareketliliği yani döviz piyasalarını hedef almaktadır. Döviz piyasalarında kısa vadeli ve spekülative amaçlı para hareketlerine binde bir ile binde beş arasında getirilecek vergi yükü, spekülasyonların maliyetini artırarak caydırıcılık yaratacağı düşünülmektedir (Ay ve Mangır, 2007: 131).

Ünlü iktisatçı J. M. Keynes yıllar önce menkul kıymet piyasalarında ortaya çıkan ve piyasayı bozucu nitelikte olan işlemlerin engellenmesi için bu piyasalara ilk giriş maliyetlerinin yanında ekstra maliyet getirilmesini ve bu şekilde spekülasyonların engellenmesini savunmuştur. James Tobin tarafından önerilen vergi ise menkul kıymet piyasalarından ziyade döviz işlemleri üzerinedir. Dünyada küreselleşmenin hızla artması ve sermayenin gelişen teknoloji ile birlikte anlık hareket edebilmesi Tobin vergisini tekrar gündeme taşımıştır (Taşçı ve Demirbaş, 2011: 90). Tobin vergisi, future veya opsiyon piyasaları üzerine değil spot işlemler üzerine konulacak olan oldukça düşük oranlı ve değer esaslı bir vergidir (Taşçı ve Demirbaş, 2011: 90). Her ne kadar döviz üzerine odaklanılmış olsa da yabancı sermayenin kısa vadeli menkul kıymet yatırımları da

aslında Tobin vergisi ile vergilendirilmeye çalışılmaktadır (Demir ve Sever, 2009: 226).

Tobin'in teklifi; yapılan döviz değişim işleminin büyüklüğü ile orantılı, tüm ülkeler tarafından ve homojen olacak şekilde alınacak bir işlem vergisidir. Bu verginin kısa vadeli olarak başka bir para birimine dönüşün maliyetini artıracığını ve bu yolla yapılan spekülasyonları azaltacağını ifade etmektedir. Uzun vadeli değişimler için ise bu verginin olumsuz etkisi en düşük seviyede gerçekleşecektir. Bu verginin amacı kısa vadeli işlemler olup bu yolla uzun vadeli yatırımların engellenmemesi gerektiği ifade edilmektedir. Tobin makalesinde paranın dönüşümü üzerinden, başka bir para birimi cinsinden olan hisse senetleri de dahil tüm finansal araçlardan vergi alınmasını önermektedir (Tobin, 1978: 155).

Tobin 1978 yılındaki makalesinde, dünyanın son yıllarda hızla bütünleştiğini, ancak finans piyasalarının diğer ekonomik kurumlardan çok çok daha hızlı küreselleştiğini ve tamamen uluslararası hale geldiğini belirtmektedir (Tobin, 1978). Tobin'in makalesini 1978 yılında yazdığını göz önünde bulundurursak, günümüzde ortaya çıkan teknolojik gelişmeler ve bankacılık sisteminde kaydedilen ilerlemelere bakıldığında, finansal piyasalardaki işlem hacminin, geçmiş ile karşılaştırılamayacak kadar büyük olduğunu söyleyebiliriz. Tobin kendisi de bu durumu fark ederek 1994 yılında bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmelere ve artan bilgisayar kullanımı ile finansal işlemlerin yoğunlaşmasına dikkat çekmiştir.

Uluslararası sermaye piyasalarda dolaşımda olan fonların birçok avantajı bulunmaktadır. Bu fonlar özellikle gelişmemiş ülkeler için oldukça önemlidir. Aynı zamanda bu ülkelerin finansal derinliğe sahip olmamaları nedeniyle sermaye hareketleri üzerinden çok ciddi finansal krizler ile karşılaşabilmektedir. Bu nedenle döviz işlemleri ve kur

oyunluklarından yararlanılarak ortaya çıkacak olan finansal krizler engellenmek istemektedir. Bunun yolu ise kısa vadeli ve spekülâtif amaçlı sermaye hareketlerinin maliyetinin artırılmasından geçmektedir (Tobin, 1978). Özellikle gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerde yüksek faiz düşük kur politikası üzerinden de ciddi spekülâtif işlemler yapılarak katlanan şekilde hem faiz geliri hem de kur farkı geliri elde edilebilmektedir.

Ülkeye gelen sıcak para ile kısa vadede yüksek gelir elde etmek isteyen ve kur spekülasyonu üzerinden gelir elde etmek isteyenler, vergi yoluyla engellenerek ülkelerin merkez bankaları kendi para birimlerinin değerini, herhangi bir kur sisteminde daha kolay yönetmelerine de katkı sağlayacaktır (Tulay ve Erdönmez, 1999; Saraçoğlu ve Şahan, 2004; 73). Bu öneri de önemle vurgulanması ve üzerinde durulması gereken noktalar vardır. Bu verginin tek başına mali krizlerin önüne set olabilecek, en azından diğer önlemlerin başlangıcı olacağı belirtilmektedir. Tobin vergiyi önerdiği dönemde yalnızca spot para birimleri üzerinden finansal işlem yapılırken, şu anda para ve sermaye piyasalarında çok çeşitli enstrümanlar gelişmiş hatta türev işlemlerin sayısı takip edilemeyecek boyuta ulaşmıştır. Bu nedenle vergiden kaçılmasını önlemek amacıyla bu piyasaların tümü üzerinde vergileme yapılması gerekmektedir. Ayrıca bu verginin kamu maliyesi açısından da yüksek miktarda vergi kapasitesine sahip olduğu, doğrudan amaçları arasında olmamasına rağmen dolaylı olarak gelir elde edilmesi amacının da bulunduğunu söyleyebiliriz (Palley, 2003: 6). James Tobin makalesinde elde edilecek gelirlerin uluslararası kuruluşlarda oluşacak fonlara aktarılması gerektiğini ve krizler, yoksulluk ve benzeri sosyal amaçlarla kullanılabileceğini ifade etmiştir (Tobin, 1978).

Ülkelerin kısa vadeli finansal hareketlerden olumsuz etkilenmesi nedeniyle önceki bölümde de ifade edildiği üzere, bu vergiyle uzun vadeli yatırımların teşvik edilmesi istenmektedir. Kısa vadeli işlemler üzerindeki maliyetin artırılması, uzun vadeli yatırımlar üzerine yük getirilmemesi yoluyla yatırımcıların bu alanlara yönlendirilmesi istenmektedir (Tobin, 1994: 70).

Nihai olarak Tobin vergisinin amacını, finansal piyasaları derinleşmemiş, ekonomik anlamda aşırı kırılğan, sürekli sıcak para ile fonlanma ihtiyacı duyan ekonomileri koruma altına almak olduğunu, önemini ise ülkelerin ekonomik krize sürüklenmesini engellemek olduğunu söyleyebiliriz.

2.2. Tobin Vergisinin Uygulanması Üzerine Görüşler

Tobin vergisinin uygulanması halinde; spekülative amaçlı finansal işlemler önenebilecek, vergi tabanında genişleme ortaya çıkacak, yeni bir vergi geliri elde edilecek, ülkeye gelen kısa vadeli yatırımlar verginin caydırıcılığı ile uzun vadeye yöneleceği öne sürülmektedir (Taşçı ve Demirbaş, 2011: 106).

Tobin vergisinin vergiden kaçınmaya veya kaçırmaya rahatlıkla izin vereceği, bunun engellenemeyeceği, yatırımcıların türev piyasalara yöneleceği ifade edilmektedir. Bu tüm vergi sistemlerinde uygulanan vergiler için geçerli bir durumdur. Piyasada olanlar muhakkak bu şekilde arayışlara girecekler ve kendilerini yenileyeceklerdir. Buna karşılık vergi sistemi de kendini güncelleyerek bu duruma izin vermeyecektir. Piyasayı ele geçirenlere ve spekülasyon yapanlara kamu yararının değişilmemesi için Tobin vergisinin uygulanması gerekir (Palley, 2003: 22).

Verginin, spekülative işlemleri engellemeyeceği ve tek başına bir ülke uygulamasının yeterli olmayacağı, küresel uygulamanında imkansızlığı en büyük eleştirilerdendir. Ancak vergi sistemi, yapılacak finansal işlemlerde, vergiden kaçınmayı ve kaçırmayı engelleyecek şekilde

kurgulanır, sermaye akımlarını caydırmaz ve uzun vadeli yatırımlara yönlendirirse bireysel uygulamada başarılı olabilir. İlave olarak vergi, her ne kadar spekülasyonları tamamen ortadan kaldırmasa da ortaya çıkaracağı kamu geliri nedeniyle de konulabilir (Şen ve Tokatlıoğlu, 2016: 85).

Finansal işlemler üzerine vergi konulması, ülkeye gelen sermaye akımlarını engelleyeceği ifade edilmesine karşın bir yıl vadeli finansal yatırımdan alınacak vergi oranı binde bir olacaktır. Bu nedenle herhangi bir engelleme söz konusu olmayacaktır. Ayrıca uzun dönemde çok düşük olan vergi yükü, kısa dönemde işlem sayısına göre sürekli artacağından piyasada spekülatif işlemlere engel olabilecek ayrıca vergi gelirleri artacaktır (Tobin, 1994).

Tobin vergisinden sağlanacak hasılatın vergide adalet ve eşitlik ilkelerine hizmet edebileceği düşünülmektedir. Bu kapsamda bir ekonomiyi krize sokabilecek kadar büyük nitelikteki fonları elinde tutanların orta ve üst düzey gelir grubundan oluştuğunu varsayarsak bu kişilerin vergilendirilmesi vergide adalet ve eşitlik ilkelerinin hayata geçirilmesine katkı sağlayabilecektir (Balseven, 2003: 174). Aynı zamanda Tobin vergisinden elde edilecek gelirin fakirlik, yoksulluk ve dar gelirli kesime aktarılması halinde gelir dağılımında adaletin sağlanmasına da katkıda bulunacağını ifade etmek gerekir.

Gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerin birçoğu halen kısa vadeli sermaye hareketlerine bağımlı durumdadırlar. Bu bağımlılığın yüksek seviyelerde seyretmesi, bu ekonomileri dış etkilere açık hale getirmektedir. Bu duruma karşı sermaye hareketlerinin kontrolü de dahil olmak üzere önlem olarak alınabilecek çeşitli uygulamalar geliştirilmiştir (Canbay, 2018). Buna rağmen her ekonominin kendi iç dinamiklerinin

farklı olması, ülkeye gelen yatırımcı profili, yatırımların vadesi ve benzeri birçok nedenle tek ve kesin bir çözüm ortaya konulamamıştır.

2.3. Tobin Vergisinin Uygulanmaması Üzerine Görüşler

Tobin 1994 yılında yayımlanan makalesinde kendi önerisine eleştiri getirerek işlemin tüm dünyada aynı oranda uygulanması gerektiğini aksi takdirde bundan kaçınılabileceğini diğer bir deyişle bir işe yaramayacağını ifade etmektedir (Tobin, 1994: 70). Öyle ki; İsveç 1986 yılında menkul kıymetlerin alım satımı üzerine uygulanan vergi oranını artırdığında, ticaret hacminin %60 oranında başka ülkelere taşındığına yönelik veriler ve ampirik çalışmalar bulunmaktadır. Günümüzde bu yönde bir işlem vergisi tesis edilmesi halinde piyasaların ve bankacılık sisteminin daha gelişmiş olması nedeniyle vergiyi uygulayan ülkeden ayrılacak fonların tutarı %60'dan çok daha yüksek seviyelerde gerçekleşebilecektir (Dodd, 2003).

Spekülatif amaçlı işlemleri durdurmak için yalnızca bir vergiye dayanmadan önce bunun çeşitli sebeplerinin araştırılması gerekmektedir. 1990'lı yıllar boyunca ortaya çıkan finansal krizlerin ilk sebebi veya tek sebebi kısa vadeli sermaye hareketleri midir? Türkiye'de dahil olmak üzere birçok gelişmekte olan ülkenin henüz derinleşmiş bir finansal piyasası olmadan, yeterli mali ve ekonomik temelleri sağlamadan, küresel sermaye hareketlerine açık hale getirilmesi tartışılmadan, ortaya çıkan krizlerin bir vergi ile aşılabileceğinin tartışılması çok da yerinde değildir. Birçok krizin ortaya çıkışında ve devamında, ülkede finansal işlem yapan yatırımcı veya spekülörlerin birden bu ülkelere sermayesini çekmesinin sebepleri arasında makroekonomik verilerin kötüleşmesi ve yerel paraya olan güvensizliğin artması, asimetrik enformasyon, denetimsizlik, ahlaki tehlike gibi unsurlar bulunmaktadır (Haberer, 2003: 32). Bu nedenle, başlıca ekonomik sorunlar ortadayken,

özellikle gelişmekte olan ülkelerde sermaye akımına şiddetle ihtiyaç varken Tobin vergisinin kurtarıcı olarak görülmesi ve uygulanması anlamsızdır.

Gümrük Tarifeleri Ticaret Anlaşması veya Dünya Ticaret Örgütü üyeleri arasında gümrük tarifelerinin artırılması bile kabul edilmemişken, böyle bir vergi konulmasına veya vergisel işlemlerle maliyet artışına asla izin verilmeyecektir. Aynı şekilde Avrupa Birliği üyeleri bile tekdüze bir vergi politikası oluşturamamışlardır. Dünyada kurulan büyük organizasyonlar aracılığıyla, bu verginin kabul ettirilebildiği düşünülse de bu kez vergi cennetleri ortaya çıkmaya devam edecek ve tüm finansal yatırım bu ülkelere kaydırılacaktır. Bu nedenle tüm dünyaya kabul ettirilmesi ve uygulanması da söz konusu olmayacaktır (Dodd, 2003). Mevcut durumda Avrupa Birliğinde uygulanmak istenen finansal işlem vergisi üzerinde de bir anlaşma sağlanamamıştır. Avrupa Birliği ülkeleri ortak para birimi kullanmasına rağmen vergisel anlamda bir bütünlük sağlayamadıkları görülmektedir (Şen ve Tokatlıoğlu, 2016: 81).

Dünyada sermaye ve finansal işlemlerin toplandığı belli merkezler vardır. Finansal işlemlerin büyük bir çoğunluğu Londra, New York, Frankfurt, Tokyo gibi merkezlerde gerçekleşmektedir. Bu verginin konulması öncelikle buradaki finansal işlemleri azaltacağı ve hacmini çok düşük seviyelere indireceği gerekçesiyle yöneticiler tarafından kabul edilmeyecektir. Ayrıca yüksek düzeyli sermaye sahipleri de bu verginin işleme konulmasına kesinlikle izin vermeyeceklerdir. Büyük bir devalüasyon olacağı beklentisi spekülatif atakları vergi yoluyla durduramayacaktır (Erdoğan, 2014: 32). Ülkesel bazda bu işlemlerin yapılması ise çok kötü politik sonuçlara yol açacak ve büyük sermayedarlar nedeniyle seçimlerin kaybına yol açabilecektir. Ayrıca vergi geliri elde edilmesi önerisi de oldukça temelsizdir. Çünkü gelişmiş

ülkelerin veya döviz işlemlerinin en yüksek oranda yapıldığı ülkelerin hiçbirinde vergi geliri sorunu bulunmamaktadır. Dünya çapında vergi artışına, koordine edilmesine, tahsil edilmesine ve otomatik olarak dağıtılmasına yönelik gösterilebilecek hiçbir emsal yoktur ve bu şekilde olması da hiç mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle Tobin vergisinin uygulanması kabul edilebilir nitelikte değildir (Dodd, 2003).

Yabancı sermayenin, ekonomilerden hızlı çıkışı, yakın tarihte sermaye hareketlerini serbest bırakan birçok ülkeyi etkilemiş ve krizin başlamasına/derinleşmesine sebep olmuştur. Bunlar içerisinde en önemli olanlardan birisi, birçok ülkeyi etkisi altına alan Asya krizidir. James Tobin'e; Tobin vergisinin uygulanması halinde bu kriz önlenebilir miydi? sorusu yöneltildiğinde tek başına engel olamayacağını ancak bunun yanında mali ve ekonomik diğer argümanların da kullanılması veya olumlu olması halinde krizin önlenmesine katkıda bulunabileceği yönünde cevap vermiştir (Akyüz, 2002: 10). Bu nedenle Tobin vergisinin tek başına uluslararası sermaye hareketlerinin olumsuz etkilerini ortadan kaldıracabileceğini söylemek güç olacaktır.

3. Dünya'da ve Türkiye'de Tobin Vergisi

3.1. Dünyada Tobin Vergisini Uygulayan Ülkeler

Bir tür finansal işlem vergisi olan Tobin vergisi, bazı ülkelerde uygulanmaya çalışılmıştır. Finansal işlemler üzerindeki vergilere bakılırsa dünyada birçok ülke, yerel düzeyde birbirinden farklı şekillerde bu tür vergiler almaktadırlar. Bu kısımda yalnızca spesifik olarak Tobin vergisi uygulayan ülke örneklerine yer verilmiştir.

James Tobin'in vergiyi önermesinden ve savını ortaya atmasından çok önceleri, Amerika Birleşik Devletleri'nde ülkeye giren ve çıkan sermayenin vergilendirilmesi uygulaması 1960'lı yıllarda denenmiştir.

Yine buna benzer bir uygulama 1990'lı yıllarda İsrail'de sermaye girişleri için yapılmıştır. (Öcal ve Polat, 2012: 82).

1986 yılında İsveç'te menkul kıymetlerin üzerine vergi konulması, Tobin vergisinin dünyadaki ilk uygulamalarından biri olarak kabul edilmektedir. Önceki bölümde de açıklandığı üzere bu verginin etkileri hemen piyasaya yansımış ve işlem hacmi oldukça düşük seviyelere inmiştir. Tobin vergisine yöneltilen eleştirilerden birisi ortaya çıkmış, sermaye akımları veya hisse senedi yatırımları daha cazip ve maliyeti düşük alımlar yapabilecekleri başka ülke piyasalarına yönelmişlerdir (Dodd, 2003).

1991 ile 1993 yılları arasında Şili'de uygulanan Tobin vergisi, ülkeye yabancı sermaye girişlerini azaltmamış olup aksine ülkeye gelen sermaye uzun vadeli yapıya dönüşmüştür. Şili tarafından uygulanan zorunlu rezerv işleminin yanında, Tobin vergisinin kısa vadeli finansal hareketleri en yüksek oranda vergilendiren, uzun vadeli yatırımları ise vergilendirmeyen (verginin oranı sıfır) esnek bir sisteme sahip olması başarılı olmasında en büyük etkendir (Sönmez, 2001: 442). Malezya da sermaye hareketleri üzerine vergi koymakla birlikte haricen kamu otoritesi ile sermayeyi kontrol etmiş ve başarılı bir politika izlemiştir (Ay & Mangır, 2007).

Şili ve Malezya örneklerinde görüldüğü ve genel geçer olarak kabul edildiği üzere; Tobin vergisi tek başına finansal spekülasyon atakları engelleyemeyecek olup devalüasyon nedeniyle ciddi sermaye kaybedecek olan yatırımcılar, bu kayıpla kıyaslanmayacak derecede küçük Tobin vergisi maliyetini de göze alabileceklerdir. Bu nedenle ilgili ülkelerin Tobin vergisini diğer sermaye kontrolleri ile birlikte uygulamaları, ayrıca makroekonomik göstergelere ilişkin ekonomi

politakalarında gerekli önlemleri almaları, bu ülkeleri hedeflenen amaca ulaştırdığını söyleyebiliriz.

Ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte bazı ülkeler sermaye hareketlerinin kontrolü ve kısıtlanması için kambiyo kontrollerini tercih etmekte, bazıları ise vergilendirme yolunu tercih etmektedirler. Bu kapsamda Brezilya 2009 yılında fiilen %2 oranında Tobin vergisi uygulamaya başlamıştır (Öcal & Polat, 2012: 86). 2009 yılında %2 olarak uygulanmaya başlayan bu vergi 2010 yılında %4 ve hemen ardından %6'ya çıkarılmıştır. 2011 yılının sonlarında ise %0'a indirilmiştir. Uygulanan vergiye rağmen piyasadaki yatırımcıların veya döviz talep edenlerin davranışlarında büyük bir değişiklik gözlemlenmemiştir (Roure, Furnagiev, & Reitz, 2013: 23). Tobin vergisinin uygulanması ile ülkenin dış ticaret rakamları ve reel döviz kurları üzerinde korelasyon kurulamadığı ve bu ülkede uygulanan verginin, Tobin vergisi savunucularını tatmin etmediği ifade edilmektedir (İnam, 2020).

İspanya'da da 18.01.2019 tarihinde Tobin vergisinin uygulanması amacıyla meclise yasa tasarısı sunulmuştur (Madrid Ticaret Müşavirliği, 2020). Kısaca uluslararası kuruluşların ve birçok ülkenin gündeminde olan ve bazı ülkelerde kısmen uygulanmış Tobin vergisinin, halen tam anlamıyla uygulanabildiği ve/veya dünya çapında uygulanmasına yönelik bir uzlaşma sağlandığı söylenemez.

3.2. Türkiye'de Tobin Vergisi Uygulaması

Türkiye'de uygulanmakta olan kambiyo mevzuatı 25.03.1930 tarih ve 1433 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 1567 sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında Kanun'a göre şekillendirilmektedir. Bu kanun ve ilgili mevzuatına göre, 11.08.1989 tarih ve 20249 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 sayılı

Karar'ın yürürlüğe girdiği tarihe kadar, kambiyo rejimi kontrol altında tutulmakta ve neredeyse tüm kambiyo işlemleri kısıtlanmış durumdaydı. 32 sayılı Karar ile birlikte Türk ekonomisi sermaye ithal ve ihracına açık hale getirilmiş, uygulanan kontroller tamamen kaldırılmış doğal olarak Türkiye'de finansal liberalizasyon tam anlamıyla başlamıştır. Yine bu gelişmelere paralel olarak 32 sayılı karar ile Türk Parası konvertibl ilan edilmiş ve dünya piyasalarına bütünleşme çalışmaları, Türkiye açısından erken ve hızlı başlatılmıştır. Erken ve hızlı açılmayla finansal piyasaları henüz derinleşmemiş, yeterli sermaye birikimi oluşmamış ve düzenli işleyen ve altyapısı bulunmayan finansal kurumların neticesi olarak Türkiye 1994, 1999 ve 2001 yıllarında çok ciddi etkileri olan ekonomik krizler yaşamıştır. Bu krizlerin tüm(ana) nedenini 32 sayılı Karar'ın erkenden ve temelsiz alınmasına bağlamanın yersiz olmayacağını düşünüyoruz.

1994, 1999 ve 2001 yıllarında yaşanan krizlerin temel nedeni erken liberalleşen kambiyo rejimi sonucu, düşük kur yüksek faiz politikaları, artan dış ödemeler bilançosu açıkları, bunun yanında yüksek miktarda kamu açıkları, yüksek enflasyon olarak kısaca özetleyebiliriz. Ekonomide ortaya çıkan belirsizlikler ve artan riskler sonucu, yabancı sermaye hızlı bir şekilde ülkeyi terk etmiş, döviz kurları ve faizler hızla yükselmiş, Türk Lirası devalüe edilmiştir. Yaşanan ekonomik, politik ve benzeri olaylar sonucu senaryo hep aynı şekilde gerçekleşmiştir.

Konumuz açısından, 1994, 1999 ve 2001 krizlerinde Türkiye'de "Tobin vergisi uygulanmış/uygulanıyor olsaydı ekonomik krizler engellenebilir miydi?" sorusunu yöneltmek gerekirse; buna cevabımız Tobin'in Asya Krizi için verdiği cevaptan çok da farklı olmayacaktır. Diğer bir deyişle, bu krizler kesinlikle tek başına bu vergiyle önlenemezdi ki, 1998'den sonra kısmen Tobin vergisi benzeri bir döviz işlem vergisi yürürlükteydi.

Çünkü ekonominin temel yapısal sorunları aşılmadan, güçlü sermaye ve denetim yapısı olan bir bankacılık sistemi kurulmadan, aynı şekilde denetime tabi ve derinleşmiş bir borsa yapısı kurulmadan, ilaveten bunlara yönelik adımlar atılmadan finansal liberalleşmenin gerçekleşmesi (1989 yılında) durumunda, bu krizlere karşı çözüm olarak Tobin vergisi akla bile gelmeyecektir. Ancak bu sayılan temel yeterliklerin sağlanması ve makroekonomik göstergelerin olumlu seyretmesi halinde, Tobin vergisi krizlerin engellenmesine yardımcı olabilecek veya en azından derinleşmesini önleyebilecektir.

Tobin vergisi benzeri bir finansal işlem vergisi ya da kambiyo işlemlerinden alınan bir vergi, geçmişten günümüze Türkiye’de uygulanmaktadır. Bu vergi 6802 sayılı Gider Vergileri Kanunu’nda yer almaktadır. Verginin matrahı olarak 6802 sayılı Kanun’un 31’inci maddesinde; *“Kambiyo alım ve satım muamelelerinde kambiyo satışlarının tutarı vergiye matrah olur.”* ifadesi yer almaktadır. Kambiyo kelimesi Türk mali mevzuatında döviz yerine kullanılmakla birlikte 32 sayılı Karar’da *“Efektif dahil yabancı parayla ödemeyi sağlayan her nev’i hesap, belge ve vasıtalar”* şeklinde tanımlanmıştır (6802 sayılı Kanun; 32 sayılı Karar). Özetlemek gerekirse döviz alım ve satımları, Gider Vergileri Kanunu’nun konusuna girmekte, satış tutarları da vergi matrahını oluşturmaktadır.

Mezkûr Kanun’un 33’üncü maddesinde verginin oranı; *“Kambiyo muamelelerinde nispet matrahın binde ikisidir.”* şeklinde belirtilmiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanına (Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminden evvel Bakanlar Kuruluna) *“kambiyo muamelelerinde ise sifira kadar indirmeye ve kambiyo muamelelerinde on katına kadar arttırmaya”* yetki verilmiştir. 28.08.1998 tarih ve 98/11591 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile tüm kambiyo işlemlerinde binde bir olarak belirlenen bu oran,

31.03.2008 tarih ve 2008/13459 Bakanlar Kurulu Kararı ile “*Kambiyo muamelelerinde satış tutarı üzerinden sıfır,*” şeklinde değiştirilmiştir. Özetle 1998 ile 2008 yılları arasında Türkiye’de döviz alım-satımları üzerinden vergi alınarak bir nevi Tobin vergisi uygulanmıştır.

14.05.2019 tarih ve 1106 sayılı Cumhurbaşkanı Kararına göre, 24.05.2020 tarihine kadar kambiyo(döviz) muameleleri üzerinden binde bir oranında vergi alınmaktaydı (14.05.2019 tarihli Resmi Gazete). Daha sonra binde ikiye çıkarılan bu oran, Cumhurbaşkanı 24.05.2020 tarih ve 2568 sayılı kararıyla; Gider Vergileri Kanunu’nda bulunan yetkisini kullanarak vergi oranını “binde iki”den “yüzde bir”e çıkarmıştır (24.05.2020 tarihli Resmi Gazete). “Yüzde bir” oranında ki kambiyo vergisi uygulaması kısa sürmüş ve 30.09.2020 tarih ve 3031 sayılı Cumhurbaşkanı kararıyla vergi oranı yeniden “binde iki”ye indirilmiştir (30.09.2020 tarihli Resmi Gazete). Bu uygulama (özellikle %1’lik vergi) Tobin’in 1978 yılındaki makalesinde önerdiği verginin ilk hali ile birebir örtüşmektedir. Şöyle ki; Tobin ilk başta döviz üzerinden yapılan para değişim işlemlerinin vergilendirilmesini önermişti. Türkiye’de de günümüzde uygulanan vergiye bakıldığında; yalnızca döviz alım-satımı üzerinden yapılan işlemlerin (altın dahil) verginin konusuna girdiğini söyleyebiliriz. Ayrıca Gelir ve Kurumlar Vergisi Kanunu uygulamasında, döviz cinsi mevduatlardan elde edilen kazançlar vade artıkça daha düşük oranda vergilendirilmektedir.

Türkiye’de uygulanan ve 2008 yılında oranı sıfır olarak belirlenen Tobin vergisi benzeri kambiyo vergisinin, tekrar gündeme getirilerek uygulanma nedenini kısaca özetlemek gerekirse; 2018 yılı mayıs ayından başlayarak, 2018 Ağustos ayında zirveye ulaşan spekülâtif döviz işlemlerini azaltmak, yerleşiklerin döviz talebini kısarak yerli para güveni artırmak, dövize olan talebin maliyetini artırarak dolarizasyonu

engellemek ve kur artışını dizginlemek olarak açıklayabiliriz. Vergi oranının “binde iki”den yüzde bir’e yükseltilmesi kararının ise; 2020 yılında dünya genelinde yaşanan salgın hastalığın, Türkiye’ye ve ekonomiye etkilerinin en aza indirilmesi amacıyla alındığı ifade edilmektedir. Ayrıca %1 Türkiye’de, Tobin vergisi uygulamasıyla nihai amaç vergi geliri elde etmek olmamakla birlikte, kamuya ciddi miktarda ekstra bir gelir kaynağı sağlayacağını da ifade edebiliriz. Yüzde birlik vergi uygulaması kalıcı olmamış ve 30 Eylül 2020 tarihi itibarıyla ilgili oran tekrar binde ikiye indirilmiştir.

SONUÇ

Çalışmamızın ilk bölümünde, dünyada birçok alanı yakından ve kapsamlı bir şekilde etkileyen küreselleşme kavramına ve bu kavramın finans, ekonomi, vergilendirme alanlarına etkisine yer verilmiştir. İkinci bölümde ise; küreselleşmeyle birlikte artan sermaye hareketlerine değinilmiştir. Son olarak; Tobin vergisi ele alınmış olup Dünya ve Türkiye uygulamalarına yer verilmiştir.

Küreselleşme ile birlikte Dünyada mal ve hizmet hareketleri hızla artmış, sınırlar ortadan kalmaya başlamış ve bütünleşme süreci en yüksek seviyelerine ulaşmıştır. Bu durumun sonucu olarak ülkelerin ekonomik, mali, sosyal ve kültürel farklılıkları her geçen gün azalarak birbirine benzemeye başlamıştır. Bankacılık sisteminin ve teknolojinin gelişmesi sermayenin küreselleşmesini ve mobilitesini en yüksek seviyeye getirmiştir. Küresel hale gelen sermaye anlık olarak en yüksek kazanç elde edebileceği piyasalara yönelmeye, ülkeden ülkeye dolaşmaya başlamıştır. Henüz gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerde yürütülen ekonomi politikaları neticesinde ortaya çıkan sürekli dış ticaret açıkları ve yetersiz sermaye tasarrufu, bu ülkeleri sürekli kısa vadeli fon bulmaya

zorlamıştır. Cazip fırsatlar sunan bu ülkelere yönelen sermaye akımları, yüksek tutarlarda kazanç elde ettikten sonra ekonomide yaşanabilecek bir olumsuzluğa karşı ülkeden çıkmaya başlayınca, bu durum panik etkisi yaratarak tüm yatırımcıları etkilemekte ve ülkeyi ekonomik krizle baş başa bırakmaktadır. Bu krizleri ve ani sermaye çıkışlarını engellemek için Tobin tarafından spekülâtif döviz işlemleri üzerine vergi konulması önerilmiştir. Ancak krizleri önleme konusunda başarılı olduğuna dair bir kanıt bulunmadığını söyleyebiliriz.

Tobin vergisi lehinde ve aleyhinde birçok görüş bulunmaktadır. Çalışmamızın ve araştırmalarımızın sonucu olarak, Tobin vergisi tek başına bir ekonomideki krizleri önlemekte etkili değildir. Ancak makroekonomik göstergelerde olumlu gelişmelerin olması, ülkenin yapısal reformları hayata geçirmesi ve sermaye hareketlerinden ülke ekonomisinin asgari düzeyde etkilenmesi için başta cari açık rakamlarının azaltılması gibi önlemlerin alınması halinde Tobin vergisi bir anlam ifade edebilecektir. Türkiye’de yaşanan krizlerde de bu durum defalarca tecrübe edilmiştir. Şili ve Malezya’da uygulanan Tobin vergisi örnekleri incelendiğinde; bu ülkelerin sermaye kontrol politikalarını başarılı bir şekilde yürüttükleri görülmektedir. Bunun sebebinin, Tobin vergisiyle birlikte diğer sermaye kontrollerini başarılı ve yerinde uygulamaları ile makroekonomik göstergelerinde ortaya çıkan olumlu gelişmeler olduğunu söyleyebiliriz.

Son olarak Türkiye’de Tobin vergisi, geçmişte uygulanmış ve günümüzde de yüzde bir oranında uygulanmaya devam etmektedir. Yalnızca Tobin vergisi gibi geçici çözümlerle krizleri önlemeye çalışmak yerine, krize neden olan dış ticaret açıklarının azaltılması, ihracat rakamlarının artırılması, katma değeri yüksek ürünlere ağırlık verilerek, ihracatın ithalatı karşılama oranının artırılması, sermaye ve finans

sisteminin güçlendirilmesi, yerli paranın istikrarını sağlayacak önlemlerin alınması uzun vadeli ve sürdürülebilir olacaktır. Bu amaçla ülkemizde ihracat rakamlarının artırılması ve teknolojiye dayalı ürünlerin üretimi için teşvikler verilmekte, zorunlu bireysel emeklilik sistemi gibi yöntemlerle %12'lere kadar gerileyen tasarruf oranlarının artırılması için çeşitli uygulamalar geliştirilmektedir. Tobin vergisini tartışmak veya uygulamak yerine, bu sayılan alanlarda başarı sağlamamız durumunda, Tobin vergisine ihtiyaç duymayacağımızı da ayrıca ifade edebiliriz.

KAYNAKÇA

- Acaravcı, A. (2000). *Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri(1986-1998)*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Aktel, M. (2001). Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 193-202.
- Akyüz, A. (2002). İki İktisatçı Bir Konferans. *İktisat İşletme ve Finans*, 17(193), 7-12.
- Artan, S., & Hayaloğlu, P. (2015). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Kurumsal Belirleyicileri: OECD Ülkeleri Örneği. *Ege Akademik Bakış*, 15(4), 551-564.
- Ay, A., & Mangır, F. (2007). Uluslararası Finansal Entegrasyon Bağlamında Sermayenin Vergilendirilmesi: Tobin Vergisi. *Maliye Dergisi*(153), 123-141.
- Balseven, H. (2003). Dünya Uygulamalarında ve Türkiye’de Finansal Piyasalardaki İşlem Vergileri. *Vergi Dünyası Dergisi*(265), 171-178.
- Bankası, T. C. M. (2018, 08 17). Uluslararası Yatırım Pozisyonu İstatistiklerine İlişkin Yöntemsel Açıklama. Ankara.
- Boratav, K. (2019). Sermaye Hareketleri ve Türkiye’nin Beş Krizi. *Çalışma ve Toplum*, 2019(1), 311-324.
- Canbay, Ş. (2018). *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1), 1-24.
- Demir, M., & Sever, E. (2009). Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Nedenleri, Etkileri ve Sermaye Hareketliliğinde Devletin Rolü: Türkiye Üzerine Bir İnceleme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(29), 214-239.
- Dodd, R. (2003). *Lessons For Tobin Tax Advocates: The Politics of Policy and the Economics of Market Micro-Structure*. Washington: New Rules for Global Finance Coalition.
- Erdoğan, S. (2014). Küresel Mali Reform ve Tobin Vergisi. *Mülkiye Dergisi*, 25(229), 131-162.
- Haberer, M. (2003). Some Criticism of the Tobin Tax. *University of Konstanz, Center of Finance and Econometrics*, 1-34.
- İnam, B. (2020, 03 22). <https://www.verginet.net/dtt/1/tobin-vergisi.aspx>.
- Karagül, M. (2017). *Dünya Ekonomisi Tehdit ve Fırsatlarıyla*. Ankara: Nobel Akademi Yayınları.
- Kelly, J. P. (2012). Trade, Globalization and Economic Policy. *Widener Law School Legal Studies Research Paper*(13-01), 1-46.
- Lopez-Mejia, A. (1999). Large Capital Flows Causes, Consequences, and Policy. *Quarterly Magazine of the IMF*(36).
- Mike, F., & Karlılar, S. (2020). Ekonomik Küreselleşme Sürecinin Kadın İşgücüne Katılımı Üzerine Etkisi: Gelişmekte Olan Asya Ülkeleri Örneği. *International Journal of Economic and Administrative Studies*(26), 153-166.
- Müşavirliği, M. T. (2020, 03 22). <https://ticaret.gov.tr/blog/ulkelerden-ticari-haberler/ispanya/ispanya-hukumeti-bugun-google-ve-finansal-islemler-vergisini-meclise-sunuyor>.
- Öcal, F. M., & Polat, M. A. (2012). Küresel Düzeyde Sermaye Hareketlerini Yönetmede Tobin Vergisi: Türkiye Örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(40), 67-94.
- Öncel, M., Kumrulu, A., & Çağan, N. (2016). *Vergi Hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Palley, T. I. (2003). *The Economic Case For The Tobin Tax*. Washington: New Rules for Global Finance Coalition.

- Roure, C. d., Furnagiev, S., & Reitz, S. (2013). The Microstructure of Exchange Rate Management: FX Intervention and Capital Controls in Brazil. *Kiel Institute for the World Economy*, 1-29.
- Saraçoğlu, F., & Şahan, Ö. (2004). Tobin Vergisi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği. *Sayıştay Dergisi*(55), 71-82.
- Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu. (2000). Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*. İstanbul: Güzem Yayınları.
- Sönmez, A. (2001). *Doğu Asya Mucizesi ve Bunalımı*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Şaşmaz, M. Ü., & Yayla, Y. E. (2018). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Örneği. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(1), 360-374.
- Şen, S., & Tokatlıoğlu, M. (2016). Finansal İşlem Vergileri ve Avrupa Birliği. *Maliye Dergisi*(170), 71-89.
- Takım, A. (2010). Finansal Liberalleşme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki Üzerine Teorik Bir İnceleme. *Bartın Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 15-30.
- Taşçı, K., & Demirbaş, E. (2011). Küreselleşme Sürecinde Sermaye Hareketlerinin Vergilendirilmesi: Tobin Vergisi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 2(2), 78-109.
- Tobin, J. (1978). A Proposal for International Monetary Reform. *Eastern Economic Journal*, 4(3-4), 153-159.
- Tobin, J. (1994). *Human Development Report, United Nations Development Programme*. New York: New York Oxford University Press.
- Tulay, B., & Erdönmez, P. A. (1999). Küresel Krizlere Yeni Yaklaşımlar. *Türkiye Bankalar Birliği Bankacılar Dergisi*.
- Turgut, M. (2010). *Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Ulusal Ekonomiye Etkileri*. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ünsal, H. (2014). *Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi*. Ankaa: Detay Yayıncılık.
- Weaver, J. (2003). *Debating The Tobin Tax*. Washington: New Rules for Global Finance Coalition.
- Wyplosz, C. (2001). How Risky is Financial Liberalization in The Developing Countries. *Discussion Paper Series* (s. 1-25). içinde London: Graduate Institute of International Studies.
- 1567 sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında Kanun. Tarih: 25.03.1930, Sayı: 1433, Resmi Gazete.
- 6802 sayılı Gider Vergileri Kanunu. Tarih : 23.07.1956, Sayı: 9362, Resmi Gazete.
- Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar. Tarih: 11.08.1989, Sayı: 20249, Resmi Gazete.
- 14.05.2019 tarih ve 1106 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı, Tarih: 15.05.2019, Sayı: 30775, Resmi Gazete.
- 23.05.2020 tarih ve 2568 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı, Tarih: 24.05.2020, Sayı: 31136, Resmi Gazete.
- 29.09.2020 tarih ve 3031 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı, Tarih: 30.09.2020, Sayı: 31260, Resmi Gazete.

COVID-19 HASTALARININ TEDAVİ SÜRESİNCE HASTA YAKINLARININ YAŞADIKLARI SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Sema ÖZTELLİ*
H. Nilay GEMLİK**
Özgür ÇENGEL***

Özet

Amaç: Koronavirüsü Çin'in Wuhan şehrinde Aralık 2019'da ortaya çıkmış ve hızla dünya çapında yayılım göstermiştir. 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü bu salgını "pandemi" olarak ilan etmiştir. Koronavirüsü hayatımızı sosyal, ekonomik ve psikolojik açıdan derinden etkilemiştir. Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de çok sayıda insan yaşamını yitirmiş, ülke genelinde bir panik söz konusu olmuştur. Hastaların tedavi döneminde hasta yakınlarının pek çok sorunla karşı karşıya kaldığı olası bir durumdur. Hasta yakınları bireylerin hayatında önemlidir, onlara destek ve güven veren, rahatlık sağlayan kişilerdir. Bu çalışmanın amacı koronavirüsü sebebiyle tedavi görmüş hastaların yakınlarının bu tedavi sürecinde yaşadıkları sorunların belirlenmesidir. **Gereç-Yöntem:** Çalışma evrenini İstanbul Avrupa yakasında bulunan bir devlet hastanesinde hizmet alan 7 hasta yakını oluşturmaktadır. Nitel bir çalışma olan bu çalışmanın verileri geçerliliği ve güvenilirliği sağlanmış açık uçlu sorular ve hasta yakınlarına ilişkin demografik sorular hazırlanmıştır. Araştırma verileri Mayıs 2020 tarihinde hastanede toplanmıştır. Araştırma verilerinin elde edilmesinde yüz yüze görüşme tekniği kullanılmıştır. **Bulgular:** Hasta yakınlarının büyük bir çoğunluğunun sağlık personeli ile problem yaşamadığını belirtmiştir. Tedavi konusunda net bir bilginin verilmemesi, tedavi süresinin kesin bir şekilde ifade edilmemesi problemler arasında sayılmıştır. Yaşanılan korkuların başında net bir şekilde hastayı kaybetme korkusu geldiği, hasta yakınlarının tümünün hasta ile telefonla iletişim sağladığı, hasta yakınlarının uykusuzluk, iştahsızlık ve yorgunluk gibi fiziksel sorunlar yaşadıkları görülmektedir. **Sonuçlar:** Hasta yakınlarının bu sürece ilişkin değerlendirmeleri incelendiğinde; stres, kaygı ve korkular yaşadıkları, bunlara bağlı olarak fiziksel rahatsızlıklar yaşadıkları görülmüş ve daha çok hastaları ile telefon aracılığıyla iletişim sağladıkları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hasta, Hasta Yakını, COVID-19 Pandemisi

A QUALITATIVE RESEARCH ON THE PROBLEMS AND SOLUTIONS PROVIDED BY PATIENTS IN THE TREATMENT OF COVID-19 PATIENTS

Abstract

Aim: The coronavirus appeared in the city of China in December 2019 and spread rapidly worldwide. On March 11, 2020, the World Health Organization declared this

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, semaoztelli@gmail.com

** Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, ngemlik@gmail.com

*** Prof. Dr., İstanbul Galata Üniversitesi, ozgur.cengel@galata.edu.tr

outbreak as a “pandemic”. The coronavirus has profoundly affected our lives socially, economically and psychologically. As in the whole world, many people lost their lives in our country and there was a panic throughout the country. It is a possible situation in which patients' relatives face many problems during the treatment period of the patients. Patients' relatives are important in individuals' lives, they are the ones who support and trust them and provide comfort. The aim of this study is to determine the problems experienced by relatives of patients who have been treated for coronavirus during this treatment process. **Methods:** The population of the study is composed of 7 patients who receive service at a public hospital on the European side of Istanbul. The data of this study, which is a qualitative study, have been prepared for open-ended questions and demographic questions about patient relatives. The research data were collected in the hospital in May 2020. Face to face interview technique was used in obtaining research data. **Results:** He stated that the majority of the relatives of the patients did not have any problems with the medical staff. Failure to provide clear information about the treatment and not to state the duration of the treatment were counted among the problems. It is observed that the fear of losing the patient clearly, the relatives of the patients are communicating with the patient over the phone, and the relatives of the patients experience physical problems such as insomnia, anorexia and fatigue. **Conclusion:** When the evaluations of patient relatives about this process are examined; It was observed that they experienced stress, anxiety and fears, and accordingly, they experienced physical discomfort, and that they mostly communicated with their patients via telephone.

Keywords: Patient, Relatives of the Patient, COVID-19 Pandemic

GİRİŞ

Pandemi; dünya genelinde ok sayıda ülkede ya da kıtada, oldukça geniş bir alanda etkisini gösteren salgın hastalıklara verilen bir isimdir. DSÖ'ye göre bir hastalığın pandemi olabilmesi için yeni bir virüs veya mutasyona uğramış bir etken olması ve insandan insana kolayca ve devamlı olarak bulaşması gerekmektedir. Küresel çapta ulaşımın oldukça kolaylaşması ve hızlı meydana gelen küreselleşme eğilimi, dünyanın herhangi bir yerindeki bir salgının hızlı bir biçimde etkisini göstererek tüm dünya ülkeleri için ciddi bir tehlike oluşturmasına sebep olmaktadır (Aktürk, 2020).

Uluslararası yıkıcı salgınlara yol açabilecek tehlikeler konusunda tüm ülkeler potansiyel risk ile karşı karşıyadır. Hastalıklara sebep olan mikroorganizmaların yayılması, yol açabilecekleri hastalık ve ölümler ve bu tür hastalıkların yayılmasıyla ortaya çıkacak panik nedeniyle yıkıcı sonuçlara sebep olabilmektedir (Büken, 2010).

Yeni Koronavirüs (CoV), daha önce insanlarda görülmeyen yeni bir Korona virüs türüdür. Şimdi 2019-nCoV olarak adlandırılan "yeni" Korona virüs, Aralık ayında 2019'da Çin'in Hubei Eyaletindeki Wuhan kentinde salgın ilan edildiğinde, daha önce tespit edilmemişti (Jianhua,2020). Belirlenen bir sebep olmaksızın gelişen, tedavi ve aşılarla cevap vermeyen bir zatürre görülmesi üzerine SARS-CoV-2 olarak adlandırılan hastalığa yeni bir korona virüsün sebep olduğu anlaşılmış, hastalık bir pandemi haline dönüşmüştür. Avrupa, Kuzey Amerika, Asya-Pasifik ülkeleri ve tüm dünya üzerinde yayılmıştır. 11 Mart 2020'de bu salgın "pandemi" olarak ilan edilmiştir (Aslan, 2020).

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de vuku bulan koronavirüs salgını sebebiyle pek çok insan yaşamını yitirmiş, ülke genelinde bir panik durumu hâkim olmuştur. Toplum sürekli bir korku halinde ve haber alıp bilgi edinme eğilimindedir. Bu nedenle bireyleri, hem kendi hem de yakınlarının sağlıklarını ilgilendiren konularda da doğru bilgilendirmek, yaşanan stres ve korkuları doğru şekilde yönetmek gereklidir. Bireylerin tedavi döneminde hasta yakınlarının da pek çok psikolojik zorlukla karşı karşıya kalması olası bir durumdur. Ayrıca pandemiye ilişkin bilgi edinirken kitle iletişim araçlarının etkin olduğu bu dönemde hasta yakınlarının hastalarının durumu konusunda bilgi sahibi olabilmesi için sağlık personeli ile olan iletişimi de önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın amacı Covid-19 tedavisi görmüş hasta yakınlarının bu süreçteki yaşadıkları sorunların değerlendirilmesidir.

1. Genel Bilgiler

1.1. Covid-19 Pandemisi ve Etkileri

Çin'in Wuhan şehrinde, Aralık 2019'da sebebi belli olmayan bir pnömoni salgını meydana gelmiş ve bir ay içinde ülke çapında hızla yayılma göstermiştir. Bu hastalığın patojeni, moleküler yöntemler ile

yeni bir koronavirüs olarak doğrulandığı belirlenmiş ve başlangıçta 2019 yeni koronavirüsü (2019-nCoV) olarak nitelendirilmiştir. Ancak Dünya Sağlık Örgütü 11 Şubat 2020 tarihinde bu epidemik hastalık için yeni koronavirüs hastalığı (COVID-19) olarak yeni bir isim belirlemiştir (Sağdıç, Kayacan ve Dertli, 2020). Hastalığın kıtalar arasında yayılması ve pek çok ülkede ciddi boyutlara erişmesi nedeniyle Dünya Sağlık Örgütü bu salgını “pandemi” olarak ilan etmiştir (Til, 2020).

Virüsün 11 Mart 2020 tarihinde ülkemizde de resmi olarak saptanmasının ardından vaka sayısı hızla artmış ve 10 gün içerisinde 670 hastada virüs belirlenmiştir (Aktoz vd., 2020).

Koronavirüsün ortaya çıkmasıyla beraber zaman durmuş, hayatımızın ayrılmaz bir parçası gibi görünen pek çok şey (oyun parklarındaki çocuklar, kahveler, alışveriş merkezleri, üniversiteler, etkinlikler, dost toplantıları vd.) kısa sürede hayatımızdan çıkmıştır (Scheiner, 2020). Zorunlu olmadıkça dışarı çıkılmaması, evlerde kalınması ile ilgili hem Sağlık Bakanlığı hem de uzmanlar ciddi uyarılar yapmaktadır. Bu durum hızla yayılan Koronavirüsün ilerlemesinin engellenmesi için son derece önemli görülmektedir (Gümüşgül ve Aydoğan, 2020). Bu durumun neden olduğu karantina süreci, bulaşıcı bir hastalığa maruz kalmış olabilecek kişilerin hasta olup olmadıklarını tespit etmek ve başkalarına bulaşma riskini engellemek için nüfusun geri kalanından ayrılması olarak adlandırılır. Koronavirüs (COVID-19) salgını sırasında, karantina virüsün yayılımını azaltmak amacıyla bir halk sağlığı stratejisi olarak kullanılmıştır. Sosyal izolasyon ve karantina uygulamaları temelinde, hayat neredeyse tamamen bir içe kapanış göstermiş ve sosyal ilişkilerin online platformlar yoluyla, telefon görüşmeleri aracılığıyla sürdürülmesi zorunlu olmuştur (Aktürk, 2020). Karantina genel olarak kamu yararına hizmet ederken, karantinada olanlar, onların sevdikleri ve onlara bakan

sağlık çalışanları için psikolojik zorluklar meydana getirebilmektedir (Department of Psychiatry, 2020).

1.2. Hasta Yakınları ve Tedavi Sürecinde Karşılaştıkları Sorunlar

Aile, zor zamanlarda aile bireylerine, ait olma duygusunu hissettiren, destek, güven veren ve rahatlık sağlayan bir yapıdır. Toplumsal yapının en küçük birimi olan aile kavramı aynı zamanda sistemin de bir parçasıdır (Cebeci vd., 2009).

Hasta olan kişinin, aile bireyleri ve arkadaşları ile birlikte olamaması, alışkanlıklarını devam ettirememesi yalnızlık ve izolasyon duygularının gelişimine sebep olabilmektedir. Aynı zamanda sevdiği kişiyi kaybetme korkusu, mali kaygılar, diğer aile üyelerinden ayrılma aile bireylerinde strese ve kaygıya neden olmaktadır. (Çelik vd., 2011). Hasta yakınları hastanın durumu ve tedavi süreci konusunda bilgilendirilmeli, gerektiğinde hastasını ziyaret edebilmeli ve mümkün olduğunca pandemi sürecinden dolayı hastanın bakımı ve tedavisi için ısrarcı olmamaları gerektiği anlatılmalıdır. Yaşanan stres ve kaygıları doğru şekilde yönetmek sağlık personelleri tarafından etkili bir iletişim yoluyla azaltılacaktır (Efil vd., 2011).

Bazı araştırmalara göre tedavi gören birey kadar aile üyelerinin de günlük yaşamına etki ettiği ve hastanın ailesinin stresinin arttığı kanısına varılmıştır. Tedavi süresince hasta yakınlarının en az hastalar kadar anksiyete, depresyon, yorgunluk, sosyal izolasyon ve sıkıntı yaşadıkları ve bunların sonucunda bağışıklık sistemlerinin etkilenmesi ile fiziksel sorunların oluşma riskinin arttığı belirtilmektedir (Karakartal, 2017).

Hasta yakınları ile yapılan pek çok çalışmanın sonuçları bu kişilerle doğru iletişim kurmanın önemini ortaya koymaktadır. Kalocsai ve arkadaşları hasta yakını aileler ile sağlık çalışanları arasında uygun iletişim kurulabilmesi için “terapötik anlaşma” yaklaşımını

önermektedir. Bu yaklaşım iletişim, entegrasyon, birleşme ve yetkilendirme öğelerini içermektedir. Bu öğeler empatik yaklaşım ve etkili bilgi alışverişi, ailenin sürece dahil edilmesi, tedavi sürecindeki adımlara ilişkin kararlar alınırken ailenin sorumluluk alma konusunda yüreklendirilmesi ve kararların ortak alınarak uygulanması şeklinde özetlenebilir (Cebeci vd., 2009). Ancak pandemi nedeniyle hasta yakınlarının hastaneye gelmemeleri gerekliliği vurgulanmakta, servislere ve yoğun bakım ünitelerine refakatçi veya ziyaretçi kabul edilmemektedir. Bu sebeple bu sürece özgü olarak haberlerin telefonla verilmesi zorunluluğu gelişmiştir (Türkiye Psikiyatri Derneği Ruhsal Travma ve Afet Çalışma Birimi, 2020).

2. Gereç ve Yöntem

2.1. Araştırmanın Türü ve Amacı

Bu araştırma korona virüse yakalanmış, hastanede bir süre tedavi görmüş kişilerin yakınlarının bu süreçte yaşadıkları sorunları değerlendirmek ve çözüm önerilerinde bulunmak amacıyla derinlemesine görüşme tekniğiyle yapılmış nitel bir araştırmadır.

2.2. Araştırma Soruları

Covid-19 Nedeniyle Hastanede Tedavi Gören ve Taburcu Olan Hastaların Yakınlarının Yaşadıkları Zorlukları değerlendirme anketinde, kişilerin cinsiyeti, yaşı, eğitim düzeyleri ve medeni durumları sorulmakta ardından hastalarının koronavirüsü tedavisi sürecinde yaşadıkları sorunları sorgulayan 5 soru yer almaktadır. Cevabı aranan sorular aşağıda sırasıyla belirtilmiştir:

Demografik sorular şu şekildedir:

1. Cinsiyet:
2. Yaş:
3. Eğitim:
4. Medeni durum:

Hasta yakınlarının yaşadıkları sorunlara yönelik sorular şu şekildedir:

1. Hastanız tedavi sürecinde iken sağlık personeli ile sorunlar yaşadınız mı? Ne gibi sorunlar yaşadınız?
2. Hastanız tedavi sürecinde iken korkular yaşadınız mı? Bunlar nelerdir?
3. Hastanız hakkında almanız gereken bilgiye ne şekilde ulaştınız?
4. Hastanız taburcu olduktan sonra tedavi sürecine yönelik pişman olduğunuz, 'keşke yapmasaydım' dediğiniz davranışlarınız var mıdır?
5. Hastanız tedavi sürecinde mental olarak etkilenmenizin yanında fiziksel sorunlar yaşadınız mı?

2.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Açıklayıcı türde yapılan araştırmanın çalışma evrenini İstanbul Avrupa Yakası'nda bulunan bir devlet hastanesi oluşturmaktadır. Araştırma örneklemini ise hastanede covid-19 tedavisi görmüş hastaların gönüllü 7 hasta yakını oluşturmaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Medeni Durumu
1. Hasta Yakını	Erkek	32	Lisans	Bekâr
2. Hasta Yakını	Erkek	29	Ön lisans	Bekâr
3. Hasta Yakını	Kadın	54	İlkokul	Evli
4. Hasta Yakını	Kadın	26	Ön lisans	Evli
5. Hasta Yakını	Erkek	33	Lisans	Evli
6. Hasta Yakını	Kadın	43	Lise	Evli
7. Hasta Yakını	Erkek	35	Lise	Evli

Tablo incelendiğinde araştırmaya katılan katılımcıların dördünün erkek üçünün kadın olduğu görülmektedir. Hasta yakınlarının beşinin medeni durumu evli iken ikisinin medeni durumu bekârdır. Katılımcıların eğitim durumu incelendiğinde ikisinin lisans, ikisinin ön lisans, ikisinin lise ve birinin ilkokul mezunu olduğu görülmektedir.

2.4. Veri Toplama Tekniği

Anket uygulanmadan önce hasta yakınlarına çalışmanın amacıyla ilgili bilgi verilmiş ve gönüllü olanlar çalışma kapsamına alınmıştır. Araştırma verilerinin elde edilmesinde yüz yüze görüşme tekniği kullanılmıştır.

Araştırma verileri Mayıs 2020 tarihinde hastanede toplanmıştır. Araştırma uygulamasına başlamadan önce araştırmaya katılan her hasta yakınından izin alınmıştır, çalışmada gönüllülük esastır. Görüşme esnasında araştırmacı ve araştırma hakkında bilgiler verilmiştir.

2.5. Verilerin Değerlendirilmesi

Hasta yakınlarına yöneltilen sorular önceden belirlenmiş, araştırmaya katılan bireylere tek tek okunmuş ve alınan cevaplar kaydedildikten sonra içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizinde temel amaç, elde edilen verileri açıklayabilecek kavramlara ulaşmaktır (Kamacı ve Durukan, 2015). Katılımcıların sorulara verdikleri cevaplar için kategorisel analiz kullanılmıştır. Kategorisel analiz, genel olarak belirli bir mesajın önce birimlere ayrılması ve sonrasında bu birimlerin önceden saptanmış ölçütlere göre kategoriler hâlinde gruplandırılmasıdır (Kamacı ve Durukan, 2015). Kodlama işlemi, katılımcıların ifadeleri göz önünde bulundurularak belirlenmiştir. Ardından bu kodlar belirli kategoriler altında toplanmıştır. Katılımcılardan elde edilen cevaplar tablolar halinde sunulmuş ve yorumlanmıştır.

2.6. Araştırmanın Geçerlilik, Güvenirlilik ve Sınırlılıkları

Araştırma sonuçlarının geçerlik ve güvenirliliği, bilimsel araştırmalarda en önemli ölçütler olarak kabul edilmektedir. Geçerlik ve güvenirlilik, bu açıdan yapılan araştırmalarda sıklıkla kullanılan iki önemli ölçüt olmaktadır. Geçerlik, araştırma sonuçlarının doğruluğunu konu olarak almaktadır. Güvenirlilik, araştırma sonuçlarının tekrar edilebilirliğini göstermektedir. Dış geçerlik, elde edilen verilerin benzer ortamlara

aktarılabilişine, iç geçerlik ise; araştırma sonuçlarına ulaşmaya çalışırken izlenen yolun çalışılan gerçekliğı ortaya çıkarmadaki yeterliğı ile ilgilidir. İç güvenirlilik, farklı araştırmacıların aynı veriyi elde ederek aynı sonuçlara ulaşp ulaşamayacağı ile ilgilidir. Dış güvenirlilik ise, araştırma bulgularının benzer ortamlarda aynı şekilde elde edilmesi veya edilememesine ilişkindir (Karakartal, 2017).

Bu çalışmada iç geçerliliğın sağlanması amacıyla; araştırmaya katılacak her hasta yakınına gönüllülük esasına dayalı olarak seçilmiş ve görüşmeye başlamadan önce araştırmanın amacı ve araştırma soruları ilişkin gerekli açıklamalar yapılmıştır. Çalışmada dış geçerliliğın sağlanması için; araştırmacı tarafından verilerin ayrıntılı betimleme yöntemi kullanması ve araştırmanın tüm aşamalarına yönelik ayrıntılı bilgi verilmeye çalışılmıştır. Çalışmada tutarlılığın sağlanması için; araştırma yöntemi, araştırma deseni, veri toplama süreci ve verilerin analiz süreci hakkında detaylı açıklamalar yapılmaya çalışılmıştır.

3. Bulgular

Bu bölümde elde edilen verilere ilişkin bulgular betimsel ve içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Araştırmaya katılan hasta yakınlarının yaşadıkları zorluklara yönelik elde edilen bulgular hasta yakınlarının personelle yaşadıkları problemlere, korkulara, hastaları ile ilgili bilgilere nasıl aldıklarına ve pandemiye yönelik bilgi erişimini nasıl sağladıklarına göre değerlendirilmiş ve tablolar halinde sunulmuştur.

Tablo 2. Hasta Yakınlarının Sağlık Personeli ile Yaşadığı Sorunlar

Hasta Yakınlarının Sağlık Personeli ile Yaşadığı İletişim Sorunlar	Söylem Sayıları
Herhangi bir sorun yaşanmaması	6
Tedavi konusunda net bir bilginin verilmemesi	1
Tedavi süresinin kesin bir şekilde ifade edilmemesi	1

Yukarıda tablo incelendiğinde hasta yakınlarının büyük bir çoğunluğının sağlık personeli ile problem yaşamadığını belirtmiştir.

Tedavi konusunda net bir bilginin verilmemesi, tedavi süresinin kesin bir şekilde ifade edilmemesi sorunlar arasında sayılmıştır.

Tablo 3. Hasta Yakınlarının Yaşadıkları Korkular

Hasta Yakınlarının Yaşadıkları Korkular	Söylem Sayıları
Hastayı kaybetme korkusu	7
Hastanın yoğun bakıma alınma endişesi	2
Hastalığın ilerlemesi	7

Görüşmelerden elde edilen veriler incelendiğinde yaşanan korkuların başında net bir şekilde hastayı kaybetme korkusu geldiği görülmektedir.

Tablo 4. Hasta Yakınlarının Hastaları ile İlgili Bilgileri Nasıl Sağladıklarının Belirlenmesi

Hasta Yakınlarının Hastaları ile İlgili Bilgileri Nasıl Sağladıklarının Belirlenmesi	Söylem Sayıları
Hastası ile telefon aracılığıyla iletişim sağlama ve bilgi alma	7
Hasta yatırıldıktan sonra doktorun belli aralıklarla hasta yakınına bilgilendirmesi	2

Tablo 4'e bakıldığında hasta yakınlarının tümünün hasta ile telefonla iletişim sağladığı ve kendisi ile ilgili bilgiyi aldıkları ifade edilebilir. Doktorun hasta yakınlarını bilgilendirmesi de bir seçenek olarak görünmektedir.

Tablo 5. Hasta Yakınlarının 'Keşke yapmasaydım' Dediği davranışlar

Hasta Yakınlarının 'Keşke yapmasaydım' dediği davranışlar	Söylem Sayıları
Pişman olunan bir davranışın olmaması	4
Sık sık hastaneye giderek personelleri hastayı görmek ve bilgi almak amacıyla rahatsız etmek	1
Tedavi sürecinde stres ve kaygının artmasıyla olumsuz düşüncelere kapılmak	2

Tablo 5 incelendiğinde hasta yakınlarının çoğunluğu gösterdikleri davranışlardan herhangi bir pişmanlık duymamıştır. Diğer kategoriler

arasında sağlık personellerinin hasta yakınları tarafından rahatsız edilmesi ve bu süreçte stres ve kaygının artarak olumsuz düşünmeye meyilli oldukları görülmektedir.

Tablo 6. Hasta Yakınlarının Yaşadığı Fiziksel Sorunların Belirlenmesi

Hastanız Tedavi Sürecinde Fiziksel Sorunlar Yaşadınız mı? Bunlar Nelerdir?	Söylen Sayıları
Uykusuzluk	6
İştahsızlık	4
Yorgunluk	4

Elde edilen verilere göre hasta yakınlarının uykusuzluk, iştahsızlık ve yorgunluk gibi fiziksel sorunlar yaşadıkları belirlenmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yeni korona virüs Çin'in Wuhan kentinde Aralık 2019 ortaya çıkmıştır. 11 Mart 2020 tarihinde yeni koronavirüsü Covid-19 olarak adlandırılmış ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edilmiştir. Ülkemizde de 11 Mart 2020 tarihinde meydana gelmesiyle birlikte vakalar artmaya başlamıştır.

Koronavirüs ile birlikte hayatımızda pek çok değişiklik meydana gelmiştir. Çoğu mekân kapanmış, etkinlikler iptal edilmiştir. Bunun yanında virüsün yayılmasını engellemek amacıyla sevdiklerimizden uzak kalmak, maske kullanmak gibi zorunluluklar meydana gelmiştir. Yine bu süreçte mecbur kalmadıkça evlerimizden çıkmamanın önemi vurgulanmaktadır. Uyarılara uymamak, önlemler almamak hem kendimiz hem de yakınlarımız ve tüm çevremiz için tehdit oluşturacaktır. Tedavi sürecinde destek ve güven veren kişilerdir. Hasta yakınlarının hastalarının tedavi sürecinde kaygıları artabilir, korkular ve pek sorun yaşayabilirler. Hastaları hakkında bilgi sahibi olmak hasta yakını aileleri rahatlatarak, stres ve kaygılarında azalma olacaktır. Bu nedenle sağlık

personelinin hastanın yakınları ile olan iletişimi de önemlidir. Hasta yakınlarının tedavi gören hastalarını ziyaret etmeleri yakınların psikolojilerine olumlu yansıyacaktır ancak pandemi sürecinde hasta yakınlarının mecbur kalınmadıkça hastalarını ziyaret etmeleri mümkün olmamış, sürece ait bilgilerin telefon ile verilmesi sağlanmıştır.

Araştırmada hasta yakınlarının sağlık personeliyle bir iletişim sorunu yaşayıp yaşamadığı değerlendirildiğinde çoğu kişinin bir sorun yaşamadığı, bunun peşi sıra tedavi konusunda net bir bilginin verilmemesini ve tedavi süresinin belirsizliğini ifade etmişlerdir.

Araştırmaya katılan hasta yakınlarının en büyük korkuları hastalarını kaybetme korkusu olarak değerlendirmeleridir.

Araştırma sonuçlarına göre hasta yakınlarının tümünün hasta ile telefonla video konferans yoluyla iletişim sağladığı ve kendisi ile ilgili bilgiyi aldıkları görülmektedir. Doktorun hasta yakınlarını arayarak bilgilendirmesi de cevaplar arasında yer almaktadır.

Araştırmaya katılan hasta yakınlarının çoğunluğu hastalarının tedavi sürecinde sergiledikleri davranışlardan pişmanlık duymadıklarını belirtmiştir. Hasta yakınlarının sağlık personellerinin tedavi süreci için kesin bir bilgi vermedikleri ve bu dönemde stres ve kaygının artarak olumsuz düşünmeye meyilli olmaları ise bu süreçte kendilerinde olmaması gereken bir durum olarak değerlendirilmiştir.

Araştırma kapsamında hasta yakınlarının uykusuzluk, yorgunluk ve iştahsızlık gibi fiziksel sorunlar yaşadıkları belirlenmiştir. Hasta yakınlarında stres, endişe, kaygı ve korkuların yaşanmasına bağlı olarak fiziksel olarak etkilendikleri söylenebilir.

Sonuç olarak hasta yakınlarının hastalarının durumuna ilişkin endişe ve kaygılar yaşaması, tedaviye ilişkin bilgilerin net bir şekilde bilinmemesi ve bunlara bağlı olarak bazı hasta yakınlarının sağlık personeli ile

iletişim sorunu yaşadıkları görülmektedir. Ayrıca hasta yakınlarının yaşadıkları üzüntü ve stresin artması fiziksel bazı sorunlara neden olmuştur.

Sonuçlara dayalı olarak;

- Hasta yakınlarının endişe ve kaygılarının giderilmesine yönelik olarak sağlık personeli hastanın durumuna ve tedavisine ilişkin bilgileri belli aralıklarla hasta yakınlarına ulaştırmalıdır.
- Hasta yakınları zihnini yoran, kendisini endişeye, umutsuzluğa sürükleyen olaylardan uzaklaşması ve bu noktada kaygı verici medya paylaşımlarından ve koronavirüsü ile ilgili haberlerden uzak durmalıdır.
- Hastalarını tedavi sürecinde göremeyen ve yüz yüze iletişim imkânı bulamayan hasta yakınlarına telefon veya internet aracılığıyla psikolojik destek sağlamak amacıyla eğitici hizmetler verilebilir. Bu sayede fiziksel iyilik halinin de düzelebileceği öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aktoz, M., Altay, H., Aslanger, E., Atalar, E., Atar, İ., Aytekin ve Diğ.. (2020). Türk Kardiyoloji Derneği uzlaşma raporu: COVID-19 pandemisi ve kardiyovasküler hastalıklar konusunda bilinmesi gerekenler. doi: 10.5543/tkda.2020.36713
- Aktürk, H. (2020). Yeni Koronavirüs Hastalığı Pandemisi Döneminde Online Yaşam ve Psikolojik Etkileri, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Aslan, R. (2020). Tarihten günümüze epidemiler, pandemiler ve Covid-19. Göller Bölgesi Aylık Ekonomi ve Kültür Dergisi, 8(85), 36-41.
- Cebeci F., Karazeybek E. ve Sucu G. (2009). Acil servisteki kritik hasta yakınlarının gereksinimleri ve karşılanma durumu. Ulusal Travma Acil Cerrahi Dergisi, 15(5), 473-481.
- Covid-19 Hastaları ve Aile Üyelerini Bilgilendirme, Sağlık Çalışanları İçin Kötü / Ölüm Haberi Verme Kılavuzu (2020). Türkiye Psikiyatri Derneği, Ruhsal Travma ve Afet Çalışma Birimi.
- Çelik, H.H., Çivi, S. ve Kutlu, R. (2011). Kanserli hasta yakınlarında depresyon ve yaşam kalitesini etkileyen faktörler. Gülhane Askeri Tıp Akademisi Dergisi, 53(4), 248-253.
- Efil, S., Eser, O. ve Kurucu, M.N. (2011). Beyin cerrahi yoğun bakımında takip edilen hastaların hasta yakını ziyaret sıklığının ve hemşire ile olan iletişimin hastanın iyileşmesine etkisi. Kocatepe Tıp Dergisi, 12(3), 151-155.
- Gümüşgöl, O. ve Aydoğan, R.(2020). Yeni tip koronavirüs-Covid 19 kaynaklı evde geçirilen boş zamanların ev içi rekreatif oyunlar ile değerlendirilmesi. Spor Eğitim Dergisi, (4), 107-114.
- Jianhua, G. (2020). Çin'in yeni koronavirüs zatürresine karşı savaşı: mücadeleler, sonuçlar ve yansımalar. BRIQ Journal, 1(2), 91-102.
- Kamacı, E. ve Durukan, E. (2015). Araştırma görevlilerinin eğitimde tablet bilgisayar kullanımına ilişkin görüşleri üzerine nitel bir araştırma. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 1(3), 203-215.
- Karakartal, D. (2017). Tedavi sürecindeki kanserli hastaya bakım veren hasta yakınlarının yaşadıkları sorunların incelenmesi. *Uluslar arası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 3(2), 96-109.
- Örnek Büken, N.(2010).Pandemik influenza ve etik. *Hacettepe Tıp Dergisi*, (41), 62-68.
- Sağdıç, O., Kayacan, S., Dertli, E ve Arıcı, M. (2020). Gıda Güvenliği Açısından COVID-19 Etmeni SARS-CoV-2'nin Değerlendirilmesi ve Korunma Yöntemleri. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (18), 927-933.
- Scheiner, B. (2020). COVID-19'u kim üretti? Aşısı ne zaman bulunacak?.. Prof. Dr. Sait Yılmaz 25 Mart 2020 Giriş. *Policy*.
- Til, A.(2020).Yeni korona virüsü hastalığı (COVID-19) hakkında bilinmesi gerekenler. *Göller Bölgesi Aylık Ekonomi ve Kültür Dergisi*, (8), 85-53.

AKADEMİSYENLERİN GİRİŞİMCİ KİŞİLİK VE ÖZELLİKLERİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA

Orhan ZENGİN*
H. Nilay GEMLİK**
Özgür ÇENGEL***

Özet

Bu makale akademisyenlerin girişimci kişilik ve özellikleri hakkındaki görüşleri üzerine nitel tipte bir çalışma olup akademisyenlerin girişimciliğini etkileyen girişimci kişilik özelliklerine bakışlarını ortaya kaymak amacı ile sağlık bilimleri ve sağlık yönetimi alanında görev yapan öğretim üyeleri ile yapılmıştır. Katılımcılarla yapılan görüşmeler sonucunda akademisyenler girişimciliğin özel sektörle iş birliği içinde ve multidisipliner bir yaklaşımla başarılı olabileceğini belirtmişler. Fakat genel olarak akademisyenlerin girişimciliğe uzak olduğu ve yatkın olmadıkları görüşü hâkim görülmektedir. Katılımcıların akademik girişimcilik faaliyetlerin neler alabileceği hakkındaki görüşlerine bakıldığında ise ilk sırada danışmanlık hizmetleri daha sonra sırası ile ulusal ve uluslararası projeler, teknoparklar aracılığı ile teknolojik alanlar ve patentler şeklinde devam edildiği görülmektedir. Üniversiteler multidisipliner bir yaklaşımla ve özel sektör iş birliği ile girişimci faaliyetlere daha fazla önem vermeli, desteklenmeli ve ayrıca akademik teşviklerde girişimciliği ön plana çıkararak unsurlar eklenerek motivasyon artırılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Akademik Girişimcilik, Girişimci Kişilik

A QUALITATIVE STUDY ON ACADEMICIANS’ OPINIONS ABOUT ENTREPRENEURSHIP AND FEATURES

Abstract

This article is a qualitative study on the opinions of academics about entrepreneurial personality and characteristics, and was made with faculty members working in the field of health sciences and health management in order to reveal their views on the entrepreneurial personality traits affecting entrepreneurship. As a result of the interviews with the participants, academics stated that entrepreneurship can be successful in cooperation with the private sector and with a multidisciplinary approach. But in general, the opinion that academics are far from entrepreneurship and they are not predisposed. Considering the opinions of the participants about what academic entrepreneurship activities can take, it is seen that consultancy services are continued in the first place, then national and international projects, technological fields and patents through technoparks. Universities should place more emphasis on entrepreneurial activities with a multidisciplinary approach and private sector collaboration, should be

*Arş. Gör., Marmara Üniversitesi., Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, orhan.zengin@marmara.edu.tr

**Prof. Dr., Marmara Üniversitesi., Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, ngeplik@marmara.edu.tr

***Prof. Dr., Galata Üniversitesi, Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, ozgur.cengel@galata.edu.tr

supported and motivation should be increased by adding entrepreneurship to the fore in academic incentives.

Keywords: Entrepreneurship, Academic Entrepreneurship, Entrepreneurial Personality

GİRİŞ

Girişimciliğin özellikle 20. yy'da ekonomik kalkınmadaki önemi oldukça fazladır. Ekonomik kalkınmadaki önemi kısaca özetlemek gerekirse; girişimciler ürün, hizmet ve bilgi üretiminde yenilikçi yaklaşımlar kullanarak değişimi hızlandırmaktadırlar. Dolayısıyla girişimcilik, ekonomide yenilik ve bilgi teknolojilerini rekabet edebilmek için kullanarak piyasa sürecine katkıda bulunan ve piyasayı aktif, canlı, geçişken yapan ve sürekli dengeye doğru yönelterek istikrarı tahsis eden bir özelliğe kavuşmaktadır. Keşif, belirsizlik ve risk gibi içerikleri üzerinde toplayarak ekonomik koordinasyonu sağlar ve piyasa dinamizminin temelini oluşturur. Bu dinamizm çerçevesinde bölgesel, ulusal ve uluslararası gelişime ön ayak olur 21. yy'de yani günümüz girişimciliğinde değişen ve gelişen teknoloji, üretime olan talebin artması, hızlı değişen yaşam koşulları ve bunun sonucu olarak ihtiyaçlara hızlı cevap verebilecek girişimcilere ihtiyaç hem bireysel hem de toplumsal bazda artmıştır (Önce vd., 2014:2; Güreşçi, 2014:25). Girişimci niteliklere sahip insanların dümenin başına geçmesi gün geçtikçe daha önemli hale gelmektedir. Ekonomik değerlerin yaratılmasında en büyük paya sahip olan girişimcilik cazip hale getirilmelidir (Gemlik ve Kırac, 2013:163).

Bir bireyin potansiyel girişimcilik algısını etkileyen birçok faktör vardır. Daha önce gerçekleşen girişimcilik deneyimleri, yeni girişimci eylemlere olan arzuyu doğrudan tetiklemektedir. Ayrıca aşırı güven, kontrol odağı gibi kişilik özelliklerinde doğrudan girişimciliği etkilediğini bilinmektedir. Risk algılamaları, bireysellik, düşük belirsizlikten kaçınma ve bazı kültürel değerlerin potansiyel girişimcilik fırsatlarının

artırabileceğini öne sürmüştür. Girişimci kişilik özellikleri ile girişimci fırsat algısı arasındaki ilişkiyi araştırmaya başlanmıştır. Örneğin, kişinin belirli bir görevi yerine getirme becerilerine inanması olarak tanımlanan öz-yeterliliğin bireyin yeni girişim yaratma algısını olumlu yönde etkileyebilmektedir (Jun, 2010:21).

Bu makale akademisyenlerin girişimci kişilik ve özellikleri hakkındaki görüşleri üzerine nitel tipte bir çalışma olup akademisyenlerin girişimciliğini etkileyen girişimci kişilik özelliklerine bakışlarını ortaya kaymak amacı ile yapılmıştır.

1. Girişimcilik Kavramı

Girişimcilik, ekonomi, psikoloji, sosyoloji ve stratejik yönetim alanlarını kapsayan çok boyutlu bir disiplindir. Girişimci motivasyon, bireyin sosyal etkileşiminin, teknik yeterliliğinin ve duygusal gayretinin harmanlanmasını temsil eder. Genel olarak, gelişen girişimcilik tanımı, sınırlı kaynaklar karşısında yenilikçi süreçler kullanarak fırsatlar ve / veya çevresel tetikleyiciler üzerinde hareket etmeye yönelen bireyleri içerir. Girişimciliğe ilişkin geçmiş araştırmalar fonksiyonel, kişilik ve davranışsal yaklaşımlar olmak üzere üç ana tür olarak sınıflandırılabilir. İşlevsel yaklaşım, iktisat teorisi içindeki rasyonel sonuçlarla bağlantılıdır. Kişilik yaklaşımı, girişimci tanımlayan bireysel psikolojik özellikleri ile ilgilidir. Son olarak, davranışçı yaklaşım, sunulan girişimcileri algılayan ve bunlara göre hareket eden stratejik yönetimden kaynaklanmaktadır (Nga vd., 2010:260).

Fransızcadan tercüme edilen girişimci, kelimenin tam anlamıyla “üstlenen” anlamına gelir. “Girişimcilik” ve “girişimci” olgularının işlendiği çalışmalardan hareketle girişimci; gelecek fırsatları görebilen, hedefleri belirleyerek ve riskleri üstlenerek bu fırsatları yaratıcı ve inovatif fikirlere dönüştürebilen, bu fikirleri gerçekleştirebilmek için

gerekli tüm kaynakları bir araya getiren ve bilgi kaynaklarını sürekli değerlendirerek sürekli gelişimi ilke edinen kişiler olarak tanımlanmaktadır (Akmermer ve Çolak, 2016:374).

2. Girişimci Kişilik Kavram ve Özellikleri

Kişilik, bir bireyin davranış, tutum, ilgi ve becerilerini, giyim ve fiziksel görünümünü, konuşma tarzını, iletişim yeteneklerini, alışkanlıklarını ve diğer bireylerle olan etkileşimini kapsayan ve böylelikle bireyin tüm özelliklerini açıklayan bir kavramdır (Bozkurt ve Erdurur, 2013:59).

Kişilik özellikleri, benzer durumlarda bireysel eylemlerin farklılıklarını açıklamaya yardımcı olan bireysel davranışların öngörülebilir özellikleridir. Girişimcilerin bireysel kişiliğinin; tutkularını, yenilikçiliğini ve sosyal etkileşimlerini yönlendiren yüksek iradeye ivme kazandırdığı görüşünü benimsenmiştir (Grimaldi vd., 2011:1046).

Kişilik özellikleri, benzer durumlarda bireysel eylemlerdeki farklılıkları açıklayan bireysel davranışların kalıcı ve öngörülebilir özellikleridir.

Kişilik özellikleri, kolayca kopyalanamayan bireyin eşsiz, zımni, öznel kişisel bilgisi, değerleri / inançları, algısı ve deneyimleriyle etkilenebilir.

Bireyin kişilik özellikleri, karar verme sürecinde girişimcilerin risk algısını etkileyen bir katalizör görevi görebilir. Proaktif kişilik, özellikle girişimci başlangıç niyetlerinin önemli bir yardımcısı olarak bulunmuştur, ancak girişim olgunlaştıkça zaman azalır. Girişimcilerin, iş başarısını açıklamada girişimci olmayanlara kıyasla belirsizlik, iç kontrol odağı, proaktif kişilik, öz-yeterlik ve başarı ihtiyacı için daha yüksek tolerans puanlarına sahip oldukları bulunmuştur (Nga vd., 2010:261).

Girişimcilerin kişilik özellikleri üzerine yapılan araştırmalar, 20. yüzyılın ortalarında ekonomi, psikoloji, sosyoloji ve işletme yönetiminden gelen soruları cevaplamak için yaklaşımları birleştirerek ele alınmıştır. Girişimci kimdir? Onları harekete geçiren nedir? Onları hangi özellikler

tanımlar? Gibi sorulara cevap ararken ilk birkaç on yıl araştırmacılar sağlam bir teorik çerçeve ve uygun ölçüm araçları geliştirmek için birçok kavramsal zorlukla karşı karşıya kalmışlardır (Kerr vd., 2018:8).

Bununla birlikte, 21. yüzyılın başlangıcından bu yana ve başlangıç kültürü ile kamusal ve entelektüel çekiciliğin dikkate değer bir şekilde artmasıyla, girişimcilik kişilik literatürü, inovasyon politikası ve iş dünyasına anlamlı anlayışlar içeren, giderek daha tutarlı bir dizi teorik çerçeveye yeniden diriliş ve yakınsama yaşandı. Son dönemlerdeki çalışmaların büyük kısmı iki ana soruyu cevaplamayı amaçlamaktadır: Bazı özellikler bireyin girişimci olma olasılığını etkiler mi? ve Bazı özellikler bir girişimcinin “başarılı” sonuçlar elde etme olasılığını etkiler mi? Bu sorular, girişimcilerin kişilik özelliklerinin diğer popülasyonlara göre prevalansını araştırarak ve bu özelliklerin ticari hayatta kalma ve büyüme gibi girişimci performans faktörleri ile korelasyonunu analiz ederek cevaplanmaya çalışılmıştır (Kerr vd., 2018:9).

Pek çok çalışmada girişimcinin özelliklerinden bahsedilmesine rağmen, literatürde genel kabul gören bir özellikler listesi görmek ve oluşturmak oldukça zordur. Değişik araştırmacılar tarafından girişimcilerin (Bozkurt ve Alpaslan, 2013:10);

- Yenilikçi
- Risk alan
- Değişim odaklı
- Fırsatlara odaklanmış
- Yaratıcı
- Gelişmiş iletişim becerisi
- Proaktiflik
- Yüksek başarı güdüsü
- Duygusal zekâ ve

- Kararlarında ısrarcı olma özelliklerinin oldukları belirtilmiştir.

Ayrıca girişimci özelliklerinin belirlenmesinde bireyin demografik özellikleri de önemlidir. Demografik özellikler yaş, cinsiyet, aile geliri, ailede girişimci olması, eğitim durumu, medeni durum gibi unsurlardan oluşmaktadır (Cavuş vd., 2013:130).

Girişimci kişiliği oluşturan özellikleri kısaca başarı motivasyonu, kontrol odağı, öz-yeterlilik, yenilikçilik ve risk ve belirsizlik toleransı başlıkları altında irdelenebilir.

2.1. Başarı Motivasyonu

David McClelland'ın etkili The Achieving Society'ye göre, başarı motivasyonu ekonomik kalkınma ve ilerleme için kritik öneme sahiptir. Başarı motivasyonu, girişimciliğin en yaygın belirleyicisi olarak seçilmiştir. Bazı çalışmalar başarı motivasyonu ile girişimci davranış arasında pozitif bir ilişki bulmuştur (Pillis ve Rearden, 2007:384). Yüksek başarıya ihtiyacı bireyleri bir girişimsel faaliyette bulunmasına neden olmakta ve bu faaliyetin sonucunun başarılı bir şekilde son bulması için uğraş verdirtmektedir (Solmaz vd., 2014:43). Diğer taraftan, yüksek seviyede başarıya güdüsüne sahip bireyler bazı mükemmelliklere ulaşmak için yarışmayı sever ve kendi işlerinden kişisel olarak sorumlu olmayı tercih ederler (Bozkurt, 2006:100). Ayrıca, ekonomik kalkınma, ekonomik ilerleme ve işletmelerin büyümesi için kritik öneme sahip olan başarı güdüsü, girişimciliğin en yaygın belirleyicilerinden birisidir (Bozkurt ve Erduru, 2013:60)

Ampirik kanıtlar, girişimcilerin yöneticilere ve genel nüfusa göre daha fazla başarıya yönelik olduğunu göstermektedir McClelland'ın çalışmaları sadece literatüre önemli bir katkı sağlamakla kalmadı, aynı zamanda girişimcilerin ya da başarılı girişimcilerin belirli bir psikolojik kümeye sahip olup olmadıklarını belirleme açısından da önemlidir.

McClelland'un Araştırması, "başarı ihtiyacı" kavramına dayanıyordu, yüksek başarı güdüsü olan bireyleri, problemleri çözmek, hedefler belirlemek ve bu hedeflere kendi çabalarıyla ulaşmayı tercih eden kişiler olarak nitelendirdi. Ayrıca girişimci bir şekilde davranma olasılıkları daha yüksek ve fırsatları görme ve bunlara göre hareket etme eğilimi olduğunu ortaya koydu (Jun, 2010:3).

2.2. Kontrol Odağı

Girişimcilik literatüründe önemli diğer bir özellik kontrol odağıdır. İç kontrole sahip bir kişi, kendi kararlarının hayatlarını kontrol ettiğini kavramsallaştırırken, dış kontrole sahip olanlar, gerçek kontrol faktörlerinin, etkileyemedikleri şans, kader veya çevresel özellikler olduğuna inanırlar. Rotter'in sosyal öğrenme teorisi ilk olarak 1954 yılında kontrol odağı kavramını ortaya attı. İçsel kontrol odağı olan kişiler, sonuçları, bu sonuçları kontrol eden dış güçlerden ziyade, kendi yetenekleri, çabaları veya becerileri yoluyla etkileyebileceklerine inanırlar (Kerr vd., 2018:16).

İç kontrole sahip kişilerin, iş yaratma ve nihai iş başarısı ile önemli bir korelasyona sahip olduğunu bulunmuştur (Kerr vd., 2018:16). Kontrol Odağı yeni bir işe başlatmak ve sürdürmek, işlerin sizin istediğiniz şekilde gitmesini sağlayabileceğinizi düşünmeyi gerektirir (Solmaz vd., 2014:43). Kontrolodağı aynı zamanda bir bireyin, yaşamında ödül ve cezalar hakkındaki algılamalarını, yaşamındaki olayları kontrol edip edemeyeceğine olan inancını yansıtır. Dış kontrol odağına sahip kişiler, kontrol edemeyeceklerine inandıkları için çevrelerini tehditkâr olarak algırlar buna bağlı olarak da kızgınlık ve düşmanlık içeren tepkiler verirler. İç kontrol odağına sahip kişiler ise; stresli durumlara daha yapıcı ve sorun çözücü tepkiler gösterirler. Dolayısıyla, yeni fırsatlar arayan ve yenilikçi tutumlar sergileyen girişimcilerin kendi yaşamlarındaki olayları

kontrol etme kabiliyetine sahip olması gerekmektedir (Bozkurt, 2006:100).

2.3. Öz-yeterlilik ve Yenilikçilik

Kendine güveni yüksek olan girişimciler, sınırlı kaynaklarla, sınırlı bir sermayeyle ve kısıtlı bir zamanla yeni girişimler üstlenerek, zorlu işlerin üstesinden başarılı bir şekilde gelebilirler (Borkurt ve Erdurur, 2013:61). Aynı zamanda girişimcilerin gelecekte çıkabilecek karmaşık ve tahmin edilemeyen problemlerin üstesinden gelebilmeleri için yüksel bir güven duygusuna ihtiyaç vardır (Solmaz vd., 2014:43)

Girişimci yenilik yoluyla değişimleri ortaya çıkarır, farkındalık yaratır ve bunun sonucunda da başarıya ulaşır (Solmaz vd., 2017:43). Yenilikçiliği ve inisiyatifi başarı yönelimi araçları olarak inceleyen çalışmalarda öz-yeterlilik, daha üst düzey ihtiyaç gücü, ihtiyaç başarısı ve iç kontrol odağının bileşik bir ölçüsüdür. Aynı şekilde, yenilikçilik öz-yeterlilik, yüksek düzey ihtiyaç gücü kişilik özellikleri ile olumlu ve anlamlı bir şekilde ilişkilidir (Kerr vd., 2018:17).

2.4. Risk Alma ve Belirsizlik Toleransı

Risk, kontrol edilemeyen faktörlerin olumsuz sonuçlar doğurması olasılığıdır. Bu nedenle girişimcinin faaliyet gösterdiği alanda karşılaşılabileceği bazı riskleri göz önünde bulundurması ve bu risklere katlanması gerekmektedir. Girişimci, karlı gördüğü bir iş için sermayesini ve emeğini riske ederek pazara girme cesaretini gösteren kişidir. Risk alma eğilimi yüksek bireylerin belirli bir ücret karşılığı çalışmaktansa girişimcilik yaparak daha başarılı olacakları kabul edilmektedir (Türkoğlu vd., 2017:3). Yapılan birçok araştırmaya göre girişimci olma ile risk alma arasında pozitif bir korelasyon bulunmaktadır (Solmaz vd., 2014:43).

Belirsizliğe karşı tolerans: Belirsizlik, “belirli bir hareketin birden fazla sonucunun bulunması, bu farklı sonuçların ortaya çıkma olasılıklarının belli olmaması durumudur”. Belirsizliğe tolerans, toplumun risk ve belirsizlikten kaçınma konusundaki tolerans düzeyini ifade etmektedir. Bireylerin belirsizlikten kaçınma derecesi de iş yapma eğilimlerini etkilemektedir. Belirsizlikten kaçınma düzeyinin düşük olduğu bireylerde büyük belirsizlikleri tolere etme derecesi yüksek olmaktadır. Belirsizlikten kaçınma derecesi yüksek olan bireyler ise kurallar ve prosedürleri tercih etmektedir (Türkoğlu vd., 2017:3).

3. Akademik Girişimcilik

Günümüzün küreselleşmiş pazarlarında, ekonomiler gittikçe daha fazla yeni bilgi ve yeniliğe ihtiyaç duymakta ve bu bağlamda akademi rekabet avantajını kolaylaştıran yeni fikirlerin temeli olarak görülmektedir. Akademik araştırmalar çok sayıda yeni ürün ve sürecin geliştirilmesi ve biyoteknoloji gibi tamamen yeni endüstrilerin ortaya çıkması için çok önemli bir bileşen olmuştur (Goethner vd., 2012:629). Akademik girişimcilik, üniversitelerin 1980'lerde ve 1990'larda teknoloji transfer ofisleri (TTO) kurulması ile gelişmeye başlamış ve o zamanlarda üniversite de teknoloji transferinin iki önemli ayağı patentleme ve lisanslama üzerine daha ağırlık verilmekteydi (Siegel ve Wright, 2015:3). Üniversite kampüslerinde yapılan araştırmalardan çıkan yenilikler ve fikirler büyüyen teknoloji için önemli bir kaynaktır. Bu durum, üniversitelerin ve endüstri şirketlerinin fakülte araştırmalarının sonuçlarını ticarileştirme umuduyla üstlendiği çaba akademik girişimcilik teriminin gelişmesine yol açmıştır. Üniversite araştırma programları aracılığıyla ortaya çıkan bilginin ticari uygulamalar ve gelir elde etmek için kullanılabileceği fikri, üniversitelerin modern ekonomik kalkınma faaliyetlerinde oynadığı rolü açıklayan Etzkowitz'i girişimci üniversite

terimine yönlendirmiştir. Zamanla, girişimci üniversiteler fikri 'akademik girişimcilik' olarak adlandırılan daha odaklanmış bir kavramda somutlaşmıştır. Akademik girişimcilik, üniversitelerin ve endüstri şirketlerinin fakülte çıktılarını ticarileştirme umuduyla gösterdikleri çaba ve faaliyetleri ifade eden bir şemsiye terimdir. Akademik girişimciliğin temel dayanağı, üniversitelerde çok çeşitli bilimsel araştırmaların yapılması ve araştırma sonuçlarının bazılarının, bu üniversiteler için gelir getirebilecek uygulamalara dönüştürülebilmesidir (Wood, 2011:155). Buradan yola çıkarak bilim insanlarının ve üniversitelerin kendilerine özkaynak yaratmak amacı ile yeni firmaların kurmasına akademik girişimcilik denir (Wright vd., 2009:563). Benzer şekilde, potansiyel ticari faydaları olan her türlü teknoloji transferinin akademik girişimcilik olarak tanımlanabileceğini öne sürülebilir(Abreu ve Grinevich, 2013:405).

Ekonomik ve sosyal gelişme için üniversitelerin misyonunun, eğitimin ve araştırmanın ötesinde genişletilmesine ilişkin süre gelen tartışma, üniversite ortamında kurumsal girişimcilik görüşüne duyulan ihtiyacı daha da ortaya çıkarmıştır. Girişim sistemlerinin bir parçası olarak üniversiteler, girişimci üniversite ve firma benzeri araştırma grupları türünden fikirlerdeki belirgin evrimin farkına varılmasıyla akademik girişimciliğe olan inanç günümüzde daha da güçlenmiştir (Demirtaş,2014:193). Tüm bunların yanında akademik girişimciler ticari ve öz-kaynak yaratma kaygısı için de toplumun güvenini sarsmadan ve Akademik girişimleri için kamuoyu desteğini önemsemeleri ve böylece karşılaşabilecek olumsuzlukları aşabilecekleri önerilmektedir (Wright vd., 2009:564; Miller vd., 2015:2359).

3.1. Akademik Girişimcilik Faaliyetleri

Üniversitelerin 1980'lerde ve 1990'larda teknoloji transfer ofisleri (TTO) kurulması ile başlayan akademik girişimcilik zamanla, iş ve sanayi ile iş birliğini giderek; sözleşme araştırması, ortak Ar-Ge, danışmanlık ve danışma kurullarında yer almak dahil çok çeşitli bilgi aktarım mekanizmalarını yönelmiştir. Günümüzde akademik girişimcilik ; dışarıdan finanse edilen araştırmalara katılım, yeni firma oluşumuna, bir işletmeye danışmanlık rolü üstlenmesi, patentleme ve lisanslama , spin-outlar fitmları, ortak araştırma ve eğitim Uygulamalı Araştırma Merkezleri, Spin-in Firmaları, Teknoloji Parkları, Dış Ortak Teşebbüsleri, İnternet Öğretimi, Tasarım Hakları, Telif Hakkı, Endüstri Bağlantı Ofisleri, Danışmanlık, Öğretmen Topluluğu Tasarıları, Bilgi Aktarımı Tasarıları, Teknoloji Aktarımı, Araştırma Grupları gibi bir çok alanda faaliyet göstermektedir (Demirteş, 2014:94; Abreu ve Grinevich, 2013:406).

Akademik girişimciliğin uygulamada nasıl görüldüğünü daha iyi anlamak için Oklahoma Üniversitesi profesörü Patrick McCann tarafından 1997 yılında kurulan Ekips Technologies Şirketi örnek olarak gösterilebilir. Profesör McCann şirketi, üniversitede araştırma yaparken geliştirdiği lazer teknolojileri üzerine başlattı ve şirket şimdi bu lazer teknolojilerini astım gibi sağlık sorunlarını teşhis etmeye yardımcı olan araçlar geliştirmek için kullanıyor. Ekips Technologies şirketi sağlık endüstrisi için dünyanın önde gelen lazer ekipman üreticilerinden biri haline gelmiştir. Ekips Technologies, akademik girişimcilik modelinin neler başarabileceğinin bir göstergesidir (Wood, 2011:158).

4. Gereç ve Yöntem

4.1.Araştırmanın Türü ve Amacı

Bu makale akademisyenlerin girişimci kişilik ve özellikleri hakkındaki görüşleri üzerine nitel tipte bir çalışma olup akademisyenlerin girişimciliğini etkileyen girişimci kişilik özelliklerine bakışlarını ortaya kaymak amacı ile yapılmıştır.

4.2.Araştırma Evreni, Örneklemi ve Kısıtları

Açıklayıcı türde yapılan araştırmanın çalışma evrenini İstanbul ilinde yer alan vakıf ve kamu üniversiteleri oluşturmuştur. Bu üniversitelerde bulunan sağlık bilimleri ve sağlık yönetimi bölümünde öğretim üyesi olan kişiler arasında kolayda örnekleme yöntemi ile belirlenmiş ve derinlemesine görüşme yapılmıştır.

Araştırmanın kısıtları:

- İstanbul il sınırları içerisinde bir üniversitede öğretim üyesi olanlar
- Sağlık bilimleri ve sağlık yönetimi bölümünde öğretim üyesi olanlar
- En az 5 yıldır aktif olarak öğretim üyeliği yapanlar
- Araştırmaya katılmaya gönüllü olanlar

Araştırmaya dahil edilmiştir.

Tablo 1: Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

	Unvan	Cinsiyet	Üniversite
1. kişi	Profesör Dr.	Kadın	Marmara Ün.
2. kişi	Doçent Dr.	Erkek	Marmara Ün.
3. kişi	Dr. Öğretim Üyesi	Erkek	Okan Ün.
4. kişi	Dr. Öğretim Üyesi	Kadın	Üsküdar Ün.
5.kişi	Dr. Öğretim Üyesi	Kadın	Işık Ün.
6.kişi	Dr. Öğretim Üyesi	Kadın	İstinye Ün.

Araştırmaya katılanların demografik özellikleri bakıldığında 6 öğretim üyesinin 1'i Profesör Dr., 1'i Doçent Dr. ve 4 tanesi de Dr. Öğretim

Üyesi, 2 kişi erkek 4 kişi kadın ve 2 kişi kamu üniversitesi, 4 kişi de vakıf üniversitesinden olduğu saptanmıştır.

4.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmada gönüllülük esastır. Görüşme sırasında araştırmacı ve araştırma hakkında bilgiler verilmiştir. Veri kayıplarını önlemek amacıyla hastalardan izin alınarak ses kayıtları alınmıştır. Araştırma da covid-19 salgını nedeniyle yüz yüze görüşme tekniği uygulanamamış onun yerine telefon ve online görüntülü görüşme yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Araştırmaya katılan akademisyenlere sorular literatürde yer alan akademik girişimci kişilik özellikleri dikkate alınarak ve uzman görüşleri doğrultusunda hazırlanmıştır. Demografik özellik olarak;

- Unvan
- Cinsiyet
- Üniversite

Bilgileri istenmiştir.

Akademisyenlerin girişimci kişilik ve özellikleri hakkındaki görüşleri irdelemek amacı ile 7 açık uçlu soru uzman görüşü alınarak hazırlanmıştır. Bu sorular;

- Akademisyenlerin girişimciliği hakkında ne düşünüyorsunuz?
- Sizce akademik girişimcilik faaliyetleri neler olmalıdır?
- Sizce akademisyenlerin girişimcilik faaliyetlerine etkileri hangi alanlarda daha etkilidir?
- Sizce girişimci kişide bulunması gereken özellikler nelerdir?
- Akademisyenlerin bilimsel faaliyetleri ve çalışma biçimleri düşünüldüğünde girişimci kişiliğe sizce hangi yönde etkiler?

- Girişimci kişilik açısından bakıldığında kendinizi nasıl tanımlarsınız?
- Sizi etkileyen girişimciler var mıdır ve sizi hangi yönleri ile etkilemişlerdir?

4.4. Verilerin Analizi

Elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Öncelikli olarak ses kayıtları ve yazılı notlar çözümlenmiş ve okunmuştur. Elde edilen cevapların benzerliğine göre gruplandırmalar yapılmış sonrasında gizlilik esasına dayanılarak, isimleri belirtilmeden her akademisyene kod verilmiş ve bu kodlarla sınıflandırılarak adlandırılmıştır ve her soruya verilen cevaplar tablo haline getirmiştir.

4.5. Araştırmanın Geçerlilik ve Sınırlılıkları

Akademisyenlerin girişimci kişilik ve özellikleri hakkındaki görüşleri irdelemek amacı ile 7 açık uçlu soru yapı geçerliği açısından 4 akademisyenin uzman görüşü alınarak hazırlanmıştır. Araştırma da covid-19 salgını nedeniyle yüz yüze görüşme tekniği uygulanamamış onun yerine telefon ve online görüntülü görüşme yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilmiş ve katılımcıların izinleri alınarak kayıt altına alınmıştır.

4.6. Bulgular

Katılımcıların Akademisyenlerin sorulara verdikleri cevaplar gruplandırılmış ve tablolar halinde sunulmuştur.

Tablo 2. Katılımcıların Akademisyenlerin Girişimciliği Hakkında Ne Düşündükleri

Akademisyenlerin girişimciliği hakkında ne düşünüyorsunuz?	Söylem sayısı
<ul style="list-style-type: none">• Akademisyenler özel sektörle iş birliği içinde girişimci faaliyetler gerçekleştirebilirler	5
<ul style="list-style-type: none">• Akademisyenler ancak multidisipliner bir yaklaşımla	3

başarılı bir girişimci olabilirler	
• Girişimci olamayanlar akademisyen oluyor çünkü özel sektörde yapamayız girişimciliğe uygun değiliz fikri hâkim	3
• Akademisyenlerin de girişimcilik hayatına girip özellikle teknoloji alanında faaliyet göstermeleri gerektiğine inanıyorum	1
• Akademisyenlerin teknoloji transfer ofisleri, teknoparklar, yatırımcılar, ARGE merkezleri, sivil toplum kuruluşları, kamu ve özel sektör iş birlikleriyle ortak çalışmalar geliştirmeleri gerekiyor.	1
• Akademisyenler ağırlıklı olarak kariyer basamaklarını tırmanmak için çaba gösterip, ilgili uzmanlık alanına göre gerçek anlamda alandan/sahadan uzaklaşabilmektedirler.	1
• Akademisyenlerin ilk misyon olarak girişimciliğe odaklanması gerektiğini düşünmüyorum	1
• Akademisyenler girişimci olmaları da topluma artı bir değer yaratabilir diye düşünüyorum.	1
• Akademisyenlerin %15-20'sini istisnai tutarsak büyük bir çoğunluğunun girişini özelliği olmadığını düşünüyorum.	1
• Akademisyenler ahlaki değeri yüksek kişiler dolayısı ile piyasa koşullarına uygun olmayan insanlar	1

Katılımcıların Akademisyenlerin girişimciliği hakkında ne düşüncelerin bakıldığında en fazla cevabın Akademisyenler özel sektörle işbirliği içinde girişimci faaliyetler gerçekleştirebilirler bunu Akademisyenler

ancak multidisipliner bir yaklaşımla başarılı bir girişimci olabilirler takip etmiş fakat diğer cevaplarda genel olarak akademisyenleri girişimciliğe uzak olduğu yatkın olmadıkları görüşü hakim olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Katılımcıların Akademik Girişimcilik Faaliyetlerin Neler Alabileceği Hakkındaki Görüşleri

Sizce akademik girişimcilik faaliyetleri neler olmalıdır?	Söylem sayısı
• Danışmanlık hizmetlerinin	6
• Ulusal ve uluslararası projeler	3
• Üretim tesislerinin kurulum aşamaları, modelleme yapılması ya da arge odaklı çalışmalar	2
• Teknoparklar aracılığı ile teknoloji alan da girişimcilik	2
• Patentler	2
• Akademisyenlerin uzmanlık alanlarında yaptıkları tüm faaliyetler	1
• Covid 19 süreciyle birlikte biyogirişimcilik, biyoekonomi, biyoteknoloji, yazılım dünyası, biyotarım	1
• Alanda yazılan kitap ve makaleler	1

Katılımcıların akademik girişimcilik faaliyetlerin neler alabileceği hakkındaki görüşlerine bakıldığında ilk sırada danışmanlık hizmetleri (6) daha sonra sırası ile Ulusal ve uluslararası projeler (3), Üretim tesislerinin kurulum aşamaları, modelleme yapılması ya da Ar-Ge odaklı çalışmalar (2) Teknoparklar aracılığı ile teknoloji alan da girişimcilik (2) ve Patentler (2) şeklinde devam edildiği görülmektedir.

Tablo 4. Katılımcıların Akademisyenlerin Girişimcilik Faaliyetleri Hangi Alanlarda Daha Etkilidir Sorusuna Cevaplarının Dağılımı

Sizce akademisyenlerin girişimcilik faaliyetleri hangi alanlarda daha etkilidir	Söylem sayısı
• Teknoloji	4
• Sağlık	2
• Mühendislik	2
• Ekonomi	1
• Tarım	1
• İklim	1
• Patent alınabilen her alan	1
• Akademisyenlerin faaliyetlerinin etkileri her alanda görülebilir	1

Katılımcıların akademisyenlerin girişimcilik faaliyetleri hangi alanlarda daha etkilidir sorusuna cevapların dağılımına bakıldığında en fazla teknoloji (4) alanında olduğu belirtilmiştir. Daha sonra sağlık (2) ve mühendislik (2) ve daha sonrasında diğer disiplinler gelmektedir.

Tablo 5. Katılımcıların Girişimci Kişide Bulunması Gereken Özellikler Hakkındaki Görüşleri

Sizce girişimci kişide bulunması gereken özellikler nelerdir?	Söylem sayısı
• Risk alabilen	3
• Piyasayı iyi bilen	3
• Araştırmacı bir kimliğe sahip olmalı,	2
• İleri görüşlü,	2
• İngilizceyi çok iyi bilmesi gerekir	2
• İletişim Becerisi yüksek	2
• Hayal gücünün yüksek olması,	1
• Ekip çalışmasına yatkın,	1
• İşbirliğine uyumlu,	1
• Çalışkan,	1
• İstikrarlı,	1
• İçinde bulunduğu toplumun ihtiyaç analizini doğru yapıp değer yaratacak ürünler geliştirmeye hevesli olan,	1
• Merak duygusu yüksek	1
• Özgüvenli	1

• Geleceğe odaklı stratejik bir düşünce yapısında olmalı	1
• Liderlik özellikleri olmalı	1

Katılımcıların girişimci kişide bulunması gereken özellikler hakkındaki görüşlerine bakıldığında sırası ile Risk alabilen Piyasayı iyi bilen Araştırmacı bir kimliğe sahip olması, Araştırmacı bir kimliğe sahip olması, İleri görüşlü, İngilizceyi çok iyi bilmesi gerekir İletişim Becerisi yüksek en fazla verilen cevaplar olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 6. Katılımcıların Akademisyenlerin Bilimsel Faaliyetleri ve Çalışma Biçimleri Düşünüldüğünde Girişimci Kişiliğe Hangi Yönde Etkilediği Görüşleri

Akademisyenlerin bilimsel faaliyetleri ve çalışma biçimleri düşünüldüğünde girişimci kişiliğe sizce hangi yönde etkiler?	Söylem sayısı
• Akademisyenlerin bilimsel faaliyet, çalışma biçimleri ve yaşam şekillerinin girişimci kişiliğe bir etkisi olduğunu düşünmüyorum	2
• Akademisyenin girişimcilik yönünün kuvvetli olması üretmesi açısından destekleyici olabilir	1
• Günümüzde akademisyenlerin mevzuat gereği büyük bir kısmı hızlı bir şekilde kariyer yapma hedefinde oldukları için girişimcilik özellikleri yüksek olanların sayılarının az olduğunu söyleyebiliriz.	1
• Akademisyenlerin akademik çalışmaların yeterli olmadığını düşünüyorum zaten akademik teşvik kriterleri içerisinde da girişimi teşvik edecek unsurların olmadığı, az olduğunu ya da formalite icabı birkaç maddenin konulduğunu	1

düşünüyorum.	
• İkisinin birlikte bir arada yürütülmesi gerekir biz bilimselliğe fazla takılıp teorik dünya ile iletişim kuruyoruz	1
• Aslında girişimci kişiliği olmayanlar akademik girişimcide olamıyorlar	1

Katılımcıların Akademisyenlerin bilimsel faaliyetleri ve çalışma biçimleri düşünüldüğünde girişimci kişiliğe hangi yönde etkilediği görüşlerine bakıldığında Akademisyenlerin bilimsel faaliyet, çalışma biçimleri ve yaşam şekillerinin girişimci kişiliğe bir etkisi olduğunu düşünmediğini söyleyen 2 kişi var iken genel kanı akademisyenlerin teorik bilgiye fazla gömülmesi akademik teşviklerde girişimciliğin yeteri kadar teşvik edecek unsurlara yer verilmemesi ve hem akademisyenliğin hem de girişimciliğin birlikte zor olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 7. Katılımcıların Girişimci Kişilik Açısından Kendilerini Tanımlama Durumu

Girişimci kişilik açısından bakıldığında kendinizi nasıl tanımlarsınız?	Söylem sayısı
• Akademik yetkinliğimi girişimcilerin faydasını sunabilirim iş birliği de yaparım ama kendimi tam bir girişimci olarak görmüyorum	3
• Ben hala kendimi düşününce biri olarak görmüyorum çünkü ben bir konuda ısrarcı olamıyorum, pazarlama yapamıyorum, en güvendiğin bir ürüne bile git bunu al diyemiyorum, kar odaklı düşünemiyorum	1
• Standart bir düzeyde olduğunu düşünürüm hastanelere danışmanlık yaptım (Memorial Hastanesi'nin kurucu danışmanı oldum) sonra bilişim sektörüne geçtin ve	1

bilişim sektöründe müdür yardımcısı oldum, kendi şirketimi kurdum, bazı şeyleri Türkiye için erken yaptığımı düşünüyorum	
• Inovatif kabiliyetim yüksek olmasına rağmen girişimci bir kişi açısından kendimi zayıf biri olarak görüyorum	1
• Başarılı bir girişimci olmadığımı söyleyebilirim. Genellikle başarılı girişimcileri uzaktan takip edip, süreçleri izlemeye gayret gösteriyorum. Girişimcilik ayrı bir ruh ve heyecan, bir tutku. Maalesef o tutku bende yok.	1
• Ben kendimi girişimci olarak tanımlayamam, daha çok araştırmacı olarak nitelendirilebilirim	1

Katılımcıların Girişimci kişilik açısından kendilerini tanımlama durumu bakıldığında Akademik yetkinliğimi girişimcilerin faydasını sunabilirim iş birliği de yaparım ama kendimi tam bir girişimci olarak görmüyorum diyen 3 kişi, 1 kişi kendisini standart düzeyde girişimci olduğunu belirtmiş fakat katılımcıların çoğu kendini girişimci bir kişilik olarak tanımlamamışlardır.

Tablo 8. Katılımcıları Etkileyen Girişimciler ve Özellikleri

Sizi etkileyen girişimciler var mıdır ve sizi hangi yönleri ile etkilemişlerdir?	Söylem sayısı
<ul style="list-style-type: none">• Beni girişimci bir kişi olarak babam etkilemiştir. Onun başarısı kararlılığı akademik hayatım boyunca bana örnek oluşturmuştur	2
<ul style="list-style-type: none">• Akademisyen girişimci olarak okulumuzda yarı zamanlı hocalarımızdan birini örnek verebilirim. Mevcut güncel konuları, pandemi, İsg vb konuları yapay zekâ ile entegre edip bu konuda danışmanlık yapan ve aynı zamanda ipod yayınları yapan bir hocamızdır.	1
<ul style="list-style-type: none">• Evet, beni etkileyen çok fazla sayıda girişimci olduğunu söyleyebilirim. Elon Musk, Jack Ma, Steve Jobs, Mark Zuckerberg, Bill Gates. Bunların ortak özellikleri inandıkları ve hayal ettikleri ideolojilerden asla vazgeçmeden, başarısız dahi olsalar sürekli denemeye devam etmeleri ve tabi ki çağın gereksinimlerine göre talep edicilerin ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde gelişmeye devam etmeleridir. İnaçla, sabırla, vazgeçmeden çok çalışmaya devam etmeleridir.	1
<ul style="list-style-type: none">• Şöyle söyleyeyim yurtdışında akademisyenler ilaç üretip patentini alıyor laboratuvarlarında bir şeyler üretip kod geliştiriyor bu tür kişiler var onlar alanda beni etkilemiştir	1
<ul style="list-style-type: none">• Dikran Masis'i örnek almışımıdır 80'lerden itibaren Türkiye'de atif çalışmalar yapmıştır piyasa koşulları çok iyi bilir benim çok etkilemiştir. Sanayisindeki inovasyon konusundaki en önemli isimlerden biridir. Koç'lardır ve onların hayatı. İlber ortaylı akademik acıdan bir girişimci. Zeki Başeskioglu o da gene sıfırdan gelip başarılı olmuş iş adamlardan bir tanesidir.	1
<ul style="list-style-type: none">• Ailemle hiç girişimci olmadı memurlardı. Saygın iş adamlarından Koç ailesi var ve bilgiye ve görgüye dayalı bir girişimcilik var onlarda. Elin Max ve Apple'ın kurucusu Steve Jobs hikayesi inanılmaz girişimcilik açısından inanılmaz buluyorum. Nevzat Tarhan var bizim rektörümüz üniversitesi ve hastanesi var yine o da başarılı bir girişimcidir.	1

Katılımcıları etkileyen girişimciler ve özelliklerine verdikleri cevaplara bakıldığında yakın çevresinde kendilerini girişimci olarak etkilediğini belirten 4 kişi görüş bildirmiş bunlardan 2 kişi aile bireyi ,2 kişi işe iş arkadaşı olduğunu eklemiştir. Fakat genel olarak basında bilinen ve yer alan girişimci iş adamları ve akademisyenler örnek olarak gösterilmiştir. Katılımcıların genel kanı olarak başarılı girişimcilerin hayat hikayelerinden öykündüğü ve kişiliklerinin onları etkilediğini belirtmişlerdir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Akademisyenler girişimciliğin özel sektörle iş birliği içinde ve multidisipliner bir yaklaşımla başarılı olabileceğini belirtse de genel olarak akademisyenleri girişimciliğe uzak olduğu ve yatkın olmadıkları görüşü hâkim görülmektedir. Katılımcıların akademik girişimcilik faaliyetlerin neler alabileceği hakkındaki görüşlerine bakıldığında ise ilk sırada danışmanlık hizmetleri daha sonra sırası ile Ulusal ve uluslararası projeler, Üretim tesislerinin kurulum aşamaları, modelleme yapılması ya da Ar-Ge odaklı çalışmalar, teknoparklar aracılığı ile teknoloji alan da girişimcilik ve Patentler şeklinde devam edildiği görülmektedir.

Akademisyenler girişimcilik faaliyetlerinin en fazla teknoloji ve daha sonra sağlık, mühendislik ve daha sonrasında diğer disiplinler alanlarda daha etkili olduğunu belirtmişler. Katılımcıların girişimci kişide bulunması gereken özellikler hakkındaki görüşlerine bakıldığında sırası ile Risk alabilen Piyasayı iyi bilen Araştırmacı bir kimliğe sahip olması, Araştırmacı bir kimliğe sahip olması, İleri görüşlü, İngilizceyi çok iyi bilmesi gerekir İletişim Becerisi yüksek en fazla verilen cevaplar olduğu gözlemlenmiştir.

Katılımcıların Akademisyenlerin bilimsel faaliyetleri ve çalışma biçimleri düşünüldüğünde girişimci kişiliğe hangi yönde etkilediği görüşlerine bakıldığında Akademisyenlerin bilimsel faaliyet, çalışma biçimleri ve yaşam şekillerinin girişimci kişiliğe bir etkisi olduğunu düşünmediğini söyleyen 2 kişi var iken genel kanı akademisyenlerin teorik bilgiye fazla gömülmesi akademik teşviklerde girişimciliğin yeteri kadar teşvik edecek unsurlara yer verilmemesi ve hem akademisyenliğin hem de girişimciliğin birlikte zor olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların Girişimci kişilik açısından kendilerini tanımlama durumu bakıldığında Akademik yetkinliğimi girişimcilerin faydasını sunabilirim iş birliği de yaparım ama kendimi tam bir girişimci olarak görmüyorum diyen 3 kişi, 1 kişi kendisini standart düzeyde girişimci olduğunu belirtmiş fakat katılımcıların çoğu kendini girişimci bir kişilik olarak tanımlamamışlardır.

Katılımcıları etkileyen girişimciler ve özelliklerine verdikleri cevaplara bakıldığında yakın çevresinde kendilerini girişimci olarak etkilediğini belirten 4 kişi görüş bildirmiş bunlardan 2 kişi aile bireyi ,2 kişi işe iş arkadaşı olduğunu eklemiştir. Fakat genel olarak basında bilinen ve yer alan girişimci iş adamları ve akademisyenler örnek olarak gösterilmiştir. Katılımcıların genel kanı olarak başarılı girişimcilerim hayat hikayelerinden öykündüğü ve kişiliklerinin onları etkilediğini belirtmişlerdir.

Öneriler:

- Üniversiteler multidisipliner bir yaklaşımla ve özel sektör iş birliği ile girişimci faaliyetlere daha fazla önem vermelidir.
- Akademik teşviklerde girişimciliği ön plana çıkararak unsurlar eklenmeli ve daha fazla önem verilmelidir.

- Alanlarında başarılı girişimcilerin üniversitelerde konferans panel vb gibi faaliyetleri artırılmalıdır.
- Üniversitelerin Akademisyenlere sahada uygulama yapmaya yönelik saha fazla faaliyet olanağı sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abreu M., Grinevich V.,(2013), The nature of academic entrepreneurship in the UK: Widening the focus on entrepreneurial activities, *Research Policy*, (2), 402-422
- Akmermer B., Çolak Ç. D. (2016) Akademik Girişimciliğin Geliştirilmesine Yönelik Bir Kamu Politikası Önerisi, https://www.researchgate.net/publication/317368209_Akademik_Girisimciligin_Gelistirilmesine_Yonelik_Bir_Kamu_Politikasi_Onerisi , E.T. 20.05.2020,
- Alparslan A M., Bozkurt Ö, Aydoğdu A., (2017), Etkin Bir Girişimcilik Eğitim İçeriği Tartışması: Akademisyenler, Girişimciler ve Öğrenciler Üzerinde Saha Araştırmaları, *MAKÜ-Uygulamalı Bilimler Dergisi*, (1) ,51-63,
- Bozkurt Ö Ç., Alparslan A. M. (2013), Girişimcilerde Bulunması Gereken Özellikler ile Girişimcilik Eğitimi: Girişimci ve Öğrenci Görüşleri. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, (1), 9-16
- Bozkurt Ö, (2006), Girişimcilik Eğiliminde Kişilik Özelliklerinin Önemi, *ÇÖMÜ Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, (2) , 94-101
- Bozkurt Ö., Erdurur K., (2013), Girişimci Kişilik Özelliklerinin Girişimcilik Eğilimindeki Etkisi: Potansiyel Girişimciler Üzerinde Bir Araştırma, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi* ,8(2),59-63
- Cansız M, (2016), Türkiye’de Akademik Girişimcilik, T.C. Kalkınma Bakanlığı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Yayını, (2692) ,114-117
- Çavuş Ş., Karadeniz Ş., Cumaliyeva D.,(2013), Girişimci adayların girişimcilik özellikleri https://www.researchgate.net/profile/Hatice_Coban_Kumbali/publication/269391334_Girisimcilik_Kulturu_Acisindan_Geleneksel_Alis-Veris_Yerlerindeki_Esnaf_ile_Modern_Avm'lerdeki_Esnafin_Karsilastirilmesi/links/5488368f0cf2ef34478f9071/Girisimcilik-Kueltuerue-Acisindan-Geleneksel-Alis-Veris-Yerlerindeki-Esnaf-ile-Modern-Avm'lerdeki-Esnafin-Karsilastirilmesi.pdf#page=128 E.T: 25.05.2020,
- Demirtaş Ö., (2014), Akademik Girişimcilikte Bireysel ve Sosyal Faktörlerin Rolü, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 12(23),189-207
- Gemlik N. , Kırazaç R., (2013), Sağlık Yönetimi Öğrencilerinin Girişimcilik Özellikleri Üzerine Bir Araştırma, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*,(3),163-170
- Goethner M., Obschonka M.,Silbereisen R.K.,Cantner U.,(2012) Scientists’ transition to academic entrepreneurship: Economic and psychological determinants, *Journal of Economic Psychology* ,33(3),628-641
- Grimaldi R., Kenney M., Siegel D. S., Wright M., e,f, (2011) 330 year safter Bayh–Dole: Reassessing academi centre preneurship , *Research Policy*, (40) , 1045–1057
- Güreşçi E. (2014), Girişimcilik Eğilimi Üzerine Bir Araştırma: İspir Hamza Polat MYO Örneği, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi* ,9(1),23-38
- Jun Y, (2010) "TheImpact of Entrepreneurial Personality Traits on Perception of New Venture Opportunity,"*New EnglandJournal of Entrepreneurship*,13(2),1-14

- Kerr S. P., Kerr W. R. and Xu T. (2018) Personality Traits of Entrepreneurs: A Review of Recent Literature. *Foundations and Trends R in Entrepreneurship*, 14(3), 279–356,
- Miller F.A., Painter M., Axler M.R., Lehoux P., Giacomini P., Slater B. (2015) 'Citizen expectations of 'academic entrepreneurship' in health research: public science, practical benefit, *Health Expectations*, (18), 2356-2374
- Nga J. K. H., Shamuganathan G., (2010), The Influence of Personality Traits and Demographic Factors on Social Entrepreneurship Start Up Intentions, *Journal of Business Ethics*, (95), 259–282
- Önce A.G., Marangoz M., Erboy N., (2014), Ekonomik Büyüme ve Kalkınmada Girişimciliğin Rolü ve Önemi, <http://avekon.org/papers/1041.pdf> E.T. 11.05.2020,
- Pillis E., Reardon K. K. (2007), The influence of personality traits and persuasive messages on entrepreneurial intention: A cross-cultural comparison, *Career Development International*, 12(4), 382-396
- Siegel D.S., Wright M., (2015), Academic Entrepreneurship: Time for a Rethink? *British Journal of Management*, 2(4)6, 1-15
- Solmaz S. A., Aksoy Ö., Şengül S., Sarıışık M., (2014) Üniversite Öğrencilerinin Girişimci Kişilik Özelliklerinin Belirlenmesi: Turizm Lisans ve Ön Lisans Öğrencileri Üzerine Bir Alan Araştırması, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(26), 41-55,
- Taysı K., Canbaz S., (2014), Önlisans Öğrencilerinin Girişimcilik Özelliklerini ve Eğilimlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma <http://docplayer.biz.tr/8468430-Onlisans-ogrencilerinin-girisimcilik-ozelliklerini-ve-egilimlerini-belirlemeye-yonelik-bir-arastirma.html> E.T. 19.05.2020,
- Türkoğlu, T., Tetik, S., Açıkgöz, A. (2017), Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Sosyo-Demografik Özellikleri ile Girişimci Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkinin Araştırılması, *Journal of Yasar University*, 12(45), 1-13
- Wood M.S., (2011), A process model of academic entrepreneurship, *Business Horizons*, (54), 153-161
- Wright M., Piva E., Mosey S., Lockett A., (2009), Academic entrepreneurship and business schools, *The Journal of Technology Transfer*, (34), 560-587

BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN KENT EKONOMİSİNE ETKİSİ: SİİRT İLİ ÖRNEĞİ*

Mehmet DAĞ*
Derya KADIOĞLU**

Özet

Bankalar, ekonomide fon akışını sağlamak dışında kaydi para yaratmak, gelir ve servet dağılımını etkilemek, para ve maliye politikalarının yürütülmesine yardımcı olmak gibi ekonomi açısından çok önemli başka fonksiyonlara da sahiptir. Bankacılığın büyümesi ve gelişmesi ekonominin de büyümesi ve gelişmesine neden olacaktır. Bankacılık ve finans sektörü ekonomik aktivitenin artırılması ve hızlandırılmasında, girişimciliğin refaha dönüştürülmesinde en temel unsur olan “para”nın arzı ve talebini ve fiyatını belirlediği kritik sektördür. Finansmana erişim imkânlarının kolay veya kısıtlı olması, bunların doğru veya hatalı kullanılması kurumsal yaklaşımla doğrudan ilişkilidir. Ekonomik ve sosyal kalkınmanın yolu nitelikli ekonomik büyümeden, nitelikli büyüme ise sağlam bir iktisat ve finans politikasından geçmektedir. Bu nedenle gerek ulusal düzeyde gerekse bölgesel ölçekte ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için finansal araçların uygun şekilde girişimler ve üreticilerin kullanımına uygun koşullarda sunulması gerekmektedir. Siirt bankalarında bulunan tasarruf değerleri bakımında resmi kuruluşların mevduatları %32 ile %47 arasında seyrederken aynı oran ülke genelinde %3,37 ile %5,48 arasında seyretmiştir. Bu oranlar bizi merkezden gelen yardımlarla geçinen bir il profiline götürmektedir. Şahsi tasarrufların oranı %43,02 olup ülke genelinin altındadır. Siirt kredi/mevduat oranı bakımından ülke ortalamasının çok üstünde kalmıştır. Bu durum ilin sahip olduğu tasarrufun çok ötesinde borçlandığını, kullandığı kredileri üretken alanlar yerine hane halkı tüketimi ve refah düzeyinin artırılmasına dönük olarak kullandığı sonucunu doğurmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık, Finans, Ekonomi, Siirt

THE EFFECT OF THE BANKING SECTOR ON THE URBAN ECONOMY: THE CASE OF SIIRT

Abstract

In addition to ensuring the flow of funds in the economy, banks also have other important functions in terms of economy such as creating dematerialized money, affecting the distribution of income and wealth, and helping to execute monetary and fiscal policies. The growth and development of banking will cause the economy to grow and develop. The banking and finance sector is a critical sector in which the supply and demand and price of "money", which is the most fundamental element in increasing and accelerating economic activity and transforming entrepreneurship into prosperity, is determined. Easy or limited access to finance, correct or incorrect use of them is directly related to the institutional approach. The way to economic and social

*Bu çalışma Doç.Dr. Mehmet DAĞ danışmanlığında Derya KADIOĞLU tarafından hazırlanan "Bankacılık Sektörünün Bölgesel Kalkınmadaki Önemi: Siirt Örneği" başlıklı dönem projesinden üretilmiştir.

*Doç. Dr., Siirt Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü, mehmet.dag@siirt.edu.tr,

 ORCID: 0000-0003-2206-2184.

** derya.kadioglu@vakifbank.com.tr, ORCID: 0000-0002-5237-6611.

development is through qualified economic growth, and qualified growth is through a sound economic and financial policy. For this reason, financial instruments should be provided under suitable conditions for the use of enterprises and producers in order to achieve economic development both at national and regional scale.

In terms of savings values in Siirt banks, the deposits of official institutions ranged between 32% and 47%, while the same ratio was between 3.37% and 5.48% throughout the country. These rates lead us to a province profile that lives on with the aid from the center. The rate of personal savings is 43.02%, which is below the country average. Siirt remained well above the country average in terms of loan / deposit ratio. This situation leads to the conclusion that the province borrows far beyond its savings and uses the loans it uses to increase household consumption and welfare instead of productive areas.

Keywords: Banking, Finance, Economics, Siirt

GİRİŞ

Bankalar, kaynak fazlası olan kişi ve kurumlardan toplanan kaynakların fon talebi olan kişi ve kurumlara belli bir tutar karşılığı kredi şeklinde verilmesine aracılık eden finans kuruluşlarıdır. Bu şekilde bankalar tasarruflar ve yatırımlar arasında en uygun şekilde değişimin gerçekleşmesini sağlayan kuruluşlar olarak çok önemli bir görevi yerine getirmektedirler.

Bankalar ekonomide fon akışını sağlamak dışında kaydi para ortaya çıkarmak, gelir ve servet dağılımını etkilemek, para ve maliye politikalarının yürütülmesine yardımcı olmak gibi ekonomi açısından çok daha önemli başka işlevlere de sahiptir. Bankacılık sektörünün kuvvetli olduğu ülkelerin ekonomileri de güçlüdür. Bankacılık sektörünün büyümesi ve gelişmesi genel anlamda ekonominin de çok daha büyümesine ve gelişmesine neden olacaktır. Finans piyasaları içerisinde bankacılık sektörü ne kadar kuvvetli ve sağlam ise ekonomik büyümede o kadar yüksek olacaktır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışma kapsamında öncelikle büyüme ve kalkınma göstergeleri hakkında kısaca bilgi verildikten sonra Türkiye'nin büyüme ekonomik büyüme ve kalkınma göstergelerine değinilecektir. İkinci bölümde Bankacılık sektörünün Türkiye'nin yerel ve bölgesel ekonomilere katkıları değerlendirilecektir. Üçüncü bölümde

ise Siirt ekonomisinin genel durumu ile bankacılık sektörünün Siirt ili özelinde bölgesel gelişmeye etkisi değerlendirilecektir.

1. Ekonomik Büyüme, Kalkınma Kavramları ve Türkiye’de Ekonomik Kalkınma Göstergeleri

Bir ülke veya bölgedeki ekonomik aktivitenin ve refah düzeyinin belirlenmesine ilişkin çeşitli göstergeler kullanılmaktadır. Belki de bunların en başında geleni ekonomik büyüme ve kalkınma kavramlarıdır. Ekonomik büyüme ve kalkınma zaman zaman birbirlerinin yerine kullanılsa da farklı anlamları ihtiva etmektedir.

Ekonomik büyüme bir ülke veya bölgedeki ekonomik büyüklüğü milli gelir hesaplarının belirli bir dönemde (genelde 3 aylık/çeyreklik ve yıllık) gösterdiği değişimi ifade etmektedir. Ekonomik büyümenin ölçülmesinde ilk kez Kuznets (1955)’in “Ekonomik Büyüme ve Gelir Dağılımı” makalesinde temel gösterge Gayri Safi Yurtiçi Hasıla’dır. Bu değer reel artış o ülkenin ve/veya bölgenin ekonomik büyümesini ifade etmektedir. Bu çalışmada, ayrıca milli gelir hesapları için büyük önem arz eden tasarruf ve yatırım kalemlerinin nasıl ölçüleceği ile “kalkınma” kavramını da bünyesinde barındıran “*Fert başına GSYH ile Gelir Dağılımı*” hususları da açıklanmıştır (Kuznets, 1955: 5).

Ekonomik literatüründe neoklasik, içsel büyüme, kurumsal yaklaşımlar vd. teoriler zaman içinde gelişse de bir bölge veya ülke için en temel büyüme göstergeleri GSYH ve alt göstergeleri olmuştur. Ekonomik büyümenin ölçülmesinde kullanılan ve kalkınma ve refah ile ilişkili diğer hesaplar dünyada “Milli Gelir Hesapları” olarak ifade edilen “Milli Hesaplar Sistemi (System of National Accoutns – SNA)” yöntemleriyle ölçülmektedir. “Ulusal Hesapların” bir ülke ve/veya bölgede nasıl ölçüleceğine ilişkin çalışmalar Birleşmiş Millet, OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) ve Avrupa Birliğinin ekonomi ve istatistik

birimleri tarafından tüm üye ülkelerin katkılarıyla ve onaylarıyla hazırlanmaktadır (United Nations, 2019) (Avrupa Birliği, 2019) (OECD, 2019).

Türkiye’de Resmi İstatistik Programı’nın yürütülmesi görevini haiz ve milli gelir hesaplarından sorumlu kuruluş Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Başkanlığıdır. TÜİK, Birleşmiş Milletler, OECD ve Avrupa Birliği ile tam uyumlu şekilde Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Göstergelerini çeyreklik ve yıllık bazda açıklamaktadır. TÜİK internet sitesinde Türkiye’nin ekonomik büyüme ve ekonomik ve sosyal kalkınmasına ilişkin göstergelere (sektörel üretim, istihdam, yatırım, tüketim, arz ve talep, verimlilik vd.) erişim sağlanabilmektedir (TÜİK, 2019).

1.1. Kalkınma Kavramı

Kalkınma kavramı en kısa tanımıyla “refah düzeyindeki artış”tır. Bir ülkede refah sadece ekonomik değil sosyal ve kültürel boyutları da içermektedir. Kalkınmanın gerçekleşebilmesi için ekonomik ve sosyal yapıda değişimlerin gerçekleşmesi zorunludur. Bu değişim gerçekleşirken ülkedeki belli bir kesim veya gruptan öte belirli bir bölgenin sosyal ve ekonomik yapısının değişmesi gerekmektedir. Yani o bölgede yaşayan bireylerin ülkenin artan refahından dengeli ve eşit biçimde pay alması gerekmektedir.

Dengeli bir kalkınma için kalkınmanın ölçülmesi çok önemlidir. Fert başına düşen GSYH, Gelir dağılımı, işleyen piyasa yapısı, adil rekabet ve yatırım ortamı, ortalama eğitim yılı, ortalama yaşam beklentisi, sürdürülebilir çevrenin korunması, Ar-Ge ve inovasyon kapasitesi, işleyen demokrasi, hukukun üstünlüğü, kadın hakları, bireysel hak ve hürriyetler vd. göstergelerde eğitim, sağlık, çevre ve siyasi tematik

alanlarda yer alan kalkınmanın ölçülmesinde kullanılan diğer göstergelerdir.

1.2. Ekonomik Büyüme ve Kalkınma İlişkisi

Ekonomik büyüme ve kalkınma metodolojik ve teorik olarak; (1) Pozitivist/Neoklasik, (2) İçsel büyüme ve (3) Kurumsal olmak üzere 3 gruba ayrılmaktadır. Neo-klasik gelenek Adam Smith'e dayanmaktadır. Modern iktisadın kurucusu İskoçyalı Adam Smith'e ait Ulusların Zenginliği (The Wealth of the Nations) kitabının iki ana vurgusu vardır. Birincisi; fayda teorisini görünmez el ile ortaya koyarak, herkesin faydasının toplamı toplumsal faydayı oluşturduğu varsaymaktır.

Romer (1986,1990) ve Lucas (1988)'in öncülüğünü yaptığı, Schumpeter (1939,1947)'in inovasyon yaklaşımından esinlenen ve Solow (1956,1957)'un çalışmalarına dayalı İçsel büyüme modellerinde ise dışsal bir faktör olan “bilgi” ve “bilgi ile ilişkili insan sermayesi, know-how ve teknoloji” içsel hale getirilmektedir.

Kurumsal yaklaşım ise Veblen (1919)'in yaklaşımına dayanmakta, daha çok büyümenin ve kalkınmanın kaynağı olarak kurumsal faktörler olduğunu ileri sürmektedir. Günümüzde North (1991) ve Acemoğlu (2001) kurumsalcı ekolün önde gelen temsilcisidir (Acemoglu, Johnson, & Robinson, 2001: 1378). Bu yaklaşıma göre bir aynı coğrafi bölgede sınırın bir tarafından gelişmiş diğer tarafında gelişmemiş iki farklı ekonominin yer alması o sınırın her iki tarafındaki kurumsallığın, kapasitenin ve insan kaynağı niteliği ile ekonominin hangi düzen ve normlar çerçevesinde işlediğinin bir göstergesidir.

Ekonomik büyüme ve kalkınma birbirleriyle güçlü bir bağa sahip, bir ülkenin ekonomik ve sosyal potansiyelini yansıtan fakat farklı anlamlar ihtiva eden kavramlardır. Ekonomik büyüme daha çok niceliksel ve ulusal düzeydeki hesaplara odaklanırken, kalkınma sosyal boyutu da

içercek şekilde “niteliksel” hususlara ilişkindir. Ekonomik büyüme üretim kapasitesi, istihdam, net işletme artığı, tüketim, ihracat, kamu harcamaları, ihracat ve ithalat hesaplarındaki artışlar neticesinde elde edilen reel milli gelir artışını ifade ederken, kalkınma ise bunun ötesinde uzun dönemde ekonomik, girişimci kültür, sosyal, kültürel bakımdan refah düzeyindeki artış olarak ifade edilebilir.

Bankacılık ve finans sektörü ise yukarıda bahsettiğimiz hususların gerçekleşmesinde ekonomik aktivitenin artırılması ve hızlandırılmasında, girişimciliğin refaha dönüştürülmesinde en temel unsur olan “para”nın arzı ve talebini ve fiyatını belirlediği kritik sektördür. Ekonomik faaliyetlerin gerçekleştirilmesi ve ölçülmesi para ile gerçekleşmektedir. Finansmana erişim imkanlarının kolay veya kısıtlı olması, bunların doğru veya hatalı kullanılması kurumsal yaklaşımla doğrudan ilişkilidir.

Ekonomik ve sosyal kalkınmanın yolu nitelikli ekonomik büyümeden, nitelikli büyüme ise sağlam bir iktisat ve finans politikasından geçmektedir. Bu nedenle gerek ulusal düzeyde gerekse bölgesel ölçekte ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için finansal araçların uygun şekilde girişimler ve üreticilerin kullanımına uygun koşullarda sunulması gerekmektedir.

İktisat politikası altında, Para ve Maliye Politikasına ilişkin Keynesyen ve Monetarist olmak üzere iki temel farklı yaklaşım bulunmaktadır. Para arzı üzerine odaklanan bu görüşlerde, Keynesyen yaklaşım iktisat politikasında kamu müdahalesinin belirli şartlarda zorunlu olduğunu savunmakta, üretim kesimi ile finans sektörü arasındaki ilişkiyi faiz oranı üzerinden kurmaktadır. Keynes'e göre para arzı dışsaldır ve nedensellik ilişkisi paradan fiyatlara doğrudur (Cengiz, 2008: 120). Bu amaçla, kamu keynesyen yaklaşım çerçevesinde teşvik, hibe ve destekleme politikaları uygulamaktadır.

Friedman (1953)'a göre ise paranın arzı ile enflasyon arasında bir ilişki miktar teorisi ile açıklanmaktadır. GSYH, fiyat düzeyi, genel ücret düzeyi vb. değişkenler üzerinde en önemli faktör paradır. Devletin piyasaya müdahale etmemesi gerektiğini, piyasanın kendiliğinden dengeye geleceğini varsaymakta, devletin rolünün düzenleyici çerçeve ile sınırlı kalması gerektiğini savunmaktadır.

1.3. Türkiye'de Seçilmiş Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Göstergeleri

Bu çalışma kapsamında TÜİK Ulusal Hesaplar ve Sosyal Kalkınma göstergeleri ile Birleşmiş Milletler İnsani Gelişim Endeksi göstergelerinden faydalanılarak Türkiye'nin Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Performansı ortaya konulacaktır.

Aşağıdaki tablodan görüleceği üzere Türkiye ekonomisi cari yıl dolar (\$) fiyatlarıyla 2001-2018 döneminde 201 milyar \$'dan 784 milyar \$'lık büyüklüğe erişmiştir. 18 yıllık dönemde ülke (yıl ortası) nüfusu da 61.1 milyondan 81.4 milyona yükselmiştir. Aynı dönemde, ülke ekonomisi net yıllık bazda 583 milyar \$ büyümüş, buna karşın nüfus artışı da 16,3 milyon kişi artmıştır. Ekonomik büyümenin nüfus artışından önde olması refah gelişiminin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu durum, fert başı GSYH değerlerine de yansımış, aynı dönemde fert başı GSYH 3 bin \$'dan 9 bin 632 \$'a erişmiştir. Bu veriler ışığında son 18 yıllık dönemde Türkiye ekonomisinin ciddi bir büyüme performansı gösterdiği ve fert başı gelirden de önemli artışlar kaydedildiği görülmektedir. Ancak, son 18 yıl bir bütün olarak değil, dönemsel olarak değerlendirildiğinde ise ekonomi politikalarına ilişkin doğru tespitler yapmamıza imkân verecek hususların daha belirgin hale geldiği görülmektedir. Aşağıdaki grafik 1'den görüleceği üzere Türkiye Ekonomisi son 18 yılda 3 farklı dönem yaşamıştır. Birinci dönem Türkiye'de 2001 Krizi sonrasında yaşanan ve

2008 yılına kadar devam eden hızlı büyüme dönemidir. Bu dönemde Türkiye Dünya'daki en hızlı büyüyen ve gelişen ekonomiler arasında yer almıştır. Ekonomi 201 milyar \$'dan 777 milyar \$ seviyesine erişmiştir. Türkiye 2018 yılı sonu itibarıyla da 780 milyar \$ düzeyinde bir büyüklüğe sahiptir. Grafikten de görüleceği üzere Türkiye Ekonomisi 2008 sonrası dönemde dalgalı bir büyüme seyri izlemiştir.

Tablo 1. Türkiye'de GSYH ve Fert başı GSYH Gelişimi (2001-2018)

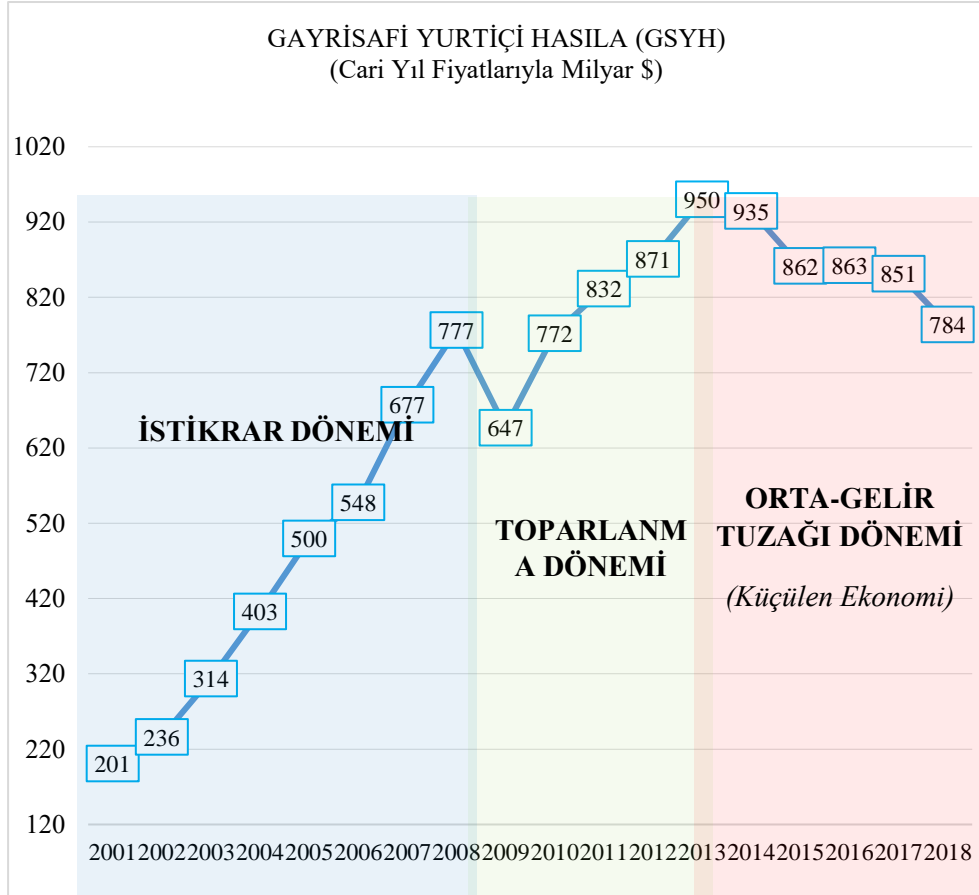
Yıl	GSYH (\$)	Yıl Ortası Nüfus	Fertbaşı GSYH (\$)	Fertbaşı GSYH (TL)
2001	200.983.084	65.166	3.084	3.766
2002	236.338.681	66.003	3.581	5.445
2003	313.791.231	66.795	4.698	7.007
2004	402.956.545	67.599	5.961	8.536
2005	499.870.611	68.435	7.304	9.844
2006	547.864.874	69.295	7.906	11.389
2007	677.428.705	70.158	9.656	12.550
2008	776.656.769	71.052	10.931	14.001
2009	646.917.289	72.039	8.980	13.870
2010	772.367.441	73.142	10.560	15.860
2011	831.698.336	74.224	11.205	18.787
2012	871.137.953	75.176	11.588	20.880
2013	950.316.390	76.148	12.480	23.766
2014	934.824.670	77.182	12.112	26.489
2015	861.886.910	78.218	11.019	29.899
2016	862.770.050	79.278	10.883	32.904
2017	851.492.710	80.313	10.602	38.680
2018	784.107.943	81.404	9.632	45.464

Kaynak: TÜİK (2019) Ulusal Hesaplar verileri kullanılarak derlenmiştir.

2008 Küresel Krizi sonrasındaki 5 yıllık dönemde Türkiye ekonomisi hızlı bir şekilde toparlanmış, 647 milyar \$'dan tarihi rekor düzeye erişerek 950 milyar \$'lık büyüklüğe erişmiştir. 2013 yılı sonrası 5 yıllık dönemde ise tam anlamıyla ekonomik durgunluk, çöküş dönemi

yaşandığı görülmektedir. 2013 yılına göre Türkiye ekonomisi yıllık bazda 170 milyar \$ küçülmüştür. Ekonomi literatüründe bu duruma bir büyüme problemi olan “Orta Gelir Tuzağı” denilmektedir.

Grafik 1. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Gelişimi (2001-2018)

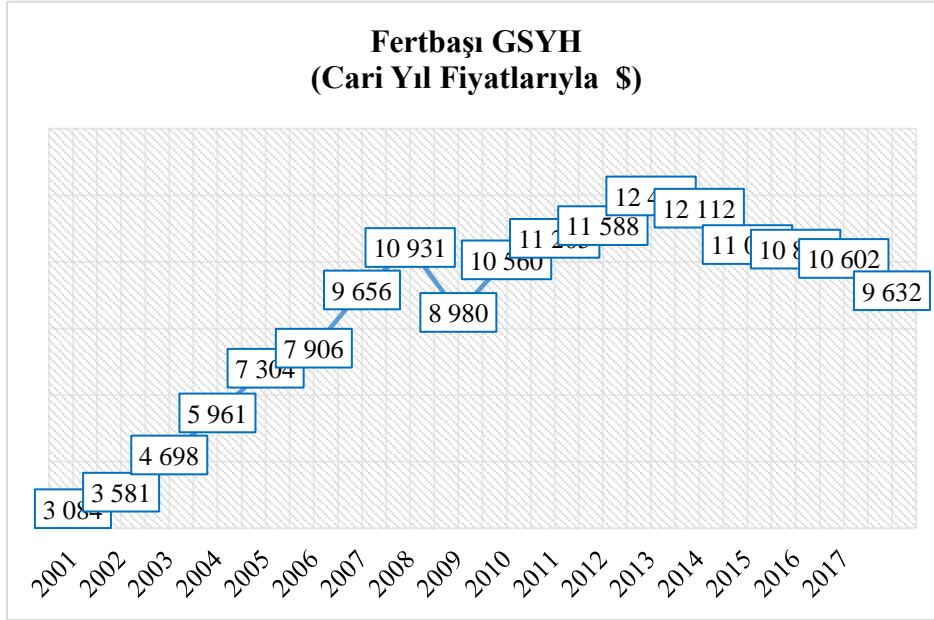

Kaynak: TÜİK (2019) Ulusal Hesaplar verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

“Orta Gelir Tuzağı” doğrudan kalkınma ile ilişkili bir kavramdır ve fert başı GSYH değerinin belirli bir düzeyin üzerine çıkamaması olarak tanımlanmaktadır. Türkiye’de fert başı GSYH değerini gösteren grafik 2’den de görüleceği üzere Türkiye’de refah düzeyi 2001-2008 döneminde ciddi bir artış göstermiştir. 2008 Küresel Kriz nedeniyle daralan Dünya Ekonomisi, Türkiye’nin ihracatını ciddi şekilde etkilemiş,

Türkiye’de sanayi kentleri bu talep daralmasından nasibini almış ve neticede Türkiye ekonomisi %16,9 küçülmüştür. Bu küçülme fert başı GSYH’ a yaklaşık 2 bin \$’lık bir kayıp olarak yansımıştır. Toparlanma döneminde ise fert başı GSYH 9 bin \$ seviyelerinden tarihi bir rekor olan 12.480 \$ düzeyine erişmiştir. Son dönem (Orta Gelir Tuzağı)’de ise fert başı GSYH 2013 yılına göre yaklaşık 3 bin \$ gerileyerek 2008 seviyesine dönmüştür.

Grafik 1. Fert başı Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Gelişimi (2001-2018)

Kaynak: TÜİK (2019), Ulusal Hesaplar verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Kalkınmaya ilişkin gelir dağılımı, ortalama eğitim yılı ve ortalama yaşam beklentisi göstergeleri de incelendiğinde, Türkiye’nin kalkınma yolunda önemli mesafe kaydettiği değerlendirilmektedir.

Birleşmiş Milletler belirli dönemlerde ülkelerin görece gelişmişlik düzeylerini tespit etmek amacıyla “İnsani Gelişim Endeksi” yayımlamaktadır. Bu endeks, fert başı GSYH, ortalama eğitim süresi ve

ortalama yaşam beklentisi olmak üzere 3 temel göstergeye dayanmaktadır. Birinci değişken, yaşam standardını, ikinci değişken “bilgi”yi ve üçüncü değişken ise uzun ve sağlıklı yaşamı temsil etmesi amacıyla kullanılmaktadır. Endeks kapsamında her bir ülkeye ilişkin 150 değişken yer almakta, toplumsal cinsiyetten, yoksulluğa ve çeşitli çevre göstergelerine kadar birçok boyut ile ülkelerin görece kalkınma performansları değerlendirilmektedir (UNDP, 2019). UNDP 2018 İnsani Gelişme Endeksine göre Türkiye 189 ülke arasında, İran (60), Palau (61), Seyşeller (62), Kosta Rika (63)’ün ardından 64’üncü sırada yer almaktadır. Bu endekse göre Türkiye’de ortalama yaşam beklentisi 76, beklenen eğitim süresi ise 15,2’dir. Türkiye’nin İnsani Gelişmişlik Endeksinde Umman, Karadağ, Rusya, Bulgaristan, Romanya, Belarus, Bahamalar, Uruguay, Barbados, Kazakistan gibi ülkelere göre daha düşük insani gelişmişlik düzeyinde olması dikkat çeken bir husustur.

TÜİK her yıl Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması yapmakta bunun sonuçlarını yıllık olarak paylaşmaktadır. Bu araştırma sonucunda Kalkınma göstergelerinde özel öneme sahip “GINI” Katsayısı da hesaplanmaktadır. Gini katsayısı gelir eşitsizliğini ölçmek amacıyla Lorenz Eğrisinden elde edilen bir göstergedir. Bu katsayı en yoksul yüzdelik (%5, %10, %20 vd.) kesim ile en yüksek gelire sahip yüzdelik kesim arasındaki uçurum tespit etmek amacıyla hesaplanmaktadır (Gini, 1921). Gini katsayısının düşmesi ülkede gelir dağılımında düzelme olduğu anlamına gelmektedir. Aşağıdaki tablo (1.2.)’den görüleceği üzere Türkiye gelir dağılımı 2006-2014 döneminde düzelme göstermiş, fakat 2014 yılı sonrası dönemde bozularak 2006 seviyesine geri dönmüştür.

Tablo 1. Kullanılabilir Gelire Göre Hane P80/P20 Oranı ve Gini Katsayısı (2006-2017)

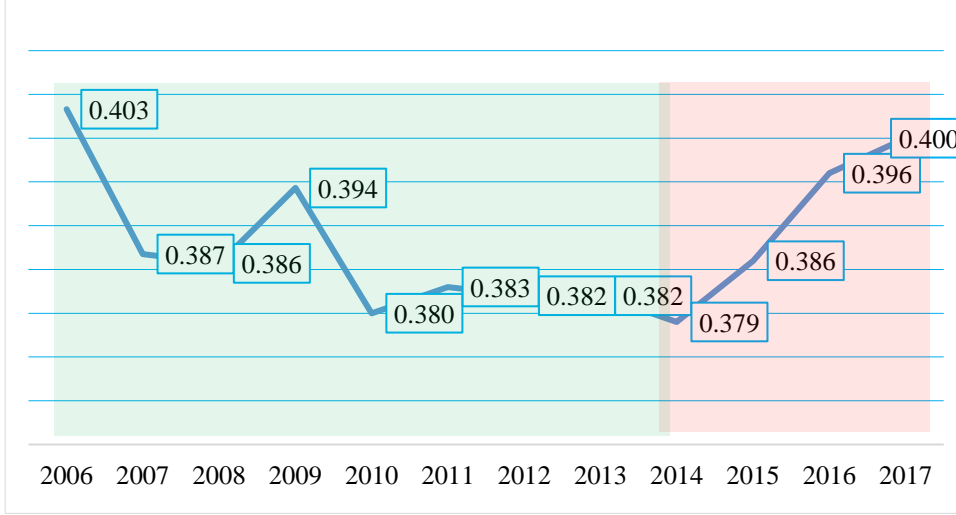
	Yıllar											
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Gini Katsayısı	0,403	0,387	0,386	0,394	0,380	0,383	0,382	0,382	0,379	0,386	0,396	0,400
P80/P20 Oranı -	8,1	7,1	7,1	7,4	6,9	7,0	6,9	6,8	6,9	7,2	7,4	7,4

Kaynak: TÜİK (2019), Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi.

Yukarıdaki tablodan görüleceği üzere, 2006 yılına göre hane halklarının %80'ini ifade eden P80'in en zengin %20'yi ifade eden P20'ye oranı 2017 yılında azalmıştır. Bu en zengin %20'lik kesimin giderek Refahtan daha fazla pay aldığı anlamına gelmektedir.

Aşağıdaki grafik 3'ten görüleceği üzere 2006 sonrası dönemde sadece 2009 kriz yılında Gini katsayısı bozulmuş, iyileşme 2014 yılına kadar devam etmiştir. Ancak, 2014 sonrasındaki Orta Gelir Tuzağına düştüğümüz dönemde Gini katsayısı tekrar bozulma eğilimine girmiş, 2017 yılı sonunda 2006 seviyesine dönmüştür.

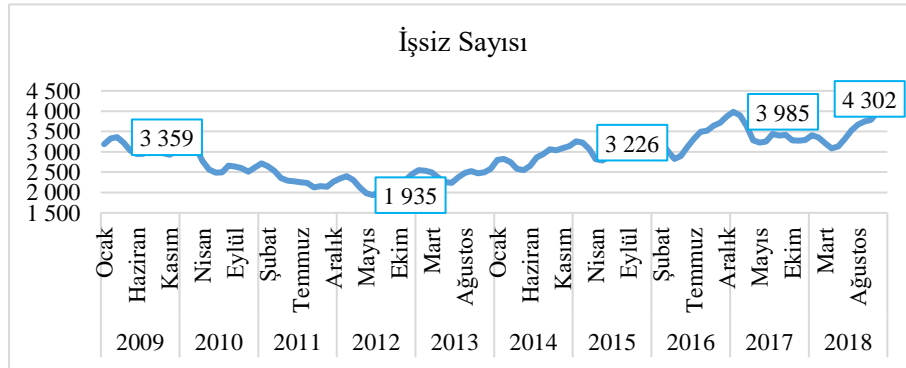
Grafik 2. Gini Katsayısındaki Değişim (2006-2017)

Kaynak: TÜİK (2019), Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi

Ekonomik Büyüme ve Kalkınma arasında ulusal hesaplar bakımından refah transferini sağlayan temel hesap “İstihdam” ve “İşgücü” göstergeleridir. Çünkü üretim sektörlerinde elde edilen katma değer İşgücü Ödemeleri (L.w) ve Net işletme artığı (Kar) olarak hanehalkları ve işletmelere transfer edilmektedir. İstihdamın ve işgücü ödemelerindeki artış, o ülkede refah ve kalkınma düzeyindeki iyileşmenin bir göstergesidir. 2012 yılı 3. Çeyreğinde dönemde işsiz sayısı dip yapmış iken, 2018 yılı sonu itibarıyla tarihi rekor kırarak 4,3 milyona erişmiştir.

Grafik 3. İşsiz Sayısındaki Değişim (2009-2018)

Kaynak: TÜİK (2019), İşgücü Verileri

Yukarıdaki grafik 4 ile grafik 2 ve grafik 3.'ün gösterdiği temel sonuç Türkiye'de refah gelişimi 2013 yılı sonrasında olumsuz yönde ilerlemektedir. Türkiye'de makroekonomik iktisat politikası yönetimi ile Türkiye 2013 yılı itibarıyla limitlerine ulaşmış, bu tarihten itibaren üretim kapasitesi, istihdam, ihracat ve refah düzeyini artıramamıştır. Türkiye'nin düştüğü bu Orta Gelir Tuzağı'ndan kurtulmasının yegâne çaresinin Kalkınma Paradigmasında ciddi bir değişiklik yapılması ve Bölgesel Kalkınmaya yönelerek, kent ekonomileri ile yerel ekonomilerin güçlendirilmesi olduğu değerlendirilmektedir. Bunu sağlayabilmek içinde kent ekonomileri ile yerel kalkınmayı destekleyici Yeni Finans Modellerine ihtiyaç duyulmaktadır.

2. Türkiye'de Bankacılık Sektörü ve Yerel Ekonomilere Etkisi

Türkiye'de bankacılık piyasası finansal sistem içerisinde çok önemli bir yere sahip olduğundan ekonomik büyüme ve kalkınma açısından kritik konumda bulunmaktadır. Türkiye'de özellikle 1980'li yıllardan sonra yaşanan liberalleşme sonucunda banka sayıları hızla artış göstermiştir. Türkiye Bankalar Birliği verilerine göre 2019 yılı aralık ayı itibarıyla ülkemizde 47 banka faaliyet göstermekte olup bu bankalar yurtiçinde 10.196, yurt dışında ise 70 şubesi bulunmaktadır.

2.1. Türkiye'de Bankacılık Sektörü ve Yerel Ekonomilere Etkisi

Türkiye'de Bankacılık Sektörünü içeren Finans ve Sigortacılık Sektörünün büyüklüğü 2018 yılı sonu itibarıyla 24.2 milyar \$'dır. Hizmet sektörü olarak finans sektörünün doğrudan GSYH katkısı ile Aktif Büyüklüğü karıştırılmamalıdır.

Ekim 2019 itibarıyla Bankacılık Sektörünün aktif büyüklüğü 4.32 trilyon TL düzeyindedir. Aktifler içinde krediler 2.56 trilyon TL, menkul değerler ise 621 milyar TL değerine sahiptir. Kaynaklar içinde mevduatın payı

2,42 trilyon TL, Özkaynak toplamı ise 472 milyar TL'dir. Ekim 2019 dönemi Sektörün Net Karı 41,3 milyar TL düzeyindedir (BDDK, 2019). GSYH hesaplarında Bankacılık sektörünün fonksiyonu değil, bir hizmet üretim sektörü olarak diğer sektörlerle yapmış olduğu sektörler arası ekonomik aktiviteden kaynaklanan net katkıları ile işgücü ve net işletme artışı katma değerleri dikkate alınmaktadır. Yukarıdaki veriden görüleceği üzere sektörün 1 aylık net karı 1,1 milyar \$ seviyesindedir. Aşağıdaki tablodan görüleceği üzere sektörün GSYH içindeki payı 2001 sonrası dönemde 2008 yılına kadar giderek azalmış ve %6,2'den %2,4'e gerilemiş, 2009 sonrası dönemde ise %3,1'e yükselmiştir.

Tablo 3. Bankacılık ve Finans Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Payı

	GSYH (bin \$)	J - Finans ve Sigorta Faaliyetleri Sektörü (bin \$)	Bankacılık Sektörünün GSYH içindeki Payı
2001	200.983.084	12.389.628	6,2%
2002	236.338.681	7.771.210	3,3%
2003	313.791.231	8.089.509	2,6%
2004	402.956.545	10.039.825	2,5%
2005	499.870.611	12.427.593	2,5%
2006	547.864.874	11.502.360	2,1%
2007	677.428.705	14.659.295	2,2%
2008	776.656.769	18.814.993	2,4%
2009	646.917.289	24.252.792	3,7%
2010	772.367.441	22.719.031	2,9%
2011	831.698.336	22.523.016	2,7%
2012	871.137.953	25.592.547	2,9%
2013	950.316.390	29.263.061	3,1%
2014	934.824.670	26.893.785	2,9%
2015	861.886.910	25.798.818	3,0%
2016	862.770.050	28.796.086	3,3%
2017	851.492.710	27.595.519	3,2%
2018	784.107.943	24.190.804	3,1%

Kaynak: TÜİK (2019), Ulusal Hesaplar – Üretim Yöntemiyle GSYH Tabloları

Aşağıdaki grafikten görüleceği üzere Bankacılık ve Finans sektörünün işgücü ödemeleri 2001 yılından 2013 yılına kadar düzenli artış göstermiş, 3 milyar \$ seviyesinden 12,1 milyar \$'a kadar yükselmiştir. Ancak, 2013

sonrası dönemde sektörün hem GSYH katkısında hemde işgücü ödemelerinde gerileme olduğu görülmektedir. GSYH katkısı 29,2 milyar \$'dan 5 milyar \$'lık yıllık kayıp ile 24,2 milyar \$'a, işgücü ödemeleri ise 3,5 milyar \$ kayıp ile 8,6 milyar \$'a kadar gerilemiştir. Bu durum sektörün 2013 yılı sonrasında reel sektör ve ihracatta yaşanan durgunluktan olumsuz etkilendiğini göstermektedir.

3. Bankacılık Sektörünün Siirt Ekonomisine Etkisi

Siirt ilinde bankacılık ve finans sektörünün yerel ekonomideki ağırlığını tespit edebilmek amacıyla Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının Girişimci Bilgi Sistemi verileri kullanılmıştır. 2016 yılı sonu itibarıyla Siirt'te kayıtlı 5.222 girişimde 17.255 kişi çalışmaktadır. Türkiye Bankalar Birliği verilerine göre Siirt'te 17 banka şubesi faaliyet göstermektedir. Ziraat Bankasının 6, Halkbank'ın 2, Vakıfbank'ın 1 ve 9 adette özel banka şubesi bulunmaktadır. Bu bankalarda toplam 178 personel görev yapmaktadır. Aşağıda Tablo 4'te yer verildiği üzere bu işletmelerin 2016 yılı sonu cirosu ise 4.1 milyar TL düzeyindedir. Bankacılık ve finans sektörünün büyüklüğü ise 3,8 milyon TL'dir. Bankacılık sektörünün il GSYH içindeki payının takriben %1 düzeyinde olduğu, Türkiye ortalaması olan %3,1'in oldukça gerisinde olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Siirt Ekonomisinin Sektörel Yapısı – Ciro ve Cirodaki Sektörel Pay (%)

SEKTÖR	Ciro (TL)	Sektörel Pay (%)
G - Toptan ve Perakende Ticaret; Motorlu Kara Taşıtlarının ve Motosikletlerin Onarımı	2.002.790.993	48,52%
F – İnşaat	737.857.552	17,88%
C – İmalat	693.014.019	16,79%
H - Ulaştırma ve Depolama	393.088.443	9,52%
N – İdari ve Destek Hizmet Faaliyetleri	66.134.377	1,60%
I - Konaklama ve Yiyecek Hizmeti Faaliyetleri	60.379.281	1,46%

J - Bilgi ve iletişim	43.236.781	1,05%
Q - İnsan Sağlığı ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri	39.267.671	0,95%
M - Mesleki, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler	31.188.543	0,76%
S - Diğer Hizmet Faaliyetleri	17.187.212	0,42%
P - Eğitim	12.216.749	0,30%
A - Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık	11.590.826	0,28%
B - Madencilik ve Taş Ocakçılığı	8.414.359	0,20%
R - Kültür, Sanat, Eğlence, Dinlenme ve Spor	6.367.652	0,15%
K - Finans ve Sigorta Faaliyetleri	3.845.545	0,09%
E - Su Temini; Kanalizasyon, Atık Yönetimi ve İyileştirme Faaliyetleri	1.166.919	0,03%
TOPLAM	4.127.746.923	100,00%

Kaynak: Girişimci Bilgi Sistemi Verileri. (2017). Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Verimlilik Genel Müdürlüğü.

Siirt'te 2010-2018 yılları arasında kredi kullanımı (Tablo 5) 2016 yılı hariç her geçen yıl artış göstermiştir. 2010 yılında 263 milyon TL olan kredi kullanımı 2018 yılında %627 artarak 1651 milyon TL'ye çıkmıştır. Aynı yıllarda ülke genelinde artış oranı %466 olarak gerçekleşmiştir. Yine kredi türlerinin oranına bakıldığında kredilerin büyük bir oranının Tüketici Kredilerinden oluştuğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, Siirt'te krediler üretken alanlar yerine hanehalkı tüketimi ve refah düzeyinin artırılmasına dönük olarak kullanılmaktadır. 2011 yılı tüketici kredileri %89,62 ile en yüksek orana ulaşmış 2016 yılında %77,68 ile de en düşük seviyede gerçekleşmiştir. Aynı yıllarda ülke ortalaması %90'ları geçmiştir.

Tüketici kredilerinden sonraki en önemli kredi türü olarak tarım ve gayrimenkul kredileri gelmektedir. Tarım kredileri 2010 yılında 17 milyon TL iken 2018 yılında %1176 oranla artarak 200 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Tabloda dikkat çeken bir diğer husus mesleki kredilerde

yaşanan düşüştür. 2014 yılında 37 milyon TL ile zirve yapan mesleki krediler sonraki yıllarda 1 milyon TL'ye kadar düşmüştür.

Tablo 5. Siirt ve Türkiye'de İhtisas Kredileri Tutarları (milyon TL)

	Kredi Türü	2018	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010
	SİİRT	Tarım	200	184	147	105	78	50	32	28
Gayrimenkul		16	10	9	7	0	0	0	0	0
Mesleki		1	1	0	0	37	26	17	10	8
Turizm		1	1	1	1	0	0	0	0	0
Diğer		71	48	53	50	7	6	7	8	6
İhtisas Dışı Krediler		1.362	1.258	731	731	659	562	464	397	232
Toplam		1.651	1.502	941	894	781	644	520	443	263
TÜRKİYE		Tarım	77.824	68.239	56.898	45.583	34.367	26.552	24.868	24.528
	Gayrimenkul	6.141	4.572	4.185	3.248	0	0	0	0	0
	Mesleki	381	376	332	265	12.684	10.434	6.925	5.541	4.914
	Turizm	3.932	3.241	2.456	1.787	512	316	335	347	166
	Diğer	70.186	58.374	48.062	38.664	38.008	16.377	14.252	13.960	10.670
	İhtisas Dışı Krediler	2.208.93	1.924.90	1.592.80	1.358.88	1.116.12	956.082	717.817	616.508	473.517
	Toplam	2.367.398	2.059.707	1.704.739	1.448.434	1.201.695	1.009.761	764.197	660.884	506.994

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, (2019), İllere ve Bölgelere Göre Krediler

Siirt bankalarında bulunan tasarruf değerleri incelendiğinde ise (Tablo 6) ortaya ilginç oranlar çıkmaktadır. Anılan dönemde resmi kuruluşların mevduatları %32 ile %47 arasında seyrederken aynı oran ülke genelinde %3,37 ile %5,48 arasında seyretmiştir. Bu oranlar bizi merkezden gelen yardımlarla geçinen bir il profiline götürmektedir. Şahsi tasarruflar %53,36 oranıyla 2010 yılında en yüksek değerine ulaşırken %40,90 ile 2012 yılında en düşük oranda gerçekleşmiştir. 2018 yılında %43,02 'si şahsi tasarruflardan oluşmaktadır. Toplam tasarrufların sadece %10'u özel kesime aittir.

Tablo 6. Siirt Bankaları 2010- 2018 yılları Mevduat Tutarları (milyon TL)

Mevduat Türü		2018	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010
SİİRT	Resmi Kuruluşlar	368	384	340	311	273	240	170	100	81
	Ticari Kuruluşlar	82	91	81	56	51	41	28	29	33
	Tasarruf	359	360	313	253	205	161	127	109	102
	Döviz Tevdiat	128	87	44	54	29	21	23	20	24
	Diğer Kuruluşlar	42	33	35	31	27	25	19	15	12
	Kıymetli Madenler.	46	22	15	10	16	22	12	8	1
	Toplam	1.025	977	828	715	601	510	379	281	253
	TÜRKİYE	Resmi Kuruluşlar	64.437	70.035	56.501	52.768	45.935	47.763	39.858	32.128
Ticari Kuruluşlar		232.881	237.745	218.274	173.439	164.009	148.115	125.896	105.803	114.218
Tasarruf		636.540	548.771	479.967	411.750	373.973	330.986	293.590	270.643	241.874
Döviz Tevdiat		887.233	690.661	562.278	488.411	352.811	311.384	218.538	210.215	171.105
Diğer Kuruluşlar		59.809	46.961	46.381	40.373	41.557	33.097	34.737	29.584	30.786
Kıymetli Madenler.		32.637	19.488	14.251	9.143	12.839	16.395	14.345	10.612	1.917
Toplam		1.913.537	1.613.661	1.377.652	1.175.884	991.124	887.740	726.964	658.985	585.992

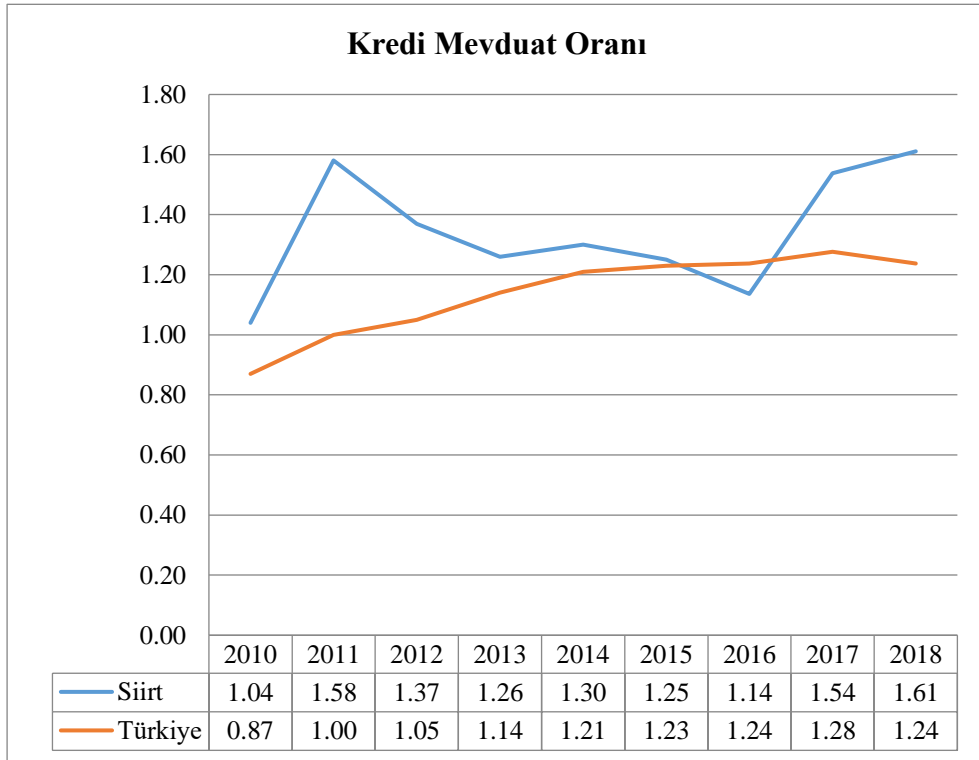
Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği (2019), İllere ve Bölgelere Göre Mevduat

Söz konusu dönemde dikkat çeken bir başka unsurda döviz ve kıymetli maden hesaplarında yaşanan aşırı artıştır. 2010 yılında 24 milyon TL olan döviz hesabı sekiz yıl sonra 128 milyon TL'ye, yine 2010 yılında 1 milyon TL olan kıymetli maden hesabı 46 milyon TL'ye çıkmıştır. Gerek Siirt özelinde gerekse ülke genelinde döviz ve kıymetli maden hesaplarındaki artışın son yıllarda gerek altın gerekse döviz piyasasında yaşanan aşırı artışlardan kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

İlin ekonomisine ilişkin önemli göstergelerden birisi olan Kredi/Mevduat oranı bakımından Siirt Türkiye ortalamasının oldukça gerisindedir. 2018 yılında Türkiye'de Kredi/Mevduat oranı 1,24 iken Siirt'te bu oran 1.61'dir.

Söz konusu dönem içerisinde Siirt sadece 2016 yılında 1,14'lük oranla Türkiye ortalamasının altında kalırken, diğer yıllarda her zaman ülke ortalamasının çok üstünde kalmıştır. Aşağıda Grafik 5'te izlenebilecek duruma göre ilin sahip olduğu tasarrufun çok ötesinde borçlandığı, kullandığı kredileri üretken alanlara yönlendirmediği görülmektedir.

Grafik 5. Siirt ve Türkiye'de Kredi/Mevduat Oranları

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği (2019) verileri kullanılarak üretilmiştir.

Aşağıda yer verilen Tablo 7 doğrultusunda Siirt bankalarındaki hesap sayılarına bakıldığında ise resmî kurumların mevduat tutarındaki üstünlükleri hesap sayısında kaybolmaktadır. Hesap sayısında en yüksek oran yıllar içerisinde %87-%90 arasında tasarruf hesaplarından oluşmaktadır. Bu hesapları ticari hesaplar, döviz hesapları ve kıymetli maden hesapları takip etmektedir.

Mevduat hesapları içerisinde oransal olarak en büyük artış kıymetli maden hesaplarında yaşanan artışlardır. 2010 yılında Siirt'te 555 kıymetli maden hesabı bulunurken 2018 yılında bu sayı 10.629'a yükselmiştir. Yine 1143 olan resmi kuruluş hesabı 8 yılda 5.193'e çıkmıştır.

Tablo 71. Siirt Bankaları 2010- 2018 yılları Hesap Sayıları

	Hesap Türü	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
	SİİRT	Tasarruf	211.428	238.810	253.134	277.747	274.911	286.802	314.882	351.087
Resmi Kuruluşlar		1.163	1.626	3.314	4.145	4.906	2.040	1.834	4.674	5.193
Ticari Kuruluşlar		7.236	8.572	10.461	12.952	13.703	13.422	16.123	14.565	14.856
Döviz Tevdiat		12.761	13.895	11.431	10.603	10.201	12.034	13.232	15.900	20.645
Diğer Kuruluşlar		782	1.618	1.605	1.751	1.799	1.376	1.088	1.769	1.843
Kıymetli Madenler.		555	985	2.489	4.251	4.900	5.732	6.762	7.941	10.629
Toplam		233.925	265.506	282.434	311.449	310.420	321.406	353.921	395.936	433.255
TÜRKİYE		Tasarruf	99.776.315	111.991.002	113.926.667	123.553.921	129.321.680	136.042.561	148.447.240	163.405.572
	Resmi Kuruluşlar	269.770	388.513	417.731	438.919	453.803	483.247	492.969	513.104	562.992
	Ticari Kuruluşlar	6.716.967	7.828.252	8.735.136	10.126.168	10.458.497	10.662.352	13.022.090	11.415.973	10.795.654
	Döviz Tevdiat	12.028.836	13.395.207	12.660.639	12.682.879	12.978.021	13.861.770	15.678.435	16.694.493	19.772.175
	Diğer Kuruluşlar	495.749	640.183	674.302	705.464	730.038	771.023	708.602	758.976	802.390
	Kıymetli Madenler.	397.184	745.498	1.443.355	2.199.778	2.426.825	2.579.749	3.173.665	3.732.175	4.819.627
	Toplam	119.684.821	134.988.655	137.857.830	149.707.129	156.368.864	164.400.702	181.523.001	196.520.293	215.838.926

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği (2019), İllere ve Bölgelere Göre

Mevduat

SONUÇ

Türkiye ekonomisi son 1960 yılından beri dünyanın sayılı ekonomileri arasındadır. Dünya ülkeleri arasındaki sıralamadaki en yüksek yerini 12nci sıra olarak 1960 yılında almış olup en kötü yerini ise kriz yılı olan

1994 yılında 22nci sıraya gerileyerek yaşamıştır. Sıralamadaki yeri ara ara değişse de ülkemiz her zaman dünyanın en iyi ilk 20 ekonomisi içerisinde yer almıştır.

2008 Küresel Krizi sonrasındaki 5 yıllık dönemde Türkiye ekonomisi hızlı bir şekilde toparlanmış, 647 milyar \$'dan tarihi rekor düzeye erişerek 950 milyar \$'lık büyüklüğe erişmiştir. 2013 yılı sonrası 5 yıllık dönemde ise tam anlamıyla ekonomik durgunluk, çöküş dönemi yaşandığı görülmektedir. 2013 yılına göre Türkiye ekonomisi yıllık bazda 170 milyar \$ küçülmüştür.

Ülkemiz özellikle son 17 yılda ekonomik olarak çok büyük atılımlar yaşamıştır. 2001 yılındaki krizden sonra uygulanan yapısal reformlar sıkı bir şekilde uygulanmış, bunun sonucunda ise ekonomimiz 2008 yılında 4 kat büyümüştür. 2008 yılındaki küresel krizden ülkemizde etkilenmiş fakat kısa sürede toparlanarak 2013 yılında 950 milyar USD ile tarihinin en büyük ekonomik büyüklüğüne ulaşmıştır.

Türkiye ekonomisi cari yıl dolar (\$) fiyatlarıyla 2001-2018 döneminde 201 milyar \$'dan 784 milyar \$'lık büyüklüğe erişmiştir. 18 yıllık dönemde ülke (yıl ortası) nüfusu da 61.1 milyondan 81.4 milyona yükselmiştir. Aynı dönemde, ülke ekonomisi net yıllık bazda 583 milyar \$ büyümüş, buna karşın nüfus artışı da 16,3 milyon kişi artmıştır. Ekonomik büyümenin nüfus artışından önde olması refah gelişiminin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu durum, fert başı GSYH değerlerine de yansımış, aynı dönemde fert başı GSYH 3 bin \$'dan 9 bin 632 \$'a erişmiştir. Bu veriler ışığında son 18 yıllık dönemde Türkiye ekonomisinin ciddi bir büyüme performansı gösterdiği ve fert başı gelirden de önemli artışlar kaydedildiği görülmektedir. Ancak, son 18 yıl bir bütün olarak değil, dönemsel olarak değerlendirildiğinde ise ekonomi politikalarına ilişkin doğru tespitler yapmamıza imkân verecek hususların

daha belirgin hale geldiği görülmektedir. Türkiye Ekonomisi son 18 yılda 3 farklı dönem yaşamıştır. Birinci dönem Türkiye’de 2001 Krizi sonrasında yaşanan ve 2008 yılına kadar devam eden hızlı büyüme dönemidir. Bu dönemde Türkiye Dünya’daki en hızlı büyüyen ve gelişen ekonomiler arasında yer almıştır. Ekonomi 201 milyar \$’dan 777 milyar \$ seviyesine erişmiştir. Türkiye 2018 yılı sonu itibarıyla da 780 milyar \$ düzeyinde bir büyüklüğe sahiptir.

Son 6 yıldır ekonomide yaşanan küçülme finans sektöründe de yaşanmış, bankalarda 2014 yılında 200 bin kişi istihdam edilirken 2018 yılında bu rakam 192 bine kadar düşmüştür. Onun yanında bankacılık sektörü GSYH içerisinde 3,6 ile 2,1 oranında gidip gelen bir orana sahiptir.

Siirt ili özelinde ise bankacılık faaliyetleri 17 banka şubesiyle verilmekte olup bu şubelerin Siirt GSYH’na katkıları %1 seviyesindedir. Ülke seviyesi %3,1 olduğundan Siirt’te yeterince katkı sağlanamamaktadır. Kredi hacimlerine bakıldığında ise şehirde kredilerin %80’i civarında tüketici kredilerine harcanmakta, üretim alanlarına kullanılan krediler çok düşük meblağlarda kalmaktadır.

Bölgede yatırım yapmayı cazip hale getirecek yeni finansman modellerinin uygulanması gerekmektedir. Paranın maliyeti olarak ifade edebileceğimiz faizler reel olarak bu bölgeler için oldukça yüksektir. Bankacılık ve finans sektörünün devlet garantisi kapsamında bu bölgelerdeki girişimlere daha uygun şartlarda finansman imkânları sağlaması uygun olacaktır.

KAYNAKÇA

- Acemoglu, D., Johnson, S., Robinson, J. A. (2001). The colonial origins of comparative development: An empirical investigation. *American economic review*, 91(5), 1369-1401.
- Avrupa Birliği (2019). European system of national and regional accounts - ESA 2010. Avrupa Birliği İstatistik Ofisi - EUROSTAT: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/European_system_of_national_and_regional_accounts_-_ESA_2010, E.T.: 19.11.2019
- BDDK. (2019). Türk Bankacılık Sektörünün Konsolide Olmayan Ana Göstergeleri. Haber Bülteni: <https://www.bddk.org.tr/BultenAylik/tr/Home/HaberBulteni>. E.T.: 10.12.2019
- Cengiz, V. (2008). Keynesyen Ve Monetarist Görüşte Parasal Aktarım Mekanizması: Bir Karşılaştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22 (1), 115-127.
- Friedman, M. (1953). *Essays in Positive Economics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Gini, C. (1921). Measurement of inequality of incomes. *The Economic Journal*, 31(121), 124-126.
- GTHB. (2018). Siirt İli Tarımsal Yatırım Rehberi. Ankara: Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Kuznets, S. (1955). Economic growth and income inequality. *American Economic Review*, 45, 1-28.
- Lucas, R. E. (1988). On The Mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economics*, 22, 3-42.
- North, D. (1991). Institutions. *The Journal of Economic Perspectives*, 5(1), 97-112.
- OECD. (2009). *How Regions Grow: Trends and Analysis*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- OECD. (2019). National Accounts. Organisation for Economic Co-operation and Development: <http://www.oecd.org/sdd/na/>. E.T.: 19.04.2019
- Romer, P. M. (1986). Increasing Returns and Long-Run Growth. *The Journal of Political*, 95(5), 1002-1037.
- Romer, P. M. (1990). Endogenous Technological Change. *The Journal of Political*
- Schumpeter, J. (1939). *Business Cycles: A Theoretical, Historical, and Statistical Analysis of the Capitalist Process*. New York ve London: McGraw-Hill.
- Schumpeter, J. (1947). The Creative Response in Economic History. *The Journal of Economic History*, 7(2), 149-159.
- SÇDR. (2018). Siirt İli Çevre Durum Raporu 2017 Yılı. Siirt: Siirt Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü.
- Siirt Valiliği (tarih yok). İlimiz. <http://www.siirt.gov.tr>: <http://www.siirt.gov.tr/ilimiz>. E.T.: 12.02.2019
- TÜİK. (2019, 10, 19). Türkiye İstatistik Kurumu. Ulusal Hesaplar - Dönemsel Hesaplar: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1105 adresinden alınmıştır
- TÜİKb. (2019). Türkiye İstatistik Kurumu. <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do#>. E.T.: 12.12.2019
- TÜİKc. (2019). Türkiye İstatistik Kurumu. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30677>. E.T.: 4.10.2019

- TÜİKd. (2019). Türkiye İstatistik Kurumu. <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do#>. E.T.: 04.09.2019
- TÜİKe. (2019). Türkiye İstatistik Kurumu. <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do#>. E.T.: 11.09.2019
- TÜİKf. (2019). Türkiye İstatistik Kurumu. <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr> adresinden alınmıştır. E.T.: 15.11.2019
- TÜİKg. (2019). Türkiye İstatistik Kurumu. <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do> adresinden alınmıştır. E.T.: 15.12.2019
- Türkiye Bankalar Birliği. (2019). Bankacılık Sisteminde Banka, Çalışan ve Şube Sayıları. Ankara: Türkiye Bankalar Birliği. https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/istatistikraporlar/ekler/1105/Banka_Calisan_ve_Sube_Sayilari-Aralik_2018.pdf. E.T.: 2019
- TÜRSAB. (2019). Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği. <https://www.tursab.org.tr>: <https://www.tursab.org.tr/istatistikler/turistik-tesis-isletmeler>. E.T.: 10.11.2019
- UNDP. (2019). Human Development Index (HDI). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>. E.T.: 19.04.2019
- United Nations. (2019). Systems of National Accounts. Department of Economic and Social Affairs - Statistical Division: <https://unstats.un.org/UNSD/nationalaccount/sna.asp>. E.T.: 19.04.2019
- Veblen, T. (1919). The Place of Science in Modern Civilization and Other Essay. New York: Huebsch.

TÜRKİYE'DE GENÇ İŞSİZLİĞİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Mustafa ADIGÜZEL*

Özet

İşsizlik tüm ekonomilerin karşılaştığı en büyük sorunlardan biridir. Genç işsizlik ise, işsizliğin çözümünde ayrıca ele alınması gereken bir problemdir. Bir ekonomide genç işsizlik sorununu ortaya çıkaran beş temel faktör vardır. Bunlar ekonomik konjonktür, demografik yapı, eğitim sistemi, ücret politikaları ve vasıf uyumsuzluğu olarak sıralanmaktadır. Çalışma Tük tarafından alt bölge olarak kategorize edilen 26 bölgeyi kapsamaktadır ve amacı Türkiye'de genç işsizliğe neden olan faktörleri incelemektir. Motivasyonu ise genç işsizliğin nedenlerini belirlemek bu yönde politika önerilerinde bulunmaktır. Makalede Türkiye'de genç işsizliğin en temel sebebinin yetersiz büyüme olduğu hipotezi ileri sürülmüş, 2008 ile 2018 yılları arasındaki veriler kullanarak panel veri analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre Türkiye'de işsizlik ve genç işsizliğe neden olan etkenler aynıdır ve aralarındaki korelasyon katsayısı 0,98'dir. Ekonomik büyüme genç işsizliği önlemede en önemli faktördür ve genç işsizlikle arasındaki korelasyon katsayısı -0,57'dir. Ampirik sonuçlara göre ihracatın ve inşaat sektörü yatırımlarının genç işsizlik üzerinde bir etkisi yoktur. Türkiye'deki genç işsizliğin temel sebebi yetersiz büyümedir. Sanayi üretiminin artması genç işsizliği azaltan sebeplerden biridir. Yükseköğrenim mezunu sayısının artması ise genç işsizliği artıran bir sebeptir.

Anahtar Kelimeler: Genç İşsizlik, Yetersiz Büyüme, Eğitim Sistemi, Panel Veri Analizi

THE FACTORS CAUSING YOUTH UNEMPLOYMENT IN TURKEY

Abstract

Unemployment is one of the significant challenges that the economies face. Youth unemployment is another challenge that needs a separate consideration on the solution of unemployment. In an economic structure, there are five fundamental pillars unveil the young unemployment which are an economic conjuncture, the structure of demography, education system, wage policy and quality conflict. The study covers 26 regions categorized as sub-regions by TUIK and its purpose is to examine the factors that cause youth unemployment in Turkey. Its motivation is to determine the causes of youth unemployment and to make policy recommendations in this direction. In the article, the hypothesis which insufficient growth has been the major cause of youth unemployment in Turkey is put forward, and panel data analysis is conducted using the data between 2008 and 2018. This perspective comes up with an inference that the causing elements of the unemployment and young unemployment in Turkey is the same and the coefficient of correlation between them is 0,98. Besides, economic growth is the major factor to prevent youth unemployment and the coefficient of correlation between them is -0,57. According to the empirical results, the export and construction sector do not affect the young unemployment; the essential reason behind the youth

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat, adiguzelmustafa@yahoo.com

unemployment in Turkey is the insufficient growth. Industrial production is one of the factor that reduce the youth unemployment rate; the increasement of the higher education graduates causes the rise of the youth unemployment rate.

Keywords: Youth Unemployment, Insufficient Growth, Education System, Panel Data Analysis

GİRİŞ

Bir ürünün ortaya çıkabilmesi için üretim sürecine doğrudan ve dolaylı olarak katkı yapan faktörlere gereksinim vardır. Doğrudan üretim faktörlerini doğal kaynaklar, işgücü, sermaye ve teknoloji olarak sıralayabiliriz. Üretim sürecine dolaylı yoldan katkı sağlayan faktörlere ise beşerî sermaye ve kurumsal yapıyı örnek verebiliriz (Adıgüzel, 2019:13). Bir ülkenin ekonomik büyümesi o ülkedeki işgücünün sayısı ve niteliği ile yakından ilişkilidir. Nüfus hem üretimi sağlayan hem de tüketim ve bölüşüm süreçlerinde en aktif rolü alan üretim faktörüdür (Taban, 2013:275).

Ekonomik sistem tüm üretim faktörlerinden tam olarak yararlanıldığı durumda tam kapasitededir. İşgücü açısından değerlendirildiğinde ise, cari ücret düzeyinden çalışmak isteyen herkesin iş bulabildiği durum tam istihdam olarak tanımlanmaktadır. Gerçek hayatta, ekonomide belli bir miktar işsizliğin kaçınılmaz olduğu görülmektedir. Doğal işsizlik oranı olarak adlandırılan bu oran ülkeden ülkeye değişmektedir (Unay, 2001:345). İşsizlik oranının doğal işsizlik oranından büyük olduğu durumda ise işsizlik sorunu oluşur.

İşsizlik, üretim faktörlerinden birinden yeterince faydalanamamaktır. Bir başka ifadeyle işsizlik, çalışmak isteyen işgücünün çalışma koşullarına sahip olmaması veya çalışabilecek durumda olan kişilerin çalışmayı istememesidir (Bozdağlıoğlu, 2008:47). TÜİK'e göre istihdam durumunda bulunmayan kişilerden son dört hafta içerisinde iş arama kanallarından en az birisine başvuru yapmış ve iki hafta içerisinde işbaşı yapabilecek durumda olan 15 ile 65 yaş arasındaki kişiler işsizdir.

İşsizlik ülkelerin karşılaştığı en büyük ekonomik sorunlardan biridir. Özellikle teknolojinin çok hızlı gelişmesi mal ve hizmet üretim süreçlerinde çok hızlı değişimlere neden olmaktadır. İşgücünün bu değişimlere hızlı ayak uyduramaması ve nüfus artışı yeterli iş yaratmayı zorlaştırmıştır (Güney, 2010:239). İşsizlik sadece Türkiye'ye özgü bir sorun değildir. Dünyadaki bütün ekonomiler bu sorunu çözmek için uğraşmaktadır.

İşsizlik sorunu içerisinde genç işsizlik ayrıca incelenmesi gereken bir alandır. Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Çalışma Örgütü 15-24 arası kişileri genç olarak tanımlamaktadır. Bu yaş grubundaki işgücünün istihdam edilememesi ise genç işsizlik sorununu oluşturmaktadır. Gençlerin tecrübe eksikliği, piyasada istenilen niteliklere sahip olmaması gibi etmenler genç işsizliği artırmaktadır (Erdayı, 2009:134).

İşgücüne dahil olma bireyin sosyal hayatını en çok etkileyen olgudur. “Çalışma hakkı” bireye ait en önemli toplumsal haklardan biridir. Bu hakkı kullanacak ortamın oluşması başta devlet olmak üzere, toplumu oluşturan tüm unsurlara ait bir yükümlülüktür. Avrupa Birliği ülkeleri, en önemli ekonomik sorunlardan biri olan işsizliğin çözümü için; uzun dönemli işsizlikle birlikte, genç işsizliği önlemeyi de temel politika haline getirmişlerdir (Gündoğan, 1999:64).

Mevcut koşullarda Covid-19 salgını sebebiyle tüm dünyada işsizlik en önemli ekonomik sorun haline gelmiştir. Başta ABD ve Avrupa Ülkeleri olmak üzere tüm ekonomilerin en öncelikli sorunu salgının yarattığı işsizlik ve gelirsizlik sorununu gidermektir. Bu denli büyük bir yapısal kırılmanın (anlamalı) ekonometrik analiz yapmayı zorlaştıracığı kanaatine varılmış ve bu nedenle pandemi öncesi dönem incelenmiştir. Çalışmada genç işsizliğin nedenleri ve Türkiye’de genç işsizliğin yapısı incelenecektir. Türkiye’nin 26 farklı bölgesindeki genç işsizliğin

ekonomik büyüme, dış ticaret, sanayi üretimi, inşaat sektörünün durumu ve eğitim durumu ile ilişkisi panel veri yöntemiyle analiz edilecektir.

1. Genç İşsizliğin Nedenleri ve Sonuçları

İşsizlik birçok farklı unsura göre kategorize edilebilir ancak çalışmada işsizliğin gönüllü olup olmamasına göre sınıflandırılmıştır. İşsizlik türleri açık ve gizli işsizlik, iradi ve iradi olmayan işsizlik, friksiyonel işsizlik, yapısal işsizlik ve devrevi işsizlik olarak sıralanabilir.

Açık-Gizli İşsizlik: Açık işsizlik, bir kişinin para kazanmak ve geçimini temin etmek için herhangi bir yerde çalışmamasıdır. Gizli işsizlik ise, bir kişinin açık bir şekilde işsiz olarak görünmemesine rağmen üretime katkısının olmamasıdır (Yıldırım vd., 2019:404). Bir işyerinde belli sayıda işgücü azalmasına rağmen üretimde bir azalma olmuyorsa o işyerinde gizli işsizlik söz konusudur.

İradi ve Gayriiradi İşsizlik: Bir işçi cari ücret düzeyinden çalışmayı reddettiği durumda gönüllü olarak işsiz kabul edilir. İşsizliğin nedeni kişinin kendi seçimlerinden kaynaklanmıyorsa irade dışı işsizlik söz konusudur. İş arayışında bulunan kişiler daha düşük ücret düzeyine razı olmalarına rağmen iş bulamamaktadırlar. Birey için reddettiği ücretin faydası, boş vakit olarak geçireceği sürenin faydasından daha azdır. İrade dışı işsizlikte ise piyasada oluşan ücret kabul edilmesine rağmen iş bulunamamaktadır. Bu durumun nedeni piyasadaki iş sayısının, işgücü sayısından daha az olmasıdır (Yıldırım vd., 2019:405).

Friksiyonel İşsizlik: İşgücü piyasasındaki hareketlilikten kaynaklanan, emek arz ve talebinin dengede olduğu durumlarda bile oluşan işsizlik türüdür (Zaim, 1997:179).

Yapısal İşsizlik: İşgücünün gerek nitelik gerekse coğrafi bakımdan talep değişimlerine ve teknolojik gelişmelere anında uyum sağlayamamasından kaynaklanan işsizlik türüdür. Diğer bir adı

uyumsuzluk (mismatch) işsizliği olan yapısal işsizliğin, tıpkı geçici işsizlik gibi ortadan kaldırılması mümkün değildir. Ancak işgücünün gelişen teknolojiye göre yeni beceriler kazanması sağlanarak etkileri hafifletilebilir (Ünsal, 2007:92).

Devrevi İşsizlik: Konjonktürel ve mevsimlik işsizlik olmak üzere iki türü vardır. Tarım gibi sektörlerde iktisadi faaliyetler yılın bir döneminde fazla bir döneminde azdır. Faaliyetlerin az olduğu dönemde ortaya mevsimlik işsizlik çıkar. Ekonominin daralma ve genişleme dönemlerinde işgücü talebi farklıdır. Daralma döneminde ortaya çıkan işsizlik türü konjonktürel işsizlik olarak adlandırılır (Yıldırım vd., 2019:407).

1.1. Genç İşsizliğin Nedenleri

15-24 yaş aralığında olan kişilerden cari ücret düzeyinde iş arayıp bulamayan kişilerin genç işsiz olarak tanımlanmıştır. Freeman (1979) genç işsizliği açıklamada talep odaklı ve arz odaklı iki karşıt görüş olduğunu öne sürmüştür. Talep görüşüne göre kümelenmiş ekonomik yapılar genç nüfus için iş kıstı oluşmaktadır. Asgari ücretler nedeniyle düşük nitelikli işlerin sayısı azalır. Geçici ve yüksek ücretli işler gençleri cezbeder. İşverenlerin tecrübeli çalışan istemesi genç istihdama olan talebi azaltır. Ayrıca gençler kayıt dışı işlerden daha yüksek gelir sağlamaktadır. Arz yönlü görüşe göre genç çalışanlar istikrarlı değildir ve cari ücret seviyesi nedeniyle çalışmamayı tercih ederler. Gençler işin gerektirdiği eğitim ve nitelikten yoksundur. Ayrıca nüfus artışı yaratılan iş miktarından çok fazladır.

Genç işsizliğin nedenlerini mikro ve makro nedenler olarak iki kısımda inceleyebiliriz. Gençlerin çalışma tercihleri, ilk kez işbaşı yapacak olanların beklentileri, etnik köken ve kişisel yetenek gibi bazı özellikler mikro nedenleri oluşturur. (Murat ve Şahin, 2011a:54). Makro sebeplere

ise eksik büyüme, yetersiz eğitim ve mobilite gibi örnekler verebiliriz (Taşcı ve Darıcı, 2009:140).

1.1.1. Ekonomik Büyüme

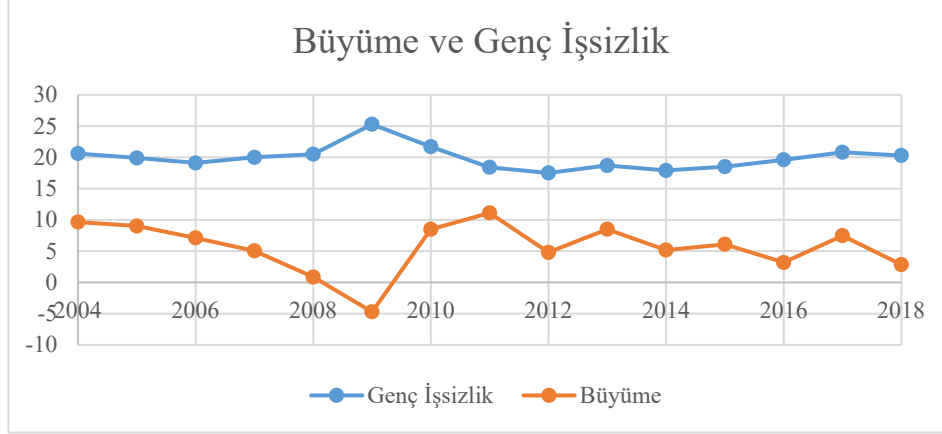
Genç nüfus bir ülkenin en verimli ve en hareketli nüfus grubunu oluşturur. Bu nedenle genç işsizlik önemli bir potansiyel kaybı ve beşeri sermayenin boşa gitmesi anlamına gelir. Ve tabii ki bu durum ekonomiyi olumsuz etkiler (Erdayı, 2009:135). Schmitt (2012)'e göre, işsizlik süresinin uzaması bir müddet sonra yoksulluk yaratır. İşsiz bireylerde boşanma oranlarının, psikolojik rahatsızlıkların daha yüksek olduğu görülmüştür ve süre uzadıkça karşılaşılan olumsuzlukların şiddeti de artmaktadır.

Keynes'e göre; işsizlik piyasa ekonomisinin doğasında vardır ve tam istihdama ancak istisna durumunda ulaşılır çünkü bu sorunun nedeni ekonomide oluşan talep yetersizliğidir. Toplam talepte oluşan düşüş bir süre sonra üretimde azalma meydana getirecek ve nihayetinde işgücü talebinde bir azalma oluşacaktır fakat bu azalma genç işsizlikte daha yüksek oranlarda yaşanmaktadır (Murat ve Şahin, 2011a:44).

Ekonomik konjonktür genç işsizliği etkileyen bir başka unsurdur. Gençler işgücü piyasasının yeni üyeleridir ve deneyimleri görece daha azdır. Ekonominin daralma döneminde işsizlik oranları artarken genç işsizlik oranları daha fazla artmaktadır. Bunun nedeni piyasadaki işsiz sayısının fazla olması ve işverenin daha nitelikli eleman çalıştırmayı tercih etmesidir. Bu durumda becerisi ve niteliği genelde daha az olan genç işgücünün işsiz kalması daha muhtemeldir (Öztürk, 2012:48).

Türkiye'de 2004 ile 2018 yılları arasında büyüme ve genç işsizliğe ait veriler şekil 1 de gösterilmiştir. Bu iki veri arasındaki korelasyon katsayısı -0,57 olarak hesaplanmıştır. Ve bu katsayı iki değişken arasında orta düzeyde bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır.

Şekil 1. Büyüme ve Genç İşsizlik

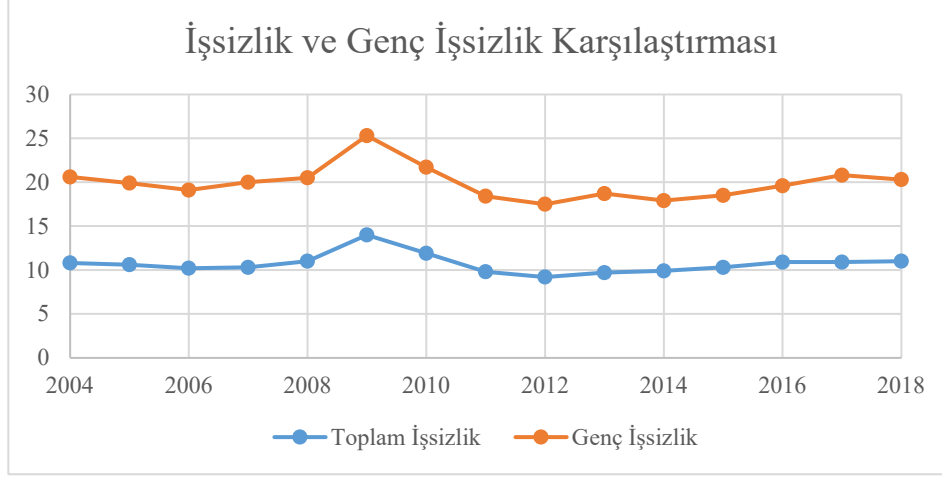
Kaynak: TÜİK İşgücü ve GSYH İstatistikleri (www.tuik.gov.tr, Erişim tarihi: 16.04.2020)

1.1.2. Demografik Yapı

Demografik yapı ile işsizlik arasındaki ilişki literatürde hep incelenmiş, özellikle cinsiyet ve yaş çok çalışılmıştır. Türkiye gibi gelişen ekonomilerde ortalama ömür daha kısa ve doğum oranları daha yüksek olduğu için geniş bir genç işgücü vardır (Murat, 1995: 185).

Genç işsizliğe neden olan bir diğer demografik unsur yaştır. Gençlerin işverenin aradığı tecrübe ve niteliğe sahip olmaması tercih edilmeme sebeplerindedir. Ayrıca yüksek öğrenim gören gençler niteliklerine uygun işlerde çalışmayı isterler ve niteliklerine uymayan işlerde çalışmaktansa iş aramayı tercih ederler.

Şekil 2. İşsizlik ve Genç İşsizlik Oranları

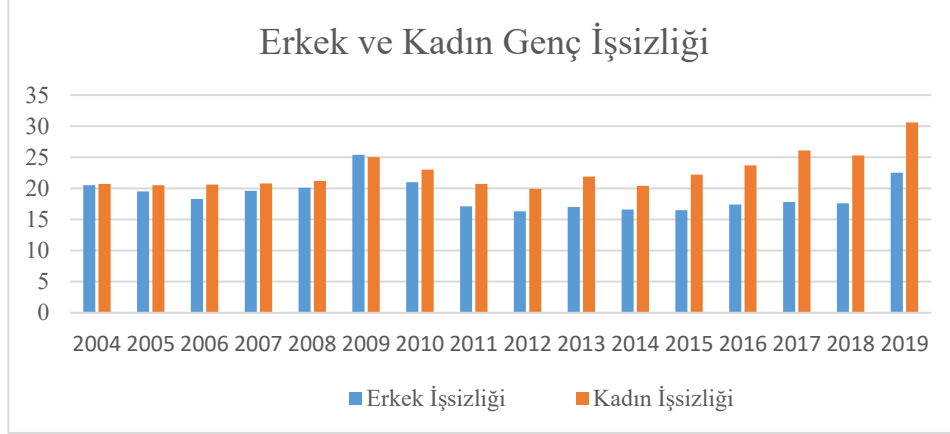

Kaynak: TÜİK İşgücü İstatistikleri (www.tuik.gov.tr, Erişim tarihi: 16.04.2020)

Sonuç olarak gençler hem belirli yetkinliğe ulaşamadığı hem de sadece teorik bilgiye sahip olduğu için iş bulma sorunu yaşamaktadır (Murat, 1995:187).

Şekil 2’de Türkiye’de işsizlik ve genç işsizlik oranları verilmiştir. İki değişken arasındaki korelasyon katsayısı 0,98’dir. Bu kadar güçlü bir katsayı her iki değişkenin de aynı parametrelere bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Fakat 16 yıllık işsizlik oranının ortalaması %10,88 iken genç işsizlikte bu oran %20,26’dır. Bu durum yaş faktörünün istihdamda önemli bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır.

Şekil 3. Genç İşsizlikte Erkek ve Kadınlar Arasındaki Fark

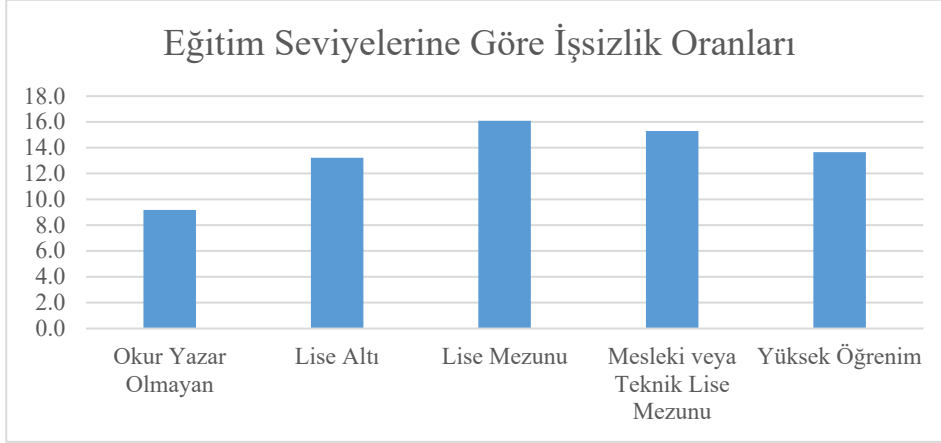
Kaynak: TÜİK İşgücü İstatistikleri (www.tuik.gov.tr, Erişim tarihi: 16.04.2020)

Şekil 3'te erkek ve kadın genç işsizlik oranları gösterilmiştir. 2004 ile 2009 yılları arası cinsiyet eşitsizliğinin daha az olduğu bir dönemdir, hatta 2009 yılında erkek işsizlik oranı kadın işsizliğinden daha fazladır. 16 yıllık ortalamada ise kadın işsizlik oranı %22,67 iken erkek işsizliğinde bu rakam %18,95'tir. Şekil 3'te de görüldüğü üzere genç işsizlik oranları cinsiyet açısından incelendiğinde kadınların işsizlik oranı daha yüksektir.

1.1.3. Eğitim Sistemi

Genel olarak genç nüfusun eğitim alma amaçlarından birisi, yaşamın gelecek aşamalarında beklentilerini karşılayacak bir iş sahibi olmaktır. Bu nedenle alınacak eğitimin niteliği çok önemlidir. Eğitim sisteminin kalitesi sadece bireyler için değil ülke için de çok önemlidir. Eğitim sisteminin kalitesi arttıkça bilgi ve beceri de o denli artmakta, bu artışta işgücünün ekonomik performansını ve ülkelerin gelişmişliğini pozitif etkilemektedir (Murat ve Şahin, 2011b:23).

Şekil 4. Farklı Eğitim Seviyelerinde İşsizlik Oranları

Kaynak: TÜİK İşgücü İstatistikleri (www.tuik.gov.tr, Erişim tarihi: 16.04.2020).

Ülkemizde 15-24 yaş arası işgücünde oluşan istihdam kaybını önlemek amacıyla Avrupa Birliği programı olan “Avrupa İstihdam Stratejisi” benimsenmiştir. Avrupa Komisyonu, işsizliğin uzun süreli olması durumunda kalıcı hale geldiğini ve yoksulluk oluşturduğunu tespit etmiştir. Bu nedenle genç işsizliği önlemek adına başta eğitim olmak üzere aktif istihdam politikaları uygulanması gerektiği belirlenmiştir (Savcı 2007:99).

Sayın (2011)’a göre Türkiye’de eğitim seviyesinin artması ile genç işsizlik arasında etkin bir ilişki yoktur. Bu durumun temel sebebi, eğitim seviyesi artmasına rağmen eğitimin sanayi ve hizmetler gibi iş kollarının ihtiyaç duyduğu içerikten yoksun olması ve kalite sorunudur. Şekil 4’te 2019 yılının tüm işgücüne ait, farklı eğitim seviyelerindeki işsizlik oranları verilmiştir. Buna göre işgücüne dahil olan gruplar arasında okur yazar olmayanlar %9,2 ile en düşük işsizlik oranına sahip olan gruptur. Bu grubu %13,2 ile lise altı eğitim düzeyine sahip kesim takip etmektedir. Diğer üç grup içinde ise yüksek öğretim mezunlarının işsizlik oranı daha düşüktür.

Beşeri sermaye iki yolla oluşur; bunlardan birincisi nitelikli eğitimken diğeri yaparak öğrenmedir (Taban ve Kar, 2006:163). Yukarıda bahsedilen ilk iki grubun iş akış süreçlerinde yaparak öğrendiği bu nedenle işsizlik oranının düşük olduğu tahmin edilmektedir. Mesleki ve teknik lise mezunlarının diğer lise mezunlarına göre daha kolay iş bulması, iş kollarının ihtiyaç duyduğu eğitim içeriğine daha fazla sahip olmasıyla ilişkilidir. Fakat her durumda ortaöğretim ve altı eğitimde iş akışı süresince yaparak öğrenme yoluyla kazanılan becerinin, eğitim yoluyla kazanılan beceriden daha nitelikli olduğu ortadadır.

1.1.4. Ücret Politikaları

Kişinin kendisinin ve ailesinin gıda, barınma ve sağlık gibi temel ihtiyaçlarını insanca gidermesini sağlayacak minimum ücret asgari ücret olarak tanımlanmaktadır (Eğilmez, 2019:46). Asgari ücret uygulaması genç işsizliğe neden olan bir etmen olarak görülmektedir. Fakat bu durum yetişkin işgücünün genç işgücü ile kesin bir şekilde ikame olması durumunda geçerlidir. ABD, İngiltere, Hollanda ve İspanya gibi ülkelerde asgari ücret uygulamasının genç istihdamını etkilemediği fakat Fransa'da istihdamın olumsuz etkilendiğini ortaya koyan çalışmalar yapılmıştır (Karabıyık, 2009: 301).

Yetişkin işgücü ve genç işgücünün farklı nitelikleri olması durumunda ücret politikaları istihdam kaybı yaratmaz. Böyle bir durumda iki farklı emek unsuru birbirlerini tamamlayacakları için hem genç işgücü ücreti hem de yetişkin iş gücü ücreti istihdamı olumsuz etkilemez (O'Higgins, 1997:20).

1.1.5. Vasıf Uyuşmazlığı ve İşgücü Piyasasına Giriş

Her ne kadar eğitim almış ve teorik bilgiyle donanmış olsa da yetişkin işgücünün sahip olduğu uygulama becerilerinden yoksundur. Türkiye gibi ülkelerde, işgücünün büyük bölümü kurumsal kapasitesi düşük ve

imkanları kısıtlı Kobilerde çalışır. Bu nedenle bu işletmeler yeni personeli eğitmek için çaba harcamak istemezler (Murat ve Şahin, 2011b:32).

Genç işsizliğin büyük bölümünü emek piyasasına ilk kez girecek gençler oluşturmaktadır. Bir eğitim programından yeni mezun olmuş gençlerin piyasa tarafından istenilen niteliklere sahip olmaması, deneyimsizlik, farklı ücret beklentileri işsizliğe sebep olmaktadır. Ayrıca rehberlik ve danışmanlık yapması gereken kurumların yetersiz oluşu sorunun çözümünü güçleştirmektedir (Yentürk ve Başlevent, 2007:10).

2000’li yıllardan itibaren birçok ülkede, yüksek eğitim almış kişilerin becerilerine uygun iş üretme sorunu ortaya çıkmıştır. Emek piyasasında oluşan talep yetersizliği sorunun temelini oluşturmaktadır. Yetersiz talebi aşan eğitilmiş işgücü arzı genç işsizliği artırmakta ve gençleri becerilerinin dışındaki işlerde çalışmaya yöneltmekte ayrıca büyük bir kaynak israfına yol açmaktadır.

1.2. Genç İşsizliğin Sonuçları

Tüm ülkeler, genç işgücüne niteliklerine ve beklentilerine uygun iş yaratmakta zorlanmaktadır. Emek piyasasına başarılı bir giriş yapısı oluşturmak, ekonominin kalkınması ve gelecekteki refahı için çok önemlidir. Dünyadaki genç işgücü toplam işgücünün %25’ini oluşturmasına rağmen, toplam işsizliğin %44’ünü genç işsizlik oluşturmaktadır (Aslantepe, 2007:54).

Genç işsizliğin yol açtığı sonuçlar ekonomik ve sosyal olarak iki başlıkta değerlendirilmektedir.

1.2.1 Genç İşsizliğin Ekonomik Sonuçları

Genç işsizlik hem mikro hem de makro ekonomik sorunlar doğurur. Mikro sorunların başında bireylerin uğradığı ekonomik kayıplar gelmektedir. İşsizlik süresinin uzaması yoksulluğa, yoksulluk ise

psikolojik sorunlara neden olabilmektedir. Makro olarak iki esas sonuç ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi üretime katılmayan iş gücü eksik istihdam ortaya çıkarmakta ve ekonomi potansiyelinin altında kalmaktadır. İkincisi ise özellikle Türkiye gibi sosyal güvenlik sistemi finansman sorunu yaşayan ülkelerde prim kaybı ortaya çıkmaktadır (Taşçı ve Darıcı, 2009:140).

Genç işsizliğin maliyeti oldukça yüksektir. Gençlerin nitelikli bir şekilde yetişebilmesi için eğitime büyük harcamalar yapılmaktadır. TÜİK 2019 işgücü istatistiklerine göre 15-24 yaş arasındaki yüksek öğrenim mezunu gençlerin %26,2'si istihdamda ya da eğitimde yer almamaktadır. Eğitim süreçlerini tamamlayan bu bireylerin işgücüne katılamaması kaynakların önemli bir kısmının israfı anlamına gelmektedir. Ayrıca işsizler aileleri tarafından finanse edilmekte bu sebeple de hane halkı tasarrufları düşük seviyelerde kalmaktadır (Pirler, 2007:148).

1.2.2. Genç İşsizliğin Sosyal Sonuçları

Genç işsizliğin uzun süreli hale gelmesi bireylerde birçok psikolojik sorunlara neden olur. Bu sorunları şu şekilde sıralayabiliriz (Güler, 2006:370).

- Özgüven kaybı.
- Yetkinlik kaybı.
- Hayattan sıkılma.
- Depresyona meyil.
- Stres düzeyinde artış.
- Sosyal uyumsuzluk.
- Sağlık sorunları.
- Toplumdan kopukluk ve içe kapanma.
- Özsaygının yitirilmesi.
- İntihara meyil.

Yaşanması muhtemel bu psikolojik sorunlar toplumsal bir soruna dönüşmektedir. Bunların başında iş aramaktan vazgeçme yer alır (Pirler, 2007:148). TÜİK 2019 işgücü istatistiklerine göre 15-24 yaş arasındaki gençlerin %26'sı ne okulda ne de iş hayatındadır.

Yaşanan işsizlik süreci gençlerin toplumsal yaşama katılmasını engeller. İş hayatına dahil olmak aynı zamanda bir statü elde etmek demektir. Bir başka deyişle işsizlik sonucunda gençler sadece maddi bir gelirden yoksun kalmaz, aynı zamanda iş hayatında edineceği deneyimlerin kendisine kazandıracığı sosyal hayattan da mahrum kalır (Gündoğan, 1999:70). Ayrıca işsiz kalınan sürenin uzaması madde kullanımının ve intihar oranlarının yükselmesine sebep olabilmektedir (Güler, 2006:376).

2. Türkiye’de Genç İşsizliğin Durumu

Genç işsizlik sadece ülkemiz için değil dünyadaki tüm ülkeler için önemli bir ekonomik sorundur. Aşağıdaki tabloda Litvanya ve Letonya hariç OECD ülkelerinin işsizlik ve genç işsizlik oranları verilmiştir.

Tablodaki verilere göre Türkiye OECD ülkeleri arasında en fazla genç işsizliğe sahip 5. ülke iken, en fazla işsizliğe sahip 4. ülkedir. Bazı ülkelerde işsizlik ve genç işsizlik oranları paraleldir. Bu ülkelerin genç işsizlik oranı işsizlik oranına bölündüğünde daha düşük oranlar çıkmaktadır. Örneğin Japonya’da işsizlik %2,4 iken genç işsizlik oranı %3,8’dir.

Tablo 1. OECD Ülkelerinde Genç İşsizlik ve İşsizlik

Ülkeler	İşsizlik Oranı	Genç İşsizlik Oranı	Genç İşsizlik/İşsizlik
Japonya	2,4	3,8	1,6
Çek Cumhuriyeti	2	5,6	2,8
Almanya	3,1	5,8	1,9
İsrail	3,8	6,7	1,8
Hollanda	3,4	6,8	2,0
Meksika	3,5	7,2	2,1

İsviçre	4,4	8	1,8
Slovenya	4,4	8,2	1,9
A.B.D	3,7	8,4	2,3
Avusturya	4,5	8,5	1,9
İzlanda	3,5	8,7	2,5
Norveç	3,7	9,9	2,7
Polonya	3,3	9,9	3,0
Danimarka	5	10	2,0
Güney Kore	3,8	10,4	2,7
Estonya	4,4	10,8	2,5
Kanada	5,7	11	1,9
Birleşik Krallık	3,7	11,1	3,0
Yeni Zelanda	4,1	11,1	2,7
Macaristan	3,4	11,4	3,4
Avustralya	5,2	11,7	2,3
İrlanda	5	12,4	2,5
Belçika	5,4	14,3	2,6
Slovakya	5,8	16,1	2,8
Finlandiya	6,7	16,9	2,5
Portekiz	6,5	18,3	2,8
Fransa	8,4	19,6	2,3
İsveç	6,8	20,1	3,0
Türkiye	13,7	25,4	1,8
İtalya	10	29,2	2,9
İspanya	14,1	32,6	2,3
Yunanistan	17,3	35,2	2,0
Güney Afrika	28,7	57	2,0
OECD Ortalama	5,2	11,2	2,2

Kaynak: OECD İşgücü İstatistikleri (<https://data.oecd.org/unemp/youth-unemployment-rate.htm>, <https://data.oecd.org/unemp/unemployment-rate.htm#indicator-chart>, Erişim tarihi:21.04.2020).

Bu sonuç Japonya'nın hem işsizlik hem genç işsizlik sorununu çözdüğünü ortaya koymaktadır. Macaristan, Birleşik Krallık ve

Polonya’da işsizlik oranları sırasıyla 3,4 ,3,7 ve 3,3’tür. Bu oranların tümü OECD ortalaması olan 5,2’nin çok altındadır. Bir başka deyişle bu ülkelerde işsizlik sorunu çözülmüştür. Fakat genç işsizlik oranları ile işsizlik oranları karşılaştırıldığında farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. Macaristan, Birleşik Krallık ve Polonya’da genç işsizlik oranları işsizlik oranlarından sırasıyla 3,4 ,3,0 ve 3,0 kat daha fazladır. Her ne kadar bu ülkeler işsizlik sorununu çözmüş olsalar da genç işsizlik konusunda aynı şey söylenemez.

Türkiye ile ilgili veriler incelendiğinde, işsizlik oranının %13,7 ve genç işsizlik oranının %25,2 olduğu görülmektedir. Genç işsizlik oranı işsizlik oranından 1,8 kat büyüktür. Bu oranla OECD ülkeleri içinde dördüncüdür ve Japonya, İsrail ve İsviçre’den sonra gelmektedir. Buradan çıkan sonuç ülkemizin sorununun genç işsizliğe özgü bir sorun değil istihdam sorunu olduğudur. Şekil 2’de işsizlik ve genç işsizlik oranları verilmiş ve iki değişken arasındaki korelasyonun %98 olduğu belirtilmiştir. Türkiye’de genç işsizliğe ve işsizliğe neden olan faktörler aynıdır. Türkiye’deki genç işgücü ve genç işsizliğe ait detaylar tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Türkiye’de Genç İşgücü ve İşsizlik Oranı

Genç nüfus (bin kişi)	11 667
İşgücüne dahil olmayan (bin kişi)	6 485
İşgücü (bin kişi)	5 182
İşgücüne katılma oranı %	44,4
İstihdam edilenler (bin kişi)	3 866
İstidam oranı %	33,1
Zamana bağlı işsizlik (bin kişi)	54
Yetersiz istihdam (bin kişi)	182
İşsiz (bin kişi)	1 317
İşsizlik oranı %	25,4
Tarım dışı işsizlik %	28,9

Kaynak: TÜİK Gençlerin İşgücü Piyasasına Geçişi Araştırmaları (http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, Erişim tarihi: 22.04.2020)

Verilere göre ülkemizdeki toplam genç nüfus 11.667 bin kişi iken iş gücüne katılım %44'tür. Bir işyerinde istihdam edilmesine rağmen çeşitli nedenlerle çalışamayanların sayısı 54 bin, haftalık çalışma saatini dolduramayanların sayısı 182 bin kişidir. İşgücüne dahil olmayan genç sayısının 6.485 bin kişi olmasında temel sebep gençlerin büyük bölümünün eğitime katılmasıdır. Fakat ne eğitimde ne işgücünde yer alan gençlerin sayısı gelecek adına problem oluşturmaktadır.

Tablo 3. Ne Eğitimde Ne İstihdamda Olan Gençler

Mezun olunan okul	Toplam (bin kişi)	Ne eğitimde ne işte olanlar (bin kişi)	Ne eğitimde ne işte olanların oranı %
Okur yazar olmayanlar	197	159	80,7
Lise altı eğitim alanlar	6 629	1 473	22,2
Lise mezunu olanlar	1 863	420	22,5
Mesleki veya Teknik Lise Mezunu Olanlar	1 727	534	30,9
Yüksekokul mezunu olanlar	1 250	453	36,2
15-24 yaş arası nüfus	11 667	3 039	26,0

Kaynak: TÜİK Gençlerin İşgücü Piyasasına Geçişi Araştırmaları (http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, Erişim tarihi: 22.04.2020)

Ne eğitimde ne de iş hayatında olan genç nüfusa ait bilgiler tablo 3'te verilmiştir. Verilere göre zorunlu eğitime rağmen okur yazar olmayanların sayısı 197 bin kişidir. Ve bu kişilerin yalnızca %19,3'ü işgücüne dahildir. Yüksekokul mezunu olanların %36,2'si, meslek lisesi mezunlarının %30,9'u, toplam genç nüfusun ise %26'sı işgücünde ya da eğitim hayatında değildir. Bu yüksek oran eğitime harcadığımız kaynakların israf edildiğini ortaya koymaktadır.

Yukarıdaki tabloda yaklaşık her 4 gençten birinin eğitime ve iş hayatına katılmamayı tercih ettiğini görüyoruz. Gençlerin neden eğitime devam

etmediği sorusuna cevap aramak için tablo 4'teki verileri incelemek gerekmektedir.

Tablo 4. Mezun Olunan Son Okulun İş Bulmaya Etkisi

Mezun olunan okul	Büyük katkısı oldu	Biraz katkısı oldu	Çok az katkısı oldu	Hiç katkısı olmadı
Lise altı	5,6	8,8	11,2	74,5
Düz lise	9,7	16,8	13,2	60,4
Mesleki veya teknik lise	23,9	17,1	11,8	47,1
Ön lisans	43,5	19,0	7,5	29,9
Lisans ve üzeri	63,8	12,8	6,2	17,1
Toplam	23,9	12,7	10,2	53,2

Kaynak: TÜİK Gençlerin İşgücü Piyasasına Geçiş Araştırmaları (http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, Erişim tarihi: 22.04.2020)

Verilere göre lisans mezuniyetinin iş bulmaya yardımcı olduğunu söyleyenlerin oranı %76,6'dır. Ön lisans mezunlarında bu rakam %62,5'e gerilemektedir. Tablodaki en dikkat çekici veri liselerle ilgilidir. Meslek lisesi mezunlarının %47'si mezuniyetin iş bulmakta hiçbir katkısı olmadığını ifade etmektedir. Meslek lisesi diplomasının iş bulmakta büyük katkısı olduğunu söyleyenlerin oranı ise %23,9'dur. Düz lise mezunlarından sadece %9,7'si mezuniyetin iş bulmayı kolaylaştırdığını söylemektedir. Hiçbir katkısı olmadığını söyleyenlerin oranı ise %60,4'tür. Bu rakamlar açık şekilde eğitim sisteminin iş hayatının ihtiyaç duyduğu niteliklere göre yeniden düzenlenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 5. Yararlanılan İş Bulma Kaynakları

Mezuniyet	Toplam	Medya ve internet kanalları	Yakın çevre yardımıyla	İstihdam ofisleri kanalıyla	Eğitim kurumları aracılığıyla	Doğrudan başvuru	İşverenin doğrudan iletişimi kurmasıyla	Diğer
Bir okul bitirmeyen	397	14	229	6	1	129	13	6
Lise altı	3 592	221	1 860	92	73	1 183	147	16
Genel lise	1 104	99	477	48	11	408	48	12
Mesleki veya teknik lise	1 355	155	543	64	25	509	49	10
Ön lisans	965	128	317	47	46	365	37	26
Lisans ve üzeri	2 076	334	391	53	261	772	88	177
Toplam	9 489	951	3 818	308	417	3 365	383	246

Kaynak: TÜİK Gençlerin İşgücü Piyasasına Geçiş Araştırmaları (http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, Erişim tarihi: 22.04.2020)

İş hayatına uygun becerilere sahip olmanın yanında uygun işi bulmakta çok önemlidir. Gençler becerilerine uygun işleri bulmakta zorlanmaktadır ve bu nedenle vasıf uyumsuzluğu sorunu ortaya çıkmaktadır. Yukarıdaki tabloda 15-34 yaş arasında bir işe yerleşen gençlerin bu işi nasıl bulduklarına dair veriler yer almaktadır.

Tablo 5'deki verilere göre gençler en çok yakın çevrelerinin yardımıyla bir işe yerleşmiştir. Doğrudan işverene başvurarak işe yerleşenlerin sayısı ise 3.365 bindir. Eğitim kurumları aracılığıyla iş bulma oranı %4,3 iken İstihdam ofisleri aracılığıyla iş bulanların oranı sadece %3,2'dir. Bu veriler açık bir şekilde gençlerin istihdamında koordinasyon ve rehberlik sorunu olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 6. Gençlerin Çalıştığı Meslekler

Meslek Grubu	Çalışan Kişi %
Yöneticiler	0,8
Profesyonel meslek mensupları	5,4
Teknisyenler, teknikerler	5,6
Büro hizmeti çalışanları	8,4
Hizmet ve satış elemanları	26,4
Nitelikli tarım, orman ve su işlerinde çalışanlar	10,0
Sanatkârlar	15,5
Tesis ve makine operatörleri	7,9
Nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar	20,0

Kaynak: İslamoğlu, E. (2019). Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Genç İşsizliği Sorunu ve Mücadele Politikaları. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.s.6.

İş hayatına atılan gençlerin hangi mesleklerde çalıştığına dair bilgiler yukarıdaki tabloda verilmiştir. Tablo 6'daki verilere göre genç işgücünün %20'si nitelik gerektirmeyen işlerde çalışmaktadır. Hizmet ve satış elemanı olarak çalışanların oranı ise %26,4'tür.

Çalışmanın ekonometrik analiz kısmında TÜİK tarafından belirlenen 26 alt bölge esas alınmıştır. Bu bölgelerin hangi illerden oluştuğu, çalışmada esas alınan ilk ve son yıldaki işsizlik ve genç işsizlik oranları aşağıdaki tabloda verilmiştir. Tablo 7'deki verilere göre TR33 ve TR63 bölgelerinde 11 yıllık süreçte işsizlik oranı azalırken genç işsizlik oranı artmıştır. Diğer tüm bölgelerde işsizlik oranları ile genç işsizlik oranları paralel hareket etmiştir. Aynı zaman diliminde 10 bölgede işsizlik oranı artarken 16 bölgede azalmıştır. Tablodaki verilere göre 2018 yılı itibariyle en yüksek işsizlik oranı %25 ile Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt'i kapsayan bölgededir. Ayrıca bu bölgede genç işsizlik oranı %37'dir. En düşük işsizlik oranı %5,1 ile Kastamonu, Çankırı ve Sinop bölgesindeyken, en düşük genç işsizlik oranı %7,6 ile Ağrı, Kars, Iğdır ve Ardahan bölgesindedir. Bu veri bize bölgelerin farklı karakteristik özellikleri olduğunu göstermektedir.

Tablo 7. Alt Bölgelerdeki İşsizlik ve Genç İşsizlik Oranları

Bölge Bilgileri		İşsizlik		Genç işsizlik	
Kod	Kapsadığı İller	2008	2018	2008	2018
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	6,3	7,5	13	18,2
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	5,6	5,3	11,7	7,6
TRB1	Malatya, Elâzığ, Bingöl, Tunceli	14,5	8	29,6	16,9
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkâri	14,2	21,5	23,8	30,5
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	16,4	12,8	23,8	19,6
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	14,1	18,6	18,9	23,4
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	17,4	25	27,8	37
TR10	İstanbul	11,2	12,5	17,8	20,1
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	11,2	7,5	22,2	14
TR22	Balıkesir, Çanakkale	7,5	5,7	17,9	15,5
TR31	İzmir	11,8	13,8	22,2	23,1
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	10,8	6,9	19,3	14,1
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	8,3	6,8	15,9	16,4
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	10,3	9	19,8	16,7
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	10,8	10,2	22,8	18,1
TR51	Ankara	11,8	10,1	24,7	19,4
TR52	Konya, Karaman	10,2	5,9	20,7	12,1
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	8,9	11,6	16,4	24,1
TR62	Adana, Mersin	16,8	11,2	29,3	18,7
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	15,8	14,1	22,7	24,9
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	10,1	10,9	24,6	25,1
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	11,4	13,2	24,2	27,2
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	6,9	8	18,8	22,4
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	6,7	5,1	13,6	13,2
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	7,4	6,4	15,5	13,4
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	5,8	6,2	17,7	19,5

Kaynak: TÜİK İşgücü İstatistikleri (www.tuik.gov.tr, Erişim tarihi: 16.04.2020).

3. Literatür Taraması

Clark ve Summers (1982) çalışmalarında genç işsizliğin dinamiklerini incelemişlerdir. İlk olarak genç işsizlik sorunu işsizlik sorunundan daha

büyüktür. Genç işsizlik rakamları olduğundan daha düşük görünmektedir çünkü gençlerin birçoğu iş aramayı bırakmaktadır

Çondur ve Bölükbaş (2014) yaptıkları çalışmada; Türkiye'deki işgücü piyasası ile ekonomik büyüme ve enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Gayri safi yurtiçi hasılda ve üretici fiyat endeksinde meydana gelen değişimlerin genç işsizliği dolaylı olarak etkilediği bulgusuna ulaşmışlardır. Bölükbaş (2018) 2010 ve 2017 yılları arasında Türkiye'deki kayıt dışı istihdam, genç işsizlik ve büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmalara göre; kayıt dışı istihdam ve büyüme arasında çift yönlü nedensellik varken ekonomik büyümeden genç işsizliğe doğru tek yönlü bir nedensellik mevcuttur.

Kabaklarlı ve Gür (2011)'ün 2005 ile 2010 yılları arasındaki aylık verileri kullanarak yaptıkları çalışmada johansen eş bütünleşme analizi tercih edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre genç işsizlik oranı ile reel GSYH, reel yatırımlar, enflasyon ve verimlilik arasında uzun dönemli bir ilişki vardır.

Marelli, Choudhey ve Sinorelli (2013) gelişmiş ülkelerin otuz yıllık verilerini kullanarak yaptıkları çalışmadan elde ettikleri ampirik bulgulara göre; ekonomik büyüme, ekonomik özgürlük, işgücü piyasası reformları genç işsizliği azaltmakta ve aynı zamanda işgücü piyasasının verimliliğini artırmaktadır.

Dietrich ve Moeller (2015)'e göre, her ne kadar genç işsizlik beceri eksikliği gibi bireysel faktörlerden etkilense de ülkelere özgü faktörler genç işsizliği daha çok etkilemektedir. Ünelere özgü durumların Avrupa ülkeleri arasındaki genç işsizlik farklılıklarını açıklamada önemli olduğunu öne sürmüşlerdir. Panel veri yöntemiyle yapılan ampirik çalışmada, özellikle Akdeniz ülkelerinde işsizlik ile genç işsizlik arasında

yüksek bir korelasyon olduğu, bu nedenle sorunun temelinde ekonomik büyüme olduğu bulgusuna ulaşmışlardır.

Tomic (2016), 28 Avrupa ülkesinde 2002 ile 2014 yılları arasında genç işsizliği belirleyen faktörleri incelemiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, genç işsizlik sadece makro ekonomik bir sorun değil aynı zamanda yapısal ve kurumsal bir sorundur. Yüksek kamu borcu ve düşük büyümesi olan ülkelerde genç işsizlik daha belirgindir.

Gözgör ve Pişkin (2011) 2004 ile 2009 yılları arasında bölgelerin dış ticaretten aldıkları pay ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Sabit etkili panel veri analizi kullanılarak yapılan çalışmada, bölgelerin dış ticaret hacmi arttıkça işsizlik oranının azaldığı bulgusuna ulaşmışlardır.

Polat ve Uslu (2010)'ya göre imalat sanayisine ait dış ticaret verileri ile işsizlik arasında uzun dönemli bir ilişkisi yoktur. Fakat kısa dönemde hem ithalatın hem ihracatın istihdamı pozitif etkilediği bulgusuna ulaşmışlardır.

Hunady ve Pizar (2016)'a göre; yükseköğrenim işgücü piyasasının gerekliliklerini kapsayan bir eğitim verilmesi ve bölgesel olarak mezunlar için yeteri düzeyde yatırım yapılması halinde işsizliği azaltan bir unsur haline gelir. 2002 ile 2014 yılları arasındaki verilerle panel veri yöntemiyle yapılan analize göre yükseköğretim ile genç işsizlik arasında negatif ilişki vardır.

Özcan, Tepekule ve Kayalidere (2016) OECD tarafından düzenlenen PISA testleri ile genç işsizlik arasındaki ilişkiyi incelemiştir. AB ülkelerinde PISA sonuçları yüksek olan ülkelerde genç işsizliğin daha düşük olduğunu tespit etmişler ve eğitim kalitesi ile genç işsizlik arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır.

4. Ekonometrik Analiz

Çalışmada tablo 7’de detayları verilen 26 alt bölge baz alınarak 2008 ile 2018 yılları arasındaki verilerle panel veri analizi yapılmıştır. Model şu şekilde oluşturulmuştur.

$$G_{it} = \beta_0 + \beta_1 Lgdp_{it} + \beta_2 Lex_{it} + \beta_3 Lsan_{it} + \beta_4 Leduc_{it} + \beta_5 Llr_{it} + V_{it}$$

Modelde yer alan değişkenlerden;

G_{it} : Genç işsizlik oranını,

$Lgdp$: Dolar cinsinden reel kişi başı gelirin logaritmasını,

Lex : Dolar cinsinden ihracatın logaritmasını,

$Lsan$: Reel sanayi hasılasının logaritmasını,

$Leduc$: Lisans ve önlisans mezunu genç sayısının logaritmasını,

Llr : M^2 cinsinden ruhsatı verilen inşaat yüzölçümünün logaritmasını göstermektedir.

Modelin oluşumundan sonra ilk olarak normallik ve çoklu doğrusal bağlantı testleri yapılmıştır. Test sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir. Yapılan testler sonucunda kalıntıların normal dağılmadığı ve çoklu doğrusal bağlantı olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 8. Normallik ve ÇDB Sınaması

	Normal dağılım sınaması	Çoklu doğrusal bağlantı sınaması
Hipotez	Kalıntılar normal dağılmıştır	Çoklu doğrusal bağlantı yoktur
Prob/ Vıf değeri	0,0045	6,80
Kritik Değer	0,05	10
Sonuç	Kalıntılar normal dağılmamıştır.	Çdb yoktur.

Bu aşamadan sonra modelde birim etkinin varlığı sınanmıştır. Yapılan tüm testlerde birim etki olduğu anlaşılmış sonuçlar tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9. Birim Etkinin Sınanması

	H₀ Hipotezi	Prob değeri	Sonuç
F Testi	Birim etki yoktur	0,000	Birim etki vardır
En çok olabilirlik	Birim etki yoktur	0,000	Birim etki vardır
LR testi	Birim etki yoktur	0,000	Birim etki vardır
ALM testi	Birim etki yoktur	0,000	Birim etki vardır
Score testi	Birim etki yoktur	0,000	Birim etki vardır

Birim etkinin tespit edilmesi ile model tahmininde sabit etkiler ya da tesadüfi etkiler modellerinden hangisinin tercih edileceğini belirlemek için Hausman testi uygulanmıştır. Yapılan testte varyans ve kovaryans matrisleri arasındaki farkın pozitif çıkmaması nedeniyle sonuç güvenilir çıkmadığı için dirençli Hausman testi yapılmıştır. Test sonucunda sabit etkiler modeline karar verilmiştir. Modelin belirlenmesinin ardından varsayımdan sapma testleri yapılmış sonuçları Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10. Varsayımdan Sapma Testleri

	Uygulanan test	H₀ Hipotezi	Prob değeri	Kritik değer	Sonuç
Heteroskedasite	Wald testi	Heteroskedasite yoktur	0,0000	0,05	H ₀ Red
Otokorelasyon	Durbin-Watson	Otokorelasyon yoktur	1,1273	2	H ₀ Red
	Baltagi-Wu	Otokorelasyon yoktur	1,2775	2	H ₀ Red
Birimler arası korelasyon	Pesaran testi	Birimler arası korelasyon yoktur	0,0014	0,05	H ₀ Red
	Friedman testi	Birimler arası korelasyon yoktur	0,6474	0,05	H ₀ Red edilemez
	Frees testi	Birimler arası korelasyon yoktur	0,5690	0,3103	H ₀ Red

Yapılan Wald testi sonucunda modelde değişen varyans sorunu olduğu anlaşılmıştır. Hem Durbin-Watson hem de Baltagi-Wu testine göre korelasyon vardır. Birimler arası korelasyonun sınanmasında ise, Pesaran ve Frees testlerine göre korelasyon vardır. Friedman testine göre ise birimler arasında korelasyon yoktur. Pesaran ve Frees test sonuçları tercih edilerek birimler arasında korelasyonun varlığı kabul edilmiştir. Bu durumda sabit etkiler altında üç varsayımdan sapmanın da bulunduğu modeli tahmin etmek için Driscoll-Kraay standart hatalar modeli tercih edilmiştir. Tahmine ilişkin bilgiler tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11. Modelin Tahmini

Driscoll-Kraay Standart Hatalar Modeli				
Gözlem sayısı	286	Değişkenler	Katsayılar	P> t
Birim sayısı	26	Lgdp	-17,868	0.000
F istatistiği	132,90	Leduc	5,701	0.013
Prob değeri	0,0000	Lsan	-7,714	0.000
R2 değeri	0,4168	Sabit	235,09	0.000

Tahmin sonuçlarına göre model anlamlıdır. Bağımsız değişkenler bağımlı değişkenin %41,68’ini açıklamaktadır. Bağımsız değişkenlerden inşaat yatırımları ve ihracat anlamsız çıkmıştır. Kişi başı gelirdeki ve sanayi hasılasındaki %1’er artış genç işsizliği sırasıyla %0,18 ve %0,08 azaltmaktadır. Yükseköğretim mezunu genç sayısındaki her %1’lik artış genç işsizliği %0,06 artırmaktadır. Kişi başı gelirin, sanayi hasılasının ve yükseköğretim mezunu genç sayısının sıfır olma ihtimali olmadığından sabit parametrenin yorumu iktisaden anlamlı değildir.

Ekonometrik analiz sonucunda Türkiye’de kişi başı gelir ve sanayi üretimi arttıkça genç işsizliğin azaldığını, yükseköğretim mezunu genç sayısının arttıkça genç işsizliğin arttığı yönünde bulgular elde edilmiştir.

İnşaat sektörü ve ihracat artışı ile genç işsizlik arasında bir ilişki bulunamamıştır.

SONUÇ

Genç işsizlik sorunu sadece Türkiye'nin değil dünyadaki birçok ekonominin önemli sorunlarından birisidir. İşsizlik oranlarının düşük olduğu birçok OECD ülkesinde, genç işsizlik oranları işsizlik oranlarından 2,5 ila 3,5 kat daha fazladır. Fakat Türkiye'de bu rakam 1,8'dir. 2004 ile 2018 yılları arasındaki süreçte işsizlik ve genç işsizlik arasındaki korelasyon katsayısı 0,98'dir. Bu durum diğer ülkelerin aksine Türkiye'de genç işsizliğe ve işsizliğe aynı parametrelerin sebep olduğunu göstermektedir. Ayrıca aynı dönemde genç işsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki korelasyon katsayısı -0,57'dir. Bu oran büyüme ve genç işsizliğin birbiriyle önemli bir ilişkiye sahip olduğunu gösteren bir öncü göstergedir.

TÜİK tarafından hazırlanan gençlerin işgücü piyasasına giriş istatistikleri genç işsizlik hakkında çok önemli veriler sunmaktadır. Bu verilere göre Türkiye'deki eğitim sistemi iş gücü piyasasının niteliklerine uygun içerikten yoksundur. Gençlerin önemli bir bölümü son mezun olduğu okulun iş bulmakta hiçbir katkı sağlamadığını söylemektedir. Gençlerin işe yerleşmesinde en önemli araç akraba ve yakın çevre yönlendirmesi iken eğitim kurumlarının ve istihdam ofislerinin payı çok düşüktür. Bu durum gençlerin istihdama girişte önemli bir rehberlik sorunu yaşadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca TÜİK verilerine göre genç işgücünün çoğunluğu niteliksiz ya da düşük nitelikli işlerde çalışmaktadır. Bu nedenle gençlerin ürettiği katma değer oldukça düşüktür.

Çalışmaya esas teşkil eden 26 bölgedeki işsizlik ve genç işsizlik oranları birbirinden oldukça farklıdır. Bu durum bölgelerin farklı karakteristik

özelliklere sahip olduğu göstermektedir. Yapılan ekonometrik analiz sonucunda inşaat yatırımlarının ve ihracatın genç işsizliği etkilemeyen bir faktör olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu durum gençlerin inşaat sektöründe daha az tercih edilmesiyle ve ihracat miktarındaki artışın kapasite artışı gerektirmemesiyle ya da mevcut faktörlerin üretim için yeterli olması ile açıklanabilir. Kişi başı gelirdeki yani GSYH'deki artış ve sanayi hasılasındaki artış genç işsizliği azaltan iki önemli faktördür. Çalışmanın en göze çarpan sonucu, yükseköğretim mezunu genç sayısının artması genç işsizliği artıran bir sebep olduğunun bulgulanmasıdır.

Türkiye'de genç işsizlik üç makro soruna yol açmaktadır. İlk olarak üretim faktörlerinin birinden yararlanılamadığı için ekonomi potansiyelinin altında kalmaktadır. İkinci olarak gelir gider dengesi negatif olan sosyal güvenlik sistemi prim gelirinden mahrum kalmakta ve açık büyümektedir. Son olarak istihdama katılmayan gençler gelirden yoksundur ve geçimleri aileleri tarafından sağlanmaktadır. Bu durum hane halkı tasarruflarının düşük kalmasına neden olmaktadır.

Analiz sonuçlarının da gösterdiği üzere Türkiye'deki genç işsizlik sorununun temelinde yetersiz ekonomik büyüme olduğu ortaya çıkmaktadır. Gençlerin işgücü piyasasında daha kolay yer bulması için sanayi üretimini artıracak politikalar uygulanmalıdır. Eğitim sisteminin gençlere nitelik kazandırmadığı ve yükseköğretim mezunu sayısının genç işsizliği artırdığı göz önüne alındığında, eğitim politikalarının değiştirilmesi gerektiği ortadadır. Ayrıca gençlerin iş gücü piyasasına girişinde yaşadığı rehberlik sorununu çözümlenmeli, istihdam ofislerinin ve eğitim kurumlarının yapısı buna göre uyarlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, M. (2019). Ulaştırma Yatırımlarının Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yalova: Yalova Üniversitesi.
- Akgeyik, T. (2012). Üniversite Mezunu Gençler Arasında Vasıf Formasyonu Sorunu ve İşsizlik Olgusu. *İstihdamda 3İ Dergisi*, 58-60.
- Aslantepe, G. (2007). Türkiye’de İşgücü Piyasasının Yapısı ve Genç İşsizlik. *Genç İşsizliği Sempozyumu* (s. 53-58). Ankara: TİSK Akademi.
- Bozdağlıoğlu, U. Y. (2008). Türkiye’de İşsizliğin Özellikleri ve İşsizlikle Mücadele Politikaları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 45-65.
- Bölükbaş, M. (2018). Kayıt Dışı İstihdam ve Genç İşsizlik Ekonomik Büyüme ile İlişkili Olabilir Mi? Türkiye İçin Ekonometrik Bir Analiz. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, Cilt:8, Sayı:2, 75-90.
- Clark, K. B., and Summers, L. (1978). The Dynamics of Youth Unemployment." *The Youth Labor Market Problem: Its Nature, Causes and Consequences*. NBER Working Paper No. 274 (Also Reprint No. r0284), 199-234.
- Çondur, F., ve Bölükbaş, M. (2014). Türkiye’de İşgücü Piyasası ve Genç İşsizlik-Büyüme İlişkisi Üzerine Bir İnceleme. *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 47, 77-92.
- Dietrich, H., and Moeller, J. (2015). Youth Unemployment in Europe – Business Cycle and Institutional Effects. *International Economics and Economic Policy* 13(1), 1-34.
- Eğilmez, M. (2019). Ekonominin Temelleri (Kavramlar ve Kurumlar). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Erdayı, A. (2009). Dünyada Genç İşsizliği Sorununun Çözümüne Yönelik Ulusal Politikalar ve Türkiye. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 133-161.
- Erdayı, U. (2009). Dünyada Genç İşsizliği Sorununun Çözümüne Yönelik Ulusal Politikalar ve Türkiye. *Çalışma ve Toplum*, 133-162.
- Freeman, R. B. (1979). Why is There A Youth Labor Market Problem? NBER Working Paper No. 365, 1-34.
- Gözgör, G., ve Pişkin, A. (2011). İşsizlik ve Dış Ticaret: Türkiye’deki Bölgeler İçin Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi-Dinamik Panel Veri Yaklaşımı. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:2, Sayı:3, 121-138.
- Güler, B. K. (2006). Çalışma Hayatında Öğrenilmiş Çaresizlik. Ankara: Liberte Yayınları.
- Gündoğan, N. (1999). Genç İşsizliği ve Avrupa Birliği’ne Üye Ülkelerde Uygulanan Genç İstihdam Politikaları Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi 54-1, 63-79.
- Güney, A. (2010). Türkiye’de Geliştirilmiş İşsizlik Oranları. *Çalışma ve Toplum*, 239-252.
- Hunady, J., and Pısar, P. (2016). Higher Education And Regional Unemployment: Is There Any Relation Between Them? *Conference Paper*, (s. 157-167).
- İslamoğlu, E. (2019). Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Genç İşsizliği Sorunu ve Mücadele Politikaları. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Kabaklarlı, E., ve Gür, M. Türkiye’de genç işsizlik sorunu ve ekonomik belirleyicilerinin uzun dönem eş-bütünleşme analizi. 14. Uluslararası İktisat Öğrencileri Kongresi (s. 2011). Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Karabıyık, İ. (2009). Avantaj ve Dezavantajları İle Genç İşsizliğinin Değerlendirilmesi. *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 293-320.
- Marelli, E., Choudhry, M. T., & Signorelli, M. (2013). Youth and total unemployment rate: the impact of policies and institutions. *Rivista Internazionale di Scienze Sociali*, 2013, vol. 121, issue 1, 63-86.

- Murat, S. (1995). Gençlerin İşsizliğine Genel Bir Bakış. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 175-194.
- Murat, S., & Şahin, L. (2011a). Gençlerin İstihdamı/İşsizliği Bakımından Türk Eğitim Sisteminin Değerlendirilmesi. Çalışma ve Toplum, 93-135.
- Murat, S., & Şahin, L. (2011b). Nedenleri ve Sonuçları Bakımından Gençler Arasında Yaygınlaşan İşsizlik. İstanbul Sosyoloji Konferans Dergisi, 1-48.
- O'Higgins, N. (2005). Trends in the Youth Labour Market in Developing and Transition Countries. SSRN Electronic Journal, 1-50.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2020, Nisan 24). Unemployment Statistics. OECD Website: <https://data.oecd.org/unemp/unemployment-rate.htm#indicator-chart> adresinden alındı
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2020, Nisan 24). Youth Unemployment Statistics. OECD Website: <https://data.oecd.org/unemp/youth-unemployment-rate.htm> adresinden alındı
- Özcan, P. M., Tepekule, U., & Kayalıdere, G. (2016). Eğitim Kalitesinin Genç İşsizliği ile İlişkisi: PISA Test Sonuçları Üzerinden Bir Değerlendirme. Aydın İktisat Fakültesi Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, 89-113.
- Öztürk, N. (2006). Ekonomide Devletin Değişen Rolü. Amme İdare Dergisi Cilt: 39, Sayı: 1, 17-38.
- Pirler, B. (2007). Genç İşsizliği Sorunu ve Çözümüne Yönelik Politikalar. Genç İşsizliği Sempozyumu (s. 147-156). Ankara: TİSK Akademi.
- Polat, Ö., & Uslu, E. E. (2010). Türkiye İmalat Sanayinde Dış Ticaretin İstihdam Üzerindeki Etkisi. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 489-504.
- Savcı, İ. (2007). Genç İşsizliği, Eğitim ve İstihdamda Sorunlar, Çözüm Arayışları. Tisk Akademi, 87-108.
- Schmitt, J. (2012, Nisan). America's "New Class" A Profile of the Long-Term Unemployed. New Labor Forum: <https://newlaborforum.cuny.edu/2012/04/08/americas-new-class-a-profile-of-the-long-term-unemployed/>.
- Taban, S. (2013). İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller. İstanbul: Ekin Yayınevi.
- Taban, S., & Kar, M. (2006). Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme:Nedensellik Analizi, 1969-2001. Sosyal Bilimler Dergisi 2006/1, 159-182.
- Taşçı, M., & Darıcı, B. (2009). Türkiye'de İşsizliğin Mikro Veri İle Farklı Tanımlar Altında, Cinsiyet Ayrımına Göre Analizi. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 140-159.
- Tomić, I. (2016). What drives youth unemployment in Europe? Radni materijali Ekonomskog instituta, 5-40.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2020, Nisan 30). Gençlerin İşgücü Piyasasına Giriş İstatistikleri. TÜİK Web Sitesi: www.tuik.com.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2020, Mayıs 1). TÜİK İşgücü İstatistikleri. TÜİK Web Sitesi: www.tuik.com.
- Unay, C. (2001). Makro Ekonomi 8. Baskı. Bursa: Vipaş Yayın A.Ş.
- Ünsal, E. (1997). Makro İktisat. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Yentürk, N., & Baştürk, C. (2007). Türkiye'de Genç İşsizliği. İstanbul: Gençlik Çalışmaları Araştırma Birimi Raporu.
- Yıldırım, K., Taşdemir, M., Yıldırım, S., & Yıldırım, Z. (2019). Makro Ekonomi. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zaim, S. (1997). Çalışma Ekonomisi. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Elektronik Kaynaklar

TÜRK TOPLU İŞ HUKUKUNDA BARIŞÇIL ÇÖZÜM YOLU OLARAK ARABULUCULUK

Ahmet TERZİOĞLU*

Özet

Sendikaların en önemli faaliyeti toplu iş sözleşmesi yapmaktır. Özellikle işçilerin sendikaya üye olmasının esas nedeni, toplu iş sözleşmesiyle alınacak kazanımları elde etmektir. Hem çalışma barışı hem de işçi ve işveren taraflarının memnuniyeti açısından toplu görüşme aşamasının uzlaşma ile sonuçlanması büyük önem arz etmektedir. Toplu iş görüşmelerinde tarafların anlaşması için yasanın öngörülen altmış günlük süre içinde tarafların anlaşmaması halinde grev yoluna gidilmesi söz konusu olmaktadır. İşçi sendikasının greve gitmesi, çalışma hayatı açısından birçok zorluklara yol açacaktır. Bu nedenle tarafların grev ve lokavt yoluna başvurmadan önce aralarındaki sorunların arabulucu aşamasıyla giderilmesi amaçlanmıştır. Böylece gerek tarafların talebi ile gerekse grev ertelemesi durumlarında arabuluculuk kurumu ile tarafların uzlaştırılması amaçlanmış ve bu konuda mevzuat düzenlemeleri yapılmıştır. Bu çalışmada, arabuluculuk kurumunun önemi, mahiyeti ve bu konudaki hukuki düzenlemeler ele alınmış bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arabulucu, Sendika, Toplu İş Sözleşmesi, Grev, Toplu Pazarlık.

MEDIATION AS A PEACEFUL SOLUTION IN TURKISH COLLECTIVE LABOR LAW

Abstract

The most important activity of the unions is to make collective bargaining agreements. Particularly, the main reason why workers become members of the union is to achieve the gains to be obtained through collective bargaining. It is of great importance that the collective bargaining phase concludes with reconciliation in terms of both labor peace and the satisfaction of the workers and employers. In collective bargaining, if the parties do not agree within the sixty-day period stipulated in the law for the agreement of the parties, it is possible to strike. The striking of the trade union will cause many difficulties in terms of working life. For this reason, before the parties resort to strike and lockout, it is aimed to resolve the problems between them through the mediation stage. Thus, it was aimed to reconcile the parties with the mediation institution both upon the request of the parties and in cases of postponement of the strike, and legislative arrangements were made in this regard. In this study, the importance and nature of the mediation institution and the legal regulations on this issue are discussed.

Keywords: Mediator, Union, Collective Bargaining Agreement, Strike, Collective Bargaining.

* Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi, Hukuk Bilimleri Ana Bilim Dalı.
aterzioglu@harran.edu.tr

GİRİŞ

Toplu pazarlık hakkı, adil bir çalışma düzeni sağlanması adına önemli bir yere sahiptir (Kutal, 1987:295). Toplu pazarlık döneminde tarafların uzlaşmamaları ve taraflar arasında uyuşmazlığın olması ve bu nedenle görüşmelerin tıkanması olması muhtemel durumlardır. Toplu pazarlık döneminin barışçıl bir şekilde sona ermesini amaçlayan bir kurum olarak arabuluculuk, çalışma hayatında önemli bir yere sahiptir. Bu dönem, toplu iş sözleşmesi yapmak, toplu iş uyuşmazlığının çıkması ve uyuşmazlığın barışçıl yollardan bir sonuç alınamazsa mücadelecilik yollardan çözüme ulaşılmasını kapsar (Bedük; 2009:1350). Bu itibarla arabuluculuk, toplu iş görüşmeleri esnasında tarafların uzlaşmamaları halinde başvuru olan bir yol olup toplu pazarlık sürecinin uzlaşma ile sonuçlandırılmasına katkıda bulunmaktadır.

Toplu iş sözleşmeleriyle düzenleme yapma, işçi ve işverenlerin çalışma hayatında tabi olacakları kuralları bu yolla belirleme yoluna gitmek anlamına gelmektedir (Ekmekçi, 1996:5). Günümüzde sendikal özgürlüklerin ve çalışma koşullarının toplu iş sözleşmeleriyle düzenlenmeleri Anayasa ile teminat altına alınan temel bir hak olarak kabul edilmektedir. Ulusal mevzuatın yanında, uluslararası alanda da özellikle İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Avrupa Sosyal Şartı ile Uluslararası Çalışma Örgütü'nün birçok sözleşmesinde bunu görebilmekteyiz (Canbolat, 2013:248). Ayrıca toplu iş sözleşmesi yapma hakkının sendikaların en önemli faaliyeti olduğunu da ifade etmek gerekir (Alpagut, 2002:46). Sendikaların bu haklarını kullanırken üyelerine en verimli sonucu elde etmeye çalışacakları muhakkaktır.

Toplu pazarlık, işçi ve işveren tarafları arasında çalışma koşullarına ilişkin olarak bir anlaşmaya varmak amacıyla yapılan görüşmeleri ve bu görüşmeler sonucunda ortaya çıkan ilke ve koşulların uygulanmasını

içeren dinamik bir süreç olarak ifade edilmektedir (Demirbilek, 1996:12). Bu süreçte, tarafların aralarındaki uyuşmazlığa ilişkin konuların çözümü için gayret gösteren ve bu gayreti gösterirken de bağımsız ve tarafsız ve objektif davranan uzmanlık eğitimi almış bir kimse olan arabulucu, taraflar arasında bir köprü vazifesi görmektedir (Aşçı, 2019:82).

1. Arabuluculuk Kavramı

Arabulucu anlam olarak, Türk Dil Kurumunda, “Bir anlaşmazlıkta tarafları uzlaştıran kimse, aracı, uzlaştırıcı” şeklinde tanımlanmıştır (Sozluk.gov.tr). Arabuluculuk kavramı, hukukumuza ilk defa 2822 sayılı Kanun ile girmiş olup, 275 sayılı Kanunda düzenlenmiş bulunan uzlaştırmanın yerini almıştır (Sümer, 2017:267). 275 sayılı Kanunda düzenlenen uzlaştırma sisteminde, taraflarca belirlenen tarafsız kişilerin oluşturduğu bir uzlaştırma kurulunun karar vermesi söz konusu idi. Günümüzde ise, uzlaştırma yerine güçlendirilmiş ve tek kişi ile yürütülen arabulucu sistemi uygulanmaktadır (Güler, 2016:28). Arabuluculuk, toplu menfaat uyuşmazlıklarının giderilmesinde barışçı bir çözüm yolu olarak görülmektedir (Çelik vd., 2020:1082).

Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Yönetmeliğinin 4/b-c bentlerine göre; “Arabulucu: Arabuluculuk faaliyetini yürüten ve Bakanlıkça oluşturulan arabulucular siciline kaydedilmiş gerçek kişiyi, arabuluculuk ise sistematik teknikler uygulayarak, görüşmek ve müzakerelerde bulunmak amacıyla tarafları bir araya getiren, onların birbirlerini anlamalarını ve bu suretle çözümlerini kendilerinin üretmesini sağlamak için aralarında iletişim sürecinin kurulmasını gerçekleştiren, tarafların çözüm üretmediklerinin ortaya çıkması hâlinde çözüm önerisi de getirebilen, uzmanlık eğitimi almış olan tarafsız ve bağımsız bir üçüncü kişinin katılımıyla ve kamu hizmeti olarak yürütülen ihtiyari bir

uyuşmazlık çözüm yöntemi” şeklinde ifade edilmiştir (RG.02.06.2018 Tarih, 30439 Sayı).

18/10/2012 Tarih ve 28460 Sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 6356 sayılı Kanunun 50.maddesi arabuluculuk kavramını düzenlemiştir. 6356 sayılı Kanunun 50.maddesinde; arabulucunun görevini, görev süresini, arabulucunun görev süresinin bitiminde sonucun olumlu ya da olumsuz olmasına göre yapılması gerekenler hüküm altına alınmış bulunmaktadır. Buna göre arabulucu, görevi süresince işçi ve işveren taraflarının uzlaşması için çaba harcayacak, onlara fikirler sunacak, tarafları anlaşdırmaya çalışacak ve anlaşma olmaması halinde raporuna tavsiyelerini ekleyebilecektir (Narmanlıoğlu, 2016:528). Arabuluculuk kavramı, Kanunda belirtildiği üzere, duruma göre zorunlu arabuluculuk, olağan arabuluculuk ve olağanüstü arabuluculuk şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

1.1. Arabuluculuğun Hukuki Niteliği

Arabuluculuk, Toplu iş sözleşmesi görüşmelerinde tarafların uzlaşmamaları halinde gidilmesi zorunlu olup sonucu tarafların iradelerine bırakılmış bir süreçtir. Arabulucu, tarafları uzlaşdırmaya çalışırken, onları anlaşma hususunda zorlama yetkisine sahip değildir. Taraflara önerilerde bulunurken, onları bağlayıcı kararlar alma yetkisine sahip bulunmamaktadır. Arabulucu, esasında tarafların anlaşması için çaba harcarken kamunun menfaatlerini koruma görevini de yerine getirmektedir. Bu açıdan arabulucu, tarafları barışçıl bir yolla uzlaşdırmaya çalışırken tarafları kavgacı yöntemlerden uzak tutmaya çalışarak kamu hukukuna ilişkin bir faaliyet yerine getirmiş olmaktadır (Tuncay ve Kutsal, 2016:345). Arabulucu, Kanuna dayanan bir kamu görevi yerine getirerek çalışma barışının sağlanması hususunda devletin önemli bir amacını yerine getirmektedir (Çelik, 2020:1086). 6356 Sayılı

Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu, arabulucunun kamu görevliliği yönünden bir düzenleme içermemektedir. Bunun yanında Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Yönetmeliği' nin 6.maddesi; “Taraflarca aksi kararlaştırılmadıkça arabulucu, arabuluculuk faaliyeti çerçevesinde kendisine sunulan veya herhangi bir şekilde elde ettiği bilgi ve belgeler ile diğer kayıtları gizli tutmakla yükümlüdür”. Hükmünü içermektedir. Bu itibarla arabulucunun kamu görevini yerine getirdiği göz önüne alınırsa, 6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanununun (R.G. 26.06.2012 Tarih ve 28331 Sayı) 4.maddesine göre; “Taraflarca aksi kararlaştırılmadıkça arabulucu, arabuluculuk faaliyeti çerçevesinde kendisine sunulan veya diğer bir şekilde elde ettiği bilgi ve belgeler ile diğer kayıtları gizli tutmakla yükümlüdür”. Aynı Kanunun 33.maddesinde ise “...yükümlülüğe aykırı hareket ederek bir kişinin hukuken korunan menfaatinin zarar görmesine neden olan kişi altı aya kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Bu suçların soruşturulması ve kovuşturulması şikâyete bağlıdır” hükmü mevcuttur. Ayrıca Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Yönetmeliği' nin 31.madde hükmü gereğince sicilden silinmesi de söz konusu olabilecektir.

2. Arabuluculuk Çeşitleri

Arabuluculuk, bu yola başvurma zamanı ve şekli göz önüne alındığında olağan arabuluculuk ve olağanüstü arabuluculuk olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

2.1. Olağan Arabuluculuk

Bu tür arabuluculuk kurumu, toplu iş sözleşmesi için tarafların iş mücadelesi başlamadan önce karşımıza çıkmaktadır (Akyiğit, 2020:569. Akyiğit, 2014:609). Tarafların kararlaştırdıkları ilk toplantıya eğer işveren tarafı gelmez veya gelip te görüşmeye başlamazsa ya da

tarafardan biri toplu görüşmeye başlayıp daha sonra toplantıya devam etmez ise veya taraflar bu süre içinde anlaşamayıp bunu bir tutanakla tespit ederlerse ve bunun gibi taraflar altmış günlük toplu görüşme sürecini anlaşma olmadan bitirirlerse tarafların bu uyuşmazlığın çözümü için grev lokavt veya zorunlu tahkim yolunda gitmeden önce başvurmaları gereken barışçıl çözüm yolu, olağan arabuluculuk yoludur. Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanununun 49.maddesine gereği olarak, toplu görüşme sürecinde uzlaşamayan taraflardan biri uyuşmazlığı altı iş gün içinde görevli makama bildirir. 6356 sayılı Kanun 49.madde hükmüne göre, kuruma bildirim yapılmaması halinde işçi sendikasının yetkisinin düşmesi söz konusu olacaktır. Bu yüzden genellikle işçi sendikası bu bildirim işini yerine getirmektedir (Tuncay ve Kutsal, 2016:344).

6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanununun 47.maddesine göre; işçi sendikası çağrı tarihinden itibaren otuz gün içinde ilk toplantıya gelmez veya geldiği halde görüşmeye başlamaz ise yine yetkisinin düşmesi söz konusu olur. İşçi sendikasının yetkisinin düşmesi halinde artık arabulucu aşamasına gerek kalmayacaktır (Tuncay ve Kutsal, 2016:344). Burada yetki düşümüne neden olan şey, tarafların anlaşamadıklarına ilişkin bir uyuşmazlık tutanağının tutulması olmayıp, anlaşma olmadığının görevli makama bildirilmemesidir (Ekmekçi, 2018:337).

2.1.1. Arabulucu Tayini

Arabulucunun tayin edilmesi ve belirlenmesi için işçi ve işveren tarafları arasında toplu menfaat uyuşmazlığının bulunması ve bu durumun tespiti ile yetkili kuruma gerekli başvurunun yapılmış olması gerekmektedir (Çelik, 2020:1084). Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanununun 49.madde hükmüne göre, “Toplu görüşme için kararlaştırılan ilk

toplantıya taraflardan biri gelmez veya geldiği hâlde görüşmeye başlamazsa, toplu görüşmeye başladıktan sonra toplantıya devam etmezse veya taraflar toplu görüşme süresi içerisinde anlaşamadıklarını bir tutanakla tespit ederlerse ya da toplu görüşme süresi anlaşma olmaksızın sona ererse taraflardan biri uyuşmazlığı altı iş günü içinde görevli makama” bildirecektir. Burada taraflardan birinin anlaşma olmadığını belirterek görevli makama başvurması yeterlidir. (Ekmekçi, 2018:337).

6356 sayılı Kanununun 50.maddesine göre, “Uyuşmazlık yazısını alan görevli makam altı iş günü içinde taraflardan en az birinin katılımı ile veya katılım olmazsa kendiliğinden, resmî listede bir arabulucu görevlendirir. Tarafların resmî arabulucu listesindeki bir arabulucu ismi üzerinde anlaşma sağlamaları hâlinde, belirlenen kişi görevli makam tarafından o uyuşmazlıkta arabulucu olarak görevlendirilir”. Yürürlükten kaldırılmış olan 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanununun 22.maddesinde bulunan ve arabulucunun tayininde rol oynayan mahkemeler devreden çıkarılmış bulunmaktadır. Mahkeme yerine görevli makam gerekirse re’sen arabulucu tayini yoluna gidecektir. Görevli makamın kendiliğinden atama yapması ancak tarafların bir isim üzerinde uzlaşamamaları halinde söz konusu olmaktadır. Eğer taraflar, resmi arabulucu listesindeki isimlerden herhangi biri üzerinde uzlaşırlarsa, tarafların belirlediği kişi arabulucu olarak görevlendirilecektir.

2.1.2. Arabulucunun Nitelikleri

Arabulucunun nitelikleri Toplu İş Sözleşmesinde Arabulucuya ve Hakeme Başvurma Yönetmeliği’ nin 7.maddesinde belirlenmiş bulunmaktadır. Buna göre arabulucu öncelikle Türk vatandaşı olmalıdır. Yine aynı yönetmelik maddesinin devam hükmüne göre, siyasi ve

medeni hakları kullanma ehliyetine sahip olup “14/7/1965 tarihli ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’nun 48 inci maddesinin birinci fıkrasının (A) bendinin (5) numaralı alt bendinde öngörülen genel koşulları taşımaktadır”. Buna göre 657 48/5 hükmü uyarınca, “Türk Ceza Kanununun 53 üncü maddesinde belirtilen süreler geçmiş olsa bile; kasten işlenen bir suçtan dolayı bir yıl veya daha fazla süreyle hapis cezasına ya da affa uğramış olsa bile devletin güvenliğine karşı suçlar, Anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar, zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, güveni kötüye kullanma, hileli iflas, ihaleye fesat karıştırma, edimin ifasına fesat karıştırma, suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama veya kaçakçılık suçlarından mahkûm olmamalıdır”.

Yönetmeliğin arabulucunun nitelikleri başlıklı 7/ç hükmüne göre arabulucu, bir siyasi partinin herhangi bir organında görevli bulunmamalıdır. Bu yasak, arabulucunun atanması esnasında aranan bir durum olup, geçmişte olup ve sona ermiş bir görevlendirmenin arabulucu olmaya engel olmayacaktır. Yine ilgili yönetmelik gereğince arabulucu, “Sendika şubesi, sendika ve konfederasyonlarda herhangi bir suretle görevli bulunmamak” zorundadır. Arabulucu olacak kimsenin “Yükseköğretim Kanunu hükümleri saklı kalmak kaydıyla, kamu kurum ve kuruluşlarında görevli bulunmaması” gerekir (Yönetmelik 7/e). Son olarak da arabulucunun “Hukuk, çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri, maliye, iktisat ve işletme öğrenimi yapılan en az dört yıllık bir yükseköğretim kurumunu bitirmiş ve işçi-işveren ilişkileri alanında en az beş yıl çalışmış veya diğer yükseköğretim kurumlarını bitirmiş ve kamu kurum ve kuruluşlarında en az on yıl iş hukukuyla ilgili görevlerde çalışmış olması” gerekmektedir (Yönetmelik 7/son). Arabulucunun niteliklerinin belirlendiği yönetmelik hükümlerinden, arabulucunun

tarafarla rahatlıkla herhangi bir Őpne olmadan kabul edilebilecek, taraflara eşit davranacağı hususunda işi ve işveren tarafının Őphesinin olmayacağı bir kişi olmasının amaçlandığı sŧylenebilir. Hukuksal dŧzenlemenin taraflara bu gŧvencyi verme açısından bu kadar hassas davrandığı sŧylenebilir.

2.1.3. Arabulucunun Gŧrev Sŧresi

6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İŞ SŧzleŐmesi Kanununun 50/3.maddesi uyarınca ‘‘Arabulucunun gŧrevi kendisine yapılacak bildirimden itibaren on beş gŧn sŧrer. Bu sŧre tarafların anlaşması ile en çok altı iş gŧnŧ uzatılabilir’’. Arabulucunun gŧrevi, Kanunun açık ifadesine gŧre on beş gŧndŧr. Tarafların iradesi ile bu sŧreye altı gŧn daha eklenebilecektir. Arabulucunun gŧrev sŧresi 07.12.2013 tarih ve 28844 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan Toplu İŞ SŧzleŐmesinde Arabulucuya ve Hakeme Başvurma Yŧnetmeliđinin 9/2.maddesinde de aynı doğrultuda dŧzenlenmiŐtir.

Arabuluculuk sŧresi, arabuluculuk gŧrevinin tebliğ edildiği tarihten iŐlemeye baŐlayacaktır. Ayrıca Kanunun ifadesinden bu sŧrenin iş gŧnleri olmadığı da anlaŐılmakta olup, bŧylece bu sŧre içindeki tatil gŧnleri de sŧreye dahil olmaktadır. UzlaŐmanın henŧz gerçekteŐmediđi arabuluculuk sŧresi içinde tarafların ya da arabulucunun bu sŧreyi kısaltması ya da sona erdirmesi mŧmkŧn değildir (Akyiğit, 2020:570). Ancak bu sŧrenin Kanun gereği en fazla altı gŧn olmak ŧzere uzatılması mŧmkŧndŧr. Arabuluculuk sŧresinin taraflarla uzatılması halinde uyuşmazlığın giderilmeyeceğini dŧŐunerek arabulucunun bu uzatmayı kabul etmeme gibi bir hakkı bulunmamaktadır. Çŧnkŧ arabuluculuk sŧresini uzatma yetkisi, Kanun tarafından sadece taraflara tanınmıŐ bulunmaktadır (Ekmekçi, 2018:337). On beş gŧnlŧk sŧre içinde tarafların

anlaşamaması ve son günün de tatil gününe denk gelmesi halinde süre, ilk iş gününün bitimine kadar uzayacaktır (Günay, 2020:388).

2.1.4. Arabulucunun Çalışma Esasları

6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanununun 50/2-3.maddesine göre, tarafların anlaşması için her türlü çabayı harcayıp, taraflara önerilerde bulunacaktır. Arabulucunun çalışma esasları “Toplu İş Sözleşmesinde Arabulucuya ve Hakeme Başvurma Yönetmeliği” nin 9.maddesinde düzenlenmiş bulunmaktadır. Yönetmeliğin ilgili hükmüne göre, “Arabulucu, tarafları ayrı ayrı veya birlikte toplantıya çağırarak üzere bir davet yazısı düzenler ve taraflara tebliğ eder. Arabulucu, görev süresi içerisinde tarafları mümkün olan en fazla sayıda bir araya getirmeye gayret eder. Arabulucu tarafları bir araya getirirken Yönetmeliğin 9/4.maddesi gereğince, “görevli makamın bulunduğu Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğünde ya da tarafsız bir yerde bir araya getirmeye özen gösterir”. Aynı yönetmeliğin 8.maddesi uyarınca ise, “niteliklerini kaybedenlerin arabuluculuğu kendiliğinden sona erer. Gerekli nitelikleri taşımadığı halde veya niteliklerini kaybetmesine rağmen arabulucu olarak görevlendirilenler ise, tebliğ tarihinden itibaren üç iş günü içinde görevi iade etmek üzere görevli makama başvurur”.

Arabulucu, ilk toplantıda belirlenen uyuşmazlık konuları üzerinde her iki tarafın taleplerine uygun çözüm önerileri geliştirir ve taraflara sunar. Yapılan her toplantı sonucunda üzerinde anlaşma sağlanan veya sağlanamayan hususlar, toplantıya katılanlarca düzenlenecek bir tutanakla açıkça belirtilir. Arabulucu, Ek-1’de yer alan Arabulucu Raporunu düzenler ve beşinci fıkrada belirtilen tutanaklarla birlikte üç iş günü içinde görevli makama tevdi eder”.

6356 sayılı Kanunun 50/6 hükmü gereğince “Taraflar ve diğer bütün ilgililer, arabulucunun anlaşmazlık konusu ile ilgili istediği her türlü bilgi

ve belgeyi vermekle yükümlüdür”. Bu itibarla arabulucunun faaliyeti esnasında tüm ilgililerden bilgi ve belge isteme yetkisi vardır. Hatta bu yetkinin işverenin hesap ve defterlerini incelemeyi kapsadığı da öne sürülmüştür (Bedük, 2009:1393).

Arabulucunun ücreti hususunda 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanununun 50/7.maddesi hükmü uyarınca, “Görevli makam, uyuşmazlığın kapsamını ve niteliğini de dikkate alarak arabulucuya ödenmesi gereken ücreti yönetmelikte belirtilen alt ve üst sınırlar içerisinde belirleyecektir”. Yine bu yöndeki bir başka düzenleme olan Arabulucuya ve Hakeme Başvurma Yönetmeliği’ nin 11/3.maddesi gereğince, görevli makamın belirlediği arabuluculuk ücretini, eşit olarak yatırmak durumundadırlar. Aynı yönetmeliğin 6.maddesine göre ise, il dışından görevlendirilen bir arabulucu için ayrıca Harcırah Kanunu hükümlerine göre harcırah ödenecektir.

2.1.5. Arabulucunun Anlaşma Sağlaması

Arabuluculuk kurumunun temel amacı, tarafların anlaşması sonucu bir toplu iş sözleşmesinin imzalanmasıdır (Aktay, 2009:132). 6356 sayılı Kanun hükmü gereği olarak arabulucu, tarafları uzlaştırma amacıyla her türlü çabayı gösterip taraflara çözüm önerileri sunacaktır. Arabulucunun, görev süresi sonunda anlaşma sağlanırsa toplu iş sözleşmesi gerçekleşmiş olur ve bu durumda 6356 sayılı Kanunun 48.maddesi uygulanacaktır. Buna göre, “Toplu görüşmenin sonunda bir anlaşmaya varılırsa dört nüsha olarak düzenlenecek olan toplu iş sözleşmesi, taraf temsilcilerince imzalanır ve iki nüshası altı iş günü içinde çağrışı yapan tarafça görevli makama tevdi edilir. Görevli makam sözleşmenin bir nüshasını Bakanlığa gönderir”. Tarafların anlaşarak, toplu iş sözleşmesini imzalamaları halinde yasal arabuluculuk sona erecektir. Tarafların imzaladıkları toplu iş sözleşmesi tutanağında arabulucunun taraf

olmaması nedeniyle imzasının bulunması şart görülmemiştir. Arabulucunun başka bir tutanak düzenlememesi halinde toplu iş sözleşmesinde imzasının olması tarafları uzlaştırma hususundaki faaliyetine delil teşkil etme açısından önem taşımaktadır (Akyiğit, 2020:571).

2.1.6. Arabulucunun Anlaşma Sağlayamaması

Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanununun 50/3 maddesi gereğince, “Arabuluculuk süresinin sonunda anlaşma sağlanamamışsa, arabulucu üç iş günü içinde uyuşmazlığı belirleyen bir tutanak düzenler ve uyuşmazlığın sona erdirilmesi için gerekli gördüğü önerileri de ekleyerek görevli makama tevdi eder. Görevli makam, tutanağı en geç üç iş günü içinde taraflara tebliğ eder”. Arabulucu raporunu hazırlarken tarafları rencide edici ibarelerden kaçınmalıdır. Ancak raporunu yazarken bu süreçte yaşanan olgular ve hangi tarafın ne tür tekliflerle geldiği ve diğer tarafın buna olumsuz yaklaşımı kırıncı olmayan bir üslupla dile getirilmelidir. Bunun sebebi, uyuşmazlığın Yüksek Hakem Kurulu veya özel hakeme gitmesi durumunda raporun dikkate alınabilmesi hususudur (Akyiğit, 2020:572).

Görevli makamın uyuşmazlık tutanağını tebliği ile taraflar arasında iş uyuşmazlığı çıkmış olmaktadır. Arabuluculuğun toplu iş sözleşmesi taraflarınca zaman kaybı olarak görüldüğü için genellikle uzlaşma sağlanmasına çok az rastlanıldığı ileri sürülmüştür (Ekmekçi, 2018:338). Arabulucunun uyuşmazlık tutanağını alan görevli makam, arabulucu raporunu ekli tutanakla birlikte en geç üç iş günü içinde taraflara tebliğ edecektir. Görevli makamın uyuşmazlık tutanağını tebliğ tarihi toplu iş uyuşmazlıklarının çözümünde izlenecek takvimin başlangıcı olacaktır. Grev ve lokavtın yasak olduğu işlerde tarafların başvurusu ile uyuşmazlığın çözümü Yüksek Hakem Kuruluna intikal ettirilecek, yasak

olmadığı işlerde ise toplu iş sözleşmesine taraf işçi sendikası altmış gün içinde grev kararı almak zorunda olacaktır (Şahlanan, 2020:522).

2.2. Olağanüstü Arabuluculuk

Olağanüstü arabuluculuk, iş mücadelesi içinde başvuru bir arabuluculuk türüdür (Akyiğit, 2020:572). 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanununun 60/7.maddesine göre, “Kanuni grev kararı alınan bir uyuşmazlıkta Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı uyuşmazlığın çözümü için bizzat arabuluculuk yapabileceği gibi bir kişiyi de arabulucu olarak görevlendirebilir”. Mülga 2822 sayılı Kanunda Bakan, kendisi arabuluculuk yapmayıp başka birini görevlendireceği zaman, resmi arabulucu listesinden birini seçmek durumundaydı. Oysaki 6356 sayılı Kanuna göre Bakan, liste dışından istediği herhangi birini arabulucu olarak görevlendirme iradesine sahip bulunmaktadır (Çelik, 2020:1088, Şahlanan, 2020:523).

6356 sayılı Kanunun 63/2 uyarınca, grev ve lokavtın ertelenmesi durumunda bu tür arabuluculuk söz konusu olmaktadır. Bu durumda olağanüstü arabuluculuk iki durumda söz konusu olabilmektedir. Bunlardan birincisi, 6356 sayılı Kanun ile getirilmiş olan ve Kanunun 60/7.maddesinde düzenlenmiş bulunan yeni bir arabuluculuk şeklidir. Buna göre, kanuni bir grev kararı alınmış olan bir uyuşmazlıkta Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanının uyuşmazlığın çözümüne bizzat veya görevlendireceği bir kişiyle arabuluculuk yapması öngörülmüştür. İkinci olağanüstü arabuluculuk hali ise, 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanununun 63/2.maddesi uyarınca; grev ve lokavtın ertelenmesi durumunda Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı veya belirleyeceği bir kişinin arabuluculuk yapması durumudur. Ancak belirtmek gerekir ki bu iki durumda yapılan arabuluculuk arasında önemli bir farklılık bulunmaktadır. Erteleme halinde yapılan olağanüstü

arabuluculukta zorunluluk varken, yasal bir grev kararı esnasındaki olağanüstü arabuluculuk Bakanın isteğine bağlı olan yani ihtiyari olan bir arabuluculuktur (Ekmekçi, 2108:539).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanının arabuluculuk anlamında çabaları olumlu sonuç verirse taraflar toplu iş sözleşmesine ulaşmış olacaktır. Eğer Bakanın çabaları olumlu sonuç vermezse grev ve lokavta, erteleme durumunda ise Yüksek Hakem Kuruluna gitmenin yolu açılmış olacaktır. Bu şekilde yapılan arabuluculuğun bizzat Bakan ya da onun atayacağı kişi tarafından yapılması nedeniyle bu tür arabuluculuk için olağanüstü arabuluculuğun yerine “siyasi arabuluculuk” kavramı da kullanılmış bulunmaktadır (Tuncay ve Kutsal, 2016:352).

3. Arabuluculuk Sistemi

Toplu İş Sözleşmesinde Arabulucuya ve Hakeme Başvurma Yönetmeliği'nin 4.maddesine göre arabuluculuk sistemi, Çalışma Genel Müdürlüğü, Seçici Kurul ve arabuluculardan oluşmaktadır.

3.1. Seçici Kurul

Seçici Kurulun başkanı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanıdır. Kurulun görevi, arabuluculuk yapabilecek olanları belirlemektir (Yönetmelik m.5). Arabulucuları belirleyecek olan bu kurul, Bakan dışında; “Müsteşar veya müsteşar yardımcısı, Çalışma Genel Müdürü, üniversitelerin iş ve sosyal güvenlik hukuku anabilim dalı ile çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri bölümü öğretim üyeleri arasından Yükseköğretim Kurulunca seçilen bir üye, en çok üyeye sahip ilk iki işçi sendikaları konfederasyonu yönetim kurullarınca seçilen birer üye, en çok üyeye sahip işveren sendikaları konfederasyonu yönetim kurulunca biri kamu işverenlerinden olmak üzere seçilen iki üye” den oluşmaktadır.

Yönetmeliğin 5/3.maddesine göre, seçimle gelen üyelerin görev süreleri üç yıldır. Üyelerin tekrar seçilme imkanları bulunmaktadır. Ayrıca her

üyelik için iki yedek üye seçilmektedir. Yönetmeliğin devam maddelerine göre, herhangi bir nedenle görevi sona eren üyenin yerine seçilen üye, kalan süreyi tamamlayacaktır. Bunun anlamı, bir üyenin süresi sona ermeden üyeliği ölüm, istifa vb. nedenlerle sona erince bu üyenin kalan süresini yerine seçilen üye tamamlayacak, yeni seçilen üyenin süresi baştan başlamayacaktır.

Yönetmeliğin düzenlemesine göre; “Bakanın toplantıya katılmaması halinde, Seçici Kurula, Müsteşar veya müsteşar yardımcısı başkanlık eder. Seçici Kurul üyelerinin izinli veya mazeretli olmaları halinde, toplantıya bu makama vekâlet edenler ya da yedek üyeler katılır”. Yönetmeliğin 6.maddesine göre ise, “Seçici Kurul, Bakanlıkça yapılan çağrı üzerine toplanır. Toplantının yer, gün ve saati, toplantı tarihinden en geç üç iş günü önce üyelere bildirilir. Seçici Kurul, Başkan dışında en az beş üyenin katılımıyla toplanır. Kararlar oy çokluğuyla alınır. Oyların eşitliği halinde, Başkanın bulunduğu taraf çoğunluğu sağlamış sayılır. Kararlar, karar defterine yazılarak Başkan ve üyelerce imzalanır”.

3.2. Arabulucuların Seçimi ve İlanı

Toplu İş Sözleşmesinde Arabulucuya ve Hakeme Başvurma Yönetmeliği'nin 8.maddesine göre; “Seçici Kurul, görev yapacak arabulucu sayısı ile görev alanı ve görev alanını kapsayan il veya illeri önceden belirler; bu sayıyı ihtiyaca göre değiştirebilir. Genel Müdürlük, bu Yönetmelik gereğince arabulucularda aranan nitelikleri, Seçici Kurula yapılacak başvuruların şeklini, son başvuru tarihini ve seçilecek arabulucu sayısını seçim tarihinden en az bir ay önce Bakanlık internet sitesinden ilan eder. Seçici Kurul, başvuruları inceler ve aralık ayı içinde arabulucu seçimini yapar. Seçilen arabulucuların listesi Resmî Gazete 'de ilan edilir ve Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüklerine bildirilir. Arabulucular, seçildikleri ayın son iş günü göreve başlamış sayılır.

Arabulucular, tercihleri dikkate alınarak en çok iki görev alanı il ya da iller için seçilir. Ancak istek olmayan görev alanı il ya da iller için diğer görev alanlarına yapılan başvurular arasından Seçici Kurulca resen görevlendirme yapılabilir. Arabulucuların görev süresi üç yıldır; istekleri halinde yeniden seçilmeleri mümkündür”.

Toplu menfaat uyuşmazlıklarında, işverene ait işyerlerinde görevli olan kimselerin arabuluculuk yapması mümkün değildir (Ekmekçi, 2018:342). Çünkü bu durumda arabulucunun tarafsızlığı konusunda şüphe olacağı muhakkaktır.

SONUÇ

Arabuluculuk, toplu iş uyuşmazlıklarının çözümünde tarafları uzlaştırma adına uzun bir süredir uygulanmakta olan bir yöntemdir. Ancak öğretilerde, bu yöntemin beklenen faydadan uzak olduğu hususunda görüşler bulunmaktadır (Şahlanan, 2020:524; Tuncay ve Kutsal, 2016:353). Bunun sebebi ise toplu görüşmelerde uzlaşmayıp grev aşamasına gelen tarafların arabuluculuk sürecini gereksiz ve boşa geçen bir zaman olarak görmesidir. Gerçekten asıl olan tarafların aralarında yaptıkları görüşmelerle uzlaşma noktasına gelmeleridir. Her ne kadar arabuluculuk gidilmesi zorunlu olan bir yol olsa da taraflar bunu grev ve lokavt öncesinde geçirmeleri gereken gereksiz bir süreç olarak görmektedir. Arabulucunun bu aşamada çok fazla başarılı olmamasının bir nedeninin de taraflara sadece tavsiyeler içeren bir görevinin olması olduğu düşünülebilir.

Kanun koyucu arabuluculuk düzenlemesiyle, toplu görüşmelerde uzlaşmayan tarafların son bir defa tarafsız ve konu üzerinde uzman olan bir kimse aracılığıyla uzlaştırılmasına gayret edilmesini öngörmüş bulunmaktadır. Bu bağlamda grev öncesinde tarafları uzlaştırma gayretlerinin yerinde olduğu muhakkaktır. Ancak tarafların bu gayretlere

daha fazla önem vermesi ve güven telakki etmesinin sağlanması gerekir. Bu itibarla arabuluculuk kurumunun tek kişinin gayret ettiği bir olgudan ziyade bir kurul halinde hareket etmesi ve şahıstan ziyade devletin bir kurumunun burada aracı olması daha etkili olacaktır. Ayrıca tarafların arabulucu seçme hususunda mevcut düzenlemelerin ötesinde daha fazla olanaklarının olması resim arabulucu listesi dışından birini seçebilmeleri, bu sistemin faydalı olması hususunda katkı sağlayacaktır. Olağan ya da olağanüstü arabuluculuk aşamasında tarafların üzerinde uzlaştıkları ve kabullendikleri birinin bu süreçte her iki tarafı ikna etme açısından daha etkin olacağı muhakkaktır.

KAYNAKÇA

- Aktay, N. (2009). “Türk İş Hukukunda Resmi Arabuluculuk Müessesesi ve Bazı Öngörüler”, *Mess Sicil İş Hukuku Dergisi*, Haziran 2009, 130-135.
- Akyiğit, E. (2014). *İş Hukuku*, 10.Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Akyiğit, E. (2020). *Toplu İş Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Alpagut, G. (2002). *Toplu İş Sözleşmesinde İşlem Temelinin Çökmesi*. İstanbul: Kansu Matbaacılık.
- Aşçı, M.S. (2019). “Zorunlu Arabuluculuk Uygulamasının Olumlu ve Olumsuz Yönleri”. *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.2, 80-91.
- Bedük, M.N. (2009). *Toplu İş Hukukunda Resmi Arabuluculuk Uygulaması (Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri)*. *Legal İş H. Ve SGHK Dergisi*, S.24, 1349-1426.
- Canbolat, T. (2013). “6356 Sayılı Kanunda Barışçıl Çözüm Yolu Olarak Arabuluculuk”. *Çalışma ve Toplum*, 2013/4. 247-273.
- Çelik, N., Caniklioğlu, N., Canbolat, T., *İş Hukuku Dersleri*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Demirbilek, T. (1996). *Toplu Pazarlığın Davranışsal Boyutu*. İzmir: Basisen Eğitim ve Kültür Yayınları:28.
- Ekmekçi, Ö. (1996). *Toplu İş Sözleşmesiyle Düzenleme Yetkisi*. İstanbul: Yılmaz Matbaacılık.
- Ekmekçi, Ö. (2018). *Toplu İş Hukuku Dersleri*. İstanbul: Onikilevha Yayıncılık.
- Güler, Ş. (2016). “Toplu İş Uyuşmazlıklarının Barışçı Yollarla Çözümünde Arabulucu, Görevli Makam ve Yetkili İşçi Sendikasının Fonksiyonları”. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi* © Cilt: 5, Yıl: 5, Sayı: 13 (2016/3), 26-47.
- Günay, C.İ. (2020). *İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Kutal, M. (1987). “Türk Toplu İş Hukukunda Barışçı Çözüm Yollar”. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C. 43, Prof. Dr. S. F. Ülgener'e Armağan, 295-322.
- Narmanlıoğlu, Ü. *İş Hukuku II Toplu İş İlişkileri*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Sümer, H.H. (2017). *İş Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tuncay, A.C., Kutsal, B.S. (2016). *Toplu İş Hukuku*. 5.Bası. İstanbul: Beta Yayıncılık

YOLSUZLUĞUN İDARİ VE TOPLUMSAL YAPILAR ÜZERİNDE ETKİLERİ

Muhittin IŞIK*

Özet

Yolsuzluk olgusunun idari ve toplumsal yapıları dejenere ettiği ya da toplumun ve idarenin yapısını bozduğu tarihsel süreçte tüm yönetimlerde dile getirilmiştir. Bu bağlamda birçok düzenlenmeye gidilmiş ve tedbirler de alınmıştır. Ancak farklı şekillerde kendini gösteren yolsuzluk olgusu maddi ve manevi birçok denetim mekanizmasını gerektirmektedir. Yolsuzluk sadece idare üzerinde değil, toplumsal yapıları da etkilemekte ve yolsuzluk üzerinde kurulan bir kültürel yapıyı tetiklemektedir. Yolsuzluğu yok etmek çok güç olsa da en aza indirmek mümkündür. Bu çalışma, etik değerlerin ve yönetim ilkelerinin (şeffaflık, hesap verebilirlik, katılımcılık, etkinlik, eşitlik, hukukun üstünlüğü vb.) yolsuzluğun çözümünde etkin bir rol oynayacağını vurgulamaya çalışmaktadır. Yolsuzluk gerek Türkiye’de gerekse diğer ülkelerde son derece önemli bir problem alanı teşkil etmesine rağmen çözüme yönelik araştırmalar yetersiz kalmaktadır. Bu çalışma, literatürdeki söz konusu eksikliği büyük ölçüde giderme iddiasındadır.

Anahtar Kelimeler: Yolsuzluk, Yolsuzlukla Mücadele, Etik, Yönetişim, Yolsuzluk Algı Endeksleri.

EFFECTS OF CORRUPTION ON ADMINISTRATIVE AND SOCIAL STRUCTURES

Abstract

It has been expressed in all administrations in the historical process that the phenomenon of corruption degenerates administrative and social structures or disrupts the structure of society and administration. In this context, many edits have been taken and measures have been taken. However, the phenomenon of corruption, which presents itself in different ways, requires many mechanisms of control, both material and spiritual. Corruption affects not only the administration but also social structures and triggers a cultural structure built on corruption. While it is very difficult to eradicate corruption, it is possible to minimize it. This study tries to emphasize that ethical values and principles of governance (transparency, accountability, participation, efficiency, equality, rule of law etc.) will play an active role in the solution of corruption. Although corruption is an extremely important problem area both in Turkey and in other countries, research into the solution is inadequate. This study claims to make up for this deficiency in the literature to a large extent.

Keywords: Corruption, Anti-Corruption, Ethics, Governance, Corruption Perception Indices.

* Doktora Öğrencisi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, muhittin.isik.kou@hotmail.com

GİRİŞ

Az veya çok bütün devletlerin gündemini meşgul eden yolsuzluk gerek kalkınmanın gerek serbest piyasanın önündeki en büyük engellerden biri olduğundan hükümetlerin ve ulus ötesi kurumların yoğun ilgi alanlarından birini teşkil etmektedir. Ekonomilerin dejenere olmasına neden olan yolsuzluk kıt kaynakların israfına yol açmaktadır. Yapılan ampirik çalışmalar yolsuzluk arttıkça kalkınma düzeyi ve hızının düştüğünü ortaya koymaktadır (Yıldırım, 2019: 120-121). 1990'lı yıllardan itibaren yolsuzlukların büyümenin ve kalkınmanın önünde ciddi bir engel teşkil ettiği anlaşılmaya başlanmıştır. Küreselleşmenin de etkileriyle birlikte yolsuzluk ulusal boyuttan çıkarak uluslararası bir sorun haline gelmiştir. Bu bağlamda, uluslararası örgütler, ancak 1990'lı yıllarda yolsuzlukla mücadeleyi gündemlerine alabilmişlerdir. Kendilerine ciddi zarar veren yolsuzluk olgusunu önemseyen ve yolsuzlukla mücadele ederek üstesinden gelmeye çalışan ülkelerin yanı sıra ülkesinin her alanına sirayet eden yolsuzluğu kabullenerek toplum nazarında da normalleştirerek yaşamaya başlamış ve daha da kötüsü yolsuzluklara alışmış ülkeler de mevcuttur (İşler ve Tutar, 2020: 31). Türkiye'de ise özellikle 2000'li yıllardan itibaren yolsuzluklarla mücadele konusunda ciddi adımlar atılmış, birçok uluslararası örgüt ve sözleşmeye taraf olunmuştur.

3 Kasım 2002 seçimlerinden birinci parti olarak çıkan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti), "3Y" (Yolsuzluk-Yoksulluk-Yasaklar) ile mücadele vaadinde bulunmuştu (Işık, 2019: 123). Bu çalışmada yasaklara değinilmeyecek, yolsuzluk ve yoksulluk ilişkisi üzerinde durulacaktır.

Yolsuzluk olgusu ele alınan çalışmada şu sorulara yanıt aranmaktadır: Yolsuzluk nedir? Gerçek ve tüzel kişiler neden yolsuzluğa başvururlar?

Türkiye’de yolsuzluklar hangi şekillerde karşımıza çıkmaktadır? Yolsuzluk olgusunun sosyal yaşantıya ne tür etkileri olmaktadır? Türkiye’de yolsuzlukla mücadelede hangi stratejiler izlenmiştir? Yolsuzlukla etkin mücadelede etik ve yeni yönetim anlayışının rolü nedir? Geçmişten günümüze uzanan süreçte Türkiye’nin yolsuzluk algı endekslerindeki yeri nasıl bir seyir izlemiştir?

1. Yolsuzluğun Tanımlanması

Yolsuzluk denilince akla öncelikle rüşvet, torpil, zimmete para geçirme gibi sözcükler gelse de yolsuzluk, muğlak ve çeşitli şekillerde meydana gelen bir hadisedir (Hamidov, 2016: 4). Yolsuzluğu tanımlamaya ilişkin pek çok tanım yapılmışsa da bu tanımlardan hiçbiri genel manada kabul görmemiş (Aktan, 2002: 168), yapılan tanımların her birinin eksik kalan bir yönü olmuştur (Tanzi, 2001: 115). Özsemerci’ye göre yolsuzluk, kamu gücünün kişisel menfaatler için kötüye kullanılması şeklinde ifade edilebilir. Bu tanım yolsuzluğun en basit ve en yaygın tanımını teşkil etmektedir. Dahası, Dünya Bankası da bu tanımı kabul edip kullanmaktadır (2002: 9). Dünya Bankası’nın tanımına göre yolsuzluk, kamu sektörü ile özel sektörün ilişkisinden doğmaktadır. Bu bağlamda yolsuzluğun meydana gelmesi için iki husus gerekmektedir: Yetkinin kötüye kullanılması ve çıkar ilişkisi. Başka bir tanıma göre yolsuzluk, kamu kaynaklarının kamusal olmayan gayeler uğruna kullanılmasıdır (Al, 2005: 140). Uluslararası Saydamlık Örgütü’ne göre yolsuzluk, emanet edilmiş yetkinin özel menfaat uğruna kullanılmasıdır. Örgüt, kamu sektörünün yanı sıra özel sektörü de yolsuzluk kapsamına almaktadır (Pustu, 2011: 74). Çulpan’a göre yolsuzluk, kamu personelinin yapmaması gereken işlemleri yapmakta ısrar etmesi, yani yapmaları, yapması gereken işlemleri ise hızlandırması karşılığı menfaat sağlamasıdır (1980: 34). Kamu Yönetimi Sözlüğü’nde ise yolsuzluk,

yoluna yordamına göre yapılmayan kural dışı uygunsuz, usulsüz iş ve eylemler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Bozkurt vd. 1988: 264). Berkman'a göre yolsuzluk, kamu personellerinin kendilerine tanınan yetkileri maddi ve gayri maddi menfaatler uğruna yasal prosedürleri ihlal edecek şekilde kullanmalarıdır (1983: 16). Korkusuz'a göre yolsuzluk, kamu kaynaklarının kötü niyete dayalı olarak ve kasten yerli yerinde ve rasyonel bir şekilde kullanılmaması; başka bir anlatımla, bütün toplumun yararına ayrılmış kamu kaynaklarının toplumsal yarar amacından sıyrılarak kişisel amaçlar doğrultusunda kullanılmasıdır (2000: 80). Yavuzyiğit'e göre yolsuzluk, rüşvet gibi maddi bir kazanç için ya da iltimas gibi para dışı özel maksatlara yönelik kamusal yetkinin illegal kullanımını içeren iş ve eylemlerdir (1996: 16).

Yolsuzluğu ne şekilde tanımlarsak tanımlayalım tüm tanımlarda üç unsur şiddetle vurgulanmaktadır. Bunlardan ilki, yetkili birinin veya kamu görevlisinin varlığı; ikincisi, yetkinin kural dışı veya kurallara aykırı bir şekilde kullanılması; üçüncüsü, yolsuzluğun olmazsa olmazı çıkar sağlanması unsurudur. Bazı yazarlar bu unsurlara dördüncü bir unsur olarak "gizlilik" unsurunu da ilave etmektedirler. Türkiye'de yolsuzluk vakaları irdelendiğinde yolsuzluk olgusu hadiselerinde uygulamaların yasalara aykırı olma şeklinde değil de daha çok yasal sapsmalar vasıtasıyla interaktif çıkar alışverişinin gerçekleştirildiği gözlenmektedir (Özsemerci, 2002: 11).

2. Yolsuzluğun Nedenleri

MS 1020-1086 yılları arasında yaşayan Çinli düşünür Wang An Shih'e göre; yolsuzluğun temeli, insanların ve yasaların kötülüğüne dayanır. Wang, insanoğlunu; yüksek ahlaklı ve düşük ahlaklı olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Ona göre tehlike, düşük ahlaklıların devletin başına gelmesidir (Khondker, 2004: 9'den aktaran, Arıkan, 2017: 38). Öte

yandan, bireylerin devlet içerisinde büyük bir güç kazanabilmek amacıyla yolsuzluk yaptıkları iddia edilmektedir (Türkdönmez, 2019: 4). Başka bir ifadeyle, yolsuzluk olgusu güçten doğmakta ve bu gücün oluşmasına yolsuzluğa müsaade eden hükümet yetkilileri neden olmaktadır (Moavia, 2016: 3).

Yolsuzluk tek bir faktörle izah edilemeyecek düzeyde kompleks bir yapıya sahiptir. Söz konusu kompleks yapıyı açıklamak için geliştirilen, yolsuzluğu teşvik edici faktörler; doğrudan faktörler (hukuki düzenlemeler ve izinler, vergileme yapısı, harcama kararları, piyasa fiyatının altında mal ve hizmet sunumu gibi) ve dolaylı faktörler (bürokrasinin niteliği, kamu sektörü ücret düzeyi, ceza sistemi gibi) olmak üzere iki ana başlıkta ele alınabilir (Giray, 2005: 111). Artan yolsuzluk hadiselerinin; kamu yönetiminin örgütlenme ve işleyişinden, toplumdaki ahlaki bozulmadan, denetim eksikliğinden veya yaygın geleneklerden kaynaklandığı ileri sürülmektedir (Köseoğlu vd. 2005: 143). Türkiye’de kamu yönetiminde gerek örgütlenme gerekse faaliyetler açısından *gizlilik* esasının egemen olduğu görülmektedir. “Devlet sırrı” ifadesi yönetimin önemli bir ilkesidir ve bunu belirleme yetkisi yine yönetimindedir. Kaldı ki sır kavramının çerçevesi de mutlak surette belirlenmemiştir. Kamu hizmetini yerine getirenlerin aynı zamanda sır kavramının çerçevesini belirlemeleri hem vatandaş devlet karşısında zayıf konuma düşürmekte hem de hukuka aykırı faaliyetlerin vuku bulmasına uygun ortamı hazırlamaktadır (Arslan, 2010: 177). Başka bir ifadeyle, yönetimde “gizlilik” ve “dışa kapalılık” kurum içindeki yolsuzlukların saklanması zemin hazırlamakta ve vatandaşları bürokrasi karşısında savunmasız ve güçsüz duruma sokmaktadır. Bundan dolayı birçok siyasal ve yönetsel yolsuzluk çeşidinin (rüşvet, zimmet vb.) gizli olarak gerçekleştiği dikkate alınır, sınırları ve kapsamı

belirlenmemiş bir gizlilik prensibinin yolsuzluklara ve yozlaşmaya nasıl elverişli bir ortam teşkil ettiği ortaya çıkmaktadır (Çevikbaş, 2006: 275). Öte yandan küreselleşme sürecinin önemli sac ayaklarından birini teşkil eden özelleştirmenin uygulamaya geçirilmesiyle yolsuzlukların düzeyinde artış görülmüştür. Bu durum daha çok ihale alım süreciyle ilintili olmuştur (Şahin, 2012: 131).

Yolsuzluğun nedenlerini; yönetsel nedenler, ekonomik nedenler ve sosyal nedenler olarak üç ana başlık altında inceleyebiliriz. *Yönetsel nedenler*; bürokratik nedenler, idari usulün yetersizliği, kamusal istihdam sorunları, şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi mekanizmaların yetersizliği, kamusal denetim sorunları ve adli sistemden kaynaklanan sorunlardan oluşmaktadır. *Ekonomik nedenler*, daha çok devletin ekonomideki görünürlüğü, kayıt dışı ekonomi, gelir farklılıkları ve medya-ticaret ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Son olarak, *sosyal nedenler* ise; geleneksel yapıların kuvvetli olması, eğitim sisteminin noksanlığı, vatandaşlık ve hak arama bilincinin yerleşmemiş olması, sivil toplumun yetersizliği ve pejoratif toplumsal algılamalardan oluşmaktadır (Tarhan vd., 2006: 50).

Genel geçer kabul edilen görüşe göre, bürokrasinin oluşmasında en büyük rol insan ve çevreye aittir. Bu yüzden yozlaşma sorunsalına sebep olan etkenlerin başında insan ve çevre gelmektedir. Bu bağlamda yozlaşma ile bürokrasi arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur (Özer, 2000: 83). Yolsuzluk faaliyetlerinin büyük olasılıkla, kamu personeline çok düşük ücretler ödendiğinde ortaya çıkacağı beklenebilir ve çok defa da kamu personelinin ailelerini geçindirebilmek için rüşvet toplama yoluna başvurması ile ortaya çıktığı da ifade edilebilir (Meriç, 2004: 75). Öte yandan, bir ülkenin hukuk sistemindeki belirsizlik ve boşluklar da siyasal yozlaşmaya ortam hazırlar. Örneğin, yasalarda alenen

cezalandırılmayan veya kanunda yer almakla beraber cezai yaptırım suçu caydırıcı mahiyette olmayan politik yozlaşma çeşitleri yaygınlık gösterebilir (Aktan, 2002: 152). Dahası toplumda kaynak ve fırsatların eşit bir şekilde dağıtılmamış olması ve eşit olmayan dağıtım şeklinin sürekliliğini sağlamak maksadıyla kontrol kurumlarının ortaya çıkması siyasal ya da yönetsel yolsuzluğun temel sebebini teşkil etmektedir (Şaylan, 1975: 84).

3. Yolsuzluğun Türleri

Toplumun yapısından kaynaklanan karmaşıklık yolsuzluk türlerini ve boyutunu etkilemektedir. Geleneksel toplumlarda yolsuzluk türleri daha az ve basit olmasına rağmen modern toplumlarda yolsuzluk olgusu daha büyük boyutlu olup daha sofistikedir. Bilhassa teknolojik gelişmeler hem yolsuzlukların sahasını genişletmekte hem de kamuoyuna yansımalarına vesile olup gündemde kalmasını sağlamaktadır (Al, 2005: 140).

Yolsuzluk türlerini iki ana başlık halinde sınıflandırabiliriz. Birincisi, doğrudan cezai yaptırıma bağlanan yolsuzluk türleridir. Bu yolsuzluklar: Rüşvet, zimmet, irtikap, dolandırıcılık, kara para aklanması, emniyeti suiistimal, içerden öğrenenlerin ticareti (insider trading) olarak sıralanabilir. Bu yolsuzluk türlerinin tamamının müeyyidesi Türk Ceza Kanunu'nun ilgili hükümlerinde yer almaktadır. İkincisi, dolaylı olarak cezai yaptırıma bağlanan veya suç sayılmayan yolsuzluk türleridir. Bunlar: Rant kollama, lobicilik, oy ticareti, kayırmacılık ve diğer yolsuzluklardan oluşmaktadır (Tarhan vd. 2006: 27-31). Yolsuzluk türleri, suçun işlenmesine yol açan, başka bir ifadeyle karşılığında elde edilen ya da edilecek olan kazanımlar çerçevesinde de ele alınabilmektedir (Arıkan, 2017: 29).

Nitekim Özsemerci, yolsuzluk türlerini ikiye ayırmaktadır. Birincisi, siyasal yolsuzluktur. İkincisi, yönetsel yolsuzluklardır. Yönetsel

yolsuzlukları da maddi çıkar karşılığı ile yapılan yolsuzluklar (rüşvet, haraç, rant kollama, zimmet... vb.) ve maddi olmayan çıkar karşılığı yolsuzluklar (kayırmacılık, patronaj, oy ticareti, lobicilik... vb.) olarak iki grupta sınıflandırmak mümkündür (2002: 16-28). Çoğu zaman ise; siyasal, yönetsel ve ekonomik yolsuzluklar iç içe geçebilmektedir. Bu durumda gerçekleşen eylemin hangi sınıflamaya dahil edileceği konusunda zorluklarla karşılaşmaktadır. Yolsuzluk türlerinin kesin bir biçimde ayrıma tabi tutulamaması sorunsalı uluslararası belgelerdeki yolsuzluk tasniflerinde karşımıza çıkmaktadır (Özçentik, 2014: 8-9). Bizce yolsuzlukların iç içe geçme durumu ve bu durumda gerçekleşecek eylemin hangi sınıflandırmaya dahil edileceği sorunu “organize yolsuzluk” kavramıyla aşılabilir.

Öte yandan bazı çalışmalarda; “küçük” ve “büyük” olmak üzere iki yolsuzluk türüne de rastlanılmaktadır. Küçük yolsuzluk, küçük boyutta yapılan, miktar olarak daha düşük olan yolsuzluk türüdür. Büyük yolsuzluk ise, küçük yolsuzluğa görece daha az sayıda ancak daha yüksek miktarda olan yolsuzluk çeşididir (Göktaş, 2009: 21). Yani, yolsuzluklar dereceleri itibariyle de sınıflandırılabilir. Bir kamu personelinin yetkili olduğu küçük bir işlemi daha ivedi yapmak için aldığı görece küçük bir bedel küçük yolsuzluğa örnekken; uluslararası bir ihalede önceden ihaleyi verecek şahıslara gerekli rüşvet mahiyetindeki ödemeler yapıldıktan sonra, ödemeyi yapan firma lehine şartnamelerin hazırlanması ve neticede ihalenin de muhatap firmaya verilmesi büyük yolsuzluk örneğidir (Ağca, 2008: 44). Yolsuzluğun tasnifi farklı şekillerde olsa da hepsinde ortak olan unsur, yolsuzluğa taraf olanların maddi veya manevi haksız kazançlar elde etmeleridir (Berksoy ve Yıldırım, 2017: 7).

4. Yolsuzluğun Etkileri ve Zararları

Genel görüşe göre yolsuzluk, sistem ve toplum üzerinde olumsuz bir etki bırakır; ancak kimi yazarlar rüşvet ve yolsuzluğun bilhassa ekonomideki olumlu tarafına vurgu yapmaktadır. Onlara göre, piyasanın sınırlı, hantal, mevzuatın ağır olduğu hallerde rüşvet ve yolsuzluk ekonominin yanı sıra sisteme katkı sağlayabilmektedir (Al, 2005: 241). Yolsuzluk, devlet ve sivil toplum düzeyinde devletlere ziyadesiyle zarar veren ve ekonomik şartları, iç politik dengeleri ve toplumun iç huzurunu negatif yönde etkileyen bir olgudur. Bu çerçevede ele alındığında yolsuzluk olgusu, doğru işleyen demokrasiler kurgulamaya engel oluşturmaktadır. Yolsuzluğun kalıcı bir duruma geldiği ülkeler siyasi, iktisadi ve kültürel olarak evrensel değerlerin gerisinde kalmanın yanı sıra, ilişki içinde oldukları diğer ülkeleri de pejoratif etkileyebilmektedir (Kayrak, 2006: 89).

Kamu hizmetlerinden rüşvet verenlerin veya tanıdıkları olanların ayrıcalıklı muameleleri, kamu politikalarının şahsi menfaatler doğrultusunda evrilmesi gibi uygulamalar; kamu yararı, eşitlik, haktanırlık gibi toplumsal devlet prensiplerinin sözde kalmasına, vatandaşların düzeni yozlaşmış olarak görmelerine, idareye güven duymamalarına, devlete karşı saygılarının azalmasına neden olmaktadır. Bu tarz olumsuz durumlar, politik krizler ve kaos için uygun bir zemin oluşturmaktadır. Yolsuzluk olgusunun yaygınlaşmasıyla hükümetlerin yanı sıra siyasi sistemlerin de ömrü bitebilmektedir. Kamu yöneticileri ise “işleri düzeltmek bana mı kaldı” gibi olumsuz söylemlere yönelmekte, hatta bazıları da yolsuzluk sürecine iştirak edip “payını” almayı tercih etmektedir. Kamu örgütünde kısır döngünün doğmasıyla hizmetlerin verimli bir şekilde icra edilmesi güçleşmektedir (Berkman, 1988b: 76).

Yolsuzluklara yalnızca kamu sektöründe rastlanılmamaktadır. Aynı zamanda iktisadın tüm sektörlerinde kayıt dışı ekonomiden tüketicinin yanıltılmasına dek farklı türde hukuk dışı ve ahlak dışı davranış ve eylemlere rastlanılmaktadır. Bu bağlamda yolsuzluk olgusu, ticari ahlakı ve gelir dağılımını zedelemektedir. Örneğin, dürüst esnaf ya da tüccar; vergi kaçırın, sigortasız işçi çalıştıran, tüketici haklarını çiğneyenler karşısında rekabet gücünü muhafaza edemez, bir süre sonra ya iflas eder ya da gerekli geliri temin edemediğinden ticareti bırakır (Gültekin, 2015: 409). Yolsuzluk iktisadi bağlamda keyfi ve aşırı miktarda tahsil edilen vergiye benzetilmektedir. Yolsuzluğun etkilerinden biri olan kamu kaynaklarının daha yüksek maliyetle etkin olmayan alanlara aktarılması bütçe açıklarının büyümesine, vergi yükünün artmasına, sermayenin ülke dışına ötelenmesine ve böylelikle güven ikliminin yok olmasına sebep olmaktadır (Çağlar, 2007: 23).

Özsemerci (2002: 81-83) yolsuzluğun zararlarını şu şekilde sıralamaktadır:

- Yolsuzluk, yönetimin yozlaşmasına sebep olur. Bunun sonucu olarak adalet, eşitlik gibi toplumu ve devleti ayakta tutan ilkeler zedelenirken halk, yönetime ve düzene karşı güvenini kaybeder. Bu da beraberinde kriz ve kaosu getirmektedir.
- Yolsuzluk, kamu yönetiminin bozulmasına neden olur. Bu durum bürokratik yozlaşmaya sebep olmakta ve kamu görevlerinin özel çıkarlara eğilimine davetiye çıkarmaktadır.
- Yolsuzluk hem ekonomik kalkınmanın hem de ekonomik ve sosyal kalkınmanın önündeki en büyük engeldir. Yolsuzluktan en büyük nasibi yoksullar almaktadır. Yolsuzluk, yatırımları geciktirir, büyümeyi önler, eşitsizliği artırır, makroekonomik ve mali istikrarı yıpratır, kamu

idaresinin etkinliğini azaltır, kanunlara olan inancı yıpratır, siyasi istikrarsızlık ve toplumsal huzursuzluğa yol açabilir.

Özetle, yolsuzluğun iktisadi, sosyal ve politik manada topluma çok ağır maliyetleri söz konusudur. Yolsuzluk; devlete olan güveni sarsmakta, sosyal dayanışmayı tehlikeye düşürmekte, mal ve hizmetlerin fiyatlarını yükseltmekte, verimsiz yatırımlara neden olmakta ve kamu hizmetlerinin kalitesini düşürmektedir. Kamu yönetiminde verimsizlik, kaynak dağılımında etkinsizlik ve kaynak israfına yol açmaktadır. Yolsuzluk, ekonomik kalkınmanın önündeki en büyük engellerden biri olarak görülmektedir (Oral, 2011: 164). Son olarak, yolsuzluğun pejoratif yansımaları; hukuk sistemi, mülkiyet hakları, banka ve kredi sahaları gibi toplumsal intizamı teşkil eden normlara olan güvenin zedelenmesi, iktisadi ve toplumsal ilerlemenin engellenmesi olarak ifade edilebilir (Özçentik, 2014: 24).

5. Yolsuzlukla Mücadele

Yolsuzlukla mücadele çabaları, yolsuzluk kavramının ortaya çıkışı kadar eski olsa da yolsuzluk olgusu değişen ve gelişen devlet anlayışları ve kamu yönetimi sistemleri içinde yaygın olarak kendine yer bulabilmiştir (Kayrak, 2006: 88). Yolsuzluklarla mücadelede kamu yönetiminde yeniden yapılanma ve iyileştirme çabaları lüzumlu olmakla birlikte yeterli değildir; çünkü yolsuzlukla mücadele kompleks, kapsamlı ve zaman alıcı bir süreçtir (Emek ve Acar, 2008: 65). Yolsuzlukla mücadelede çözüm adına isabetli adımların atılması için yolsuzluğun nedenlerinin iyi analiz edilmesi gerekmektedir (Uğur, 2012: 305). İktisadi, sosyal ve politik hayatı olumsuz etkileyen yolsuzluğun yaygınlaşması, dikkatleri yolsuzluğu bertaraf edici veya azaltıcı tedbirlere sevk etmiştir. Yolsuzlukla mücadelede mikro tedbirlerin

yanında makro düzeyde tedbirlere de gereksinim vardır (Giray, 2005: 132).

Yolsuzlukla uluslararası düzeyde etkin bir şekilde mücadele eden kuruluşlar arasında; Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı, Uluslararası Saydamlık Örgütü ve Avrupa Birliği yer almaktadır. Adı geçen kuruluşlar yolsuzlukla mücadeleye ilişkin sözleşmeler yapmakta, prensipler geliştirmekte ve böylelikle uluslararası kamuoyu oluşturulmasına vesile olmaktadır (Karakas ve Çak, 2007: 79). Öte yandan, Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu (GRECO), Avrupa Sahtecilikle Mücadele Ofisi (OLAF), Mali Eylem Görev Grubu (FATF), Uluslararası Saydamlık Örgütü (TI), Uluslararası Suç Önleme Merkezi (CICP), Güneydoğu Avrupa Yolsuzlukla Mücadele Girişimi İstikrar Paketi (SPAI), Yolsuzlukla Mücadele Ağı (ACN), Asya-Pasifik Ülkeleri Yolsuzlukla Mücadele İnisiyatifi yolsuzlukla doğrudan mücadele eden uluslararası örgütler ve birimlerken; İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı Yolsuzlukla Mücadele Birimi, Asya Kalkınma Bankası Yolsuzlukla Mücadele Birimi, Dünya Bankası Yolsuzlukla Mücadele Bilgi Merkezi, Yolsuzluğa Karşı Parlamenterler Global Organizasyonu, Uluslararası Ticaret Odası Yolsuzlukla Mücadele Komisyonu, Uluslararası Kriminal Polis Teşkilatı Yolsuzlukla İlgili Uzmanlar Grubu, Amerikan Demokrasi Merkezi, Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Kuruluşu, Uluslararası Para Fonu, Uluslararası Yüksek Denetim Kurumları Teşkilatı, Amerikan Devletleri Örgütü, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) yolsuzlukla dolaylı olarak mücadele eden uluslararası örgütler ve birimlerdir (Özbaran, 2003: 19-33). Türkiye’de ise; Sayıştay Başkanlığı, Kamu Görevlileri Etik Kurulu, Kamu Denetçiliği Kurulu, Devlet Denetleme Kurulu, Mali Suçları

Araştırma Kurulu yolsuzlukla mücadelede rol oynayan kurumlardır (Topkaya, 2014: 132). Berkman'a göre (2010: 88-89), Türkiye'de yolsuzlukla mücadelede etkili sonuçların alınabilmesi için; Toplumsal Saydamlık Hareketi Derneği, Beyaz Nokta Gelişim Vakfı, Yolsuzlukla Mücadele Derneği, Türkiye Kurumsal Yönetim Derneği, Toplumsal Etik Derneği, İktisadi Girişim ve İş Ahlakı Derneği, Türkiye Etik Değerler Merkezi, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği, Türkiye Genç İşadamları Derneği, Türkiye Sosyal Etüdler ve Ekonomik Araştırmalar Vakfı, Türkiye Ekonomik Politikaları Araştırma Vakfı, Türkiye Kalite Derneği, Türkiye Personel Yönetimi Derneği gibi kuruluşların devreye sokulması gerekmektedir.

Son yıllarda Türkiye'de yolsuzlukla mücadele bağlamında IMF ile yürütülen stand-by anlaşması ve AB'ye uyum çalışmaları çerçevesinde yasal ve idari düzenlemeler yapılmıştır. Bu konudaki gelişmeleri şu şekilde sıralayabiliriz (Güran ve Tosun, 2003: 163):

- Kamu İhale Yasası çıkarıldı,
- Sayıştay Kanunu'nda değişikliklere gidildi,
- TBMM Yolsuzlukları Araştırma Komisyonu oluşturuldu,
- Avrupa Konseyi Yolsuzluklarla Mücadele Medeni Hukuk Sözleşmesi ve Avrupa Konseyi Yolsuzluklarla Mücadeleye İlişkin Ceza Hukuku Sözleşmesi kabul edildi,
- 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Yasası çıkarıldı.

Yukarıdaki yasal düzenlemeler, ceza hukuku araçları, denetleyici kurum ve kuruluşlar ve uluslararası işbirliği göz önüne alınırsa, Türkiye'deki yolsuzluk sorunsalının yolsuzlukla mücadele araç-gereçlerinin noksanlığından çok, bunların gerektiği gibi etkili, kararlı ve koordineli bir biçimde kullanılmamasından kaynaklandığı ileri sürülebilir (Uğur, 2012: 333).

5.1. Yolsuzlukla Mücadelede Etiğin Rolü

Yunanca “töre”, “karakter” ve “alışkanlık” anlamındaki “*ethos*” kelimesinden türetilmiş bir kavram olan (Eryılmaz, 2018: 416) etik, insanlara ve topluma neyin yapılıp neyin yapılmaması gerektiğini anlatan bir felsefedir. Bu felsefe, kendi içerisinde dört değer barındırmaktadır: Ödevler, prensipler, erdemler, toplumsal menfaatler (Mammadova, 2015: 3).

Kamu yönetiminde etiğin yaygın bir şekilde dile getirilmeye başlamasının 1980'lere rastladığı ifade edilmektedir. Bu yılların hemen öncesinde yaşanan ekonomik krizin ardından kamu hizmeti ve kamu örgütleri etraflıca incelenerek kamu hizmeti ve kamu sektörünün verimsiz olduğu saptanmış, bu da kamu yönetiminde etkinliğin sağlanması için bir dizi çözümler geliştirilmesine vesile olmuştur. Bu süreçte önerilen çözümlerden biri de kamu yönetiminin etik ilkeler uyarınca yeniden yapılandırılması olmuştur (Görmez vd. 2009: 4). Kamu yönetiminde etik, kamu yöneticilerinin gerek karar alırken gerekse kamu hizmetlerini yürütürken riayet etmeleri gereken tarafsızlık, eşitlik, dürüstlük, sosyal adalet, şeffaflık, hesap verebilirlik, menfaat çatışmasından kaçınma, kamu yararını gözetme gibi bir dizi ahlaki prensip ve değerler bütünüdür (Eryılmaz, 2018: 416-417).

Kamu yönetiminde etik davranışı etkileyen unsurlar şunlardır (TÜSİAD, 2005: 28):

- Kamu görevlilerinin sınırlı kaynaklarla çalışmaları,
- Vatandaşların talepleri,
- Kamu yönetiminde takdir yetkisi kullanımı,
- Değişen toplumsal normlar,
- Değişen uluslararası normlar,

- Kamu yönetiminde hesap verebilirlik,
- Kamu yönetiminde saydamlık.

Etik yönetimin kalkınmanın temelini teşkil ettiği ileri sürülebilir. Bu sayede; verimlilik artmakta, iş barışı, adalet, çalışanlar arasındaki dayanışma duygusu, işi ve işyerini sahiplenme duygusu pekişmektedir. Etik yönetim işyeri kaynaklarının daha etkin kullanılmasına ve böylelikle ülkenin rekabet gücünün yükselmesine vesile olmaktadır. Bundan dolayı etik yönetim, ülke kaynaklarının daha verimli ve etkin kullanımı vasıtasıyla iktisadi kalkınmaya önayak olmakta ve iktisadi kalkınma da fakirliğin minimize edilmesi için lüzumlu bulunmaktadır. Ne var ki, bir toplumdaki yoksulluk sadece iktisadi kalkınma ile aşılamaz, aynı zamanda ekonomik kaynakların bireyler arasında adil, dengeli ve eşit dağıtılması da elzemdir. Bunu gerçekleştirmenin yolu, yolsuzluğun önlenmesinden geçmektedir. Dahası, yoksulluk ve yolsuzluk arasında illiyet bağı bulunmaktadır. Her ikisi ile de etik ilkeler doğrultusunda mücadele edilmelidir. Kamu ya da özel sektörde her etik dışı durum, kayıt dışı ekonomi, kara para ekonomisi, vergi dışı kamu ekonomisi vb. isimlerle nitelendirilen haksız kaynak paylaşımına neden olur. Etik dışı eylemler, etik yönetim prensiplerinde yozlaşmaya, kamunun sosyal sorumluluğunun yıpranmasına, haksız rekabete sebep olur, devlet ve toplum hasar görür. Etik yönetim prensiplerinde yozlaşma ise; haksızlığa, eşitsizliğe, huzursuzluğa ve verimsizliğe neden olur. Dahası, etik dışı eylemler kamu gelirlerinin azalmasına ve etkisizleşmesine sebep olur (Gültekin, 2015: 414-415).

Kamu yönetiminde etik ilkelerinin yerleştirilmesi gerekliliği, yalnızca kamu güveninin temin edilmesi gayesine hizmet etmemektedir. Toplumun yeniden yapılandırılması sürecinde adalet, eşitlik, dayanışma gibi prensipler toplumsal etiğin içinde değerlendirilmelidir. Etik ilkeleri

referans alan bir kamu yönetimi, vatandaşların devlete olan güvenini artırır. Bu durum, toplumsal dayanışma ortamını güçlendirir. Kamu yönetiminde etik, demokratik devlet açısından hayati önemdedir. Dürüst, güvenilir ve adil bir kamu hizmeti hem kamuya olan güveni artırır hem de iş dünyası için uygun bir alan oluşturur. Böylelikle, piyasaların iyi işlenmesine ve ekonomik gelişmeye katkıda bulunmaktadır. Bunun yanı sıra kamu güveni, adaletli ve erdemli toplumsal bir hayat için önkoşullardan birini teşkil etmektedir (TÜSİAD, 2005: 81).

Türkiye’de etik yönetimine dair temel düzenlemenin 25.05.2004 tarih ve 5176 sayılı *Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması Hakkındaki Kanun* ile başlamış olduğu ileri sürülebilir. Kanunun hükümleri; Cumhurbaşkanı, TBMM üyeleri, Bakanlar, Türk Silahlı Kuvvetleri ve yargı mensupları ile üniversiteler hariç, bütün kamu kurum ve kurullarında faaliyet gösterenler, yönetim ve denetim kurulu ile kurul, üst kurul başkan ve üyeleri dahil olmak üzere bütün kamu görevlilerini kapsamaktadır (Eryılmaz, 2018: 421). Kamu Görevlileri Etik Kurulu’nun görev ve yetkileri şunlardır (<http://www.etik.gov.tr>):

- Kamu görevlilerinin riayet etmeleri icap eden saydamlık, tarafsızlık, dürüstlük, hesap verebilirlik, kamu yararını gözetme gibi etik davranış prensiplerini Yönetmelikler ile belirlemek ve uygulamayı gözetmek,
- Etik davranış prensiplerinin çiğnendiği iddiasıyla re’sen veya yapılacak başvurular üzerine gerekli inceleme ve araştırmayı yaparak neticeyi muhatap makamlara bildirmek,
- Kamuda etik kültürünü yerleştirmek amacıyla çalışmalar yap(tır)mak ve bu konuda yapılacak çalışmalara katkıda bulunmak,
- 3628 sayılı Kanuna istinaden verilen mal bildirimlerini gerektiğinde incelemek,

▪ Son olarak kamu görevlilerine ilişkin hediye alma yasağının çerçevesini çizmek ve en az genel müdür veya eşiti seviyedeki üst düzey kamu görevlilerince alınan hediyelerin listesini gerektiğinde her takvim yılı sonunda bu görevlilerden istemek.

Yine 2004'te toplumsal yaşamın pek çok alanında (siyaset, eğitim, tıp, medya, çalışma hayatı, kişiler arası ilişkilerde) hızla artan etik bozulmaların, ahlaki çöküşlerin yargılanması amacıyla *Toplumsal Etik Derneği (TED)* kurulmuştur. Dernek; etik değerlerin gelişmesine zemin hazırlamak, toplumsal hayatın her alanında etik değerlerin gerekliliğine dikkat çekip bu doğrultuda bilinç uyandırmak, toplumsal yaşamda bu değerlere bireye kadar inerek uygun davranışta bulunmasını sağlayarak, bulunmayanlara toplum baskısı uygulamak, evrensel etik değerlerin ülkede gelişmesine katkıda bulunmak ve toplumsal bilinci doruğa çıkararak etik değerleri en iyi değer yapmak misyonunu taşımaktadır (www.toplumsaetik.org.tr). Benzer şekilde, 2011 yılında etik anlayışı bilincinin oluşturulması, geliştirilmesi, yaygınlaştırılmasını sağlamak, her konu ve alanda görev alacak genç etik liderlerin yetişmesine katkıda bulunmak amacıyla *Türkiye Etik Değerler Merkezi Derneği (EDMER)* kurulmuştur (www.edmer.org.tr).

Günümüzde gerek ulusal gerekse uluslararası alanda yolsuzlukla mücadele, etik değerler ve dürüstlük programlarıyla beraber anılmaya başlamıştır. Yolsuzluğun mevcut sistemlerdeki yapısal bozulmadan kaynaklandığı ve bundan dolayı her alanda etkin yönetime doğru başta yeniden yapılanma reformlarına olan gereksinim vurgulanırken, aynı zamanda etik değerlerin sisteme dahil edilmesinin nihai hedefe ulaşmada hayati öneme sahip olduğu ifade edilmektedir (Bozkurt, 2010: 45). Çünkü, yolsuzluk türlerinin büyük bir kısmı cezai müeyyideye tabi olsa da hukuki yaklaşımlar genellikle yolsuzlukla mücadelede tek başına

yeterli olmamaktadır. Bu açıdan etik bilincinin yerleştirilmesi ve etik davranış prensiplerinin yolsuzlukla mücadele bağlamında hukuki süreci tamamlama işlevi üstlenmektedir. Bundan dolayı günümüzde etik prensipler etik davranış kodlarına dönüştürülmekte ve etik prensipleri söz konusu kodlar vasıtasıyla toplumsal, mesleki ve(ya) kurumsal açıdan etkin kılınmaya çalışılmaktadır (Öcal, 2008: 26).

Son olarak, okuma-yazma oranının düşük olduğu toplumlarda yolsuzlukların daha fazla olduğu ileri sürülebilir. Buradan yola çıkarak yolsuzlukların azaltılması ve ortadan kaldırılmasında en etkin tedbirlerin başında eğitimin geldiği söylenebilir. Yolsuzluklarla mücadelede eğitim alanında yapılması gerekenler: İlköğretimden üniversiteye bütün eğitim kurumlarında ahlak eğitimi önemsenmeli, kamu kurum ve kuruluşlarında istihdam edilen tüm personellere kamusal hizmetlerde davranış kuralları konusunda seminerler verilmeli, kamu kuruluşlarında ahlak konusunda eğitim ve seminerler vermek için kurumsal yapılanmaya gidilmeli, kamu kuruluşlarında “Ahlak Bildirgesi” ismiyle bir bildirge vatandaşların görebileceği yerlere asılmalı ve personeller bu bildirgedeki prensiplere uygun davranış ve fiillerde bulunmaya gayret etmelidir (Aktan, 2002: 217).

5.2. Yolsuzlukla Mücadelede Yönetişimin Rolü

İlk olarak, yolsuzluk düzeyi ile yönetim kalitesi arasında ters yönlü bir ilişkiden bahsedilebilir. Başka bir ifadeyle yolsuzluk düzeyi arttıkça yönetim kalitesi düşmekte, yönetim kalitesi düştükçe yolsuzluk artmaktadır. Yolsuzluk boyutu yüksek olan ülkelerdeki mücadele stratejileri daha kapsayıcı holistik bir çerçevede ortaya konurken, yolsuzluk boyutunun düşük, kurumsal yönetim kalitesinin yüksek olduğu ülkelerde daha çok taktik hedeflere başvurulmaktadır (Oral, 2011: 166).

Tablo 1. Farklı Yolsuzluk Düzeyleri ve Yönetişim Kalitesine Göre Yolsuzlukla Mücadele Öncelikleri

Yolsuzluk Düzeyi	Yönetişim Kalitesi	Yolsuzlukla Mücadeledeki Öncelikler
Yüksek	Zayıf	Hukukun üstünlüğünün tesisi; kurumsal katılımın ve hesap verilebilirliğin güçlendirilmesi; yurttaş birliğinin kurulması; devlet müdahalelerinin kısıtlandırılması; iktisadi reformların hayata geçirilmesi.
Orta	Normal	İktisadi politikaların ve kamu yönetiminin reforme edilmesi ve yerelleştirilmesi.
Düşük	İyi	Yolsuzlukla mücadele kurumlarının kurulması; mali hesap verebilirliğin güçlendirilmesi; kamuoyu ve resmi bilgilendirmenin artırılması; rüşveti önleyici çabaların desteklenmesi; yüksek profilli kovuşturma mekanizmalarının oluşturulması.

Kaynak: Shah ve Schacter, 2004: 42

“Yönetim” veya “yönetmek” kavramından türetilen (Eryılmaz, 2018: 62), kökeni 16. yüzyıla kadar götürülebilen, ilk olarak Kuzey Avrupa’da sonrasında ise tüm dünyada kullanılmaya başlanan (Yüksel, 2000: 146-147) ve İngilizcedeki *governance* teriminden Türkçeye aktarılan (Güler,

2003: 94) yönetim terimi bilhassa 1990'lı yıllardan sonra kamu yönetimi literatürüne dahil olmuş ve Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, IMF ve OECD gibi uluslararası örgütlerce yayımlanan raporlarda yaygın bir şekilde kullanımından sonra çok sayıda akademik araştırma ve tartışmaların ilgi odağı olmuşsa da kavramın herkes tarafından üzerine mutabakat sağlanmış tek bir tanımından bahsetmek mümkün değildir (Sobacı, 2007: 220). Yönetişim, kamu yönetimi, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarını kapsayan karmaşık bir sistem ve bunların kendi aralarındaki ilişkiler ağı ve karşılıklı etkileşimlerini nitelemek için kullanılan bir terimdir. Başka bir anlatımla, yönetim kavramında merkezi yönetim ve yerel yönetim kuruluşlarından başka, sivil toplum kuruluşları, özel girişimciler ve kâr amacı taşımayan kuruluşlar yönetim sistemine dâhil edilmektedir (Eryılmaz, 2018: 62).

Günümüzde yönetişimin, yaygın olarak ülkelerin kaynaklarının iktisadi ve toplumsal gelişme için ne şekilde kullanılacağını belirleyen gelenekler ve kurumsal yapılar olarak da görülmeye başlandığını (Özer, 2006: 65) belirtmek gerekir. Başka bir ifadeyle, yönetim meselesi devlet faaliyetinin verimlilik ve etkinliğine dair daha detaylı sorunun bir parçası olarak görülmektedir (Yüksel, 2000: 148).

Uluslararası kuruluşlar son yıllarda iyi bir devlet yönetimine işaret etmek üzere “iyi yönetim” kavramını sıklıkla kullanmaktadırlar. Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, IMF ve OECD gibi kuruluşlar, geleneksel devlet yönetimindeki sorunların ciddi bir devlet reformu ve “iyi devlet” yaklaşımıyla ortadan kalkacağını ifade etmektedirler. Sözü edilen kuruluşların yayınladıkları raporlarda yolsuzluk ve yoksulluk gibi sorunların “iyi yönetim” sayesinde ortadan kaldırılacağı ileri sürülmektedir (Aktan, 2002: 241).

Kamu yönetiminde etik dışı eylemlerin ve yolsuzluğun engellenmesinin ilk şartı, iyi yönetişimin sağlanmasından geçmektedir. Yönetim anlayışından farklı olarak yönetişim hem vatandaşların hem de idarenin menfaatlerinin birleştiği, hak ve mesuliyetlerin hayata geçirildiği mekanizmaları, kurumları ve süreçleri içine almaktadır. İyi yönetişimin ilkeleri ise; hesap verebilirlik, şeffaflık, etkinlik, stratejik vizyon, eşitlik, hukukun üstünlüğü, cevap verebilirlik ve katılımıdır. Hesap verme mekanizmaları ve şeffaflık; kamu kaynaklarının verimli kullanılması, kamuda mali şeffaflık, performans ölçütleri gibi alt inceleme konularını barındırır. Kamuda güçlü kurumsal yönetim, şeffaflığı artırarak etik dışı davranışların denetlenmesine imkân tanımaktadır. Kamuda kurumsal yönetim, kamu politikası hedeflerinin etkin ve verimli bir şekilde uygulanmasını sağlar (TÜSİAD, 2005: 31-32).

Sobacı, yönetişimin ilk özelliği olarak şeffaf bir karar alma sürecini ifade eden saydamlık ilkesine işaret etmektedir (Sobacı, 2007: 224). Son yıllarda dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak kamu yönetimi de değişimlere uğramış, kamu yönetimine hâkim olan gizlilik ve kapalılığın yerini yönetilenlerin de yönetime aktif bir şekilde dahil olmasını sağlayan, yönetimin işlem ve eylemlerinin yönetilenlerce bilinebildiği, sorgulanabildiği saydamlığın, hesap verebilirliğin, denetimin sağlandığı şeffaf yeni bir kamu yönetimi anlayışı geliştirilmiştir. Yönetimde şeffaflık düşüncesi ve uygulamaları, bilhassa 1960'lı yıllardan itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır. ABD, Fransa gibi gelişmiş demokratik ülkelerde yönetimde şeffaflık uygulamaları çok ilerlemiş olmasına rağmen; Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde şeffaf yönetim anlayışı henüz yeni uygulama alanı bulabilmiştir (Koçak, 2010: 118). Türkiye açısından saydamlık, siyasi olmaktan çok ekonomik bir gereksinimdir.

Çünkü, Türkiye'nin ulusal kaynakları kıttır. Türkiye'de bireyler tasarrufa pek yanaşmamaktadır. Bundan ötürü kalkınma için gerekli fonlar iç ve dış borçlanma vasıtasıyla ve yüksek bir maliyetle giderilmektedir. Borçlanılan kaynakların maliyeti ise kimi zaman doğrudan kimi zaman da dolaylı olarak ama kesin surette halka yük oluşturmaktadır. Bu sebeple hesap verme mesuliyeti ve şeffaflık ülkemiz için daha çok önem kazanmaktadır (Özçentik, 2014: 48).

Türkiye'de yönetim teriminin gerek doğrudan ismiyle gerekse muhteva ettiği diğer öğelerin birbiri ardına topluca sunulduğu ilk resmî belgenin Ak Parti Hükümeti tarafından hazırlanan *Acil Eylem Planı* olduğu ifade edilmektedir (Güler, 2003: 113). 3 Ocak 2003 tarihli *58. Hükümet Acil Eylem Planı*'nda yolsuzlukla mücadeleye dair şu stratejilere yer verilmiştir (<http://ekutup.dpt.gov.tr>):

- *“Yolsuzluk Ceza Hukuku Sözleşmesi ile Yolsuzluk Hakkında Medeni Hukuk Sözleşmesi onaylanacak.*
- *Yolsuzluk ve usulsüzlük konusunda cezalar caydırıcı hale getirilecek.*
- *Görevden ayrıldıktan sonra yapılamayacak işlerle ilgili alanlar genişletilecek ve etkin bir şekilde uygulanacak.*
- *Siyasetin finansmanı şeffaf hale getirilecek.*
- *Mevzuatımızdaki “sır” kavramı yeniden belirlenecek.*
- *Yolsuzluk konusunda hükümet-kamu yönetimi-yargı-medya-sivil toplum diyalogu geliştirilecek.*
- *Kanun gerekçelerinde kanunun getireceği fayda ve maliyetler yer alacak.”*

Bu çerçevede AB Genel Sekreterliği'nde oluşturulan bir çalışma grubu teknik işbirliğine ilişkin üç alan belirlemiştir: Kamu hizmetlerine yönelik hükümlerin şeffaflık, katılım ve kalite prensipleri doğrultusunda

geliştirilmesi, yolsuzlukla mücadelede uzman birimlerin güçlendirilmesi ve bunun sürekli eğitim aracılığıyla desteklenmesi ve kamu bilincinin kuvvetlendirilmesi (Tarhan vd. 2006: 20).

Yine 2003'te Türk kamu yönetiminde açıklık ve şeffaflığın hayata geçirilmesi adına *Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun* çıkarılmasının (Akpınar, 2011: 245) yanında 2004 yılında şeffaflık, açık yönetim, hesap verebilirlik ve kamu yönetimi gibi kavramlarla yakından ilintili olan *Bilgi Edinme Hakkı Kanununun* yürürlüğe girmesi (Akyıldız, 2004: 450), 2008'de şeffaflık, dürüstlük ve hesap verebilirlik prensiplerini egemen kılma amacını taşıyan *Uluslararası Şeffaflık Derneği*'nin gönüllü çabalarla kurulması (<https://www.seffaflik.org>) ve 2009/7 sayılı genelge ile *Türkiye'de Saydamlığın Artırılması ve Yolsuzlukla Mücadelenin Güçlendirilmesi Komisyonunun* kurulması (<https://www.tbmm.gov.tr>) yönetim alanında yaşanan gelişmelere örnektir.

6. Yolsuzluk Algı Endeksleri ve Türkiye'nin Yolsuzluk Karnesi

Yolsuzluğun bir ülkedeki durumunu ele almak, farklı ülkeleri karşılaştırmak, yolsuzluğun nedenleri ve neticeleri üzerine araştırma yapmak için ilk olarak yolsuzluğu ölçebilmek gereklidir. Ne var ki, yolsuzluğu mutlak surette ortaya koyacak bir ölçüt bulmak güçtür (Bayar, 2010: 107). Esasen neyin ölçülmek istendiği bile aleni değildir. Yalnızca verilen rüşvetin miktarını ölçmek, rüşveti içermeyen birçok yolsuzluğun göz ardı edilmesine neden olacaktır. Ödenen rüşvet miktarını ölçmek yerine, yolsuzluk faaliyetlerini ölçme teşebbüsü ise görece olarak birçok önemsiz faaliyetin de hesaba katılmasını ve her birinin tanımlanmasını gerektirecektir ki bu çok da mümkün değildir. Yolsuzluğu doğrudan ölçmenin yolları olmasa da yolsuzluğun bir ülke veya kurum içindeki yaygınlığı noktasında bilgi edinmenin pek çok

dolaylı yolu bulunmaktadır (Tanzi, 2001: 125). Yolsuzluk algı endeksleri, yolsuzluğun ölçülmesinde kullanılan yöntemlerin başında gelmektedir. Söz konusu endeksler, 1995 yılından beri Uluslararası Saydamlık Derneği tarafından bir rapor halinde her yıl düzenli bir şekilde yayımlanmaktadır (Iliman ve Tekeli, 2016: 72). Uluslararası Şeffaflık Örgütü, yolsuzlukla mücadelenin uzun vadeli bir süreç olduğunu kabul etmekte ve yolsuzlukla mücadelede tekil kazanımlar yerine uzun dönemli kazanımlara ilişkin çalışmalar yürütmektedir (Özbaran, 2003: 26). Bu bağlamda Örgüt, dünyanın muhtelif ülkelerinde yolsuzlukların boyutuna ilişkin bir araştırma yayınlamaktadır. Bu araştırmada yolsuzluklar bir ankete dayalı olarak ölçülmeye çalışılmaktadır. Uluslararası düzeyde faaliyet yürüten şirketlerde idareci olarak çalışanlar ve iş insanları ile yapılan anketlerin neticeleri bir indekse dönüştürülmektedir. Bu indeks doğrultusunda ülkelerdeki yolsuzluk düzeyi ortaya konulmaktadır. Araştırmada her ülkeyle alakalı olarak asgari dört ayrı anket yapılmaktadır. Birden fazla anket yapılarak sonuçlardaki varyans farklılıkları gösterilmeye çalışılmaktadır (Aktan, 2002: 115). Bununla beraber hükümetlerin, iş çevrelerinin ve bankaların uygulamaları takip edilip; uluslararası topluma yolsuzlukla mücadeleye ilişkin bir duyarlılık kazandırmaya çalışılmaktadır. Dahası, yolsuzlukla mücadele alanındaki uluslararası sözleşmelerin uygulamaya geçirilmesi için çaba gösterilmektedir (Başak, 2008: 102).

1995 yılından beri düzenli olarak yayımlanan ve yolsuzluk alanında dünyanın en güvenilir çalışmaları arasında yer alan Yolsuzluk Algı Endeksi, her ülke için asgari üç uluslararası kurumun yürüttüğü araştırma bulgularına dayanarak hazırlanmakta olup uzmanların, sivil toplum örgütlerinin ve iş dünyası temsilcilerinin kamu kesimindeki yolsuzluğa ilişkin algılarını ortaya koymaktadır. Araştırma metodolojisine göre 0

(sıfır) puan maksimum yolsuzluk algısını, 100 (yüz) puan ise minimum yolsuzluk algısını göstermektedir (sivilalan.com, 2020). Başka bir ifadeyle Uluslararası Şeffaflık Örgütü, puanlama metodolojisini yaparken 0 ile 100 arasında değişen sayılara yer vermektedir. Endeks'teki ülkenin 100 puana yaklaşması, o ülkenin yolsuzluk bağlamında “temiz” olduğunu gösterirken; 0'a yaklaşması ise “kirli” olduğuna işarettir. Öte yandan, yolsuzlukla düzenli olarak mücadele eden uluslararası kuruluşların “yolsuzluk algı endekslerine” başvurularının sebebi, yolsuzluğa dair resmî bulgulara ulaşmanın neredeyse imkânsız olmasındandır; zira yolsuzluk doğası gereği *gizli* bir eylemdir.

Yolsuzluk Algı Endeksi'nde ilk sıralarda genellikle refah düzeyleri yüksek olan İskandinav ülkeleri (Danimarka, İsveç, Norveç, Finlandiya, İzlanda) yer almaktadır. Başka bir anlatımla, İskandinav ülkelerinde yolsuzluklar çok düşük düzeydedir. İskandinav ülkelerini, dünyanın diğer gelişmiş ülkeleri (İsviçre, Hollanda, Lüksemburg, Almanya... vb.) izlemektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere ise, gelişmiş ülkelere kıyasla, yolsuzluklara daha çok rastlanmaktadır ve bu durum Yolsuzluk Algı Endeksi'lerine de yansımaktadır.

Tablo 2. Türkiye'nin 1995-2019 Yılları Arasındaki Yolsuzluk Algı Endeksleri Verileri

Yıllar	Türkiye'nin Aldığı Puanlar	Türkiye'nin Sıralaması	Endeksteki Ülke Sayısı
1995	41	29	41
1996	35	33	54
1997	32	38	52
1998	34	54	85
1999	36	66	99
2000	38	50	99
2001	36	56	91
2002	32	65	102
2003	21	77	133
2004	32	81	146

2005	35	69	159
2006	38	60	163
2007	41	64	180
2008	45	58	180
2009	44	61	180
2010	44	56	178
2011	42	61	183
2012	49	54	176
2013	50	53	177
2014	45	64	175
2015	42	66	168
2016	41	75	176
2017	40	81	183
2018	41	78	180
2019	39	91	180

Kaynak: Uluslararası Şeffaflık Derneği, <http://www.seffaflik.org/>

Uluslararası Şeffaflık Örgütü tarafından yayınlanan yolsuzluk algı endeksleri verileri irdelendiğinde, Türkiye'nin durumunun pek parlak olmadığı görülmektedir. Puanlar ve sıralamalar bazındaki yükseliş ve düşüşlerin konjonktürel nedenlerini dönemlere ayırarak şu açıklamalarda bulunabiliriz: Öncelikle 1995-2000 arası dönemde en düşük puan (32) 1997 yılında görülmüştür. Bu yıl aynı zamanda, Türk siyasi hayatında derin izler bırakan 28 Şubat müdahalesinin yaşandığı yıldır. 28 Şubat sürecinde yaşanan hukuk dışı ve antidemokratik uygulamalar Türkiye'nin yolsuzluk sıralamasını yükseltmiş, puanını düşürmüştür. Benzer şekilde, Kasım 2000 krizi ve Şubat 2001 krizi, Türkiye'nin yolsuzluk karnesini olumsuz etkilemiştir. Ancak belirtmek gerekir ki adı geçen krizleri hariç tutarsak, Avrupa Birliği'ne uyum politikalarının da büyük etkisiyle Türkiye'de 2000'li yılların başından itibaren yolsuzlukla mücadele bağlamında uluslararası birçok kuruluşa/sözleşmeye taraf olunmuş, yeni yasal düzenlemelere gidilmiş ve bu durum Türkiye'nin algı endekslerindeki puanını olumlu etkilemiştir. Bu doğrultuda 2002-2013

yılları arasında puanlar giderek yükselmiştir, yani yolsuzluğa dair pejoratif algılarda bir düşüşe tanık olunmuştur; ne var ki, son altı yılda (2013-2019) tam ters bir durum yaşanmış, puanlar sürekli düşmüş, yolsuzluğa ilişkin negatif algı yükselmiştir. Son altı yılda puanların düşmesinde ve ülke sıralamasının yükselmesinde ise; tam demokratik bir sisteme geçilememiş olması, iyi yönetim ilkelerinin (şeffaflık, hesap verebilirlik, katılım, etkinlik, hukukun üstünlüğü, cevap verebilirlik, eşitlik, stratejik vizyon) mutlak surette hayata geçirilememiş olmasının etkisinin büyük olduğu ileri sürülebilir. 1995'ten 2019'a uzanan süreçte Türkiye'nin en yüksek notunun 50 (elli) puan olarak karşımıza çıkması oldukça düşündürücüdür.

Uluslararası Şeffaflık Örgütü Yönetim Kurulu üyesi ve Uluslararası Şeffaflık Derneği Başkanı E. Oya Özarslan Türkiye'nin 2019 yılına ilişkin yolsuzluk karnesi hakkında şu değerlendirmelerde bulunmuştur (sivilalan.com, 2020):

“Türkiye yolsuzluklarla ilgili kritik bir süreç yaşıyor. Dünya Yolsuzluk Algı Endeksi'nde bir yıl içinde 13 sıra düşerek 180 ülke arasında 91. sırada yer alan ülkemiz, böylece ülke tarihindeki en düşük sırayı almış durumda. Bu durum bir yandan kamu kaynaklarının dağılımı konusunda gittikçe artan kaygıları derinleştirerek, sosyal eşitsizlikler yaratmaktadır. Öte yandan ülkemizin diğer ülkelere göre rekabetçiliği ve yatırım çekebilme kapasitesini düşürmektedir. Acilen kurum ve kuralların işlediği ve denge denetleme mekanizmalarının bulunduğu tam demokratik bir sisteme dönülmelidir.”

SONUÇ

21. yüzyılda Türkiye Cumhuriyeti devletinin karşı karşıya kaldığı temel sorunlardan biri de kuşkusuz ki yolsuzluk olgusudur. Yolsuzluk kavramı, farklı şekillerde tanımlansa da tüm tanımlarda özellikle *özel çıkar* unsuru kilit kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Telifisi güç olan yolsuzluğun nedenleri çok ve çeşitli olmaktadır. Türkiye’de yolsuzluğun yönetsel, ekonomik ve sosyal nedenlerinin bulunduğunu ifade etmek gerekir. Yönetsel nedenler, daha çok bürokratik yapının aşırı merkeziyetçi olmasından ve yönetim ilkelerinin yerleşmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Ekonomik nedenler ise, enflasyon artışı, işsizlik, adil gelir dağılımının olmayışı, kayıt dışı ekonomi vb. etkenlerle ilgilidir. Son olarak sosyal nedenler ise; eğitimin yetersizliği, vatandaşlık şuurunun kesin surette yerleşmemiş olması, pejoratif toplumsal algılamalar, sivil toplum örgütlenmesinin yeterli olmayışı vb. etkenlerden kaynaklanmaktadır.

Öğretide yolsuzluğun olumlu etkileri olduğuna dair araştırmalara rastlanılsa da genel kanıya göre yolsuzluk; ekonomik, siyasi, sosyo-kültürel, hukuki yaşam için bir tehdit unsurudur. Başka bir deyişle yolsuzluk; kalkınma, büyüme, istikrar, eşitlik, etkinlik önünde büyük bir engel oluşturmakta, toplumdaki ahlak yapısını tahrip etmekte, demokrasiye ve hukuk devletine olan inancın kaybolmasına neden olmaktadır. Yolsuzluk olgusu, az ya da çok, toplumun tüm kesimini etkilemekle birlikte, en çok yoksullara zarar vermektedir. Öte yandan, az gelişmiş ülkelerde yolsuzlukların daha sık görüldüğünü ifade etmek gerekir.

Nitekim Türkiye’nin yolsuzluk karnesi irdelendiğinde gelişmiş ülkeler karşısında çok olumsuz bir tablo ile karşılaşılacaktır. 1995’ten 2019’a kadar olan zaman diliminde yolsuzluk algı endeksindeki en yüksek notun

50 puan olması, durumun ciddiyeti açısından kayda değerdir. Türkiye’de yolsuzluğa dair negatif algının yükselmesinde yönetim anlayışının tam olarak yerleşmemiş olmasının etkisi büyüktür.

Yolsuzlukla mücadelede günü kurtarmaya dönük çözümlerle başarıya ulaşamayacağı açıktır. Yolsuzlukla mücadelenin en önemli koşulunun yönetim kavramının yerine yönetim kavramını ikame etmek olduğu ileri sürebilir. İyi yönetim ilkeleri (hesap verebilirlik, katılımcılık, saydamlık, eşitlik, etkinlik, hukukun üstünlüğü... vb.) hayata geçirilirse yolsuzlukla mücadelede başarılı sonuçlar almak kaçınılmazdır. Kaldı ki, yolsuzluk karnesi yüksek olan ülkeler bu ilkeleri benimsemiş ülkelerdir. Türkiye’de yolsuzlukla mücadelede yönetim odaklı politikalardan taviz verildiğinden belirlenen ciddi hedeflere ve önemli girişimlere rağmen arzu edilen sonuçlara ulaşamamaktadır. Son olarak, etik davranış ilkeleri de, tıpkı yönetim ilkeleri gibi, yolsuzlukla mücadelede hayati öneme sahiptir.

KAYNAKÇA

- Ağca, İ. K. (2008). *Eleştirel Bir Yaklaşımla Uluslararası Örgütlerin Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Akpınar, M. (2011). “Gün Işığında Yönetim Açısından Türk Kamu Yönetiminde Açıklık ve Şeffaflık Sorunu”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(2), 235-261.
- Aktan, C. C. (Ed.) (2002). *Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri*, Ankara: Hak-İş Yayınları.
- Akyıldız, F. (2004). “Bilgi Toplumu Yönetim Anlayışının Gerçekleşebilmesi İçin Zorunlu Bir Hak: Bilgi Edinme Hakkı”, <https://www.researchgate.net/publication/332863388>, (Erişim Tarihi: 26.09.2019).
- Al, H. (2005). “Türk Kamu Yönetiminde Yolsuzlukla Mücadele: Geleneksel Bürokratik Yapı ve Yeni Etik Değerler”, 2. Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu, Sakarya, 240-249.
- Arıkan, M. (2017). *Kamuda Yolsuzlukların Önlenmesinde İç Kontrolün Rolü ve Önemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Arslan, N. T. (2010). “Yönetimde Açıklık ve Gizlilik”, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, (1), 174-195.
- Başak, C. (2008). “Uluslararası Örgütlerin Yolsuzlukla Mücadeledeki Rolü”, Polis Bilimleri Dergisi, 10(2), 91-114.
- Bayar, G. (2010). “Türkiye’de Yolsuzluk: Ekonometrik Bir İnceleme”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (28), 105-131.
- Berkman, Ü. (1983). *Az Gelişmiş Ülkelerde Kamu Yönetiminde Yolsuzluk ve Rüşvet*, Ankara: TODAİE
- Berkman, Ü. (1988a). “Yolsuzluk ve Rüşvete Karşı Önlemler”, Ekonomi ve İdari Bilimler Dergisi, (3).
- Berkman, Ü. (1988b). “Yolsuzluğun Etkileri ve Sonuçları: Literatürdeki Görüş ve Tartışmalar”, 43(3), 59-77.
- Berkman, Ü. (2010). “Yolsuzlukla Mücadelede Yeni Strateji Arayışı: Devlet Merkezli Yaklaşımdan Toplum ve Paydaş Merkezli Stratejiye Yöneliş, İş Ahlakı Dergisi, 3(6), 81-93.
- [Berksoy, T. ve N. E. Yıldırım \(2017\). “Yolsuzluk Kavramına Genel Bir Bakış: Problemler ve Çözüm Önerileri”, Journal of Awareness, 2\(1\).](#)
- Bozkurt, C. (2010). “Yolsuzlukla Mücadele Boyutuyla Etik ve Etik Kültürü”, Denetim, (5), 44-53.
- Bozkurt, Ö., S. Sezen, T. Ergun (1988). *Kamu Yönetimi Sözlüğü*, Yayın No: 283, Ankara: TODAİE Yayınları.
- Çağlar, A. A. (2007). *Yolsuzlukla Mücadelede Uluslararası İşbirliği ve Örgütler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Çevikbaş, R. (2006). “Yönetimde Etik ve Yozlaşma”, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 20(1), 265-289.
- Çulpan, R. (1980). “Bürokratik Sistemin Yozlaşması”, Amme İdaresi Dergisi, 13(2), 31-45.
- Emek, U. ve M. Acar (2008). “Yolsuzlukla Mücadelede Bir Temel Soru(n): Kurumsal Tekelcilik Mi, Çoğulculuk Mu?”, İktisat İşletme ve Finans, 23(270), 64-89.
- Eryılmaz, B. (2018). *Kamu Yönetimi (Düşünceler, Yapılar, Fonksiyonlar, Politikalar)*, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Giray, F. (2005). “Yolsuzluk ve Yolsuzluğun Vergi Yapısı Üzerine Etkileri”, I.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (32), 111-137.

- Göktaş, A. (2009). *Yolsuzluğun Büyüme Üzerindeki Etkileri ve Yolsuzluğu Önleme Stratejileri*. Çimento İşveren.
- Gözler, K., M. Atan, Ş. Altan, H. Ö. Sancak, S. Güleç, A. Eralp, Parıltı, C. Parıltı (2009). “Etik, Kültür ve Toplum”, *Yolsuzluğun Önlenmesi İçin Etik Projesi*, s. 4-70.
- Güler, B. A. (2003). “Yönetişim: Tüm İktidar Sermayeye”, *Praksis Dergisi*, (9), 93-116.
- Gültekin, S. (2015). “Etik Yönetim Yolsuzluk ve Yoksulluk İlişkisi Üzerine Bir İnceleme”. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 7(14), 399-422.
- Güran, M. C. ve M. U. Tosun (2003). “Yolsuzlukla Mücadele Olgusu ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 139-168.
- Hamidov, R. (2016). *Türk Kamu Yönetiminde Yolsuzlukla Mücadele Sürecinde Örgütlenme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- <http://www.etik.gov.tr/kurul-hakkinda/>, (Erişim Tarihi: 10.09.2019).
- <http://www.seffaflik.org/>, (Erişim Tarihi: 07.11.2018).
- <http://www.seffaflik.org/cpi2017/>, (Erişim tarihi: 07.11.2018).
- <http://www.toplumsaletik.org.tr/misyon.php>, (Erişim Tarihi: 14.09.2019).
- <http://www.transparency.org/>, (Erişim Tarihi: 07.11.2018).
- <https://sivilalan.com/2020/01/24/uluslararasi-seffaflik-orgutu-2019-yolsuzluk-algii-endeksi-sonuclarini-acikladi> (Erişim Tarihi: 17.05.2020).
- <https://www.edmer.org.tr/Vizyonumuz>, (Erişim Tarihi: 14.09.2019).
- <https://www.linux.org.tr/wp-content/uploads/2010/04/AcilEylemPlani.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.11.2018).
- <https://www.seffaflik.org/hakkimizda/uluslararasi-seffaflik-dernegi/>, (Erişim Tarihi: 26.09.2019).
- https://www.tbmm.gov.tr/etik_komisyonu/belgeler/genelge_2009_19.pdf, (Erişim Tarihi: 26.09.2019).
- İliman, T. ve R. Tekeli (2016). “Dünyada ve Türkiye’de Yolsuzluk Algısı”, *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 62-84.
- İşık, M. (2019). “28 Şubat Süreci Hakkındaki İddialar ve AK Parti’nin Sürecin Hukuki Düzenlemelerini Dönüştürme Çabası”, *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(17), 122-135.
- İşler, K. ve Kutluay Tutar, F. (2020). “Yolsuzlukla Mücadele: Seçilmiş Ülke Örnekleri”, *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 30-41.
- Karakaş, M. ve M. Çak (2007). “Yolsuzlukla Mücadelede Uluslararası Kuruluşların Rolü”, *Maliye Dergisi*, (153), 74-101.
- Kayrak, M. (2006). “Yolsuzlukla Mücadelede Uluslararası Örgütler”, *Sosyoekonomi*, (2), 85-108.
- Khondker, H. H. (2004). “A Sociology of Corruption: Reexamining the Contributions of Syed Hussein Alatas”, 36th ISS Conference: Session 25, China, 9.
- Koçak, S. Y. (2010). “Kamu Yönetiminde Açıklık İçin Bilgi Edinme Hakkı”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (23), 115-125.
- Korkusuz, M. (2000). “Yolsuzluk, Yoksulluk ve Bürokratik Sistem İlişkisi”, *Yaklaşım Dergisi*, (89).
- Köseoğlu, Ö., F. Yurttaş, C. Selek (2005). “Yolsuzluğu Önlemede Kullanılan Araçlardan Biri Olarak Yönetimde Açıklık ve Bilgi Edinme Hakkı”, 2. Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu, Sakarya, s. 143-163.
- Mammadova, C. (2015). *Çalışanların Etik-Dışı Davranışlarını Azaltmada Etik Liderliğin Rolü: Ampirik Bir Çalışma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.

- Meriç, M. (2004). “Yolsuzluk, Nedenleri ve Önlemeye Yönelik Çalışmalar”, Muğla Üniversitesi SBE Dergisi, (12), 71-85.
- Moavia, M. A. U. (2016). *Gelişmekte Olan ve Az Gelişmiş Ülkelerde Yolsuzluk ve Ekonomik Büyüme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Oral, B. G. (2011). “Yolsuzlukla Uluslararası Alanda Mücadele ve Türkiye’de Yolsuzlukla Mücadelenin Kurumsal Yapısı”, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 30(2), 163-192.
- Öcal, N. (2008). *Neo-Liberal Birikim Modelinde Yolsuzluk Ekonomisi: Türkiye Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi.
- Özbaran, M. H. (2003). “Yolsuzluk ve Bu Alanda Mücadele Eden Uluslararası Örgütler ve Birimler”, Sayıştay Dergisi, (50-51), 17-34.
- Özçentik, Ü. (2014). *Türkiye’de Kamu Yönetiminde Yolsuzluklar, Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Özer, M. A. (2000). “Türkiye’de Kamu Bürokrasisi ve Yozlaşma”, Sayıştay Dergisi, (37), 75-114.
- Özer, M. A. (2006). “Yönetişim Üzerine Notlar”, Sayıştay Dergisi, (63), 59-89.
- Özsemerci, K. (2002). *Türk Kamu Yönetiminde Yolsuzluklar, Nedenleri, Zararları ve Çözüm Önerileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: TODAİE.
- Pustu, Y. (2011). *Kamu Yönetiminde Etik Bir Sorun Olarak Rüşvet*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Shah, A. ve M. Schacter (2004). “Combating Corruption: Look Before You Leap”, Finance & Development, 40-43.
- Sobacı, M. Z. (2007). “Yönetişim Kavramı ve Türkiye’de Uygulanabilirliği Üzerine Değerlendirmeler”, Yönetim Bilimleri Dergisi, 5(1), 219-235.
- Şahin, M. (2012). “Küreselleşme Kaynaklı Yoksulluk ve Yolsuzluk”, 18 Mart Üniversitesi İİBF Dergisi, 124-134.
- Şaylan, G. (1975). “Toplumsal Değişme, Yöneysel Bozulma ve Yolsuzluk”, *Amme İdaresi Dergisi*, 8(4), s. 83-96.
- Tanzi, V. (2001). “Dünya Çapında Yolsuzluk: Nedenleri, Sonuçları, Boyutları, Çözüm Yolları”, (Çeviri: Gamze Köseyahya), Maliye Dergisi, (136), 111-159.
- Tarhan, R. B., Ö. F. Gençkaya, E. Ergül, K. Özsemerci, H. Özbaran (2006). *Yolsuzlukla Mücadele: TBMM Raporu “Bir Olgu Olarak Yolsuzluk: Nedenler, Etkiler, Çözüm Önerileri*. Ankara: TEPAV.
- Topkaya, A. (2014). *Yolsuzluk ve Ekonomik Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Türkdönmez, D. (2019). *Yolsuzluk-Ekonomik Büyüme İlişkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Iğdır: Iğdır Üniversitesi.
- TÜSİAD (2005). *Devlette Etikten Etik Devlet: Kamu Yönetiminde Etik, Kavramsal Çerçeve ve Uluslararası Uygulamalar*, Cilt 1, Yayın No. TÜSİAD- T/2005-11/412, İstanbul.
- Uğur, H. (2012). “Türkiye’nin Yolsuzlukla Mücadele Enstrümanları”, TBB Dergisi, (98), 301-344.
- Yavuziğit, M. H. (1996). “Türkiye’de Rüşvet ve Yolsuzlukların Nedenleri ile Çözüm Yollarının Tartışılması”, Sayıştay Dergisi, (23), 11-36.
- Yüksel, M. (2000). “Yönetişim (Governance) Kavramı Üzerine”, Ankara Barosu Dergisi, 58(3), 145-160.

SOSYO-EKONOMİK GÖSTERGELER BAĞLAMINDA ŞANLIURFA İLİNİN GÖÇ PROFİLİ*

Filiz ÖZBAY**

Özet

Göç; sosyal, kültürel, ekonomik, toplumsal ve çevresel faktörlerin etkisiyle daha iyi bir hayat sürmek amacıyla bir bölgeden başka bir bölgeye sürekli veya geçici olarak yapılan yer değiştirme hareketi olarak tanımlanabilir. Göç kavramı ile sadece nüfusun bir yerden başka bir yere hareketi olarak düşünülse de göç coğrafi bir yer değiştirmeden çok daha kapsamlı bir yapıya sahiptir. Sonuçları itibarıyla sosyal, ekonomik, kültürel ve psikolojik birçok öğeyi içinde barındırmaktadır. Sosyo-ekonomik faktörler iç göç hareketlerinde belirleyici faktör olduğu için iç göç olgusu bu faktörler dikkate alınarak Şanlıurfa özelinde ele alınmıştır. Şanlıurfa ili sosyo-ekonomik gelişmişlik bakımından Türkiye'nin genel durumuyla karşılaştırıldığında sürekli ve yüksek oranda göç verme nedeni daha iyi anlaşılmaktadır. Özellikle demografik göstergelerde ilin sahip olduğu değerler Türkiye ortalamasından farklılık göstermektedir. Şanlıurfa ilinin demografik (hızlı nüfus artışı, yüksek doğurganlık hızı, yüksek bağımlılık oranı) ve ekonomik göstergeleri (yüksek işsizlik ve ekonomik ve mali göstergeler) ilin net göç hızının sürekli negatif olmasında belirleyici olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Göç, İç Göç, Sosyo-ekonomik Faktörler.

MIGRATION PROFILE OF ŞANLIURFA PROVINCE IN THE CONTEXT OF SOCIO-ECONOMIC INDICATORS

Abstract

Migration; It can be defined as the movement of permanent or temporary displacement from one region to another in order to lead a better life under the influence of social, cultural, economic, societal and environmental factors. Although the concept of migration is only considered as the movement of the population from one place to another, migration has a much more comprehensive structure than a geographical displacement. As of the results, it contains many social, economic, cultural and psychological elements. Since socio-economic factors are the determining factors in internal migration movements, the phenomenon of internal migration has been handled specifically in Şanlıurfa, considering these factors. When the province of Şanlıurfa is compared with the general situation of Turkey in terms of socio-economic development, the reason for continuous and high rate of immigration is better understood. In particular, the values of the province in demographic indicators differ from the average of Turkey. The demographic (rapid population growth, high fertility rate, high dependency rate) and economic indicators (high unemployment and economic and

* Bu çalışma 2018-2021 Döneminde Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Ana Bilim Dalı'nda hazırlanan "İç Göç Hareketlerinin Sosyal ve Ekonomik Analizi: Şanlıurfa'dan İstanbul'a Gerçekleşen Göç Üzerine Bir İnceleme" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

** 100/2000 YÖK Doktora Bursiyeri, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Ana Bilim Dalı, filiz.ozbay21@gmail.com.

financial indicators) of Şanlıurfa province have been decisive in the negative net migration rate of the province.

Keywords: Migration, Internal Migration, Socio-economic Factors.

GİRİŞ

Göç; ekonomik, siyasi, toplumsal ve çevresel faktörlerin etkisiyle bireylerin ya da toplulukların buldukları yerleşim yerini bırakarak başka bir yerleşim yerine ya da başka bir ülkeye gitme durumu olarak tanımlanabilir.

Göç, birey ve toplum üzerinde hemen hemen her alanda dolaylı veya doğrudan etkili olan ve süreklilik gösteren aktif bir süreçtir. Göç kavramı ile sadece nüfusun bir yerden başka bir yere hareketi olarak düşünülse de göç coğrafi bir yer değiştirmeden çok daha kapsamlı bir yapıya sahiptir. Sonuçları itibariyle sosyal, ekonomik, kültürel ve psikolojik birçok öğeyi içinde barındırmaktadır.

Türkiye’de iller ve bölgeler arasında görülen sosyo-ekonomik gelişmişlik farklılıkları, nüfus hareketlerine neden olmakta ve bunun sonucunda ise iç göç ortaya çıkmaktadır. Sosyo-ekonomik gelişmişlik göstergeleri ile illerin aldığı ve verdiği göç arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Sosyo-ekonomik gelişmişlik göstergeleri bireylerin yaşam düzeyini etkileyerek gelişmemiş illerin göç vermesine neden olarak göç almasını engellemekte, gelişmiş illerin ise göç almasını sağlayarak göç vermesine engel olmaktadır (Özbay ve Gör, 2020:1161).

Sosyo-ekonomik ve demografik göstergeler iç göç üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu için çalışmada iç göç hareketlerinin nedenleri sosyo-ekonomik ve demografik ekseninde ele alınmış ve iç göç olgusu bu eksenler dikkate alınarak Şanlıurfa özelinde incelenmektedir. Bu kapsamda çalışmada 1980-2020 dönemi Şanlıurfa ilinin gelişmişlik sıralaması verileri dâhilinde belirlenerek mevcut ekonomik ve demografik

yapısı farklı göstergeler üzerinden Türkiye ortalamasıyla karşılaştırılarak göç ile ilişkisi değerlendirilmektedir.

1. Göç Kavramı

Göç olgusu insanlık tarihi kadar eski olan, günümüzde de süregelen ve gelecekte de devam edecek olan dünyanın her yerinde görülmesi olası bir durumdur. Göç olgusu toplumun sosyal, kültürel, siyasal, ekonomik vb. birçok boyutuyla yakından ilgili olduğu, toplumsal ve kuramsal dönüşümlere etki ettiği için her bilim dalı göçe kendi perspektifinden bakmıştır (Bulut, 2005: 192). Göç farklı açılardan çeşitli disiplinlerin ortak ilgi alanına girdiği için farklı şekillerde tanımlanmaktadır.

Everett S. Lee “A Theory of Migration” adlı makalesinde göçü, genel olarak kalıcı veya yarı kalıcı bir ikamet değişikliği olarak tanımlamaktadır. Lee bu tanımlanmasında hareketin uzaklığı, hareketin gönüllü veya istemsiz olması iç ve dış göç olması üzerine herhangi bir kısıtlama getirmemiştir (Lee, 1969:49).

Chakma ve Akhy’a göre göç genellikle, bir kişinin açıkça tanımlanmış coğrafi birimler arasında olağan ikametini değiştirmeyi içeren bir coğrafi veya mekânsal hareketlilik biçimi olarak tanımlanmıştır (Chakma ve Akhy, 2015: 268).

Başka bir tanıma göre göç, iradi veya gayri iradi olsun, sosyal, kültürel, ekonomik, toplumsal ve çevresel faktörlerin etkisiyle daha iyi bir hayat sürmek amacıyla bir bölgeden başka bir bölgeye sürekli veya geçici olarak yapılan yer değiştirme hareketidir (Özyakışır, 2013: 7).

Göç durağan bir olgudan çok nedenleri ve sonuçları ile beraber algılanan, içinde zaman, mekân ve mesafe boyutu olan bir süreci anlatmaktadır. Bu açıdan göçün tanımlanması, ölçülmesi, çözümlenmesi ve yorumlanması hem kuramsal hem de görgül anlamda karmaşık bir hale gelmektedir.

Göç olgusu, ortaya çıktığı dönemin koşullarından etkilenecek şekilde şekillenmektedir. Tarihsel olarak her dönemin sahip olduğu ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel koşullar göçün yapısı üzerinde etkili olmuştur. Türkiye’de 1950’li yıllardan itibaren ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel alanda yaşanan gelişmelerin etkisiyle iç göç hareketleri başlamıştır. Bu dönemde görülen nüfus artışları ve tarım kesimindeki dönüşüm ülkenin yerleşim yapısını ve nüfus hareketlerini değiştirmiştir. Bu değişimle birlikte Türkiye kentleşme sürecine girmiş ve kırdan kente doğru göçün yaşanmasıyla nüfus hareketleri belli alanlarda yoğunlaşmıştır. 1960-1980 yılları arasında kırsal ve kentsel alanlarda görülen gelir farklılıkları, sanayileşmenin etkisiyle kentsel alanlarda çekici faktörlerin kırsal alanlarda ise itici faktörlerin artması, ulaşım ve haberleşme alanında yaşanan gelişmelerin etkisiyle kent nüfusu bu dönemde de giderek artmıştır. 1980 sonrası dönemde ise iç göçler şekil değiştirmiştir. Daha önceki dönemlerde kırdan kente doğru gerçekleşen göç hareketleri, bu dönemden sonra kenten kentte doğru gerçekleşmiştir (Özdemir, 2012: 2-10).

2. Sosyo-ekonomik Göstergelerin Göç Üzerindeki Etkisi

Sosyo-ekonomik değişkenler, gelişme ve refah düzeyini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Sosyo-ekonomik gelişmişlik olgusunu etkileyen veya bu olgudan etkilenen birbirleriyle karşılıklı etkileşim içindeki birçok gösterge bulunmaktadır. Bu göstergelerden biri de göç oluşturmaktadır. Gelişme sürecinin farklılaşmasına yol açan sosyo-ekonomik faktörler, iller üzerinde farklı dağılırarak, bölgeler arasında gelişmişlik farklılıklarına neden olmaktadır (Kızılgöl ve Kuvat, 2020: 114).

Bireylerin ikamet ettikleri yerleşim yeri ile göç edecekleri yerleşim yeri arasında siyasi, ekonomik ve sosyal imkânlar açısından büyük

farklılıkların görülmesi göçü tetiklemektedir. İnsanlık tarihi boyunca var olan göç hareketleri, bireylerin daha rahat yaşam isteği var oldukça devam edecektir.

Türkiye’de göç hareketinin yön bulmasında sosyo-ekonomik faktörler etkili olmaktadır. Sosyo-ekonomik gelişmişlik göstergeleri ile illerin aldığı ve verdiği göç arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Sosyo-ekonomik gelişmişlik göstergeleri bireylerin yaşam düzeyini etkileyerek gelişmemiş illerin göç vermesine neden olarak göç almasını engellemekte, gelişmiş illerin ise göç almasını sağlayarak göç vermesine engel olmaktadır.

Şanlıurfa ilinin işsizlik, işgücüne katılım, kişi başına düşen gayrisafi yurt içi hasıla oranları, eğitim sağlık hizmetleri, dış ticaret hacmi, nüfus artış hızı ve doğurganlık oranları bakımından bölgesel olarak farklılık göstermektedir. Görülen bu farklılıklar göç verileri ile uyum göstermektedir.

3. Şanlıurfa İlinin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Gelişimi

İllerin sosyo-ekonomik gelişmişliğini belirleyen temel faktörler; illerin sahip oldukları nüfus büyüklüğü, yüz ölçümü veya kentleşme oranı gibi büyüklükler değildir. İllerdeki demografik yapının, işgücü talebinin, eğitim ve sağlık hizmetlerinin, fiziki ve sosyal altyapı imkânlarının, üretim seviyesinin ve en önemlisi gelir düzeyinin il nüfusunun ihtiyaçlarını karşılayabilme düzeyi sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyini belirleyen temel faktörlerdir.

Türkiye’de yapılan, SEGE-2017 çalışması ile illerin göreceli sıralamaları ve kademeleri belirlenmiştir. Bölgesel kapasite ve potansiyel ile bireysel refah arasında denge kurularak seçilen değişkenler üzerinden Türkiye’de illerin gelişmişlik seviyeleri altı kademe olarak belirlenmiştir (Acar vd., 2017: 27). Çalışma sonucunda Şanlıurfa son kademe olan altıncı kademe

gelişmiş iller kategorisinde ve 73. sırada yer aldığı belirlenmiştir. Bu sıralama Şanlıurfa'nın ekonomik yapısının son derece yetersiz olduğunu göstermektedir.

Göç üzerinde önemli etkileri bulunmaları nedeniyle aşağıda Şanlıurfa ilinin demografik ve sosyo ekonomik yapısı farklı göstergeler ışığında detaylı olarak ele alınmaktadır.

3.1. Şanlıurfa'nın Demografik Yapısı

Şanlıurfa'nın demografik özellikleri, iç göçü etkileri bakımından son derece önemlidir. Demografik açıdan nüfusun yapısında meydana gelen değişimler bölgenin doğum, ölüm ve göçü hakkında önemli bilgiler sağlamaktadır. Çalışmada kullanılan demografik göstergeler; toplam nüfus, yaş bağımlılık oranları, doğurganlık hızı, nüfus artış hızı ve nüfus yoğunluğu toplam Türkiye ortalamasıyla karşılaştırılarak göç ile ilişkisi incelenmektedir.

Tablo 1. Şanlıurfa Nüfusu

Yıllar	Belde ve Köy	İl ve İlçe Merkezleri	Toplam Şanlıurfa Nüfusu	Türkiye Nüfusuna Oranı (%)
1980*	320.327	282.419	602.736	1,34
1985*	393.584	401.450	795.034	1,56
1990*	450.331	551.124	1.001.455	1,77
2000*	601.293	842.129	1.443.422	2,12
2007**	603.267	919.832	1.523.099	2,16
2008**	688.295	885.929	1.574.224	2,20
2009**	713.963	899.774	1.613.737	2,22
2010**	740.832	922.539	1.663.371	2,26
2011**	764.329	951.925	1.716.254	2,30
2012**	786.620	975.455	1.762.075	2,33
2013**	0	1.801.980	1.801.980	2,35
2014**	0	1.845.667	1.845.667	2,38
2015**	0	1.892.320	1.892.320	2,40
2016**	0	1.940.627	1.940.627	2,43
2017**	0	1.985.753	1.985.753	2,46
2018**	0	2.035.809	2.035.809	2,48
2019**	0	2.073.614	2.073.614	2,49
2020**	0	2.115.256	2.115.256	2,52

Kaynak: *DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri: Şanlıurfa, DİE Yayın No: 2723, 2002, s. 43.

**<https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr>, Erişim Tarihi: 12.02.2020.

Nüfus eğilimleri toplumu yüksek derecede etkileyen faktörlerdir. Nüfus hareketleri sadece kentsel popülasyonun artışına neden olmakla kalmayıp, aynı zamanda ekonomi, politika, kentsel altyapı, sosyal doku, yaşam tarzı gibi pek çok konuda ve bunların etkileşimlerinde de değişime yol açmaktadır.

Tablo 1’de nüfusun gelişimine bakıldığında, Şanlıurfa’nın 1980 yılındaki nüfusu 602.736 kişi iken 2020 yılında 2.115.256 kişi olmuştur. Türkiye nüfusu ise 44.736.957 kişi iken 2020’de 83.614.362 kişi olmuştur. Şanlıurfa nüfusunun yıllar itibariyle toplam nüfus içindeki payına

bakıldığında Şanlıurfa nüfusunun Türkiye nüfusundaki payının düzenli şekilde arttığı görülmektedir. 2020’de Şanlıurfa Türkiye nüfusunun %2.52’sini oluşturmaktadır. Ayrıca Tablo 1’de şehir ve köy nüfus oranlarına bakıldığında ise 1980 yılında belde ve köy nüfusu, il ve ilçe merkez nüfusundan fazla iken 1985 ve sonrası yıllarda ise il ve ilçe merkez nüfusu, belde ve köy nüfusunu geçmiş ve aradaki fark yıllar itibariyle artmıştır. Ayrıca 2012 yılında 6360 sayılı torba kanunu ile büyükşehir olma statüsü kazanan Şanlıurfa, yeni yasaya bağlı olarak kamu tüzel kişiliklerini yitiren köyler, mahalle olarak ilçelere bağlı kayıtları yapıldığı için 2012’den sonra belde ve köy nüfusları il ve ilçe nüfuslarına eklenmiş ve köy nüfusları sıfır olarak kaydedilmiştir.

Tablo 2. Yıllık Nüfus Artış Hızı (%)

Yıllar	Türkiye	Şanlıurfa
1975-1980*	20,7	0,18
1980-1985*	24,9	5,54
1985-1990*	21,7	4,62
1995-2000*	18,3	3,66
2007-2008**	13,1	33,0
2008-2009**	14,5	24,8
2009-2010**	15,9	30,3
2010-2011**	13,5	31,3
2011-2012**	12,0	26,3
2012-2013**	13,7	22,4
2013-2014**	13,3	24,0
2014-2015**	13,4	25,0
2015-2016**	13,5	25,2
2016-2017**	12,4	23,0
2017-2018**	14,7	24,9
2018-2019**	13,9	18,4
2019-2020**	5,5	19,9

Kaynak: *DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri: Şanlıurfa, DİE Yayın No: 2723, 2002, s. 43.

**<https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr>, Erişim Tarihi: 12.02.2020.

Göçü etkileyen başka bir faktör ise hızlı nüfus artışıdır. Doğurganlık oranının artması ve ölüm oranının düşmesi nüfus artış hızını belirlemektedir. Nüfus artış hızı genel olarak gelişmemiş olan bölgelerde ve kırsal alanlarda yüksektir. Şanlıurfa ilinde doğurganlık oranı yüksek olduğu için önceden sahip oldukları topraklarla geçinebilirken aileler, nüfus artışıyla beraber genişlemiş ve yeni ailelerin oluşmasıyla topraklar yetmemeye başlamıştır. Artan hızlı nüfusla beraber tarımda sağlanan gelirin yetersiz kalması, işsiz ve geçim sorunu ile uğraşan bireyleri kentsel alanlara göç etmeye zorlamıştır.

Tablo 2’de nüfus artış hızı oranlarına bakıldığında Türkiye genelinde olduğu gibi Şanlıurfa ilinde de nüfus artış hızı bazı dönemlerde artarken, bazı dönemlerde ise azalmıştır. 1975-1980 döneminde nüfus artış hızı doğum kontrolünün yaygınlaşması ve ülke dışına gerçekleşen göçlerin etkisiyle % 20’ye düşmüştür. 1985-1990 dönemine bakıldığında ise yurt dışına giden işçi dönüşleri, toprak reformu ile toprak dağılımının yapılmasıyla çocuk sayısının artması sonucu nüfus artış hızında yükselme olduğu görülmektedir. 1990 yılından günümüze kadar olan süreçte genel olarak nüfus artış hızında azalma devam etmektedir. Nüfus artış hızının düşmesinde kentlerde yaşayan nüfusun artması, eğitim seviyesinin yükselmesi, çalışma hayatında yer alan kadın sayısındaki artış, evlenme yaşının yükselmesi, aile planlaması ve doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaşması rol oynamıştır. Şanlıurfa’nın nüfus artış hızında yıllar itibariyle dalgalanmalar görünmekle birlikte 2007 yılından itibaren Türkiye nüfus artış hızından oldukça yüksek oranda seyretmektedir. 2019-2020’deki Şanlıurfa’nın nüfus artış hızı % 19.9 iken Türkiye’de % 5.5’tir.

Tablo 3. Nüfus Yoğunluğu (Kişi/Km²)

Yıllar	Türkiye	Şanlıurfa
1980*	58	32
1985*	65	43
1990*	73	54
2000*	88	77
2007**	92	81
2008**	93	84
2009**	94	86
2010**	96	89
2011**	97	91
2012**	98	94
2013**	100	96
2014**	101	98
2015**	102	101
2016**	104	103
2017**	105	106
2018**	107	108
2019**	108	110
2020**	109	113

Kaynak: *DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri: Şanlıurfa, DİE Yayın No: 2723, 2002, s. 43.

**<https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr>, Erişim Tarihi: 12.02.2020.

Nüfus yoğunluğu, herhangi bir yerdeki, insan sayısının o yerin ölçümüne (km² olarak) bölünmesiyle elde edilen sayıdır, yani bir kilometrekareye düşen nüfusu ifade etmektedir. Nüfus ile kaynak arasındaki ilişkinin diğer bir ifade ile nüfusun kaynaklar üzerindeki baskısının ölçülmesinde kullanılmaktadır. Nüfus yoğunluğunun artmasında veya azalmasında, göçler etkili olmaktadır. Göçler ile meydana gelen nüfus yoğunluğu doğal kaynaklar üzerinde bozucu etki yaratabilmektedir.

Genel olarak nüfus yoğunluğunun en yüksek olduğu iller İstanbul, Kocaeli, İzmir gibi sosyo-ekonomik açıdan gelişen illerdir. Yüzölçümü 18.765 km² olan Şanlıurfa ili Türkiye yüzölçümü büyüklük sıralamasında 7. sırada yer almaktadır (Aksu, 2011: 235).

Tablo 3’de nüfus yoğunluk oranlarına bakıldığında 1980-2020 yılları arasında Türkiye’nin nüfus yoğunluğu Şanlıurfa’nın nüfus yoğunluğundan yüksek iken 2017 ve sonrasında ise Şanlıurfa nüfusunun giderek artması ve artış hızının Türkiye ortalamasına oranla yüksek olmasından dolayı tersi durum görülmüştür. 2020 yılında Şanlıurfa’da kilometre kareye 113 kişi düşerken, Türkiye genelinde ise 109 kişi düşmektedir.

Tablo 4. Yaş Bağımlılık Oranları (%)

Yıllar	Yaşlı Bağımlılık Oranı		Çocuk Bağımlılık Oranı		Toplam Yaş Bağımlılık Oranı	
	Türkiye	Şanlıurfa	Türkiye	Şanlıurfa	Türkiye	Şanlıurfa
1980*	8,45	7,18	69,67	106,34	78,12	113,52
1985*	7,22	5,42	64,59	101,15	71,81	106,57
1990*	7,06	4,60	57,62	96,44	64,48	101,04
2000*	8,83	4,61	46,27	83,16	55,10	87,77
2007**	10,65	6,68	39,71	78,71	50,36	85,4
2008**	10,23	5,81	39,28	77,45	49,51	83,26
2009**	10,46	5,92	38,79	78,12	49,25	84,04
2010**	10,76	6,1	38,13	77,32	48,89	83,43
2011**	10,91	6,19	37,51	76,34	48,42	82,53
2012**	11,12	6,28	36,91	75,38	48,03	81,66
2013**	11,35	6,35	36,3	74,12	47,65	80,77
2014**	11,76	6,49	35,83	73,32	47,6	79,81
2015**	12,17	6,62	35,39	72,29	47,57	78,91
2016**	12,26	6,58	34,89	71,39	47,16	77,96
2017**	12,56	6,71	34,68	71,11	47,25	77,82
2018**	12,92	6,8	34,48	70,69	47,40	77,48
2019**	13,39	6,94	34,07	69,77	47,46	76,71
2020**	14,1	7,0	33,07	68,4	47,07	75,5

Kaynak: *DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Ankara: DİE Yayın No: 2759, 2003, s.49-85.

**<https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr>, Erişim Tarihi: 12.02.2020.

Toplam yaş bağımlılık oranı 15-64 yaş grubundaki her 100 kişinin “0-14” ve “65 ve daha yukarı” yaş grubundan bakmakla yükümlü oldukları kişi sayısını ifade etmektedir. Tablo 4’de toplam yaş bağımlılık oranına

bakıldığında Şanlıurfa'nın toplam yaş bağımlılık oranının yıllar itibariyle Türkiye ortalamasına oranla yüksek seyrettiği görülmektedir. Şanlıurfa'da doğurganlık oranının yüksek olmasından dolayı özellikle 0-14 yaş arasındaki nüfusun toplam bağımlılar arasındaki oranı yüksektir. Yaşlı bağımlılık oranı ise Türkiye ortalamasından oldukça düşük seyretmektedir.

Tablo 4'de bağımlılık oranlarından da anlaşılacağı üzere Şanlıurfa'da işgücüne katılabilen ve üretime elverişli olan her 100 kişiden yaklaşık 75.5'i üretimde bulunamayacak durumdadır. Demografik yapıda, iş gücüne katılımı olmayan ve hane halkına giren gelirden yararlanan bağımlı nüfusun artışı, faal nüfus üzerinde ekonomik baskıların artmasına neden olmaktadır. Bunun sonucunda ise elde edilen gelir ile geçinemeyen bireyler göç etmek zorunda kalmaktadır.

Tablo 5. Toplam Doğurganlık Hızı (Çocuk Sayısı)

Yıllar	Türkiye	Şanlıurfa
1980*	4,56	4,16
1985*	3,74	3,62
1990*	3,12	4,36
2000*	2,53	4,83
2009**	2,1	4,57
2010**	2,08	4,58
2011**	2,05	4,46
2012**	2,11	4,47
2013**	2,11	4,41
2014**	2,19	4,57
2015**	2,15	4,41
2016**	2,11	4,34
2017**	2,07	4,32
2018**	1,99	4,13
2019**	1,88	3,89
2020**	1,76	3,71

Kaynak:*DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Ankara: DİE Yayın No: 2759, 2003, s.95.

**<https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr>, Erişim Tarihi: 12.02.2020.

Toplam doğurganlık hızı; nüfus başına bir kadının yaşamı boyunca dünyaya getirdiği ortalama çocuk sayısıdır. Doğurganlık hızı illere ve bölgelere göre değişmektedir. Genel olarak sosyo-ekonomik açıdan az gelişmiş bölgelerde doğurganlık hızı yüksekken, sosyo-ekonomik açıdan gelişmiş, sanayileşmenin ve eğitim seviyesinin yüksek olduğu bölgelerde ise doğurganlık oranı düşüktür.

Tablo 5'deki verilere bakıldığında Şanlıurfa'nın doğurganlık hızı Türkiye ortalamasından oldukça yüksek oranda seyretmektedir. Şanlıurfa toplam doğurganlık hızında Türkiye'de birinci sıradadır. 1980 yılında Türkiye geneli toplam doğurganlık hızı 4,56 çocuk iken 2020 yılında 1,76 çocuk olmuştur.

Şanlıurfa'nın doğurganlık hızı ise 1980 yılında 4,16 çocuk iken 2020 yılında çok büyük farklılık göstermeyerek 3,71 çocuk olmuştur. Doğurganlık hızının yüksek olması; nüfus artış hızının, çocuk bağımlılık oranının ve nüfus yoğunluğunun artmasına neden olmaktadır.

Türkiye'de iç göçler kentlerde doğurganlığı etkileyen önemli bir faktördür. Kentleşmenin doğurganlık üzerindeki etkisi iç göçlerden dolayı olumsuz yönde etkilenebilmektedir. Türkiye'de kentlerde kadınların artık daha fazla eğitim alması ve işgücüne katılımından dolayı Türkiye geneli doğurganlık oranı azalmaktadır (Başkaya ve Özkılıç, 2017: 405).

3.2. Şanlıurfa'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı

Şanlıurfa'nın sosyo-ekonomik yapısı aşağıda detaylı olarak ele alınmaktadır. Eğitim, sağlık gibi sosyal faktörlerin yanında milli gelir, istihdam gibi farklı ekonomik göstergeler Türkiye ortalamasıyla karşılaştırılarak göç bağlamında değerlendirilmektedir.

Tablo 6. Okullaşma Oranları

Yıllar	İlköğretim (İlkokul+Ortaokul) Okullaşma Oranı (%)		Ortaöğretim Okullaşma Oranı (%)	
	Türkiye	Şanlıurfa	Türkiye	Şanlıurfa
1995*	74	42,01	38,5	13
2000*	95,3	82,3	43,9	17,8
2007**	97,4	91	58,6	24,42
2008**	96,5	93	58,5	25,71
2009**	98,2	95	65,0	32,1
2010**	98,4	97	66,1	34,05
2011**	98,7	97,8	67,4	37,77
2012**	98,8	98,8	70,06	42,67
2013**	99,31	99,19	76,65	53,06
2014**	97,1	97,97	79,37	58,52
2015**	96,44	98,12	79,79	59,04
2016**	96,51	98,54	82,54	60,07
2017**	96,12	97,99	83,58	60,92
2018**	96,05	97,73	84,2	61,7
2019**	95,90	91,79	85,01	62,44

Kaynak: *DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 2000, Ankara: DİE Yayın No: 2466, 2001, s.152.

**<https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/tabloOlustur.do>, Erişim Tarihi: 12.02.2020.

Okullaşma oranı eğitim hizmetlerinin yeterliliğine ilişkin en önemli eğitim göstergesidir ve basitçe ilgili eğitim düzeyine (okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim) kayıtlı tüm öğrencilerin, ait olduğu eğitim düzeyindeki nüfusa bölümü olarak tanımlanır. Okullaşma oranları, farklı eğitim düzeyleri itibariyle ülkelerdeki eğitime katılımı, erişimi veya eğitimin yaygınlığı hakkında bilgi veren ve buna dayalı olarak ülkelerin eğitim çağındaki nüfusun eğitim ihtiyaçlarını ne ölçüde karşılayabildiğini gösteren bir değişkendir (Günay ve Günay, 2016: 14).

Tablo 6’da okullaşma oranlarına bakıldığında 1997 yılında ilköğretimin zorunlu olmasına bağlı olarak (kesintisiz 8 yıllık temel eğitim) 2000 yılında ilköğretimde okullaşma oranında ciddi artış olduğu görülmektedir. 1995 yılında Türkiye geneli ilköğretim okullaşma oranı %

74 iken 2000 yılında %95,3 olmuştur. Şanlıurfa ilinde ise 1995 yılında % 42,01 iken 2000 yılında % 82, 3 olmuştur. Ayrıca 2012’de lise öğreniminin de zorunlu eğitim kapsamına girmesiyle ortaöğretim okullaşma oranında da artış olduğu görülmektedir. 2012 yılında Türkiye geneli ortaöğretim okullaşma oranı % 70,06 iken 2013 de % 76,65 olmuştur. Şanlıurfa ilinde ise 2012 yılında %42,67 iken 2013 yılında %53,06 olmuştur. Şanlıurfa ilinde okullaşma oranları yıllar itibariyle artmasına rağmen Türkiye ortalamasına kıyasla çok düşük oranda seyretmektedir. Ayrıca Şanlıurfa ilinde ilköğretim ve orta öğretim okullaşma oranı arasındaki fark daha yüksek oranda seyretmektedir. Bu durum lise eğitiminde okullaşma oranının daha düşük olduğunu göstermektedir.

Eğitim hizmetleri göçmenlerin refah düzeyini artırıcı bir etkiye sahip olduğu için göçmenlerin göç kararları üzerinde etkili olmaktadır. Şanlıurfa’nın eğitim ve sağlık alanında Türkiye sıralamasında son sıralarda yer alması birçok bakımdan bireyler üzerinde baskı yaratmaktadır. Sosyal ve ekonomik anlamda önemli kısıtlar altında olunması bireysel becerilerin ortaya çıkarılıp geliştirilmesi sürecini de olumsuz etkilemektedir. Bu yüzden bireyler kendilerini geliştirebileceklerini düşündükleri İstanbul gibi yerlere göçü bir fırsat olarak görmektedirler.

Tablo 7. Hekim Başına Düşen Toplam Kişi Sayısı

Yıllar	Türkiye	Şanlıurfa
1980*	1631	7629
1985*	1381	4441
1990*	1088	3452
2000**	754	2062
2007**	651	1347
2008**	632	1190
2009**	612	1138
2010**	597	995
2011**	593	967
2012**	583	875
2013**	573	828
2014**	573	856
2015**	557	753
2016**	551	933
2017**	539	869
2018**	536	902
2019**	517	823

Kaynak:*DiE, GAP İl İstatistikleri 1950-1996, Ankara: DiE Yayın No: 1730,1995, s.194.

**https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1095 Erişim Tarihi: 24.02.2021.

Sağlık hizmetleri emek yoğun çalışan bir sektör olduğu için etkili ve verimli bir sağlık hizmeti sunabilmenin temel koşulu yeterli sayıda ve nitelikte hekime sahip olmaktır. Tablo 7’de hekim başına düşen kişi sayısına bakıldığında bütün yıllar boyunca hem Türkiye genelinde hem de Şanlıurfa ilinde hekim başına düşen kişi sayısında azalma görülmesine karşın Şanlıurfa ilinde hekim başına düşen kişi sayısı Türkiye geneline oranla çok yüksek oranda seyretmektedir. Şanlıurfa’nın artan nüfusuna karşılık hekim sayısının artmaması hekim başına düşen kişi sayısını arttırmaktadır. Bu durum mevcut sağlık altyapısının yetersiz kalmasına ve hekimlerin hastalara ayıracağı zamanın azalmasına ve nitelikli bir tedavi sürecini olumsuz etkileyerek göç sürecinde belirleyici faktör olabilmektedir.

Tablo 8. Şanlıurfa'nın İşsizlik Oranı (%)

Yıllar	Türkiye	Şanlıurfa
1980*	3,6	4,0
1985*	4,7	5,9
1990*	5,4	7,7
2000*	8,9	14,5
2008**	11	12,8
2009**	14	17
2010**	11,9	12,4
2011**	9,8	8
2012**	9,2	6,2
2013**	9,7	16,3
2014**	9,9	17,4
2015**	10,3	17,5
2016**	10,9	17,2
2017**	10,9	13,8
2018**	11	18,6
2019**	13,7	23,4
2020**	13,2	20,1

Kaynak: *DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Ankara: DİE Yayın No: 2759, 2003, s.53.

**https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, Erişim Tarihi: 20.05.2021.

Türkiye genelinde olduğu gibi Şanlıurfa ilinin en önemli sosyo-ekonomik sorunlarının başında işsizlik sorunu gelmektedir. İşsizlik sorunu ekonomi dışında toplumsal alanda da birçok sorun yaratmakta ve göçe doğrudan etki etmektedir.

Özellikle 1950'lerden sonra artan kırdan kente göç olgusu ve kentleşme hareketiyle birlikte giderek artan işsizlik sorunu Türkiye genelinde olduğu gibi Şanlıurfa ilinin de en önemli sorunlarından biri olmuştur. Şanlıurfa ili artan genç nüfusuna karşılık istihdam olanaklarının arttırılmasına imkân verecek üretim artışının ve bunu destekleyecek yatırımların yeterince yapılmamasından dolayı (istihdam olanaklarının yetersizliği nedeniyle) göç vermektedir. Ayrıca 2013 yılında Suriye'de başlayan iç savaştan en fazla etkilenen kentlerin başında da Şanlıurfa

gelmektedir. Ülkelerini terk eden ve ülkemize gelen Suriyeli vatandaşlar Şanlıurfa ilinin demografik yapısında değişim meydana getirmekle birlikte işsizlik oranlarının artışına ve ücret gelirlerinin azalmasına neden olmuştur. Çünkü bu kişiler ucuz işgücü olarak istihdam edilmekte ve yerleşik nüfusun istihdam olanaklarının azalmasına ya da düşük ücretle istihdam edilmelerine neden olmaktadır. Bunun sonucunda da birçok aile ve işçi için iş imkânlarının fazla olduğu (İstanbul, Ankara, İzmir vb.) büyük şehirlere göç bir zorunluluk haline gelmiştir.

Tablo 8’de Türkiye geneli işsizlik oranlarına bakıldığında 1980 yılında % 3,6 olan işsizliğin, 2000 yılında % 8,9’a yükseldiği görülmektedir. 2009 yılında ise işsizlik oranı bir önceki yıla göre ciddi oranda artış göstererek Türkiye geneli % 14, Şanlıurfa ilinde ise % 17 olmuştur. Bunun nedeni ise 2008 yılında ABD’de para piyasalarında başlayarak reel ekonomiye kayan ve dünya piyasalarını etkisi altına alan küresel krizin ortaya çıkarmış olduğu sektörel daralmalardır. Ayrıca Şanlıurfa ilinde de işsizlik oranlarının 2012 yılından sonra ciddi bir şekilde arttığı görülmektedir. Burada 2011 yılında Suriye’de ortaya çıkan ve halen devam eden savaşın etkisiyle ortaya çıkan göçün belirleyici olduğu söylenebilir. İşsizliğin Türkiye ortalamasına oranla yüksek seviyede olduğu Şanlıurfa ilinin 2020 yılı itibariyle işsizlik oranı % 20,1 iken, Türkiye geneli oranı %13,2 olduğu görülmektedir.

Tablo 9. 15 Yaş ve Üzeri İktisadi Faaliyet Kollarına Göre İstihdam Edilenler (%)

Yıllar	Türkiye			Şanlıurfa		
	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet
1980*	60	11,6	28,4	70,7	3,6	25,7
1985*	59	11,4	29,6	73,3	3,2	23,5
1990*	53,7	12,8	33,5	71,2	3,7	25,1
2000*	48,4	13,3	38,3	72,8	3,5	23,7
2008**	23,5	26,7	49,8	24,9	17,0	58,0
2009**	23,7	26,8	49,5	33,4	16,9	49,6
2010**	24,6	25,3	50,1	29,0	16,2	54,9
2011**	25,2	26,2	48,6	28,0	17,2	54,7
2012**	25,5	26,5	48,1	28,2	18,5	53,3
2013**	24,6	26,0	49,4	30,0	23,8	46,2
2014**	23,6	26,4	50,0	23,9	31,9	44,2
2015**	21,1	27,9	51,0	39,0	19,9	41,1
2016**	20,6	27,2	52,2	36,0	19,9	44,1
2017**	19,5	26,8	53,7	35,4	18,8	45,8
2018**	19,4	26,5	54,1	37,4	17,2	45,5
2019**	18,4	26,7	54,9	36,1	17,4	46,5
2020**	18,2	25,3	56,5	37,5	15,5	47,0

Kaynak: *DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Ankara: DİE Yayın No: 2759, 2003, s.53.

**https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, Erişim Tarihi: 13.01.2021.

İç göç, hizmet ve sanayi sektörlerinde üretimi meydana getiren insan gücünü sağlamaktadır. Ekonominin gelişmesiyle beraber işgücünün sektörel dağılımı tarım dışı sektörlerin lehine dönmektedir. Nüfusun tarımdan tarım dışı sektörlerle kayması, göçle gerçekleşmektedir. 1984 yılında R. Doh tarafından yapılan çalışmada Türkiye'nin 1970-1975 döneminde iller arası göçü etkileyen sosyo-ekonomik faktörlerin analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda göç kararı üzerinde sektörel gelir farkının etkili olduğu belirlenmiştir. Ülkemizde sektörler arasında da gelir farklılığı bulunduğu için göç üzerinde önemli bir faktördür.

Bir bölgede istihdam edilenlerin sektörel dağılımı, o bölgenin ekonomik yapısını ve gelişmişlik düzeyini gösteren önemli ölçütlerden biridir. Tablo 9’da iktisadi faaliyet kollarına göre istihdam edilenlere bakıldığında Türkiye genelinde olduğu gibi Şanlıurfa ilinde hizmet sektörünün diğer sektörlerle nazaran daha fazla istihdam sağladığı görülmektedir. Ayrıca hizmet sektöründe istihdam edilenlerin oranı yıllar itibariyle artmaktadır. 1980 yılında Türkiye geneli hizmet sektöründe istihdam edilenlerin oranı % 28,4 iken Şanlıurfa ilinde % 25,7’dir. 2020 yılına gelindiğinde ise hizmet sektöründe istihdam edilenlerin oranı yaklaşık iki katına çıkarak Türkiye geneli % 56,5 olurken Şanlıurfa ilinde % 47 olmuştur.

Türkiye genelinde tarım sektöründe istihdam edilenlerin payı azalmasına karşın Şanlıurfa ilinde tarımda istihdam edilenlerin payı yıllar itibariyle dalgalanmalar gösterse de önemini korumaktadır. Tablo 9’da iktisadi faaliyet kollarına göre istihdam edilenlere bakıldığında Şanlıurfa ilinde tarım sektöründe istihdam edilenlerin oranı bütün yıllar boyunca Türkiye geneli tarım sektöründe istihdam edilenlerin oranından daha fazladır. Bunun en önemli nedeni Şanlıurfa ekonomisinin tarım ve hayvancılıkta ilk sırada yer almasıdır. 2020 yılı itibariyle Türkiye genelinde tarım sektöründe istihdam edilenlerin oranı % 18,2 iken Şanlıurfa ilinde bu oranın % 37,5 olduğu görülmektedir.

Tablo 9’da sanayi sektöründe istihdam edilenlere bakıldığında ise yıllar itibariyle durağan bir seyir izlenmektedir. Ciddi bir kentleşme olgusu yaşayan ülkemizde, bütün çaba ve teşvik sistemlerine karşın, sanayi sektörünün oransal olarak gelişim göstermemesi, şehirlerde işgücünün niteliksiz hizmetler sektöründe istihdam edilmesine neden olmaktadır.

Tablo 10. Kişi Başına GSYH(\$)

Yıllar	Türkiye	Şanlıurfa
1990*	2.655	1.010
2000*	2.941	1.301
2007**	9.735	3.591
2008**	11.018	4.007
2009**	9.044	3.306
2010**	10.629	4.302
2011**	11.289	4.337
2012**	11.675	4.421
2013**	12.582	4.643
2014**	12.178	4.469
2015**	11.085	4.148
2016**	10.964	4.022
2017**	10.696	3.867
2018**	9.792	3.431
2019**	9.213	3.075

Kaynak: *https://turkstatweb.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=532, Erişim Tarihi: 08.03.2021.

**https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1108, Erişim Tarihi: 20.04.2020.

Kişi başına düşen GSYH göç üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Yüksek gelir düzeyine sahip olan iller daha fazla göç alırken, kişi başına GSYH düşük olan iller daha fazla göç vermektedir. Yani bir bölgede kişi başına düşen gelirin yüksek olması o bölgeyi göç alma noktasında çekim merkezi yapmaktadır. En düşük kişi başı GSYH'ye sahip ikinci il olan Şanlıurfa bu nedenle de göç vermektedir.

Tablo 10'dan da görüleceği üzere Şanlıurfa ilinde kişi başına düşen GSYH bütün yıllar itibariyle Türkiye ortalamasının gerisinde kalmıştır. 2009 yılında Türkiye genelinde 2008'deki küresel finansal kriz nedeniyle bir düşüş görülmektedir. 2009 yılında yaşanan gerileme haricinde istikrarlı olarak artış gösteren kişi başına ortalama gelir 2013 yılında 12 bin 480 dolarla en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 2013 yılından sonra ise hızla değer kaybeden TL nedeniyle Türk ekonomisinin gelişmesinde bir

yavaşlama olduğu ve GSYH küresel mali kriz öncesi seviyesine dönmüş olduğu görülmektedir. Türkiye geneli 1990 yılında kişi başına düşen GSYH 2,655 \$ iken, Şanlıurfa ilinde 1010 \$'dır. 2019 yılına gelindiğinde ise kişi başına düşen GSYH Türkiye geneli 9.213 \$ olurken Şanlıurfa ilinde 3.075 \$ olmuştur.

Tablo 11. Toplam İhracat ve İthalat (Bin \$)

Yıllar	İhracat		İthalat	
	Türkiye	Şanlıurfa	Türkiye	Şanlıurfa
1990*	11.689.918	4.005	16.603.072	8.011
2000*	26.307.923	5.773	44.208.160	25.981
2007**	107.271.750	86.388	170.062.715	194.932
2008**	132.027.196	147.445	201.963.574	225.761
2009**	102.142.613	128.893	140.928.421	195.541
2010**	113.883.219	173.079	185.544.332	247.504
2011**	134.906.869	148.312	240.841.676	288.954
2012**	152.461.737	109.818	236.545.141	202.967
2013**	151.802.637	215.028	251.661.250	218.626
2014**	157.610.158	251.490	242.177.117	250.172
2015**	143.838.871	272.258	207.234.359	167.880
2016**	142.529.584	190.804	198.618.235	164.832
2017**	156.992.940	153.530	233.799.651	157.433
2018**	167.920.613	160.577	223.047.094	153.141
2019**	171.464.945	166.709	202.704.512	192.868
2020**	160.514.811	160.689	209.409.742	233.573

Kaynak:*DİE, İl Göstergeleri 1980-2003, Yayın No: 2902, 2004, s.78-80.

**<https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr>, Erişim Tarihi: 20.04.2020.

Dış ticaret potansiyeli, bölgelerin gelişmişlik düzeyi hakkında önemli bilgiler vermektedir. Ayrıca hem nitelikli işgücüne sahip göçmenlerin gelmesini özendirilmesi hem de ticari ağların oluşumuna verdiği katkı nedeniyle önem taşımaktadır.

Tablo 11'de Şanlıurfa'nın dış ticaret hacmine bakıldığında genel olarak Türkiye ekonomisine paralel bir artış eğilimi sergilediği görülmektedir. İhracatın arttığı yıllarda ithalat değerlerinin de arttığı görülmektedir.

2008 yılında ABD’de para piyasalarında başlayan ve reel ekonomiye etkisi ile dünya piyasalarını etkisi altına alan küresel kriz nedeniyle 2009 yılında Türkiye geneli hem ihracat hem de ithalat miktarında düşüş görülmektedir. 2011 yılında ise Şanlıurfa ihracatında 2009 yılına oranla sert bir düşüş görülmektedir. Bunun nedeni ise 2011 yılında Suriye’de başlayan ve hala devam eden savaşın etkisidir. Genel olarak Şanlıurfa ilinin ihracatın ithalatı karşılama oranı düşüktür. 2020 yılı itibariyle Türkiye geneli ihracat miktarı 160.514.811 bin \$ iken ithalat miktarı 209.409.742 bin \$’dır. Şanlıurfa ilinde ise ihracat miktarı 160.689 bin \$ iken ithalat miktarı 233.573 bin \$’dır.

4. Şanlıurfa’da Göçün Genel Görünümü

Bir bölgede gerçekleşen göç hareketleri, demografik ve sosyo-ekonomik açıdan önemli bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda bölgenin göç profili hakkında değerlendirme yapabilmek için bölgede gerçekleşen göç hareketlerine ilişkin göstergeler detaylı bir şekilde incelenmelidir.

Tablo 12. Şanlıurfa İlinin Aldığı ve Verdiği Göç, Net Göç ve Net Göç Hızı

Yıllar	Aldığı göç	Verdiği göç	Net göç	Net göç hızı (%)
1980*	16.184	51.437	-35.253	-60.1
1985*	27.559	42.068	-14.509	-20.9
1990*	30.660	57.460	-26.800	-30.0
2000*	38.320	87.632	-49.312	-38.9
2008**	25.510	37.282	-11.772	-7.5
2009**	27.190	35.154	-7.964	-4.9
2010**	32.555	37.555	-5.000	-3.0
2011**	35.888	41.570	-5.682	-3.3
2012**	31.890	44.878	-12.988	-7.3
2013**	33.383	47.429	-14.046	-7.8
2014**	35.670	49.030	-13.360	-7.2
2015**	40.135	50.580	-10.445	-5.5
2016**	38.662	49.789	-11.127	-5.7
2017**	40.058	52.648	-12.590	-6.3
2018**	44.448	56.748	-12.300	-6.0

2019**	41.841	60.885	-19.044	-9.1
2020**	37.720	47.194	-9.474	-4.5

Kaynak: *TÜİK, Genel Nüfus Sayımı 2000 Göç İstatistikleri, DİE Yayın No: 2976, 2005, s.22-26.

**<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, Erişim Tarihi: 01.03.2020.

Tablo 12’de Şanlıurfa ilinde gerçekleşen göç hareketlerine ilişkin göstergelere bakıldığında çift yönlü göç hareketleri yaşandığı görülmektedir. Bölge göç almakla beraber, daha çok göç veren bir yapıya sahiptir. Bütün yıllar boyunca (1980-2020) bölgenin verdiği göç miktarı, aldığı göç miktarından daha yüksektir. Bu durum Şanlıurfa ilinde yüksek net göç miktarlarını ortaya çıkarmaktadır. Net göç olarak negatif değerlerde seyretmektedir. 1980 yılında verdiği 51.437 kişilik göç ile net göç hızı %o-60,1 olduğu görülmektedir. Bu oran sonraki yıllarda düşmüş olmasına karşın 2011 yılından sonra tekrar artmıştır. 2020 yılına gelindiğinde ise 47.194 kişilik göç ile net göç hızı -4,5 olmuştur.

5. Şanlıurfa’nın Göç Akım Yönü

İtici ve çekici faktörlerin etkisiyle iller arasında gerçekleşen göçün yönü farklılık göstermektedir. İtici faktörler göçe neden olurken, bölgenin göç almasını da engellemektedir. Çekici faktörler ise başka yerlerden göç çeker ve o bölgede yaşayanların göç etmesini engellemektedir (Koyuncu, 2015: 51).

Düşük gelir, yüksek işsizlik, düşük yaşam standartları, ekonomik fırsat eksikliği ve politik baskılar itici faktörler arasında sayılırken, yüksek reel ücretler, işgücü talebi, iyi ekonomik fırsatlar ve politik özgürlükler çekici faktörler arasında sayılmaktadır (Millington, 1994: 90).

Şanlıurfa ilinin diğer illere verdiği göçü tespit edebilmek amacıyla Tablo 13’de Şanlıurfa ilinden çıkan göçmenlerin göç akım yönü ve miktarı yıllar itibariyle gösterilmektedir.

Tablo 13. Şanlıurfa'nın Diğer İllere En Fazla Göç Verdiği İller

Yıllar	Gaziantep	İstanbul	Adana	Mersin
1990*	8406	5968	8950	5425
2000**	11691	8688	6014	5251
2008***	6721	4417	2623	2552
2009***	6269	4335	2483	2620
2010***	6207	5162	2740	2708
2011***	7057	5271	2695	2883
2012***	7438	5704	3190	3051
2013***	7041	5929	3265	3277
2014***	7134	6282	3189	2741
2015***	6960	6694	2667	2653
2016***	6740	6428	2717	2304
2017***	7177	6951	2332	2375
2018***	6367	7322	2622	2448
2019***	9391	8267	2448	2830
2020***	5918	5798	2188	2588

Kaynak:*DİE Genel Nüfus Sayımı, 1990: Daimi İkametgaha Göre İç Göçün Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, DİE Yayın No:2069, 1997, s.12-48.

** TÜİK, Genel Nüfus Sayımı, 2000: Göç İstatistikleri, DİE Yayın No: 2976, 2005, s.67-96.

***<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, Erişim Tarihi:12.02 .2020.

Türkiye'de bölgeler arası gelişmişlik farkları doğu batı yönünde yoğun olarak görülmektedir. Şanlıurfa ilinden ülkenin gelişmiş batı bölgeleri ve metropol kentlerine doğru büyük göç dalgaları yaşanmaktadır. Tablo 13'de göç akışı incelendiğinde Şanlıurfa en çok göçü Gaziantep, İstanbul, Adana ve Mersin illerine vermektedir. Öncelikle bölgenin geri kalmışlığı karşısında büyük bir şehir olan İstanbul'un barındırdığı; eğitim sağlık, kültür, istihdam, yüksek gelir gibi sosyo-ekonomik faktörler, insanları buraya doğru göç etmeye teşvik etmektedir. Türkiye'nin başta gelen sanayi, ticaret ve hizmet merkezlerinden olan Gaziantep'in hızla gelişen bir kent olması ve Şanlıurfa iline yakın olması bu ilin yoğun olarak Şanlıurfa ilinden göç almasına neden olmaktadır. Adana ve Mersin illeri de verimli topraklarının işlenmesi gereksinimi başta olmak üzere, sanayi

merkezleri olmaları sosyal ekonomik yapının daha gelişmiş olması gibi nedenlerle özellikle mevsimlik işçi şeklinde Şanlıurfa'dan yoğun göç almaktadırlar.

SONUÇ

Göç; ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel nedenlerle bireylerin yerleşim yerlerini sürekli veya geçici olarak değiştirme durumudur. Göç olgusuyla beraber toplum yapısında meydana gelen değişim, dönemsel ve mekânsal olarak değişiklik göstermiş ve içinde bulunulan koşulların sonuçlarını yansıtmıştır. Türkiye'de iç göçler her dönem farklılık arz etse de güncelliğini koruyarak devam etmiştir.

İç göç olgusu birçok faktör göz önüne alınarak incelenmesi gerekmektedir. Göçe kaynaklık eden faktörlerin dikkate alınması dengeli bir iç göç sağlama açısından daha gerçekçi politikaların yürütülmesine imkân sağlamaktadır. Bu sebeple araştırmada göçe sebep olabilecek ekonomik, sosyal, demografik gibi pek çok sayıda değişken kapsamında Şanlıurfa özelinde ele alınmıştır.

Şanlıurfa ili yüksek oranda göç almakta ve göç vermekte olan bir merkez konumundadır. Alınan göçün yönü, bölgenin kendi kırsalından ve alt kademe merkezlerinden üst kademe merkezlere doğru, sonrasında da ülkenin metropol kentlerine doğru olmaktadır. Başka bir ifadeyle bölge merkezleri, kırsaldan metropollere doğru yaşanan göçte ara kademe veya geçiş bölgesi konumundadır.

Şanlıurfa ili sosyo-ekonomik gelişmişlik bakımından Türkiye'nin genel durumuyla karşılaştırıldığında sürekli ve yüksek oranda göç verme nedeni daha iyi anlaşılmaktadır. Özellikle demografik göstergelerde ilin sahip olduğu değerler Türkiye ortalamasından farklılık göstermektedir. Şanlıurfa ilinin demografik (hızlı nüfus artışı, yüksek doğurganlık hızı,

yüksek bağımlılık oranı) ve ekonomik göstergeleri (yüksek işsizlik ve ekonomik ve mali göstergeler) ilin net göç hızının sürekli negatif olmasında belirleyici olmuştur. Türkiye’de yapılan, SEGE-2017 çalışmasında Şanlıurfa sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında 73. sırada yer almıştır. Bu sosyo-ekonomik dengesizlikler ekonomik ve sosyal fırsat eşitsizliğini doğurmakta, sosyo-ekonomik gelişmişlik farkını ortaya çıkarmakta ve iller arası göç olayını hızlandırmaktadır. Çünkü bölgeler arasındaki gelişmişlik farkları bireylerin yaşam kalitesini etkileyerek gelişmiş bölgelerin göç almasına, az gelişmiş bölgelerin ise göç vermesine yol açmaktadır (Yakar ve Saraçlı, 2010: 46).

Şanlıurfa ilinin ekonomik ve sosyal göstergelerinden anlaşılacağı üzere ülkenin az gelişmiş bölgeleri arasında yer almaktadır. Bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik açıdan gelişmişlik farkları işgücü piyasasında da etkisini göstermektedir. Çünkü mevcut sosyo-ekonomik yapı işgücü arz ve talebini, işgücünün niteliğini, istihdam imkânlarını ve sorunlarını belirleyici niteliktedir. Dolayısıyla gelişmiş iller ile Şanlıurfa ili arasında gelişmişlik farkının fazla olması göçü önemli oranda tetiklemiştir. Gerek bu olumsuz göstergeler sonucunda oluşan itici faktörler, gerekse Türkiye’nin özellikle batısında bulunan ve sanayileşmiş illerin sunmuş olduğu olanaklar sayesinde oluşan çekici faktörler sonucunda Şanlıurfa ilinin verdiği net göç sürekli artmaktadır.

Elde edilen sonuçlar kapsamında genel bir değerlendirme yapıldığında, Şanlıurfa ilinin sahip olduğu mevcut sosyo- ekonomik göstergeler göçe uygun bir zemin hazırlayarak göçü tetiklediği söylenebilir. Kişi başına düşen GSYH, işsizlik oranları, dış ticaret, sosyal olanaklar, eğitim ve sağlık imkânları bakımından son sıralarda yer alması bu durumu desteklemektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, S., Meydan, M.C., Kazancık, L.B. ve Işık, M. (2019). İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, Ankara: Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü Yayını.
- Aksu, L. (2011). “Dünya’da ve Türkiye’de Nüfus Analizleri”, *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 0 (25), 219-311.
- Başkaya, Z. ve Özkılıç, F. (2017).” Mekânsal Veri Analizi Teknikleriyle Türkiye’de Toplam Doğurganlık Hızının Dağılımı ve Modellenmesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (54), 404-423.
- Bulut, Y. (2005). GAP bölgesinde kentleşme. Adana: Adana Nobel Kitapevi.
- Chakma, B. M. ve Akhy, A. A. (2015). “Hill To Plain: Causes And Impacts Of Internal Migration Of Indigenous Peoples In Bangladesh”, *Sociology Mind*, 5, 268-275.
- DİE, GAP İl İstatistikleri 1950-1996, Ankara: DİE Yayın No: 1730,1995.
- DİE Genel Nüfus Sayımı, 1990: Daimi İkametgaha Göre İç Göçün Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, DİE Yayın No:2069, 1997.
- DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Ankara: DİE Yayın No: 2759, 2003.
- DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri: Şanlıurfa, DİE Yayın No: 2723, 2002.
- DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 2000, Ankara: DİE Yayın No: 2466, 2001.
- DİE, İl Göstergeleri 1980-2003, Yayın No: 2902, 2004, s.78-80.
- Doh, R. (1984). “Inter-Provincial Migration In Turkey And Its Socio-Economic Background: A Correlation Analysis”, *Nüfus Bilim Dergisi*, 66, 49-61.
- Günay, D. ve Günay, A. (2016). “Dünyada ve Türkiye’de Yükseköğretim Okullaşma Oranları ve Gelişmeler”, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 6 (1), 13-30.
- Koyuncu, A. (2017). Kentleşme ve göç. İstanbul: Hikmet Evi Yayınları.
- Kızılgöl, Ö.A. ve Kuvat, Ö. (2020). “Sosyo-Ekonomik Göstergelere Göre Türkiye’de Düzey 1 Bölgelerinin Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi ile İncelenmesi”, 12 (22), 113-136.
- Lee, E. S. (1966). “A Theory Of Migration”, *Demography*, 3(1), 47-57.
- Millington, J. (1994). Migration, wages, unemployment and the housing market a literature review. *International Journal of Manpower*, 15(9), 89-133.
- Özbay, F. ve Gör, K. (2020). “İtme ve Çekme Faktörlerinin Etkisiyle Türkiye’de Bölgeler Arasında Gerçekleşen İç Göçler Üzerine Bir Değerlendirme”, *Atlas Journal*, 6(36), 1161-1172.
- Özdemir, H. (2012). Türkiye’de iç göçler üzerine genel bir değerlendirme. *Akademik Bakış Dergisi*, 30, 1-18.
- Özyakışır, D. (2013). Göç, kuram ve bölgesel bir uygulama. Ankara: Nobel Akademi Yayınları.
- TÜİK, Genel Nüfus Sayımı 2000 Göç İstatistikleri, DİE Yayın No: 2976, 2005.
- Yakar, M. ve Saracli, S. (2010). “Türkiye’de İller Arası Net Göç İle Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi Arasındaki İlişkilerin Analizi”, *Nature Sciences*, 5 (2), 46-59.
- https://turkstatweb.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=532, Erişim Tarihi: 08.03.2021.
- https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1108, Erişim Tarihi: 20.04.2020.
- <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, Erişim Tarihi: 12.02.2020.
- <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr>, Erişim Tarihi: 12.02.2020.
- <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/tabloOlustur.do>, Erişim Tarihi: 12.02.2020.
- https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1095 Erişim Tarihi: 24.02.2021.
- https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, Erişim Tarihi: 20.05.2021.

AR-GE FAALİYETLERİ ÇERÇEVESİNDE TEKNOKENT UYGULAMALARI: ŞANLIURFA TEKNOKENT ÖRNEĞİ

Emrah KIRATOĞLU*
Mehmet Murat CANDEMİR**

Özet

Günümüzde teknoloji politikaları ekonomik büyüme ve kalkınmada kilit bir faktör haline gelmiştir. Bu sebeple devletlerin ekonomi politikaları teknolojik gelişmeler ile de yakından ilişkilidir. Ekonomik büyüme ve kalkınma ile pozitif ilişkili olan Ar-Ge harcamaları teknokentlere verilen önemin bir göstergesi olarak dikkate alınabilir. Çalışmanın amacı Ar-Ge faaliyetlerinin teknokent oluşumundaki konumunu açıklamak ve teknokent uygulamalarının Şanlıurfa Teknokent örneği bağlamında mevcut durumunun ortaya konulmasıdır. Çalışmanın birinci bölümünde; Ar-Ge ve teknokent üzerine temel kavramlar ele alınmaktadır. İkinci bölümde; dünyada Ar-Ge harcamalarının gelişim süreci ve ekonomiye olan katkıları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde; Şanlıurfa Teknokent'in kurulması, alt yapı olanakları, mevcut girişimcilerin durumu ve yürütülmekte olan projelere dair açıklamalar yapılmıştır. Şanlıurfa Teknokent özelinde hedefler ve beklentiler değerlendirilmiş bu noktada bazı önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ar-Ge, Teknokent, Kalkınma

TECHNOCITY APPLICATIONS IN THE FRAMEWORK OF R&D ACTIVITIES: THE EXAMPLE OF ŞANLIURFA TECHNOCITY

Abstract

Technology policies have become a key factor in economic growth and development. For this reason, the economic policies of states are closely related to technological developments. R&D expenditures, which are positively related to economic growth and development, can be considered as an indicator of the importance given to technoparks. The main purpose of the study is to explain the position of R&D activities in the formation of technocity and to reveal the current situation of technocity applications in the context of Şanlıurfa technocity example. In the first part of the study; Basic concepts on R&D and technocity are discussed. In the second part; The development process of R&D expenditures in the world and their contribution to the economy have been tried to be revealed. In the third part; Explanations were made about the establishment of Şanlıurfa technocity, infrastructure opportunities, the status of existing entrepreneurs and ongoing projects. In Şanlıurfa technocity, targets and expectations were evaluated and some suggestions were made at this point.

Keywords: R&D, Technocity, Development

*Araştırma Görevlisi, Harran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, emrahkiratoglu@harran.edu.tr.

**Doktora Öğrencisi, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Ana Bilim Dalı, mcandemir@hotmail.com.

GİRİŞ

Araştırma ve geliştirme (Ar-Ge), insan sermayesini ve teknolojik imkanları kullanarak yeni bir ürün, hizmet ve süreç geliştirerek bunları insanlığın hizmetine sunma ve ekonominin ihtiyaçlarını giderme faaliyetleri şeklinde tanımlanabilir. 10. ve 11. Kalkınma Planlarında teknoloji ve yenilik faaliyetlerinin özel sektör odaklı artırılması, araştırma sonuçlarının ticarileştirilmesi ve markalaşmış teknoloji yoğun ürünlerle ülkemizin rekabet gücünün artırılması ve sistemin verimliliğinin artırılması önerilmektedir. İş birliklerini ve ortak çalışma kültürünü geliştirecek paylaşımcı ve açık, teknolojik gelişmelerin hızına ve değişkenliğine ayak uydurabilecek bir ekosistem oluşturulması gerekmektedir.

Bu ekosistemler içerisinde en uygun zeminlerden biri de teknoparklardır. Teknoparklar; üniversiteler, araştırma kurumları, sivil düşünce kuruluşları ve girişimcilerin araştırma, geliştirme ve inovasyon çalışmalarını aynı ortam içerisinde sürdürdükleri ekosistemlerdir. Böylece bu ekosistemdeki etkileşimle bilgi ve teknoloji transferi gerçekleşmekte; dinamik bir hal alan ekonomik ve sosyal hayatın beklentilerine cevap verebilecek başta akademisyenler olmak üzere bilgiyi üreten ve yorumlayan kesimlerin organize bir çatı altında araştırma ve iş geliştirmelerini gerçekleştirebilmektedirler.

Bu çalışmanın birinci bölümünde; Ar-Ge ve teknokent üzerine temel kavramlar ele alınmıştır. İkinci bölümde; dünyada Ar-Ge harcamalarının gelişim süreci ve ekonomiye olan katkıları tespit anlatılmıştır. Üçüncü bölümde; Şanlıurfa Teknokent'in kurulması, alt yapı olanakları, mevcut girişimcilerin durumu, yürütülmekte olan projeler ile bir kısım mevcut durum analizleri yapılarak, Şanlıurfa Teknokent özelinde ileriye dönük

beklentiler ve yapılması gerekenler değerlendirilmiş önerilerde bulunulmuştur.

1. Ar-Ge ve Teknokent Kavramları

Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge), insan, kültür ve toplum bilgisinden oluşan bilgi birikim ve deneyimlerinin arttırılması ve bu birikimlerin yeni uygulamalar tasarlamak amacıyla kullanılması için sistematik olarak yapılan çalışmalar bütünüdür (Frascati, 2002:30).

Ar-Ge yeni bir ürün ortaya konulması, ürün kalitesinin artırılması, yeni yöntem ve tekniklerle maliyet azaltıcı teknolojilerin geliştirilmesi, geliştirilen teknolojilerin mevcut var olan koşullara adaptasyonunun sağlanması ve mevcut teknolojilerin iyileştirilmesi için, bilimsel usul ve esaslara göre yürütülen çalışmaları ve bu çalışmaların sonuçlarını kapsamaktadır (Kaymakçı, 2006:21).

Ar-Ge kısaca; insan sermayesini ve teknolojik imkanları kullanarak yenilikçi bir ürün, hizmet ve süreç geliştirilerek bunları insanlığın hizmetine sunma faaliyetleri şeklinde tanımlanabilir.

İletişim, etkileşim ve bilginin çok hızlı değiştiği ve geliştiği günümüz dünyasında işletmelerin, rekabet edebilmeleri ve hedeflerine ulaşabilmeleri hatta varlıklarını sürdürebilmeleri için sürekli bir değişim ve dinamizm içinde olmaları gerekmektedir. İşletmeler bu çerçevede piyasa dinamiklerine adaptasyon, pazarda tutunma ve yarını görebilmek için belirli plan ve sistem dahilinde değişimi içselleştirerek yenilikçi ve katma değerli ürünler üretmeye odaklanmalı, araştırma ve geliştirmeye zaman ve sermaye ayırmalıdır. (Dağlı ve Ergün, 2017:70). Ar-Ge faaliyetleri işletmeler açısından olduğu kadar ülkeler bazında da önemlidir. Küresel anlamda rekabetin ortamının geliştiği dünyamızda insanların ve pazarın beklentilerini iyi analiz eden, gerektiğinde yönlendiren ülkelere baktığımızda gayri safi yurt içi hasıllarından

(GSYH) Ar-Ge'ye ayırdıkları miktarın diğer dünya ülkelerine oranla daha yüksek olduğu görülmektedir.

Günümüzde teknoloji politikaları artık ekonomilerin büyüüp kalkınmasında en temel faktör haline gelmiştir. Bundan dolayı devletler politikalarını daha çok teknolojik gelişimler ve çalışmalar ışığında yönlendirilmeye çalışmaktadır. Belirleyici güç haline gelmeye başlayan teknoloji faaliyetleri ekonomilere yön vermeye başlamıştır. Sanayileşmeyle beraber devletçi ithal-ikame politikalarının yerini bıraktığı teknoloji, kümülatif ilerleyen Neo-ithal ikame politikaları ile her geçen gün yerini sağlamlaştırmıştır. Ar-Ge faaliyetlerinin öneminin artması, bilimsel çalışmalara harcanan bütçelerin yükselmesi, yenilikçi ve vizyon sahibi ülkelerin doğmasına neden olmuştur (Seyrek ve Sarıkaya, 2008:16).

Dünyada Ar-Ge ve inovasyon harcamaları için ayrılan kaynak miktarı teknoloji ve bilime verilen değer ve önemin bir göstergesidir. Teknolojinin önem kazanması ile birlikte ilk olarak 1950 yılında Stanford Üniversitesi öncülüğünde yaptıkları Ar-Ge çalışmalarını ticarileştirmek isteyen bir grup tarafından teknokentler ortaya çıkmıştır.

Teknokentler, bilgiyi ticarileştirmek yoğun teknoloji ile çalışan girişimcileri piyasalarda rekabet avantajı sağlamalarına yardımcı olmak, sanayi alanındaki teknoloji faaliyetleri hareketlendirerek uluslararası platformlarda katma değeri yüksek ürünlerin üretimine yönelik çalışmalar yürütmek, üniversite-sanayi işbirliği entegrasyonunu sağlayarak teknoloji transfer ve Ar-Ge çalışmalarının ekonomiye destek sağlamasına katkı da bulunmak, üniversitedeki bilgi birikiminin sanayi ile birleşmesine yardımcı olarak inovatif fikirlerin yeşermesini sağlamak üzere kurulmuştur (Kayalidere, 2014:90).

Teknokentler, kuruluş bölgelerindeki farklı oluşumları nedeniyle çeşitli isimlerle ifade edilmiştir. İngiltere’de Science Park (Bilim Parkı), Almanya’da Grunderzentrum (Kurucu Merkez), ABD’de Research Park (Araştırma Parkı), Japonya’da Technopolis (Teknoloji Kenti), Fransa’da Technopôle (Teknoloji Kenti), Türkiye’de ise 2001 yılında, teknokentlerle ilgili çıkan ‘4691 Sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu’nda, teknokentler için ‘Teknoloji Geliştirme Bölgesi’ kavramı kullanılmaktadır. Ayrıca küresel ekonomide yer edinen teknokentler için bilim parkı, araştırma merkezi, yenilik merkezi, kuluçka merkezi, teknoloji parkı, teknoloji geliştirme merkezi/bölgeleri gibi tanımlara yer verilmektedir (Ulutaş, 2020:44).

2. Dünyada Ar-Ge Harcamaları ve Önemi

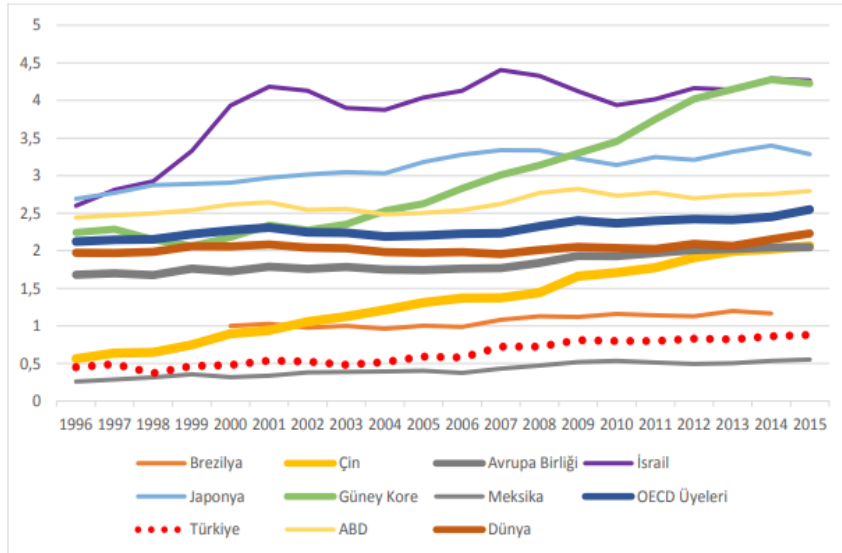
İçinde yaşadığımız yüzyılda, Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerinin ekonomi üzerindeki etkilerinin daha iyi anlaşılması ile beraber, dünyada ülkeler arası rekabet ortamı daha da gelişmiş ve bu ortamda ülkeler rekabet edebilme kapasitelerini geliştirmek için, bilim, teknoloji, yenilik ve girişimcilik gibi alanlarda bölgesel ve ulusal politikalar oluşturmaya başlamışlardır. Bu politikalar kapsamında Ar-Ge’ye ayrılan kaynak miktarı ve bilim insanı sayısı ile özel sektörün Ar-Ge faaliyetleri, harcaması ve araştırmacı istihdamının artırılması; üniversiteler, kamu kurumları ve özel sektörde araştırma altyapılarının yaygınlaştırılması gibi hedefler konulmaya çalışılmıştır.

Son 50 yıl içerisinde gerçekleştirilen çok sayıda gösterge, ülkelerin Ar-ge çalışmaları sonucu ortaya koyduğu yenilik ve girişimcilik faaliyetlerinin hem ulusal hem de bölgesel ekonomik gelişim süreci içerisinde oldukça önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Ar-Ge çalışmaları ve inovatif çalışmaların, yeni ürün, hizmet ve süreçlerin ortaya çıkarılmasıyla sermaye ve işgücü verimliliğinde artışların sağlanmasıyla ekonomik

büyümeye ABD’de %50, Fransa’da %76, İngiltere’de %73 ve Japonya’da %55 gibi oranlarda katkı yaptığı hesaplanmaktadır (Mitchell, 1997:5).

Aşağıdaki Grafik 1’de seçili ülkelerde Ar-Ge Harcaması/GSYH'nin Yıllar İçindeki Değişimi gösterilmiştir. Dünya genelinde bu oran yaklaşık % 2 civarında gerçekleşmektedir. Dünyada bu oranın en yüksek olduğu ülkeler %4 ile İsrail ve Güney Kore’dir. OECD ülkelerinde bu oran %2,5 civarındadır. Türkiye ise bu alanda en hızlı artış sağlayan ülkeler arasında olmamakla birlikte, 1996 yılından bu yana bu gösterge yüzde 0,5 seviyesinden 2016 yılında yüzde 0,94 seviyesine yükselmiştir. Son yıllarda Ar-Ge harcamalarında iyileşmeler olmasına rağmen GSYH'den Ar-Ge'ye ayrılan pay beklenenin altında gerçekleşmiştir (Yıldırım ve Kaya, 2019:796). Ar-Ge harcaması/GSYH göstergesini artırma konusunda en başarılı ülkelerin Güney Kore, Danimarka, Avusturya ve Çin olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle Çin ve Güney Kore çok uzun yıllardır, kararlı bir biçimde bu alandaki yatırımlarını artırmaktadır.

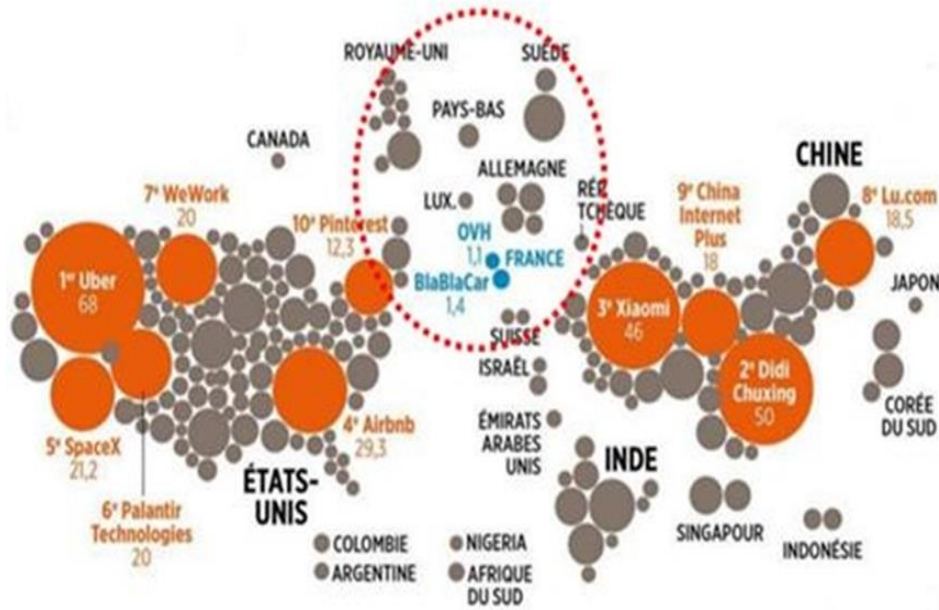
Grafik 1. Seçili Ülkeler İçin Ar-Ge Harcaması/GSYH'nin Yıllar İçindeki Değişimi

Kaynak: On Birinci Kalkınma Planı Özel İhtisas Raporu, (2018):3.

Ar-Ge ve yenilik alanına yapılan yatırımlardaki tüm bu artışlar ve teknolojiye ortaya çıkan gelişmelerle beraber, sürecin dinamiklerini hızlı bir biçimde değişime uğramıştır. Hızlı büyüyerek bir milyar ABD dolarının üzerinde büyüklüğe ulaşan ve unicorn olarak adlandırılan teknoloji firmaları bu süreçte hızla artmış ve ülkelerin milli gelirine çok büyük katkılarda bulunmuştur. Gelişmiş ekosistemi ile ABD ölçeklendirme konusunda başı çekerken, yüksek nüfus, düşük kişi başına gelir seviyeleri ve korumacı politikaları ile Çin ve Hindistan da hızlı büyüyen teknoloji şirketleri geliştirme konusunda avantaj sağlayabilmektedir. AB ise yüksek Ar-Ge harcamalarına rağmen, Ar-Ge sonuçlarını ticarileştirme ve ölçeklendirme konusunda geride kalmaktadır.

Şekil 1. Unicornların Dağılımı

Kaynak: On Birinci Kalkınma Planı Özel İhtisas Raporu, (2018):5.

3. Şanlıurfa Teknokent'in Kuruluşu, Hizmetleri, Yürütmekte Olduğu Projeleri ve Hedefleri

Harran Üniversitesi'nin 8 Eylül 2008 tarihli Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na yapılan ön niyet başvurusu sonucunda, ön başvuru dosyası 3 Kasım 2009 tarihinde kabul edilerek, bakanlar kuruluna imzaya açılmıştır. Değerlendirme kurulunun uygun görmesiyle birlikte Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın 29 Mart 2010 tarihli ve 1854 sayılı yazısı üzerine, 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu'nun 4. maddesi çerçevesinde, 28 Nisan 2010 tarihinde Resmî Gazetede yayınlanan 2010/27565 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile ilan edilmiş ve 31 Ekim 2011 tarihinde Şanlıurfa Teknoloji Geliştirme Bölgesi Kurucu ve İşletici A.Ş. kurulmuştur.

Şanlıurfa Teknokent dar kapsamda Şanlıurfa'nın, geniş kapsamda ise tüm GAP bölgesinin tarımsal potansiyelini daha etkin ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturmak amacıyla kurulmuştur. Şanlıurfa Teknokent'i mevcut TGB'lerden ayırt eden en önemli özelliği içinde bulunduğu bölgenin mevcut tarım potansiyelini ortaya çıkarmak için tarım teknolojilerine odaklanmasıdır.

Şanlıurfa Teknoloji Geliştirme Bölgesi Yönetici Şirketi, Harran Üniversitesi Rektörlüğü, Şanlıurfa Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı (YİKOB), Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası, Şanlıurfa Ticaret Borsası, Progen Tohumculuk A.Ş, Toru Porselen Ltd. Şti, Şanlıurfa Organize Sanayi Bölge Müdürlüğü'nün ortaklığında kurulmuş bir anonim şirkettir. Yönetici şirket 7 Adet Yönetim Kurulu Üyesinden oluşmaktadır. Yönetim yapısı Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Yönetici Şirketin Ortaklık Durumu

Yönetici Şirket Ortaklarının Adları	Ortak Oldukları Tarih	Hisse Oranları	Ortakların Koydukları Nakdi Sermaye Tutarı (TL)
Harran Üniversitesi	28.10.2011	50,68	168.500
Şanlıurfa Tic. ve San. Odası	28.10.2011	9,32	31.000
Şanlıurfa Yatırım İzleme ve Koordinasyon Birimi	28.04.2015	7,52	25.000
Şanlıurfa Ticaret Borsası	28.10.2011	7,52	25.000
Şanlıurfa Organize Sanayi Bölge Müdürlüğü	03.01.2017	7,52	25.000
Progen Tohum A.Ş.	28.10.2011	7,52	25.000
Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi	21.09.2017	6,02	20.000
Toru Porselen Ltd. Şti	28.10.2011	3,91	13.000

Kaynak: Şanlıurfa Teknoknet'ten alınan verilere göre yazarlar tarafından düzenlenmiştir.

Şanlıurfa TGB binası 2011-2014 yılları arasında bakanlıktan sağlanan 6.343.134,60 TL'lik kaynak ile tamamlanmış ve yatırım amaçlarına uygun olarak hizmet vermeye başlamıştır. TGB 1'in toplam alanı 22.546,71 m²'dir. Bunun 7.410 m²'si yapılaşma (kapalı alan, kapalı otopark hariç) alanı olarak kullanılmaktadır. Teknopark firmalarının kiralayabileceği toplam alan ise 1.931,71 m²'dir. TGB 1'de doluluk oranı %50'dir. İŞGEM doluluk oranı ise %45'dir. Bu oranlar düşüktür ve kısa zamanda %100 kapasiteye ulaşılması için çalışmalar yapılmalıdır. Ek alan olan TGB 2'in toplam alanı ve Teknopark firmalarının kiralayabileceği toplam alan 716.350,50 m²'dir. TGB 2'de sadece bir firma bulunmakta olup 552 dekar alanda, çim desenlerinin belirlenmesi ve Şanlıurfa'ya özgü süs bitkilerinin envanterinin geliştirilmesi üzerine proje yürütmektedir. Bir diğer ek alan olan TGB 3'ün toplam alanı ve Teknopark firmalarının kiralayabileceği toplam alan 478,903 m²'dir. TGB-3'de de bir firma bulunmakta olup, 358 dekar alanda, organik tarım (çilek, biber üretimi) yapmaktadır.

Aşağıdaki Tablo 2’de Şanlıurfa Teknokent’te faaliyet gösteren firmalar, firmaların faaliyet sektörleri ve yerleşkeleri verilmiştir. Tablo 3’e göre 33 adet firma bulunmaktadır. Bu firmaların 13 tanesi tarım ve gıda, 6 tanesi sağlık veya medikal, 6 tanesi yazılım ve mühendislik, 4 tanesi kimya, 2 tanesi geri dönüşüm, 2 tanesi biyoteknoloji ve Ar-Ge, 1 tanesi de sosyal girişimcilik alanında faaliyet göstermektedir.

Tablo 2. Şanlıurfa Teknokent Firma ve Girişimciler

No	Unvan	Firma Tipi	Firma Ana Sektörü	Yerleşkeler
1	Antres Mühendislik Eğitim Danışmanlık Ltd.Şti.	Girişimci Firma	Yazılım	TGB-1
2	Aytarget Tarım Te. İnş. İhr. San. Ve Tic. Ltd.Şti.	Girişimci Firma	Tarım	TGB-1
3	Bhb Elektrik Elekt. Yapı İlaç Gıda San. Tic. A.Ş.	Girişimci Firma	Sağlık	TGB-1
4	Bilgin Tekno Tarım Arge Danışmanlık Ltd.Şti.	Girişimci Firma	Tarım	TGB-1
5	Bioven Serum Biy. Ürünler San. Ve Tic. A.Ş.	Girişimci Firma	Sağlık	TGB-1
6	Birleşmiş Milletler Kalkınma Prog. Şanlıurfa Ofi.	Girişimci Firma	Sosyal Girişimcilik	TGB-1
7	Çağanlar Organik Tarım Hayvancılık Sanayi Ve Ticaret Ltd.Şti	Girişimci Firma	Tarım	TGB-3
8	Ebrulim Zeytincilik Danışmanlık Ltd. Şti.	Girişimci Firma	Tarım	TGB-1
9	Gaparge Tarım Kimya Gıda San. Tic. Ltd. Şti	Girişimci Firma	Tarım	TGB-1
10	Gürkan Dursun	Girişimci Firma	Tarım	TGB-1
11	Harranatura Gıda Tur. Org. Danş. San. Tic. Ltd.Şti.	Girişimci Firma	Gıda Sanayi	TGB-1
12	Haticetül Kübra Kesen	Girişimci Firma	Tarım	TGB-1
13	Jelkim Kimya Biyolojik Madde Gıda Tarım Üm. San.Tic.Ltd.Şti	Girişimci Firma	Gıda Sanayi /Kimya	TGB-1
14	Kevser Sümeyra Kesen	Girişimci Firma	Tarım	TGB-1
15	Kirişçi Ayakkabı Üretim Medikal Ar-Ge San. Tic. Ltd.Şti.	Girişimci Firma	Sağlık	TGB-1
16	Lts Biophotonic Biyoteknoloji San. Ve Tic. Ltd.Şti.	Girişimci Firma	Sağlık	TGB-1
17	Making İnovasyon Teknolojileri Ltd.Şti.	Girişimci Firma	Tarım	TGB-1
18	Muhammed Doğrudağ	Girişimci Firma	Yazılım	TGB-1
19	Muhammed Pilis Filamento Katmanlı Üretim Teknolojileri	Girişimci Firma	Geri Dönüşüm	TGB-1
20	Oleatek Biyoteknoloji Mühendislik Ar-Ge Ve Danışmanlık Ltd.Şti.	Girişimci Firma	Sağlık/Kimya	TGB-1

21	Ortabahçe İnşaat San Ve Tic Ltd Şti	Girişimci Firma	Geri Dönüşüm	TGB-1
22	Pigmentsoft Yazılım Ve Bilişim Hizmetleri Ltd.Şti.	Girişimci Firma	Yazılım	TGB-1
23	Plantech Biyoteknoloji Ar-Ge Tarım Ltd.Şti.	Girişimci Firma	Biyoteknoloji	TGB-1
24	Rts Tarım San.Vetic. Ltd. Şti.	Girişimci Firma	Tarım	TGB-1
25	Songül Dursun	Girişimci Firma	Kimya	TGB-1
26	Soy Medvet Medikal San Ve Tic. Ltd. Şti.	Girişimci Firma	Medikal	TGB-1
27	Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi	Girişimci Firma	Tarım	TGB-1 ,TGB-2
228	Tech 4 Balanced Life Tek. T. Dan. Ve Dış Tic. Ltd.Şti.	Girişimci Firma	Kimya	TGB-1
29	Texture Orijinal	Girişimci Firma	Ar-Ge	TGB-1
30	Tiget Makina A.Ş	Girişimci Firma	Tarım	TGB-1
31	Ulupars Enerji Makina Elektrik Otomotiv San.Ve Tic.Ltd.Şti.	Girişimci Firma	Mühendislik/Mimarlık Faaliyetler	TGB-1
32	Urfasoft Özel Yazılım Hizmetleri	Girişimci Firma	Yazılım	TGB-1
33	Webicro Yazılım	Girişimci Firma	Yazılım	TGB-1

Kaynak: <http://www.sanlıurfateknokent.com.tr/index.php/firmalar> Erişim Tarihi: 21.06.2021

3.1. Şanlıurfa Teknokent'in Hizmetleri ve Yürütülmekte Olduğu Projeleri

Şanlıurfa Teknokent bünyesinde kurulduğu günden bugüne 26 adet proje yürütülmüş bu projelerin 14 adeti tamamlanmıştır. Bu projelerden bazıları; (TEKNO-İŞGEM, TEGİM, GAP MAKER Atölyesi, USİM, PADO, Gİ-GAP).

TEKNO-İŞGEM Projesi; Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın cazibe merkezlerini destekleme programı çerçevesinde Karacadağ Kalkınma Ajansı ve Harran Üniversitesi tarafından fonlanan, yürütücülüğünü Harran Üniversitesi' nin yaptığı, Şanlıurfa Teknokent'in de proje ortağı olduğu post kuluçka programıdır. Bu program, kuruluş aşamasındaki veya yeni kurulmuş olan firmaların hayatta kalabilecekleri bilgi ve becerinin sağlanması ve gerekli ortamın oluşturulmasını hedeflemektedir.

Bu kapsamda 2019 yılı içerisinde, Harran Üniversitesi Şair Nabi Kampüsü içerisinde yer alan eski boya fabrikasının tadilatı tamamlanmıştır. Şanlıurfa Organize Sanayi Bölgesi ve Şanlıurfa Teknokent’ te potansiyel firmalar için bilgilendirme toplantıları yapılmıştır. Tekno-İŞGEM binasındaki işyerlerinin fiziki şartları kiracılar için uygun hale getirilmiştir.

2020 yılı içerisinde 4 firma ile sözleşme imzalanmış olup;

- Akrep Zehirinden Serum Üretimi,
- Doku Kültürü Yoluyla Bitki Üretimi,
- Kişiye Özgü Ayakkabı Üretimi,
- Plastik Atıklardan 3 Boyutlu Yazıcılar İçin Çeşitli Türlerde Filament Üretimi başlıklı projeler Tekno-İŞGEM’ deki işliklerde yürütülmeye başlanmıştır.

TEGİM Projesi-Tohum Harran; girişimcilik ekosisteminin bölgede ve Şanlıurfa özelinde geliştirilmesine yönelik olan proje kapsamında 2020 Şubat ayı itibarıyla “Fikir Kampı” düzenlenmiş olup, yapılan duyurular sonucu 80 iş fikri başvurusu alınmıştır. Katılımcıların iş fikirlerinin katılımcılar ve mentörler karşısında sunumlarını kapsayan “Pitching” bölümü sonrası, mentörler ve katılımcılar tarafından değerlendirilen 23 farklı iş fikri içerisinde 16 iş fikri seçilmiş ve desteklenmesi kararı alınmıştır. İş fikri onaylanmayan girişimci adaylarının da iş fikri onaylanan takımlarda yer almaları için yönlendirmeler yapılmıştır.

Verilen eğitimler ve mentörlük destekleri neticesinde aşağıdaki proje çıktıları ve başarıları elde edilmiştir.

“Çoklu Dil Destekli Psikolojik Destek Sağlayan Mobil Uygulama” Projesi ile;

- İTÜ Çekirdek BİGG Programı ile “PEACE psikoterapi ve Yazılım” Şirketi kuruluşu,

- Coronathon Türkiye yarışması derece ve ödül,
- EuVsVirus Europe vs Virus Hackathon,
- NASA Space Apps Covid-19 Challenge
- Türkiye Covid-19 Ortak Akıl Programı
- GAP İNNOBA, Derece

“Elektronik Kart Tamiri ve Uzaktan Takip Sistemi” Projesi ile;

- Fixaj Elektronik Şirketi” nin kuruluşu

“Termal Body ve Korse Üretimi” Projesi ile;

- Texture Orijinal Şirketi’nin kuruluşu ve GAP İNNOBA Jüri

Özel Ödülü

“Fitoplanktonlarla Kontumine Olmuş Yapay Göllerin Yüzey Altı Yapay Sulak Alanlara Yönelik Rehabilitasyonu” Projesi ile;

- BİGG Arçelik Garage Programı Katılımı, (1.Çağrı)
- BİGG ODTÜ Programına Kabul (2.Çağrı)
- BİGG İstanbul Teknopark Programına Kabul (2.Çağrı)
- BİGG İTÜ Programına Kabul (2.Çağrı)
- TOBB University4Society Girişimcilik Maratonu 1.lık Ödülü
- Teknofest 2020 Finalistliği

“Otizmli Çocukların Gelişimi için Eğitim Uygulaması” Projesi ile;

- Acıbadem Üniversitesi BİGG Programı Katılımcılığı (1.Çağrı)

“Hareket Yetilerini Kaybetmiş Bireylerin Hayatlarını Kolaylaştırma” Projesi ile

- TOBB ETU BİGG Garage Program Katılımcılığı (1.Çağrı)

“Otopark Mobil Uygulaması” Projesi ile;

- İTÜ Çekirdek BİGG Program Katılımcılığı (1.Çağrı)
- TÜBİTAK 2242- Akıllı Ulaşım Kategorisi 3.lük Ödülü
- GAP INNOBA derece ve ödül
- Teknofest 2020 Finalistliği

“Trafik ve İş Kazası Tazminat Hesaplama Uygulaması” Projesi ile

- İTÜ Çekirdek Express Katılımcılığı

GAP MAKER Atölyesi Projesi; bölgedeki çocuk ve gençlere özgüven kazandırıp günümüz teknolojilerini kolaylıkla anlayabilme, yorumlayabilme ve hayata geçirebilme kabiliyeti kazandırarak bölgede teknoloji alanında girişimci adayları yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu proje ile GAP bölgesinde eğitim gören çocuk ve gençlere teknoloji çağının gerektirdiği robotik eğitimi verilerek, bölgedeki özel ve kamu eğitim kurumlarında bu konuda farkındalık oluşturmaları sağlanması amaçlanmıştır. Proje kapsamında 2019 yılında 9 grupta 200 öğrenciye robotik ve kodlama eğitimi verilmiştir.

Söz konusu proje bölgede örnek teşkil edecek bir başarı sağladığı için GAP BKİ tarafından Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bu tarz atölyelerin kurulumları için proje başlatılmış, GAP İNNOBA markası altında tüm bölgede uygulanmaya başlanmıştır.

Üniversite Sanayi İşbirliği Merkezi (ÜSİM) Projesi; bu proje ile amaçlanan, hem teknopark bünyesinde hem de Şanlıurfa OSB’de faaliyet gösterecek bir merkez kurulmasıdır. ÜSİM, sanayi ile üniversite arasında bir arayüz görevi görecek ve Şanlıurfa Teknokent’in kuruluş amaçlarını gerçekleştirebilmesinde önemli bir rol oynayacaktır. Proje kapsamında 23.10.2018 tarihinde proje tanıtımı yapılarak mentör ve firma başvuruları alınmaya başlanmış, 109 mentör adayına eğitimler verilmiştir. Başarılı olan 82 kişi sertifikalarını alarak mentör havuzuna kaydedilmiştir. 2019 yılı içerisinde toplam 30 firmaya 8 ay boyunca mentörlük hizmeti verilmiştir. Proje yazma, başvuru ve takip gibi konuların dışında uluslararası pazarda yer alma, inovasyon, atık geri dönüşümü, pazarlama yöntemleri, verimlilik ve

kalite artırma, patent başvuruları gibi konularda da firmalara destek olunmuştur.

Patent Destek Ofisi (PADO); Harran Üniversite'nin kurumsal kapasitesinin geliştirilmesi maksadıyla öğretim elemanı ve araştırmacılarının hazırladığı, patent başvurusu yapmış veya yapmak isteyen, kişisel görüş alışverişinde bulunmayı arzu eden öğretim elemanları için patent uzmanlarıyla yüz yüze birebir görüşme ortamı sağlamak amaçlanmıştır.

GİGAP Kuluçka Programı (Gİ-GAP); Şanlıurfa'da Şanlıurfa Teknokent aracılığı ile girişimciliği ve yeni girişimleri (start-up'lar) hızlandırmak, yeni işletmelerin ve projelerin ortaya çıkması için araçlar geliştirmek ve bu işletme ve projelerin finansman kaynaklarına ulaşmalarını sağlamak ve böylece Şanlıurfa Teknokent'in yerel ekonomiye katkı sağlayacak yeni işletmeler ortaya çıkarma kapasitesini artırmak amacıyla gerçekleştirilen bir programdır. GİGAP Programı, 2018 ve 2019 yıllarında Japon Hükümeti tarafından finanse edilen ve UNDP ile Tarım ve Orman Bakanlığı iş birliği ile yürütülen Suriyeli ve Ev Sahibi Topluluklar için İstihdam İmkânlarının Geliştirilmesi ve Sosyal Uyumun Güçlendirilmesi Yolu ile Dayanıklılık Oluşturma Projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir. GİGAP programı kapsamında aşağıdaki faaliyetler gerçekleştirilmiştir.

- Tanıtım çalışmaları,
- Design Sprintler-Fikir Üretme Kampları,
- Kuluçka Programı
- Ön kuluçka merkezi (atölyesi) kurulmuştur.

3.2. Şanlıurfa Teknokent Üzerine Hedefler ve Gerçekleşmeler

Markalaşma, Tanıtım ve Pazarlama

TGB'nin sağlayabileceği kaynakların ve sunabileceği hizmetlerin belirli bütçeler dahilinde olmasından dolayı başlangıçtan itibaren odaklanacağı konu ve teknolojileri seçmesi, hem yetkin ve becerikli girişimcilerin TGB'ye çekilmesinde hem de TGB'nin medya ve çeşitli mecralarda tanıtılması hususunda en yüksek verimliliği sağlaması hedeflenmektedir. Bölgenin coğrafi özellikleri, teknolojiye ortaya çıkan gelişmeler ve bölge halkının ihtiyaçları incelendiğinde TGB kısa ve orta dönemde Tarım verimliliği, Hayvancılık, Su yönetimi ve 3B Bina Yazdırma alanları üzerinde yoğun çalışmalar yapmayı planlamaktadır.

Tablo 3. Hedef Pazarlar, Faaliyet Alanı ve Tanıtım-Pazarlama Stratejileri

HEDEF PAZAR	FAALİYE T ALANI	TANITIM-PAZARLAMA STRATEJİLERİ
Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi	Hayvancılık	<ul style="list-style-type: none">• Bölgede hayvancılıkla uğraşan firmaların listesinin ve hayvan envanterinin çıkarılması, girişimcilerle paylaşılması• Üniversitelerde görev yapan uzman ve akademisyenlerden destek alınarak hayvan bakım teknolojilerindeki son durum ile ilgili eğitimler verilmesi• Otomasyon şirketlerinden hayvan bakım teknolojilerindeki uygulamaları ile ilgili eğitimler alınması• Hayvancılıkta otomasyon ile ilgili bakanlıktan destek alınması için girişim başlatılması
	Su yönetimi	<ul style="list-style-type: none">• DSİ ve ŞUSKİ ile irtibata geçip bölgedeki uygulamalar ve ihtiyaçlar ile ilgili bir sempozyum düzenlenmesi• ŞUSKİ ile stratejik ortaklık başlatılması• Üniversitede su idaresinin ihtiyaçları ile ilgili bir yarışma / Hackathon yapılması• Sulama birlikleri ile koordinasyon başlatılıp ölçümler alınması ve bu donelerin girişimlere sunulması
	Tarım verimliliği	<ul style="list-style-type: none">• Üniversitede drone teknolojisi ile ilgili ders verilmesi• Drone pilotluğu kursu verilmesi• Üniversitelerde görev yapan uzman ve

		<p>akademisyenleri aracılığıyla tarımda verimliliği artırıcı faktörler ile ilgili eğitim verilmesi</p> <ul style="list-style-type: none">• Elektrik-Elektronik öğrencilerine tarım verimliliği ile ilgili uygulama projeleri verilmesi• Fıstık tarımı ile ilgili hackathon yapılması• Tarım kimyasalları üreten firmalara eğitim desteği verilmesi ve bu firmaların AR-GE merkezi kurmak için TGB'ye davet edilmesi
	3B Bina Yazdırma	<ul style="list-style-type: none">• Bölgedeki çimento fabrikalarının ve bölgede iş yapan inşaat firmalarının AR-GE merkezi kurmak için TGB'ye davet edilmesi• Yabancı yatırım fonları ile irtibata geçilerek, bu konuyla ilgili kuluçka seviyesi fonların bulunması
Türkiye	Su Yönetimi	<ul style="list-style-type: none">• Bakanlık ve kuruluşlardan tanıtım desteği alınması• Bölgede başarı gösteren uygulamaların fuarlarda tanıtımı• DSİ ve su idarelerinden destek alınarak başarılı firmalara yeni bölgelerde demo yaptırılması
	Savunma	<ul style="list-style-type: none">• Drone ile görüntüleme teknolojileri geliştirmek üzere üniversitede ders açılması• Üniversite'de Drone pilotluğu eğitiminin verilmesi
	Tarım Verimliliği	<ul style="list-style-type: none">• Sensör ile verimlilik artışının yaratacağı faydaların anlatılması• Başarı gösteren uygulamaların tarım odaklı bankalar ve telefon operatörleri ile farklı bölgelere yayılması için TGB'nin bağlantılarının kullanılması
	Hayvancılık	<ul style="list-style-type: none">• Başarılı hayvancılık otomasyonu uygulamalarının tanıtılması• Büyük besi şirketleri ile irtibata geçilerek TGB bünyesindeki şirketler ile işbirliğinin sağlanması• Besi şirketlerinin AR-GE merkezi kurmak için TGB'ye davet edilmesi.
Diğer Ülkeler	Fıstık Verimliliği	<ul style="list-style-type: none">• Sulamalı ve sulamasız fıstık tarımında verimlilik ile ilgili uluslararası sempozyum• Yabancı bilim insanlarının TGB'ye davet edilmesi
	Su Yönetim	<ul style="list-style-type: none">• Verimli sulama teknikleri ve fıstık sulama uygulamaları ile ilgili tanıtım yapılması

Kaynak: Şanlıurfa Teknoknet'ten alınan verilere göre yazarlar tarafından düzenlenmiştir.

Yukarıda Tablo 3’de TGB’nin kısa ve orta dönemde Hedef Pazarları, öncelikli Faaliyet Alanları ve Tanıtım-Pazarlama Stratejileri verilmiştir. Faaliyet alanları belirlenmesinde bölgenin coğrafi özellikleri göz önünde bulundurularak mevcut dinamiklerin harekete geçirilmesi için tanıtım ve pazarlama stratejileri geliştirmelidir. Bu stratejilerin yanında Şanlıurfa’nın ileri gelen idarecilerinden ve bürokratlarından (Vali, Büyükşehir Belediye Başkanı, İlçe Belediye Başkanları, Rektör, GAP BKİ Başkanı, Teknokent Genel Müdürü vb.) oluşan bir ekip kurularak ülkemizde ve yurt dışında Şanlıurfa’ya yatırımcı çekmek için entegre bir anlayışla hareket edilmesi için girişimler başlatılmalıdır.

Fiziki Yatırımların ve Altyapı Olanaklarının Etkin Kullanımı ve Geliştirilmesi

TGB1 içerisindeki mevcut Teknokent Binası (1.931,71 m2) halihazırda ön kuluçka (80-90 m2), kuluçka (600 m2) ve Teknokent firmalarının ihtiyacını karşılamaktadır. Diğer taraftan İŞGEM alanında da halihazırda boş işlikler bulunmaktadır. Mevcut durumda sahip olunan TGB-2 ve TGB-3, imar planları onaylı arazilerdir. Bu araziler Şanlıurfa Teknokent’in karşılaştırmalı üstünlüğü olan alanlardır. Bu çalışma alanları öncelikli sektörlerde AR-GE çalışması yapacak firmalara promosyonlu şekilde tahsis edilerek bölgeye ulusal ve uluslararası yatırımcı çekilmesi için planlamalar yapılabilir.

Hizmet, Faaliyet ve Programların Güçlendirilmesi ve Yeni Hizmetlerin Tasarlanması

Kuluçka Birimi; kuluçka biriminin amacı girişimciliğe adım atmış teknoloji firmalarının gelişip piyasada yer edinmelerine destek olacak faaliyetlerde bulunmaktır. Bu faaliyetlerin ortak paydası firmalara kendi boyutlarında sahip olamayacakları ancak TGB bünyesinde

oldukları için faydalanabilecekleri imkanlar sunmak olacaktır. TGB'nin kısa ve orta dönemde kuluçka firmaların hizmet, faaliyet ve programların güçlendirilmesi için planlamaları ve hedeflemesinde yarar görülen çalışmalar;

- TGB bünyesinde yatırımcılar ile kuluçka şirketlerinin doğru atmosferde buluşturulması,
- Kuluçka şirketlerinin kendilerini geliştirmesi için eğitimler vermek,
- Dörtlü sarmalın oluşmasını sağlamak. (kamu, özel sektör, STKlar ve üniversitelerin bir arada faaliyet göstermesi),
- Firmaların desteğiyle teknik eğitimler verilerek nitelikli personel yetiştirilmesini sağlamak,
- TGB bünyesindeki firmaların daha ilgi çekici iş verenler olabilmesi için bu firma çalışanlarının faydalanabileceği yenilikçi ortak alanların yapılması (dinlenme odaları, stres atma odaları, masaj odaları, diyet kafe v.b.),
- Kuluçka şirketlerinin iş modeli, tahsilat ve muhasebe gibi ilk anda gözden kaçabilecek ancak şirketin bekası için zaruri olan konularda eğitilmesi ve yakından gözlemlenmesi,
- Kuluçka firmalarının yetkin bir firmadan gerekli hukuki desteği almaları için destek ve aracı olmak,
- Kuluçka şirketlerinin yeni pazarlara açılmaları konusunda bakanlıklar ve ticari ataşelikler gibi kurumlar aracılığıyla uluslararası pazarlara açılmalarına aracı olmak,
- Kuluçka firmalarının sürdürülebilir bir yapıda olabilmeleri için Mentörlük faaliyetleri yürütülerek mentörlük faaliyetlerini kuluçka programlarının ana merkezinde yer almasını sağlamak.

Teknoloji Transfer Hizmetleri; TTO kapsamında verilecek hizmetler, başlatılacak programlar ve gerçekleştirilecek faaliyetler;

- TÜBİTAK'ın Teknoloji Transfer Ofisleri Destekleme Programı'na (1513) uygun olarak yapılandırılmalıdır.
- 1513 Programı'nda belirtilen 3 alt birim, TTO birimi altında "Üniversite Sanayi İşbirliği", "Patent Destek Ofisi" ve "Proje Destek Ofisi" isimleriyle hayata geçirilebilir.
- Mevcut yapıda PRODO'nun yaptığı çalışmalar "Proje Destek Ofisi" birimi altında yapılabilir.
- ÜSİM, Kümelenme ve e-Ticaret çalışmaları "Üniversite Sanayi İşbirliği" birimi altına alınabilir.
- PADO'nun yaptığı çalışmalar "Fikri Mülkiyet Hakları" birimi altında yapılabilir.
- TÜBİTAK TTO desteğine, mentör TTO ile iş birliği yapılarak TÜBİTAK 1601 desteğinden faydalanabilir.

SONUÇ

İletişim, etkileşim ve bilginin çok hızlı değiştiği ve geliştiği günümüz dünyasında işletmelerin, rekabet edebilmeleri ve hedeflerine ulaşabilmeleri hatta varlıklarını sürdürebilmeleri için sürekli bir değişim ve dinamizm içinde olmaları gerekmektedir. Ar-Ge'nin önemini işletmeler açısından olduğu kadar ülkeler bazında da önemlidir. Küresel anlamda rekabetin ortamının geliştiği dünyamızda insanların ve pazarın beklentilerini iyi analiz eden, gerektiğinde yönlendiren ülkelere baktığımızda Gayri Safi Yurt İçi Hasıllarından (GSYH) Ar-Ge'ye ayırdıkları miktarın diğer dünya ülkelerine oranla daha yüksek olduğunu görülmektedir.

Günümüzde teknoloji politikaları artık ekonomilerin büyüüp kalkınmasında en temel faktör haline gelmiştir. Sanayileşmeyle beraber

devletçi ithal-ikame politikalarının yerini bıraktığı teknoloji, kümülatif ilerleyen Neo-ithal ikame politikaları ile her geçen gün yerini sağlamlaştırmıştır.

Son dönemde Ar-Ge ve yenilik süreçlerinin kendisinin de hızlı bir değişim içerisinde olduğu gözlenmektedir. Açık yenilik, açık kaynaklar (kodlar, veriler) gibi yöntemler donanımlı, azimli küçük girişimci ve girişimci gruplarının fikirlerini çok hızlı hayata geçirebilecekleri bir ortam oluşturmuş ve bunun sonucunda çok sayıda prototip uygulama ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak küreselleşme ve beraberinde gelen rekabetçi yapı nedeni ile, ticari başarı, ekosistemin esnekliği, ağlara erişim imkânı ve girişimleri destekleyecek finansal imkanların büyüklüğü gibi faktörlere bağlı hale gelmiştir.

Son 30 yıllık dönemde ülkemizde çok sayıda adımlar atılmış ve bu alanda gerek politika gerekse yatırım/desteklerdeki önemli miktarlarda artış ve çeşitlilik sağlanarak, önemli yol kat edilmiştir. Ancak gelişmiş ekonomilerle karşılaştırıldığında hem rakamsal büyüklükler olarak hem de ekonomi içerisindeki pay incelendiğinde, Ar-Ge ve yenilik alanında halen ortalamaların çok altında kaldığımız görülmektedir. Ayrıca, ekosistemde kaynakların kısıtlılığına ek olarak öğrenme sürecinden ve ortak çalışma kültürünün oluşturulamaması gibi nedenlerden kaynaklanan verimsizlikler de ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan, Türkiye'nin genç, dinamik, yenilikçiliğe açık nüfus yapısı ve pazar büyüklüğü bu alanda önemli bir avantaj sağlamaktadır. Bu avantajın iyi değerlendirilmesi durumunda, Ar-Ge ve yenilik ekosistemine yapılacak yatırımların ekonomik geri dönüşlerini hızlıca almak mümkündür.

Genelde tüm Şanlıurfa'nın özelden de Şanlıurfa Teknokent'in promosyonunun yapılabilmesi ve yatırımcı çekilebilmesi için ve yurtiçi yurt dışı fon kaynaklarından fon sağlayabilmek üzere Şanlıurfa'nın ileri

gelen idarecilerinden ve bürokratlarından (Vali, Büyükşehir Belediye Başkanı, İlçe Belediye Başkanları, Rektör, GAP BKİ Başkanı, Teknokent Genel Müdürü vb.) oluşan bir yapının ivedilikle kurulması gerekir. Bu yapı kıt kamu kaynaklarının ve Suriye krizi ile gelen yurt dışı fonların hem etkinliğini arttıracak hem de yeni kaynak ve yatırımcı çekilmesinin önünü açacaktır. Unutulmamalıdır ki arzu edilen sonucun vücuda gelmesi sebeplerin sistematik bir şekilde bir araya gelmesine bağlıdır. Teknokentler gelecekte ortaya çıkabilecek pozitif sonuçlar için en uygun ekosistemlerdir.

KAYNAKÇA

- Dağlı, H. ve Ergün, T. (2017). Türkiye’de Ar-Ge Harcamalarının Firma Karlılığına Etkisi. KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, 7(13), 69-83.
- Kayalıdere, G. (2014). Türkiye’nin Teknoloji Politikalarında Teknoparkların Önemi ve Teknoparklara Yönelik Vergi Avantajları. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1), 75-96.
- Kaymakçı, O. (2006). Yeni Ekonomi Rekabet Piyasa ve Ar-Ge. Nihal Kargı (der.), Bilgi Ekonomisi, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Mitchell, G.R. (1997). The Global Context for U.S. Technology policy. <https://usa.usembassy.de/etexts/tech/nas.pdf> E.T.:20.06.2021.
- OECD. (2002), Frascati Kılavuzu Araştırma ve Geliştirme Taramaları İçin Önerilen Standart Uygulamaları. Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
- On Birinci Kalkınma Planı Özel İhtisas Raporu, (2018). Ar-Ge ve Yenilik Ekosisteminin Güçlendirilmesi. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı Yayınları.
- Seyrek, İ. ve Sarıkaya, M. (2008). Teknoloji Politikaları ve Türkiye: Bir İnceleme. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 8(15), 53-79.
- Şanlıurfa Teknokent, <http://www.sanlıurfateknokent.com.tr/index.php/firmalar> E.T.: 21.06.2021.
- Ulutaş, F. (2020). “Teknoloji Geliştirme Bölgelerinin Ülke Ekonomisine Etkisi: ADÜ Teknokent Firma Yöneticilerinin Algıları Üzerine Bir Değerlendirme” Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İnsan Kaynakları Yönetimi Anabilim Dalı. Basılmamış Yüksek lisans Tezi. Aydın.
- Yıldırım, C. ve Kaya, D. (2019). Ar-Ge Harcamalarının Gelişimi: TR-AB Üzerine Bir Değerlendirme. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 33(3), 791-812.